L. ANNÆI

SENECAE PHILOSOPHI

Operum

TOMVS SECVNDVS,

Cum ANDREÆ SCHOTTI ad veterum exemplarium fidem castigatione.

Cuius libros pagina sequens exhibet.

Adiectus est Rerum memorabilium INDEX locupletissimus.

GENEVÆ,

Apud Iohannem Vignon.

M. DC. XX.

LIBRI QVI IN HOC SECVNDO VOLVMINE CONTINENTVR.

Vita Senecæ.
Libri de Beneficiis 7.
Epistolarum lib. 1.
Excerpta è libris Senecæ.
M. *Ant. Mureti disputatio cùm Senecæ de Prouidentia librum interpretaturus esset Romæ.*

IN LIBROS
L. ANNÆI SENECÆ PHILOSOPHI
PRÆFATIO:

Vitam ipsius accuratissimè complexa.

INTER tot tantósque viros, qui in omni scientiarum disciplinarúmque genere excelluerunt, quorum quidem scripta ad nos peruenerunt; nescio an vllus extiterit, cuius è re nostra totiúsque generis humani magis fuerit, monumenta ingenij salua sanáque perdurasse, quàm L. Annæi Senecę. Nam cùm inter omnes disciplinas philosophia primum sibi locum iure vindicet: ea autẽ vera & germana philosophia sit, quę nos quàm optimos, & quantum humana patitur imbecillitas, beatissimę illius na-

turæ, cuius ipsa munus est, simillimos efficit: in tanto vero sectarum numero, nulla sit, quæ id amplius luculentiúsque præstet, quæque ad nostrum dogma propius accedat Stoicorum schola, nos ea scripta, quæ tam præclaram & egregiam doctrinam continent, tanto pluris æstimare par est: quanto maiorem & huberiorem fructum ab iis, quàm ab vllis aliis percipere, aut sperare possumus. Atque vtinam tanta nobis id genus scriptorum copia suppeteret, vt quæ præferre ac sectari deberemus, diu deliberandum esset. Verum cùm iam præter Epictetica pauca, sola hæc Senecæ nobis reliqua sint, gratissimo illo delectu frustrati sumus. Et tamen habenda gratia vetustati, quæ cùm Zenonem, Carneadem, Cleantem, Brutum, Fabianum, cæteráque illa Stoicæ scholæ decora interciperet, ac perderet, in optimum scriptorem minus aliquanto iniuria fuit. Nec enim optimum vel cum bona Græcorum gratia dicere verebor hunc, de quo Plutarchus ἡ φιλοσοφίας ἀπαάτης Ἀφροδίτη καὶ λύρα, nunquam Latinis ingeniis nimis indulgens, si Petrarchæ credimus, sic iudicauit, in iis quæ ad mores pertinent neminem ex Græcis extitisse, quem cum hoc conferre posset. Ex Latinis etiam, qui illi nimirum tribuunt, facile in eius scriptis copiosum ingenium, multam rerum cognitionem, egregiámque vitiorum insectationem laudant, plurésque & claras sententias, multáque morum gratia legenda agnoscunt. Quorum admiratione ducti sancti patres, Tertullianus, Lactantius, Hieronymus, Augustinus, cùm propter rerum quæ in his tractan-

tur

tur pondus, ſententiarúmque quibus explicantur grauitatem tum etiam propter conuenientiam, coniunctionémque doctrinæ cum ſua, pars Chriſtianum eſſe, alij à religione Chriſtiana non abhorrere cenſuerunt. Nec verò grande illud & excellens ingenium, quod veriſſimo elogio princeps omnis eruditionis à principe & ipſo eiuſdem laudis audiuit, vna gloriæ materia contineri potuit: ſed per omnes diſciplinas verſatus, omne ferè ſtudiorum tractauit genus. Quæ tamen eius ſuperſunt præter naturales quæſtiones, pauculos verſus, & ἀποκολοκύντωσιν, omnia ad mores pertinent, reliqua interciderunt. Et ne quidem quæcunque ab eo de moribus vulgata ſunt, iniuriam temporis effugere potuerunt. Nam Quinctilianus dialogos ſcripſiſſe prodidit: quos ad moralem Philoſophiam ſpectaſſe indicio eſt ille *De ſuperſtitione*, cuius Diomedes Grammaticus ſuæ artis libro primo meminit. In quo quàm liberè, quamque fortiter & tantum non Chriſtianè contra portenta illa religionum quæ iam diu inualuerant, diſſeruerit, præter inſignia illius dialogi fragmenta, quæ decimo & vndecimo capitis libri ſexti de Ciuitate Dei B. Auguſtinus inſeruit, Tertullianus in apologetico probat, cuius verba, quia etiam nunc in editione Pamelij magnę lectionis, exactęque diligentiæ Theologi corrupta exſtant, ſubiiciam, vt in libro P. Pithœi ſummæ eruditionis, doctrinæ morúmque ſanctitatis viri leguntur. *O impia*, inquit, *voces, ô ſacrilega conuitia, infrendite, inſpumate, iidem eſtis qui Senecam aliquam*

pluribus & amatoribus de vestra religione perorantem non reprehendistis. Sed quæ ipsum fortuitorum nomine ad tolerantiam doloris & mortis adhortantia atque animantia scripsisse testatur Tertullianus, in dialogi formam composita fuisse illa, de remediis fortuitorum ad Gallionem quæ exstant, ex istis proculdubio fortuitis excerpta, satis indicant. quorum nollem titulum in Romana editione, & hac ipsa quæ Romanam in L. Seneca ad vnguem expressit, mutatum, & inscribi tantum Excerpta. Sic enim titulus potius concipi debuit: EXCERPTA EX FORTVITIS AD GALLIONEM. Sed ad rem. Librorum etiam Senecæ *De officiis* idem ille Grammaticus Diomedes, *De matrimonio* B.Hieronymus primo aduersus Iouinianum, itémque *Exhortationum* Lactantius frequentissimè in diuinarum institutionum opere meminerunt. Quin & ipse Seneca epist. CVIII. totam Philosophiam moralem vno se opere complexum scribit. Locum, quia non vsquequaque in hac editione sanus est, vt in meis libris habetur, transcribam. *Id de quo quæris, inquit, ex iis est quæ scire tantum eo vt scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinaciter properas, nec vis expectare libros, quos cum maximè ordino, continentes totam moralem Philosophiæ partem, te statim expediam. illud prius,* &c. Hi sunt fortasse quos idem Lactantius lib. V. libros moralis Philosophiæ vocat, *De prouidentia* etiam composuisse quædam, ex his quæ habentur statim initio tractatus, Cum mundus prouidentia regatur, quare multa mala bonis viris accidunt:

dunt: & *De immatura morte*, ex eiusdem Lactantij primo libro diuinarum institutionum clarum est. sed an opere separato,non liquet. Quæ omnia interiisse magno Philosophiæ damno, sed grauiore vetustatis inuidia, nemo est qui non sentiat. De natura verò multa & præclara vulgasse constat. Ipse cap. IIII. lib. IV. Naturalium quæstionum, iuuenem adhuc se de terræ motu librum edidisse testis est. Cassiodorus in Astronomiæ compendio libri Senecæ *De forma mundi* mentionem facit, in quo videtur formæ mundi rotundæ rationes reddidisse. Item & Boetius in collectione de Geometria, si non potius ea collectio excerpta ex Cassiodoro censenda sit, quam Germanum Boetij opus. Alia præterea vulgasse ad naturalem Philosophiam spectantia, quorum ne nomen quidem exstat, argumento illa esse possunt, quæ Plinius cap. LIII. lib. IX. de ætate murænarum Vedij Pollionis,& lib. XXXVI. de marmoribus & lapidibus se à Seneca sumpsisse fatetur. Ad hæc commentationem etiam *De situ Indiæ*, in qua eius vrbes,amnes, populosque numerauerat: & *De situ, & sacris Aegyptiorum* composuit, vtriusque auctoritate Seruius vtitur in lib. VI. & IX. Æneid. alterius idem Plinius cap. XXVII. lib. VI. Pręter Philosophicos libros multa alia tum prosa oratione, tum numeris cõposuit. Sub Caio enim præcipuè causis agendis foroque vacauit, & maximè, vt ait Suetonius,placuit. immo exitio pęnè ei fuit eloquentia,parumque abfuit,quin à Caio ob hoc so-

lum occideretur, quòd apud eum causam aliquam disertissimè egisset. subdítque Dio libr. LIX. Τοῦτον μὲν οὖν ἀποθανεῖν κελεύσας ἀφῆκε, γυναικί τινι ὧν ἐχρῆτο πιστεύσας, ὅτι φθόη τε ἔχοιτο κακῶς, καὶ οὐκ ἐς μακρὰν τελευτήσοι. Quo tempore declamationes, & præfationes, quas non vno loco laudat Quinctilianus, emisisse eum verisimile est. Quædam etiam de arte dicendi scripsisse videtur. Nam quod idem Quinctilianus cap. II. libr. IX. profert à Seneca eleganter dictum *Iurare patronorum non esse, sed testium*, ex quibusdam eloquentiæ præceptionibus desumptum probabile est. Nerone vero rerum potiente, quamuis maioribus imperij negotiis occupatus nullas amplius causas egerit, nihilominus tamen exercendæ & publicandæ facundiæ occasionem principis non exercitata in dicendo adolescentia præbuit: quandoquidem laudationem Claudij, quam in eius funere pronunciauit, & orationes, quas ad Prætorianos, Senatumque habuit, à Seneca compositas Tacitus refert. Hanc verò ad Senatum optimam imperandi rationem ita ex sapientiæ præceptis exprimentem, ὥστε, inquit Dio, καὶ ἐς ἀργυρᾶν στήλην ἐγγραφῆναι, καὶ ἐν τ̃ νέαις τῶν ἀνεπάτων ἀρχαῖς ἀναγινώσκεσθαι, ψηφισθῆναι. καὶ οἱ μὲν ἐκ τούτων, ὡς καὶ κατὰ συγγραφήν τινα καλῶς ἀρξησόμενοι παρεσκευάζοντο. Plerasque alias etiam, quibus clementiam suam Nero obstringebat, Seneca testificando quàm honesta præciperet, inquit idem ille Tacitus, voce principis vulgauit: quarum

tamen

tamen ne veſtigium quidem permanſit. Nam quæ apud Tacitum Senecæ ad Neronem habetur, non magis eius eſt, quàm ad illam reſponſio Neronis. Quin etiam ſi quæ maioris momenti ad Senatum mittebantur epiſtolæ, eas ipſe dictauit. & in vulgum emiſſas, & publicatas, ex eo apparet, quòd Quinctilianus cap. v. lib. IIX. Senecam laudat in ſcripto, quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre, cum ſe periclitatum videri vellet. Addit & Xiphilinus, *καὶ τῶν βασιλίδων, καὶ ἐξελευθέρων ἐγκώμια συντιθέναι.* & fortaſsis Græcus homo in literis Latinis parum exercitatus, conſolationes ad Marciam & Polybium eo nomine intellexit. Epiſtolarum etiam libros edidit familiares, ex quibus pleraſq; ad Cæſonium Maximum fuiſſe non male quis colliget ex Epigrammate XLIV. lib. VII. Martialis, quod ad Ouidium tale eſt,

Facundi Seneca potens amicus.
Cato proximus, aut prior Sereno.
Hic eſt Maximus ille, quem frequenti
Felix littera pagina ſalutat.

Cuius Maximi idem Seneca meminit Epiſtola ad Lucilium LXXXVII. *Ego*, inquit, *& Maximus meus biduum iam beatiſſimum agimus.* Hunc etiam Maximum Cæſonium in exilium Senecam fuiſſe ſecutum idem Martialis Epigrammate XLIII. eiuſdem libri innuere videtur ad Ouidium Cæſonij in exilio comitem, quod ei tanquam Piſonianæ coniurationis conſcio indictum à Nerone fuerat. Illud enim Epigramma ſic concludit;

Audiet hoc præsens, venturaque turba, fuisse
Illi te, Seneca quod fuit ille suo.

Sunt qui putent historias composuisse, illudque quod vulgo L. Annæo Floro adscribitur historiæ Romanæ breuiarium, huic tribuunt, sed leuissimo argumento. Quamuis enim diuisio illa ætatem imperij Romani, cuius auctorem Senecam Lactantius ait, in illo Flori libello reperiatur, potuit tamen in aliquo suorum operum Philosophicorum hæc dixisse, vnde Florus desumpserit. Isidorus etiam Originum primo contractis Tironis, Persannij, Philargij, & Aquilæ Mæcenatis liberti notis alias addidisse, opusque in quinque notarum millia effecisse prodit: cuiusmodi in Regia, & præclari Senatoris Claudij Puteani, aliorumque bibliothecis exemplaria cuiusdam libri exstant L. Senecæ adscripti, cũ hac epigraphe, *L. Annai Seneca liber notarum numero quinque millia.* Quæ poëmata composuerit, non constat. tantum apud Tacitum legitur, obiectum ei apud Neronem carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum euenisset. Et certè paucula eius quæ supersunt Epigrammata, alia etiam composuisse ostendunt. Tragœdiæ quæ solæ ex Latinis superant, aliquando ei tributæ sunt. Verum Sidonius Apollinaris contra est, qui alium Senecam tragicum à Neronis præceptore facit. Et certè Octauia nostri Senecæ esse non potest. Manifestum faciunt multa: sed ea præcipuè, quæ Agrippinæ vmbra loquitur,

Veniet dies, tempúsque, quo reddat suis

Ani-

Animam nocentem sceleribus. iugulum hostibus
Desertus & destructus, & cunctis egens:
& nutrix Poppææ
Cæsari iuncta es tuo
Tæda iugali, quem tuus cepit decor.
Et culpa Seneca:
quæ de se seu vera vel falsa non scripsisset Seneca: illa verò quæ de Neronis exitio vaticinatur Agrippina, viuo illo non nisi ab Apollione scribi potuerunt. Preterea Terentianus Maurus cùm de versu pastorali tractans, scribit,
In tragicis iunxere choris hunc sæpe diserti
Annæus Seneca, & Pomponius ante Secundus.
satis ostendit Senecam tragœdiarum scriptorem, nostro Senecæ, quem Pomponio Secundo poëtæ Tragico æqualem fuisse à Tacito didicimus, ætate posteriorem vixisse. Huic tamen Quinctilianus cap. II. lib. IX. disertè tribuit Medeam tragœdiam inter eas editam, quæ L. Senecæ iuniori adscribuntur, hemistichiúmque quod in ea legitur, huius nostri Senecæ esse dicit. *Interrogamus*, inquit, *aut inuidiæ gratia. Vt Medea apud Senecam:*
Quas peti terras iubes?
nec dubium est quin hunc ipsum intelligat Philosophum. Nam cum huius vnius in reliquo suo opere meminerit, si eo loco alium animo designasset, exactissimus scriptor aliquam distinctionis notam, qua cognosceretur quem intelligeret, adposuisset, de quo tamen acutiorum Criticorum iudicium expectamus. Sanè verius est, vt ἐν παρόδῳ hoc dicam, quod doctissimis viris

placet, hoc tragœdiarum corpus non vnius esse ingenij. Nam Medea ceteris purior & floridior. Agamemnon, Troas, Hercules furens, sententiarum frequentiam, breuitatem, declamatoriamque argutiam captant, scholámque magis redolent. Quid quòd in solo Oedipi choro Bucolicos versus exstare obseruauimus, quibus Senecam tragicum sæpe in suis choris vsum Terentianus dixit? Sunt quidem in Medea Hexametri, sed omnes vno excepto Heroici: vt difficillimum sit pronunciare cui adsignari debeant. Et hæc de libris Senecæ, qui interciderunt. Qui autem vetustatis iniuriam effugerunt, quemadmodum milites ex magna & cruenta clade fugientes, incompositi ad nos peruenerunt, plerique etiam mutili & imperfecti. Quid cuique desit, aptius nobis aliquando suo quoque loco ostendetur. Interim, quod primum duces solēt, palantes & vagos colligere, in numerosque & ordines digerere, conabimur. Fere libri ordine disponuntur, vel ratione materiæ, quæ in his tractatur, vel temporis, quo editi sunt, & emissi. Materiæ ratio in iis quæ supersunt Senecæ haberi non potest, quæ nullam inter se connexitatem habet. temporis ergo quo scripti sunt, quantum vel certis probationibus, vel coniecturis assequi poterimus, rationem sequemur. Consolatio ad Marciam prima occurrit, quæ sub Caligula scripta videtur. dico videri, quia de ea aliquid certi statui non potest. Cur tamen ita sentiam, ratio est, quòd Tiberij Imperatoris in ea consolatione pietatem erga matrem, captata potius quàm oblata occasione

ſione laudat, quem tamen in ceteris ſuis ſcriptis ſub Claudio, vel Nerone editis liberè perſtrinxit. Nec id facit vt Marciæ gratiam demereatur, quam non propitiis auribus laudes eius audiſſe par eſt, cuius crudelitate patre orbata fuerat. Facit igitur vt tempori, imperantique inſeruiat, cuius offenſionem verebatur. Leuior fortaſſe eſt ea coniectura, ſed fortioribus hac in re deficimur. Certius eſt quod de conſolatione ad Heluiam ſequitur, quam initio ſui exilij, id eſt, anno primo imperij Claudij compoſitam eſſe, ex eius lectione dignoſcimus. Imperij vero Claudiani initio in exilium miſſum, Dio teſtis eſt, qui primum hoc Meſſalinæ in principatu malum facinus recenſet, quòd Iuliam Germanici filiam in exilium miſerit ἐγκλήματα αὐτῇ ἄλλα τε καὶ μοιχείας παρασκευάσασα, ἐφ' ᾗ καὶ ὁ Σενέκας ὁ Ἀνναῖος ἔφυγε. quaſi vero tantum propudium cuiquam ex animo adulterium obiicere potuerit, & non color quæſitus fuerit, quo nobilem mulierem domuſque Germanici fautorem Senecam euerteret. Eiuſdem temporis eſt fere conſolatio ad Polybium, quæ in exilio ſcripta eſt, initio expeditionis Britannicæ. Id cognoſcere licet ex his verbis quæ in ea habentur, *Sidus hoc*, inquit de Claudio, *quod præcipitato in profundum, & demerſo in tenebras orbi refulſit, ſemper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patrios triumphos ducat & nouos.* nondum igitur aperuerat, quam tamen conſtat aggreſſum imperij ſui anno ſecundo. Hinc etiam deprehendere licet mendum vel lapſum apud antiquum ſcripto-

rem in Iuuenalis Satyram v. *Hic* (inquit de Seneca) *sub Claudio, quasi conscius adulteriorum Iuliæ Germanici filiæ, in Corsicam relegatus, post triennium reuocatus est.* Legendum enim, *post octennium*: siquidem non demum anno Claudij, cæsa Messalina, reuocatus est. Epigrammata etiam quæ huic editioni adiuncta sunt, in exilio scripta sese ipsa clamant. Ordine procedit *ludus de morte Claudij*, quem ἀποκολοκυντωσιν, ὥσπέρ τινα ἀπαθανάτισιν vocauit, initio statim imperij Neronis vulgatus: nisi fortasse aliquis libros *De ira*, *In sapientem non cadere iniuriam*, &, *Cùm mundus prouidentia regatur*, *quare multa mala bonis viris accidant*; & *De tranquillitate animi*, velit huic interstitio temporis, quod ab eius reditu ad mortem vsque Claudij fluxit, tribuere. de quibus tamen, nisi quòd post Caij cædem editi sunt, nihil liquido affirmare ausim. Ludum proximè sequuti sunt *De clementia* libri. hos enim decimo nono ætatis Neronis anno conscriptos auctor indicat cap. IX. lib. I. eius operis: cuius anni mense IV. imperium Nero suscepit. *De beata vita* post primum quadriennium Neronis scriptus est, cum scilicet auctoritate & dignitate cunctos prætergressus, immensisque auctus principis liberalitate diuitiis, ab inimicis accusari cœpit, quasi contra sectæ præcepta ter millies sestertium intra quadriennium regiæ amicitiæ congessisset, laxius opulentiusque habitaret, lautius atque splendidius cœnaret ac viueret, quàm deceret modestiam & frugalitatem

tatem professum. Hæ enim, vt inquit Tacitus, fuerunt Suillij, & aliorum improborum hominum de eo voces, à quibus Dio in historiam suam transtulit, in instrumento cum domestico πεντακοσίους τρίποδας κεδρίνου ξύλου, ἐλεφαντόποδας ἴσους καὶ ὁμοίους habuisse, quibus cœnaret. Quæ sibi à maliuolis obiecta illo libro De beata vita diluit à cap. XVII. ad XXVIII. docetque semper in summos viros confictum, quòd contra præcepta viuerent. se nec sapientem esse, nec tantum de se promittere. sibi sufficere si malis, iisque à quibus criminaretur, melior euaderet. diuitias tamen bonæ menti non officere, meliúsque apud sapientes & bonos, quàm apud malos & stultos habitare. Hæc qui non intellexerunt Senecam de se dicere, fœdè locum insignem cap. XXVII. illius libri, quod adhuc animaduersum non est, corruperunt. Is ita habet, *Quare hic Philosophus laxius habitat? quare hic lautius cœnat? papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum næuos, aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Obijcite Platoni quòd petierit pecuniam, Aristoteli quòd acceperit, Democrito quòd neglexerit, Epicuro quòd consumpserit; mihi ipsi Alcibiadem, & Phædrum obiectate.* quo loci quid hæc postrema verba sibi velint, non video. Qui hæc mutari nolunt, aiunt à Socrate, quem paulo superius loquentem finxit, dici. Sed quid Alcibiades & Phædrus ad diuitias? Præterea à Socrate non dici vel hinc notum, quòd magnificentior

habitatio, aut sumptuosior cœna nonnunquam Socrati obiecta est. nec Seneca adeo vel historiæ, vel artis dicendi inscius, vt eum induceret Aristotelis tanto minoris, & Epicuri sexaginta demum annis post obductam cicutam nati exempla referentem, de quo ne cogitare quidem potuit. Et sanè omnes ante annum cIↃ. IↃ. xxxvII. editiones locum ita exprimunt, *mihi ipsi alicubi ad se, & Phædrum obiectate.* ex qua lectione, quæ vulgo habetur, effecta est. Tres manuscripti codices legunt, *alicubi assem & pedrum*, vnus planè, *alicubi assem, & prædium*, quod solum purum putum arbitror. Per assem enim & prædium suas opes significando extenuat, quas maximè in fœnore & prædiis constitisse apud antiquos certum est. & ipse auctor suas in his rebus sitas in oratione ad Neronem apud Tacitum refert. *Vbi est, inquit, animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatiis, tam lato fœnore exhuberat*, &c. nec ampliorem manifestè veræ lectionis probationem requiret, qui diligentius totum eum locum pensitarit. Nos reliqua persequamur. An succedat liber *De breuitate vitæ*, quæstionis est. mihi ita videtur. Pompeio enim Paullino dictus est vectigalium publicorum præposito, Pompeiæ Paullinæ vxcris, quam ante aliquot annos duxerat, patri fortasse vel fratri. De ea enim intelligo, quod ἐπιφανέστατον γάμον γαμῆσαι nostrum Senecam circa illud tempus Dio retulit. Id autem osten-

ostendunt quæ ad Paullinum cap. XIIX. eius libri diriguntur. *Tu, inquit, orbis terrarum rationes administras tam abstinenter quàm alienas, tam diligenter quàm tuas, tam religiose quàm publicas. in officio amorem cõsequeris, in quo odium vitare difficile est.* Hæc non nisi de vectigalibus, quæ appositissimè terrarum orbis rationes vocat, intelligi possunt, quorum cum L. Pisone & Ducennio Gemino ei cura extra ordinem demandata fuerat. Nam quæ de frumento publico subiicit, ad frumentum quod ex decumanis agris vectigalis nomine percipiebatur, refero. quin etiam tribus illis consularibus iniunctam vna cum vectigalibus annonæ curam, nihil impedit: immò Tacitus id dicere videtur, qui narrationi de publico frumento vetustate corrupto, frumentariisque nauibus partim igne fortuito, partim tempestate perditis, quasi iis damnis obuiam itum in posterum significare vellet, tres illos consulares vectigalibus præpositos subiunxit. Præterea toto eo libro id agit, vt doceat hanc vnam esse vitæ extendendæ rationem, quam omnes breuissimam queruntur, si, ceteris rebus omissis publicis priuatisque, quas vel vanas, vel exitiosas, etiam quæ tutissimæ videntur, exitus probat, omnem ætatem sapientiæ studiis impẽdamus, nobisque ipsis viuamus. huic vni curæ Paullinum, relictis publicis, quibus detinebatur, negotiis, incumbere hortatur. Hæc maximè cum ipsius Senecæ vitæ conditione, quæ tum fuit cum tres illi consulares vectigalibus præfecti sunt,

Aa

congruunt, nempe aliquot post mensibus, quàm suas opes, quibus in inuidiam apud Neronem trahebatur, resignare voluit, commeatu non impetrato, commutatis tamen prioris potentiæ institutis, prohibitis salutantium cœtibus, philosophiæ studiis domi, vel proximis vrbi locis, quamdiu Romæ Nero aderat, se continens. Hæc disertè Tacitus: in eoque vitæ instituto perseuerasse ad vltimum vsque diem non obscurè refert. Quo magis miror, vt id in transitu dicam, quibus rationibus, aut coniecturis ducti eum P. Mario, & L. Asinio consulibus quidam sufficiant cum Trebellio Maximo, cum quo licet consul fuerit, non tamen eo anno arbitror. Quod autem in eodem libro habetur, modo cum Caius Cæsar periit, intra paucos septem scilicet vel octo dies, adfuisse vltimum malorum etiam obsessis, alimentorum egestatem, ἐν πλάτει accipiendum est, cum XXII. anni inter Caij necem & hoc tempus quod in manu est, effluxerint. Sic enim & cap. XXX. & XXXI. lib. IIII. de Beneficiis, de consulatu Cinnæ & Mamerci Scauri loquitur tanquam de re modo gesta, & tantum non præsenti, quos tamen constat triginta & quadraginta annis ante illorum librorum editionem consules fuisse: & epist. XLIX. iam senex, *Modo*, inquit, *apud Socionem puer sedi, modo causas agere cœpi, &c.* Supersunt *Epistolæ*, & *Quæstiones naturales*, vltimi excellentis ingenij fœtus, eiusdem cũ libro de breuitate vitæ, temporis, vel etiam posterioris. In Epistolis passim rerum humanarum varietatem perpe-

perpetuámque inconſtantiam exagitat, honorum, diuitiarum, ceterorumque, quæ vulgo ſectamur, dubium euentum, ſæpe etiam aſſecuto exitioſum. Vbique egeſtatis, exilij, mortiſque contemptum inculcat, ſolidámque eam ſecuritatem eſſe, quam quiſque in ſe reponit, docet, quam tamen difficile ſit aſſequi, niſi vnius animi ratio habeatur, cetera vt ſuperflua reſcindantur, totúſque qui eam adipiſci nititur, in ſe contrahatur. Hæc ſcribere erubuiſſet in ſummo rerum negotiorumque faſtigio, & clariſſima imperij Romani luce verſans, cuius non minus quàm Imperatoris moderator erat: non inquam, ad amicum, cui interiora quoque nota erant, ſcripſiſſet, niſi re ipſa præſtitiſſet, & exemplo ſuo vera eſſe comprobaſſet. Ad hoc autem præſcriptum vitam eum ſuam inſtituiſſe, poſtquam inuidioſas eius diuitias Nero recuſauit, ſupra diximus: quarum etſi poſſeſſionem ſpecie retinuit, animo tamen depoſuit, curámque earum & vſum abiecit. Denique Epiſtola XXCIII. XXCVII. & CXXIII. talem vitam ſuam deſcribit, nempe ſolitariam & parciſſimam, qualem Tacitus hoc tempore egiſſe retulit. Nam florentibus & lætis rebus contentum fuiſſe vno vehiculo, mulione excalceato, mulis macris & ſtrigoſis, pane gregario, vel aliquando nullo, coricis pro pulmento, nemo perſuadebit, cùm ſibi tum luxum obiectum ipſe fateatur. Quin etiam ſi quid expreſſius & ſtrictius de tempore quo illæ Epiſtolæ ſcriptæ ſunt definiendum eſt, vltimis menſi-

bus consulatus Reguli & Rufi, & anno proximè sequente, Lecanio & Licinio consulibus, omnes missas arbitror. Et sanè intra annum vnum edita esse ex earum lectione manifestum est, temporisque consecutio, quæ in iis deprehenditur, ostendit. Decimaoctaua Decembri mense scripta est, XXIII. initio veris, quod malignum, & inuerso tempestatis ordine frigidum queritur. LXVII. vero ad eiusdem veris finem. Eiusdem autem esse veris peruersi & præposteri probant quæ initio eius Epistolæ leguntur. *Vt à communibus*, inquit, *initium faciam, ver aperire se cœpit: sed iam inclinatum in æstatem, quo tempore calere debebat, intepuit. nec adhuc illi fides est. sæpe enim in hyemem reuoluitur. Vis scire quàm dubium adhuc sit? nondum me committo frigidæ, adhuc rigorem eius infringo.* Malè in ceteris editionibus, vt obiter hanc maculam eluam, *nondum me committo frigido veri*: & in hac editione, *frigido aëri*: frigidam enim aquam intelligit, qua pro balneo quotidie vtebantur. Testis Plinius lib. XXIX. natural. histor. vnde se ipse psychrolutam & frigidæ cultorem non vno loco vocat. Sed ad rem. Epistolam octuagesimam septimam Iunio mense in Iulium vergente dedit, cum esset in Scipionis villa in agro Linternino sita, quam tunc temporis Vetulenus Ægialus libertinus colebat. Centesimam vigesimam tertiam autumni initio vt inde appareat intra anni nec integri spatium omnes editas. Eum autem esse annum quem diximus, hinc noscere est, quòd in Campania,

nia, nempe Neapoli, Pompeiis, Baiis, Cumis, Puteolis, & in Linternino agro omnes à quinquagesima ad octuagesimam septimam datæ sunt, in quæ loca Senecam iuisse in comitatu Principis, in quo semper retentus est, intelligo, cùm Nero scenarùm publicarum desiderio, in quibus vocem ostentaret, tantam infamiam Romę auspicari veritus, Lecanio & Licinio Coss. Neapolim profectus est, vbi suam vocem primum publicam fecit: & hinc Beneuentum, Achaiam cogitans, vnde tamen statim mutato consilio in vrbem rediit, & cum eo Seneca. Inde, vel ex proximis vrbi villis, Albano nempe, & Nomentano, ceteras post octuagesimam septimam epistolas missas existimo. Præterea epistola nonagesima prima Lugdunensem coloniam fortuito igne exustam deplorat. quod eo anno accidisse credendum est, cum proximè sequenti, quo ipse Seneca occisus, Neronem quadragies sestertio Lugdunensem cladē solatum retulerit Tacitus: nec eiusmodi solatia diu post acceptas clades differri solita ex historiis obseruatū sit. Seneca in eadem illa epistola centesimum eius coloniæ annum fuisse ab origine sua cum exusta est, scribit. Sed nec inter auctores constat quo anno deducta fuerit. Eusebius enim anno vltimo cētesimæ decimæ octauę Olympiadis deductam indicare videtur: nec ita exactè illius coloniæ annos Seneca definire voluit, quinetiam quod excurreret, intelligeretur. Is autē centesimus eius vrbis & sextus annus ad Dionis calculum fuit, qui exstructam Hirtio & Pansa coss. prodit. Eiusdem sunt temporis libri naturalium quæstionum. Firmissi-

mum argumentum est, quòd in præfatione libri sexti, terræ motum, quo Pompeiorũ magna pars proruit Memmio & Verginio Rufo conss. Nonis Februariis, describit. in quo tamen à Tacito dissẽtit, qui præcedẽti anno narrat. Ceteros, qui huc vsque ei adscripti sũt, in nullo numero ponimus, indignos qui tanto auctori tribuantur. *De controuersiis & Suasoriis* non loquor, in quibus patri suus heres iure successisse videbatur. *Declamationum* verò *libri decem* excerpta esse Controuersiarum alibi docuimus. Epistolas ad Paullũ dico, quę nõ magis eximium nostri auctoris ingeniũ sapiunt, quàm responsiones ad illas Deo plenum καὶ θεοφόρον Paulli stylum: ideoque à doctis non magis pro Senecæ germanis agnoscuntur, quàm responsiones ab Ecclesia pro Paullinis. Antiquæ sunt, & ante Augustini, Hieronymique ætatem, sed non nostro demum sæculo eiusmodi suppositiones occœperunt. De Paupertate cento est ex epistolis, quem Iurisconsulti esse responderent eius qui concinnauit. De remediis fortuitorum excerptũ esse supra diximus ex fortuitorum dialogis. De virtutibus est Martini Braccarensis Episcopi, qui canones Orientalium conciliorum in Hispaniam attulit, secundæque Braccarensi synodo approbauit sub Theodomiro Gallecíæ rege, cui Myro successit, ad quem ille liber. Et hæc fortasse nimis multa de libris Senecæ. Nam quæ de stylo eius, & dicendi charactere hic addi possent, Quinctilianus olim, & nostro seculo Erasmus ad calumniam vsque excusserunt. Hęc, vt ad intelligentiam operum Senecæ fortassis non officient, ita magni

in

in litteris & diserti viri quia ea recensenda susceperat, & fere adfecerat, desiderium excitabunt: à quo eadem ornatiora, & omni ex parte meliora, nisi morte præuersus fuisse: , habituri eramus. Huic nos in præclaro curriculo fati malignitate deficienti non ignaros alioqui quàm difficile sit post Roscium in orchestra placere, & vanũ ἡλίου λάμποντος λύχνον ἅπτειν, succenturiari, & iniuriæ publicæ, quantam in nobis fuit, intercedere, cum grauissimi & sanctissimi scriptoris amor, tum amicorum ornatissimorum virorum, quibus omnia volumus, ac debemus, expostulationes impulerunt. A libris Senecæ, quos Muretus recognouit, manum in hac editione abstinuimus. Quamuis enim in iis quædam deprehenderimus, quæ acutum properantis iudicium effugerunt, dum variis afflictus morbis, non longe à vitæ creta abesse se sentit, (hoc enim amicis per litteras significat) opusque premente fato vrget: addere tamen quicquam, vel immutare visum non est, vt saltem puri puti ex eius recensione extarent, meliusque & commodius separato Prætermissorum in L. Senecam opere, quod sub manu est, indicari & adnotari posse censuimus. Quod, si hæc grata tibi, optime lector, & accepta perspexerimus, Deo dante & perficiente, breui impertiemus.

L. ANNÆI SENECÆ AD EBVCIVM LIBERALEM DE BENEFICIIS.

***

Liber Primus.

CAPVT I.

INTER multos ac varios errores temerè inconsultéque viuentium, nihil propemodum, optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim, vt malè collocata, malè debeantur, de quibus non redditis, serò querimur. ista enim perierunt, cùm dantur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia, nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id e-

fluant, has tenax memoria custodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quod tardiores faciat ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (vt dixi) nos illā augemus: deinde ne Deos quidem immortales ab hac tam effusa benignitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur. Demus beneficia, non fœneremus. Dignus est decipi qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At male cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus & ducimus. Adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? Quæ si quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingratorum facit causam. quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quam multi indigni luce sunt? Et tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsosque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? Tunc est virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet: vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quam non dare. Quia non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. Qui beneficium non reddit, nō magis peccat, quam qui non dat. [citius.]

Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, vt semel ponas bene.

CAP. II. IN priore versu vtrumque reprehendas.

Nam nec in vulgus effundenda sunt, & nullius rei, minimè beneficiorum honesta largitio est, quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens versus mirificus est, qui vno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini bene facientis aptius, vt illum hortemur ad danda, etiam si nullum bene positurus est. Illud etiam falsum est: Perdenda sunt multa. Nullum perit; quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est. tantum eroga tu: si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, vt darem. Nemo beneficia in Kalendario scribit: nec auarus exactor ad horam & diem creditorem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente. Alioquin in formam crediti transeunt. Turpius fœneratio est, beneficium expensum referre. Qualiscunque priorum euentus est, persevera in alios conferre. Melius apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris dare: opus tuum perage. & partes boni viri exequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salutaribus adiuua.

CAP. III. OFFICIA etiam feræ sentiunt. Nec vllum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impune tractantur. Elephantorum feritatem vsque in seruile obsequium demeretur cibus. Adeo etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium? aduersus alterum non erit. duorum oblitus est: tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdidit, qui cito se perdidisse credidit. At qui instat & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. Quocunque se vertit memoriam tui fugiens, ibi te videat. Beneficiis tuis illum cinge. quorum quæ vis, quave proprietas sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem non pertinent, transilire

mihi

mihi permiseris: Quare tres Gratiæ,& quare sorores sint, & quare manibus implexis,quare ridentes,quare iuuenes, & quare virgines, soluta ac pellucida veste. Alij quidem videri volunt vnam esse,quæ det beneficium:alteram,quæ accipiat:tertiam,quæ reddat.Alij tria beneficiorum genera promerentium,reddentium,simul & accipientium reddentiumque. Sed vtrumlibet ex istis iudica verum.quid ista nos iuuat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc,quia ordo beneficij per manum transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit,si vsquam interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse & qui dant,& qui accipiunt beneficia. Iuuenes:quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt,& sincera, & omnibus sancta, in quibus nihil esse alligati decet, nec astricti. Solutis itaque tunicis vtuntur, pellucidis autem, quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis vsque eo Græcis mancipatus, vt hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem indicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit, cur Aeglen maximam natu appellauerit, mediam Euphrosynen,tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cùm Hesiodus puellis suis, quod voluit,nomen imposuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Pasithean appellauit, & in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniam alium Poëtam, ad quem præcingantur,& spissis auro Phrygianis prodeant. Ergo & Mercurius vna stat, non quia beneficia oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque penes quem subtile illud acumen est, & in imam penetrans veritatem,qui rei agendæ causa loquitur, & verbis non vltra, quam ad intellectum satis est,vtitur, totum librum suum his ineptiis replet, ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat. Nam his fabulas,sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ Hecaton scri-

bit, treis Chrysippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias esse. Aetate autem minores quam Horas, sed meliuscula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè patentis patrimonij sit, beneficia diuidere: tanquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poetæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est: & cuicumque nomen non potest reddere, imponit: ita poetæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quemque vocari iubent, quod bellè facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt. Proximus enim poeta suum illas ferre nomen iubet. Hoc vt scias ita esse, ecce Thalia, de qua cum maximè agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum verò Musa.

Cap. IIII. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, vt nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modo nos tuere, si quis mihi obiecerit, quod Chrysippum in ordinem coegerim: magnum mehercule virum, sed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpe replicatur. etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc verò quod acumen est? De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maximè societatem humanam alligat. Danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat: Ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat. Docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere: eos quibus obligati sunt re, animo non tantum æquare, sed vincere. Quia qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi præcessit. Hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt, parum se gratè gerere, sacrilegium sit; & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque aduersus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorum-

torumque animi certent,vt qui præstiterint,obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ verò ineptiæ poetis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere,memoriam officiorum ingerere animis volunt,serio loquantur, & magnis viribus agant: nisi forte existimas leui ac fabuloso sermone, & animalibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimam,beneficiorum nouas tabulas.

CAP. V. SED, quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum,quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita.Non potest beneficium manu tangi: animo cernitur. Multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quicquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id,quod oculis incurrit, & quod traditur possideturque, solùm notant: contra, illud quod in re carum atque pretiosum est, paruipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret,caduca sunt. Auferre ea nobis, & fortuna,& iniuria potest. Beneficium vero,etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim rectè factum,quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit: non beneficium, sed vsum beneficij mei sustuli. Ex naufragio raptos,vel ex incendio, liberos reddidi. Hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit. Manet etiam sine illis, quod in illos datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficij nomen vsurpant, ministeria sunt, per quæ se voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, vt alibi sit species rei, alibi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. Quid habet per se corona preciosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal & currus? Nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id, quod sub oculos

venit,sed beneficij vestigium & nota.

CAP. VI. QVID est ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudium,capiensque tribuendo, in id quod facit,prona,& sponte sua parata. Itaque non quid fiat,aut quid detur,refert, sed qua mente. Quia beneficium non in eo,quod fit aut datur,consistit,sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnũ autem esse inter ista discrimen,vel ex hoc intelligas licet, quòd beneficium vtiq. bonum est. Id autem quod fit aut datur,nec bonum nec malum est. Animus est, qui parua extollit, sordida illustrat, magna & in precio habita dehonestat. Ipsa quæ appetuntur, neutram naturam habent nec boni nec mali. Id refert,quò illa rector animus impellat,à quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum quod numeratur, aut traditur. Sicut nec in victimis quidem,licet optimę sint,auroq. præfulgeant,deorum est honos,sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaq. boni etiam farre ac fit illa religiosi sunt: mali rursus non effugiunt impietatem, quamuis aras sanguine multo cruentauerint.

CAP. VII. SI beneficia in rebus,non in ipsa benefaciendi voluntate consisterent,eo maiora essent,quo maiora sunt,quæ accipimus. Id autem falsum est. Nonnunquam enim magis nos obligat,qui dedit parua magnificè: qui regum æquauit opes animo : qui exiguum tribuit,sed libenter: qui paupertatis suæ oblitus est,dum meam respicit: qui non voluntatem tantum iuuandi habuit,sed cupiditatem qui accipere se putauit beneficium , cum daret: qui dedit tanquam non recepturus,recepit tanquam non dedisset: qui occasionē qua prodesset,& occupauit & quæsiuit.Contra ingrata sunt (vt dixi)licet re ac specie magna videantur,quæ danti aut extorquentur aut excidunt. Multoque gratiùs venit,quod facili , quam quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit,sed amplius non potuit At id quod dedit,magnum est:sed dubitauit,sed distulit,sed cum daret,gemuit,sed superbe dedit,sed circumtulit, & placere ei, cui præstabat, noluit. ambitioni dedit, non mihi.

CAP. IIX. SOCRATI cum multa multi pro suis quis-

quisque facultatibus offerrent. Aeschines pauper auditor. Nihil,inquit, dignum te, quod dare tibi possim,inuenio: & hoc modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo,Me ipsum. Hoc munus rogo qualecũque est,boni consulas, cogitesque alios cum multum tibi darent,plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit,mihi magnum munus dederis,nisi forte magno te æstimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quàm accepi. Vicit Aeschines hoc munere Alcibiadis parem diuitiis animum, & omnium iuuenum opulentorum munificentiam.

Cap. IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam intèr angustias paupertatis. Videtur mihi dixisse:Nihil egisti fortuna, quod me pauperem esse voluisti. Expediam nihilominus dignum huic viro, munus:& quia de tuo non possum: de meo dabo. Neque est quod existimes illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit. Ingeniosus adolescens inuenit quemadmodum Socratem sibi daret.Non quanti quæque sint, sed à quali dentur,perspiciendum. Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus,spesque improbas, nihil re adiuturus,vèrbis fouet. At eius peior est opinio,qui lingua asper,vultu grauis,cum inuidia fortunam suam explicauit. Colunt enim, detestanturque felicem: & si potuerint,eadem facturi,odere facientem. Coniugibus alienis nec clam, sed apertè quidam ludibrio habitis, suas aliis permisere. Rusticus,inhumanus, ac maleuolus, & inter matronas abominandæ condicionis est, si quis coniugem in sella prostare vetuit & vulgo admissis inspectoribus vehi vndique perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem,nec alienæ vxori æmulum præstat, hunc mattonæ humilem, & sordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus est adulterium, & in consensu vidui cœlibatus,nemo vxorẽ duxit nisi qui abduxit.Nihil pẽsi habere, paupertatem alienam cõtemnere,suam timere,nullum aliud vereri malum:non parcere iniuriis,perturbare imbecilliores, vi ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & nummarium tribunal, audita vtrinque licitatione alteri addici,non mirum:quàndo quę emeris,vendere ,gentium ius est.

CAP. X. SED longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaq. sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur, hoc posteri nostri querentur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At ista stant loco eodē, stabuntque paululū duntaxat vltro aut citro mota: vt fluctus quos æstus accedēs lōgius extulit, recedens interiore litorū vestigio tenuit. Nūc in adulteria magis, quā in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia: nūc conuiuiorum vigebit furor, & fœdissimū patrimoniorū exitium culina: nūc cultus corporū nimius & formæ cura corpore præ se ferens animi deformitatē: nūc in petulantiā & audaciā erūpet male dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatā ac publicā ibitur, bellorūq. ciuilium insaniā, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non stant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Ceterum idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adiiciam, & futuros esse. Erunt homicidæ tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnū facinus accreuit. Hoc tu caue tanquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquā leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum. Dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita quædam, etiā de illis male spetabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tanquam si filios, alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vllo meo incōmodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam. Indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutatem vocem homini non pigebit emittere.

CAP XI. SI QVITVR vt dicamus, quę beneficia dāda sint, & queadmodū. Primo demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtiq. māsura. Incipiendū est autē à necessariis.

Ali-

Aliter enim ad animũ peruenit, quod vitã cõtinet:aliter, quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Nõ desideo:meo cõtentus sum. interim non reddere tãtũ libet quod acceperis.sed abiicere. Ex his quæ necessaria sunt, quædam primũ obtinẽt locũ.sine quibus non possumus viuere: quædam secundũ,sine quibus nõ debemus: quædã tertiũ, sine quibus nolumus. Prima huius notę sunt, hostiũ manibus eripi, & tyrãnicæ iræ & proscriptioni,& aliis periculis, quæ varia & incerta humanã vitã obsident. Quicquid horũ discusserimus, quo maius ac terribilius erit,hoc maiorẽ inibimus gratiã. Subit enim cogitatio,quãtis sint liberati malis:& lenociniũ est muneri antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quenquã seruare quã possumus: vt muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidẽ viuere, sed vt mors potior sit:tãquã libertas & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, vsuque,& consuetudine lõga, cara: vt liberos coniuges,penates ceteraque,quę vsque eo animus sibi applicuit vt ab illis quã à vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia,quorũ varia & lata materia est. Hic erit pecunia nõ superfluens, sed ad sanum modum habendi parata. Hic erit honor & processus ad altiora tendentiũ. Nec enim vtilius quicquã est, quam sibi vtilem fieri. Iam cetera ex abũdanti veniunt; delicatos factura In his videamus,vt opportunitate grata sint,vt nõ vulgaria.quęque aut pauci habuerint, aut pauci intra hãc ętatẽ habẽt.aut quę etiã si natura preciosa non sunt, tẽpore aut loco fiãt Videamus quid oblatũ maxime voluptati futurũ sit, quid frequenter occursurũ habenti, vt totiens nobiscum quotiens cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera superuacua mittamus:vt fœminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac literis dedito retia. Aeque ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus.sicut ebrioso vina & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus.in quo vitium accipientis agnoscitur.

Cap. XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipue mãsura quęremus,vt quã minime mortale munus sit. Pau-

ci enim ſunt tam grati, vt quod acceperint, etiam ſi non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipſo munere incurrit: vbi ante oculos eſt, & obliuiſci ſui non ſinit, ſed auctorem ſuum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus. Ipſa res euaneſcentem memoriam excitet. Libentius donabo argentum factum, quam ſignatum: libentius ſtatuas quam veſtem, & quod vſus breuis deterat. Apud paucos poſt rem manet gratia. Plures ſunt apud quos non diutius in animo ſunt donata, quam in vſu. Ergo ſi fieri poteſt, conſumi munus meum nolo. Extet, hæreat amico meo & conuiuat. Nemo tam ſtultus eſt, vt monendus ſit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & veſtimenta æſtiua brumâ, hiberna ſolſtitio. Sit in beneficio ſenſus communis; tempus, locum, perſonas obſeruet: quia momētis quædā grata & ingrata ſunt. Quāto acceptius eſt, ſi id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat? quod diu quærit, nec inuenit, quam quod vbique viſurus eſt? Munera non tam pretioſa quam rara, & exquiſita ſint, quæ etiam apud diuitem ſui locum faciunt: ſicut gregalia quoque poma, etiam poſt paucos dies itura in faſtidiū delectant, ſi prouenere maturius. Illa quoque non erunt ſine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

CAP. XIII. ALEXANDRO Macedoni, cum victor Oriētis, animos ſupra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati ſunt, & ciuitate illū ſua donauerūt. Cum riſiſſet Alexāder hoc officij genus, vnus ex legatis, Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij quam tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione, aliaque humanitate proſecutus cogitauit, non qui ſibi ciuitatē darent, ſed cui dediſſent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam, nec modū nouerat, Herculis Liberique veſtigia ſequens, ac ne ibi quidē reſiſtēs, vbi illi defecerāt, ad ſociū honoris ſui reſpexit à dātibus; tanquā cælū, quod mente vaniſſima cōplectebatur, teneret: quia Herculi æquabatur. Quid enim ſimile habebat væſanus adoleſcēs, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil ſibi vicit: orbē terrarū trāſiuit, non concupiſcēdo, ſed vindicādo. Quid vinceret malorū hoſtis, bonorū vindex, terrarū mariſque pacator? At hic à pueritia latro gentiūq; vaſta-

tor,tā hostiū pernicies,quāamicorū,qui summū bonū duceret,terrori esse cūctis mortalibus, oblitus,nō ferocissima tātū,sed ignauissima quoq; animalia timeri,ob virus malū.

CAP.XIV. AD propositum nunc reuertamur. Beneficium quibus liber datur,nulli gratum est.Nemo se stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuam dantis epulū, vbi dici potest : Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum,& vix bene notum sibi, & in illum etiā mimicum,ac turpissimum hominem.Nunquid enim me dignum iudicauit?Morbo suo morē gessit. Quod voles gratum esse,ratum effice.Quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo hec ita interpretetur,tanquam reducam liberalitatem & frænis arctioribus reprimam. Illa verò,quantū libet, exeat:sed eat,non erret. Licet ita largiri,vt vnusquisq; etiā si cum multis accepit,in populo se esse non putet. Nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat,Accepi idem quod ille,sed vltro.Accepi quod ille:sed ego intra breue tempus cum ille diu meruisset. Sunt qui idem habeant:non eisdem verbis datum,non eadem comitate tribuentis. Ille accepit eum rogasset:ego,cum rogarer. Ille accepit : sed facile redditurus,sed cuius senectus &liberorum orbitas magna promittebat.Mihi plus dedit,quamuis idem dederit:quia sine spe recipiendi dedit.Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo nō aliquod signum familiaris animi ferat : ita qui beneficia sua amabilia vult esse,excogitet quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid,quo se ceteris præferant. Ego verò beneficiis non obiiciam moras quo plura maioraque fuerint , plus afferent laudis Adsit tamen iudicium. Neque enim cordi esse cuiquam possunt,forte ac temere data. Quare si quis existimat nos,cum ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire,ne perperam monitiones nostras exaudiat. quam enim virtutem magis veneramur?cui magis stimulos addimus? quibus verò tam conuenit hæc adhortatio,quàm nobis,societatem humani generis sancientibus?

CAP XV. QVID ergo est?cùm sit nulla honesta vis animi,etiā si à recta voluntate incepit, nisi quā virtutē modus fecit,veto liberalitatē repotari. Tūc iuuat accepisse bene-

ficiū,& ſupinis quidem manibus.vbi illud ratio ad dignos perducit.quod nō quilibet caſus & cōſilij indigēs impetus deferet:quod oſtentare libet,& inſcribere ſibi. Beneficiatū vocas,quorū auctorē fateri pudet?At illa quanto gratiora ſunt,quãtóq; in partem interiorē animi nunquam exitura deſcendunt,cū delectãt cogitãtem magis à quo quā quid acceperis? Criſpus Paſſienus ſolebat dicere,quorūdam ſe iudicium malle quàm beneficiū:quorundam beneficium malle,quàm iudicium.& ſubiiciebat exēpla Malo,aiebat, D. Auguſtini iudiciū:malo Claudij beneficium. Ego verò nullius puto expetendum eſſe beneficium, cuius vile iudicium eſt. Quid ergo?Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur?Erat:ſed ſicut à fortuna,quam ſcires ſtatim poſſe malā fieri. Quid ergo iſta inter ſe mixta diuidimus? Non eſt beneficium,cui deeſt pars optima, datum eſſe iudicio alioquin pecunia ingens ſi non ratione, nec recta voluntate donata eſt, non magis beneficiū eſt,quàm theſaurus.Multa ſunt autē,quæ oportet accipere,nec debere.

LIBER II. CAP. I.

INSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc ſupereſt, quemadmodum dandum ſit beneficium:cuius rei expeditiſſimam videor monſtraturus viam.ſic demus,quomodo vellemus accipere Ante omnia libenter,cito,ſine vlla dubitatione. Ingratum eſt beneficium,quod diu inter manus dantis hæſit,quod quis ægrè dimittere viſus eſt;& ſic dare,tanquam ſi ſibi præriperent. Etiamſi quid moræ interuenit,caueamus omnimodo, ne deliberaſſe videamur. Proximus eſt negãti,qui dubitauit, nullámq; meretur gratiam Nam cùm in beneficio iucundiſſima ſit tribuentis voluntas, qui nolentem ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatus eſt.non dedit,ſed aduerſus ducētem,male tenuit.Multi autē ſunt,quos liberales facit frontis infirmitas. Gratiſſima ſunt beneficia, parata,facilè occurrētia,vbi nulla mora fuit, niſi in accipientis verecūdiā. Primum eſt antecedere deſideriū cuiuſq;:proximū ſequi. Illud melius occupare antequā rogemur:quia,cùm homini probo, ad rogandū os cōcurrat, & ſuffundatur rubore, qui hoc tormentū remittit, multiplicat munus ſuū.Nō tulit gratis,qui cū rogaſſet, accepit. Quoniā quidē,vt maioribus

tib.noſt.grauiſſimis viris, viſū eſt, nulla res carius conſtat, quā quæ precib. empta eſt. Vota homines parcius facerēt, ſi palā faciēda eſſent. Adeo etiā deos quibus honeſtiſſimè ſupplicamus, tacitè malum, & intra noſmetipſos precari.

CAP. II. MOLESTVM verbum eſt, oneroſum, & demiſſo vultu dicendum, Rogo. Huius facienda eſt gratia, amico, & cuicunque, quē amicum ſis promerendo facturus. Properet licet: ſero beneficiū dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiuſque voluntas, & cū intellecta eſt neceſſitate grauiſſima liberanda eſt. Illud beneficium iucundū, victurumq; in animo ſcias quod obuiam venit. Si non contigit præuenire, plura rogātis verba intercidamus, ne rogati videamur: ſed certiores facti, ſtatim promittamus, facturoſq. nos etiam antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodum in agris opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tempeſtiue data remedij locum obtinuit: ita quāuis leue & vulgare beneficiū ſit ſi præſto fuerit, ſi proximā quāque horam non perdidit, multū ſibi adiicit, gratiamque precio, ſed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non eſt dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit ſibi animi ſui vultum.

CAP. III. INGENTIA quorundā beneficia, ſilentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatē & triſtitiā, corrupit, cū promitterent vultu negantiū. Quāto melius adiicere bona verba rebus bonis: & prædicatione humana benignaq. cōmendare quæ præſtes. Vt illū caſtiges, quod tardior in rogando fuit, adiicies licet familiarē querelā Iraſcor tibi, quod cum aliquid deſideraſſes, nō olim ſcire me voluiſti, quod tā diligēter rogaſti, quod quēquā adhibuiſti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum noſtrū libuit poſtea quicquid deſiderabis, tuo iure exiges. Semel ruſticitati tuæ ignoſcitur. Sic efficies, vt animū tuū pluris æſtimet, quā illud quicquid eſt, ad quod petendū venerat. Tunc eſt ſumma virtus tribuētis, nūc benignitas, vbi ille qui diſceſſit, dicet ſibi: Magnū hodie lucrum feci. Malo quod illum talem inueni, quā ſi multiplicatum hoc ad me alia via perueniſſet Huic animo nunquam parem referat gratiam.

CAP. VI. AT plerique ſunt, qui beneficia aſperitate verborum, & ſupercilio in odium adducunt, eo ſermone vſi, ea ſuperbia, vt impetraſſe pœniteat. Aliæ deinde

post rem promissā sequūtur moræ. Nihil aūt est acerbius, quā vbi quod impetrasti,rogandū est. Repræsentanda sunt beneficia:quæ à quibusdā accipere difficilius est, quā impetrare. Hic rogandus est,vt admoneat: ille, vt sumat. Sic vnū munus per multorū teritur manus:ex quo gratiæ minimū apud promittentem remanet:quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaque curæ habebis si grate æstimari quæ præstabis voles: vt beneficia tua illibata & integra ad eos,quibus promissa sunt,perueniāt, sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest,vt non tam minuat.

CAP.V. NIHIL æquè amarū quā diu pendere. Æquiore quidā animo ferūt præcidi spē suā,quā trahi. Plerisq. autem hoc vitiū est,ambitione praua differendi promissa,ne minor fit rogātiū turba. Quales regiæ potētiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ lōgū spectaculū,minusq se iudicāt posse,nisi diu multūq. singulis quid possint ostēdāt. Nihil cōfestim.nihil semel faciunt. Iniuriæ illorū præcipites,lēta beneficia sunt. Quare verissimū existima,quod ille Comic.dixit:Quid? tu nō intelligis, tātū me gratiæ demere quātū moræ adiicis? Inde illę voces:quas ingenuus dolor exprimit:Fac,si quid facis:Et,Nihil est tanti Malo mihi iā neges: vbi in radiū addictus animus incipit beneficium odisse,dū expectat. Potest ob id ingratus esse? Quéadmodum acerrima crudelitas est,quæ trahit pœnam:& misericordię genus est,cito occidere:quia tormentū vltimū finē sui secū affert:quod antecedit, tēpus maxima venturi supplicij pars est: ita maior est muneris gratia,quo minus diu pependit. Est n.bonarū etiā rerū sollicita expectatio Et cū plurima beneficia remediū alicuius rei afferāt, qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius,beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat:& proprium est libenter facientis cito facere Qui tardè dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. Tardè velle,nolentis est.

CAP.VI. IN omni negotio, Liberalis, non minima portio est:quomodo quicque aut dicatur,aut fiat.multum celeritas fecit,multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est:sed infinitū interest,vtrum excusso lacerto torquean-

queātur, an remissa manu effluāt. Gladius idem & stringit, & transforat: quàm presso articulo venerit, refert. Idem est quod datur, sed interest quomodò detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus qui dedit: si dedisse dum dat, oblitus est: nam corripere eum, cui cum maximè aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quicquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. FABIUS Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum, panem lapidosum vocat, quem esurienti accipere necessarium sit: esse, acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Allio prætorio, vt æri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc est non donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. Adiecta contumeliosa admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, nec beneficium: Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est, puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ista fortasse efficax ratio fuerit ad hominum improbas cupiditates, pudore reprimendas. Beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII. OMNI genere quod des, quo sit acceptius adornandum est. Hoc vero non est beneficiū dare, reprehendere est: vt in transitu de hac quoque parte dicā quid sentiām. Ne principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ causa. Tametsi inquietudinem Tiberius nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent inuenti sunt. omnes iussit reddere in senatu, æris alieni causas, & ita illis certas summas dedit. Non est aliud, liberalitas: censura est, auxilium est, principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum: vt impetrarem, causam dixi.

CAP. IX. PRAECIPIUNT itaque omnes auctores sapientiæ, quædam beneficia palam danda, quædam secreto. Palam, quæ consequi gloriosum est: vt militaria dona; & honores, & quicquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quæ non producunt, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ taci-

te danda sunt: vt nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est: vt habeat, nec à quo acceperit sciat.

CAP. X. AGESILAVS, vt aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti, deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cum clam succurrendū iudicasset puluino eius ignorantis sacculum subiecit: vt homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potius quam acciperet. Quid ergo ille nesciet à quo acceperit? primum nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est. Deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fœnerare cogitas. Sed si dare, quo genere accipienti maxime profuturum erit, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse. Volo, inquis, sciat. Debitorem quæris. Volo vtique sciat. Quid, si illi vtilius est nescire, si honestius, si gratius, non in aliam partem abibis? Volo vt sciat. Ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego. quotiens patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate. Sin adiuuari illum & oportet, & pudet, si quod præstamus, offendit: nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quid ergo illi sum indicaturus me dedisse: cum inter prima præcepta, ac maximè necessaria sit ne vnquam exprobrem, immo ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex est. Alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. LIBET exclamare, quod ille triumuirali proscriptione seruatus à quodam Cæsaris amico exclamauit cum superbiam eius ferre non posset: Redde me Cæsari. Quousque dices: Ego te seruaui, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est: si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, vt haberes quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque obliuisci fortunæ meæ non finis? Semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoriæ reuo-

reuocandum: nisi vt aliud dando prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. Qui dedit beneficium, taceat: narret qui accepit. Dicetur enim quod illi vbique iactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cum respondisset, Quando? Sæpe quidem, inquit, & multis locis: id est quotiens & vbicunque narrasti? Quid opus est te loqui: quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus est. Quod adeo non est committendum, vt etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: Dignissimus quidem ille est maioribus beneficiis, quæ ego magis velle me scio præstare, quàm posse. Et hæc ipsa non verniliter, nec ea figura, qua quidam reiiciunt, quę magis ad se volunt attrahere. Deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata producuntur ad segetem. Nihil in fructum peruenit, quod non à primo vsque ad extremum æqualis cultura prosequitur. Eadem beneficiorum est conditio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quàm quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia desiderantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adiuueris, perdes. Parum est dedisse, fouenda sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, sed & ames. Præcipuè vt dixi, parcamus auribus. Admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quàm superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? Ipsa res te extollit. Detrahenda est manis iactatio. Res loquentur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed inuisum est beneficium superbè datum.

Cap. xii. C. Cæsar dedit vitam Pompeio Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum: aiunt socculum auratum, immo aureum margaritis distinctum ostendere eum voluisse. Ita prorsus; quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est,

& alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quã purius oscularetur? Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutaret, parum iudicauit, si senator senex summis vsus honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes victoribus iacuere. Inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est Rempubl. calcare? & quidem, dicet aliquis (nam potest ad rem pertinere) sinistro pede. Parum enim fœdè, furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset Imperator pigros suos.

Cap. xiii. O Superbia magnæ fortunæ. O stultissimum malum: vt à te nihil accipere iuuat. vt omne beneficium in iniuriam conuertis. vt te omnia nimia delectant. vt te omnia dedecent: quoque altius te subleuasti, hoc depressior es, ostendisque te non agnoscere ista bona, quibus tantum inflaris. Quicquid das corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te supinet, quid vultum habitumque oris peruertat, vt malis habere personam, quàm faciem. Iucunda sunt, quæ humana fronte, leni, placidaque tribuũtur: quæ cum daret mihi superior, nõ exultauit supra me, sed quã potuit, benignissimus fuit, descenditque in æquum, & detraxit muneri suo pompam. obseruauit idoneum tempus, vt in occasione potius quàm in necessitate succurreret. Vno modo persuadebimus, ne beneficia insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quia tumultuósius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri. vnam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

Cap. xiv. Svnt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Aestimabimus itaque vtilitatem potius, quàm voluntatem petentium. Sæpe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciosa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. Sed cum subsedit cupiditas, cùm impetus ille flagrantis animi, qui consilia fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Vt frigidam ægris negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut amantibus, quicquid contra se vsurus ardor petit: sic ea,

quæ

quæ nocitura sunt impensè ac submisse, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant Scio hoc illi non profuturum: sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit de se, non de me queretur. Falsum est: immo de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum accessio illa, qua animum inflammabat, se remiserit. Quidni eum oderit, à quo in damnum, ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, sæua bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est etiam inuitos nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficiu demus, quod vsu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam: nec in societatem turpis facti, aut consilij veniam. Si potero, reuocabo: sin minus, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quo non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit à tutis: non committam, vt possit quandoque dicere, Ille amando me occidit.

Cap. xv. Saepe nihil interest inter amicorum munera, & hostium vota. Quicquid illi accidere optant: in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentissime) vt nihil intersit inter odium & beneficium? Numquā in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cum summa amicitia sit, amicum sibi æquare, vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed vt ipse non egeam. Succurram perituro: sed vt ipse non peream: nisi si futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo quod turpiter peterem: nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nā vt qui quod dedit imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det ostendit, munus suum non commendat, sed exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suę, viresque: ne aut plus prestemus, quàm possumus, aut minus. Aestimanda est eius persona, cui damus. Quędam enim minora sunt, quam vt exire à magnis viris debeant: quędam accipiente minora sunt. Vtriusque ita personam confer tecum. In

ter illa quæ donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum: Nunquid rursus qui accepturus est aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. VRBEM cuidam Alexander donabat væsanus, & qui nihil animo nisi grande conciperet. Cum ille cui donatur, seipsum mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & regia: cum sit stultissima. Nihil enim per se quenquam decet. Refert quid, cui, quando, quare, vbi & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal, si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarũ ac dignitatum ratio. Et cũ sit vtrinque virtutis modus, æquè peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantũ fortuna sustulerit, vt congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere quã spargere? est tamen aliquis minor, quam vt in sinum eius condenda sit ciuitas.

CAP. XVII. AB Antigono Cynicus petiit talentum. Respondit, plus esse, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulsus petiit denarium. Respondit, minus esse, quam quod Regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. In denario regẽ, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tãquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Vt sit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat, nihil tam exiguum est, quod non honestè regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. Est enim intolerabilis res, poscere nummos; & contemnere. Indixisti pecuniæ odium, hoc professus es, hanc personam induisti, agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quã eius de quo iuuãdo quis cogitat. Volo Chrysippi nostri vti similitudine de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque aptè ab vtroque & iactata & excepta versatur. Necesse est autem lusor bonus aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est, nisi vtrique personæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illũ perueniet, vt debet. S

cum

cum exercitato & docto negotium est, audacius pilã mittemus. vtcumque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, & in ipsam eius dirigentes manum, remisse occurremus. Idem faciendũ est in beneficiis. Quosdam doceamus, & satis iudicemus, si conantur, si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & vt sint, fauemus: tanquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: vt malignis lusoribus propositum est, collusorem traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest nisi cõsentitur, extẽdi. Multi sunt tã prauæ naturæ, vt malint perdere quæ præstiterunt, quam videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes suæ constent: & fauere, vt gratia sibi referri possit: benigne omnia interpretari, gratias agẽtem, non aliter quàm si referat, audire: præbere se facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exolui velit? Male audire solet fœnerator, si acerbe exigit: æque si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit. Beneficium tam recipiendum est, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gauisus est, bona fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

Cap. XVIII. Qvidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus ad aliã partẽ, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcunque ex duobus constat officium, tantundem ab vtroque exigit. Qualis pater esse debeat, cum inspexeris, scies non minus operis illic superesse, vt dispicias, qualem esse oporteat filium. Sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, præstant, & parem desiderant regulam: quæ, vt ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. Non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundum est. Minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodo hæc suaserit, dandũ. Hæc autem hoc primũ censebit, non ab omnib. accipiendũ. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi respondeam: ab his, quibus

dedisse vellemus. Nam etiam maiore dilectu quærendum est, cui debeamus, quàm cui præstemus. Nam, vt non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) graue tormentum est debere cui nolis. Contra, iucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post iniuriam possis. Illud vero homini verecundo & probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non iuuat. Totiens admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quicquid oportet iuuat, qui animum in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, seruant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpe contumaciter parent. Itaque eligendus est, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficij quam pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. At illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relata gratia cohæremus. Debeo enim, cum reddidi, rursus incipere: monetque amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere. Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, iniuriam iudicaturus est. Non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. Quid faciam? Parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrij tui est, vtrum velis, an non, id apud te ipse perpendes. Si necessitas tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim, effice vt possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. Non refert quid sit, quod datur, nisi à volente volenti detur. Si seruasti me, non ideo seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit, non ideo numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

CAP. XIX. TVBER quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quòd rem, quam medicorum manus refor-

reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum. Quoniam non videtur dedisse beneficium qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum è bestiariis agnitum, quum quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Non ergo est beneficium, feræ auxilium? Minimè: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa, nec hic, nec illa beneficium. Quia non est beneficium, accipere cogi. Non est beneficium, debere cui nolis. Ante des oportet mihi, arbitrium mei, deinde beneficium.

CAP. XX. DISPVTARI de M. Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit: aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & seruiendi: aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed cui. Quanto vero illum aut rerum naturæ, aut vrbis suæ tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius esset inuentus post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuria venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit, nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. XXI. ILLVD magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendũ sit captiuo, cui redẽptionis pretiũ homo prostituti corporis & infamis ore promittit: patiar me ab impuro seruari? Seruatus denique quam illi gratiam referam? Viuam cum obscœno? Non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam,

Accipiam autem tanquam creditum,non tanquam beneficium. Soluam illi pecuniam:& si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo : in amicitiam , quæ similes iungit, non descendam. Nec seruatoris illum loco numerabo,sed feneratoris:cui sciam reddendem quod accepi. Est aliquis dignus,à quo beneficium accipiam : sed danti nociturum est. ideo non accipiam , quia ille paratus est mihi cum incommodo , aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum:sed illo patrocinio,regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim , si , cum ille pro me periclitari velit, ego , quod facilius est, non facio , vt sine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filiofamilias oblatam pecuniam non accepisse , ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum ? quòd furtum non recepit ? quòd maluit non accipere,quàm reddere ? Quæ est enim alienam rem non accipere moderatio ? Si exemplo magni animi opus est , vtamur Græcini Iulij viri egregij , quem C. Cæsar occidit ob hoc vnum , quòd melior vir erat , quam esse quenquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico missam, non accepit. & obiurgantibus his , qui non æstimabant mittentem,sed missa,quod repudiasset:Ego,inquit,ab eo beneficium accipiam , à quo propinationem accepturus non sim ? Cumque illi Rebilus consularis, homo eiusdem infamiæ , maiorem summam misisset , instaretque vt acciperet : Rogo inquit , ignoscas : & à Persico non accepi.

Cap. xxii. Vtrvm hoc munera accipere est , an senatum legere ? Cum accipiendum iudicauerimus, hilàres accipiamus, profitentes gaudium , & id danti manifestum sit, vt fructum præsentem capiat. Iusta enim causa lætitiæ est,lætum amicum videre:iustior,fecisse. Gratè ad nos peruenisse indicemus,effusis affectibus:quos non ipso tantum audiente, sed vbique testemur. Qui gratè beneficium accepit,primam eius pensionem soluit.

Cap. xxiii. Svnt quidam , qui nolunt nisi secretò accipere : testem beneficij & conscium vitant quos scilicet male cogitare. Quomodo danti in tantum produ-

cend-

tenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur, ita accipiendi adhibenda concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiuè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia sed inficiandi genus. Ingratus est qui remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare. Idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipsos collatum, quàm ignotissimum sit. Verentur palam ferre, vt sua potius virtute, quàm alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officiis sunt, quibus aut vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIIII. ALII pessimè loquuntur de optimè meritis. Tutius est quosdam offendere, quàm demeruisse. Argumentum nihil debentium, odio quærunt. Arqui nihil magis præstandum est, quam vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde refricanda est: quia ne referre potest gratiam, nisi qui meminit: & qui meminit, iam refert. Nec delicatè accipiendum est, nec submisse & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cùm omne beneficium recens placeat, quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accipit fastidiosè, tanquam qui dicant: Non mihi opus est: sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supinè: vt dubium præstanti relinquat, an senserit. Alius vix labra diduxit, & ingratior, quàm si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adiicienda: Plures quam putas, obligasti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quàm æstimas. Statim gratus est qui se onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero. Illud certè non desinam vbique confiteri me referre non posse.

CAP. XXV. NVLLO magis Cæsarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quàm quod cum patre Antonianas partes secuto, veniam impetrasset, dixit: Hanc vnam Cæsar habeo iniuriam tuam: effecisti vt viuerem, & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quàm nullo modo sibi

satisfacere, nec ad spem quidem exæquandi vnquam beneficij accedere? His atque eiusmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, sed aperiatur, vt luceat. Verba cessent licet, si quemadmodum debemus affecti sumus; conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, & carceribus inclusum opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo prosiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, vt consequatur antecedentem.

CAP. XXVI. VIDENDVM est nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus: & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui iudex. Inde est, vt omnia meruisse se existimet, & in solutum accipiat, nec satis suo pretio se æstimatum putet. Hoc mihi dedit: sed quàm sero, sed post quot labores? Quanto consequi plura potuissem, si illum aut illum, aut me colere maluissem? Non hoc sperauerām. In turbam coniectus sum tam exiguo dignum me iudicauit. honestius præteriri fuit.

CAP. XXVII. CN. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (Hic quater millies sestertium suum vidit. propriè dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenij fuit tam sterilis quàm pusilli. Cum enim esset auarissimus nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem, princeps iam ciuitatis. & pecunia, & gratia, subinde de Augusto solebat queri dicens à studiis se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia quoque diuus Augustus præstiterat, quod illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quenquam esse gratum. Nunquam enim improbæ spei, quod datur, satis est. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitatior est auaritia, in magnarum opum congestu collocata. vt flammæ infinito acrior vis est

vis est, quo ex maiore incendio emicuit. Æquè ambitio non patitur quenquam in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quod non est ad præturam vsque perductus. Nec hæc grata est, si deest consulatus. Ne hic quidem satis est, si vnus est. Vltrà se cupiditas porrigit. & felicitatem suam non intelligit: quia non vnde venerit respicit, sed quo tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat. Hoc mihi præstitit, sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius causam agit, contra omnes sibi fauet.

Cap. XXVIII. Qvanto est simplicius, quanto purius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debuissem: sed illi facile non fuit plus dare. In multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. Boni consulamus, & animum eius gratè excipiendo euocemus. Parum fecit, sed sæpius faciet. Illum mihi prætulit: & me multis. Ille non est mihi par virtutibus, nec officiis: sed habuit suam venerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt satis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt Quid ad rem? quam raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. Sæpe quæ agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, vt in ceteris rebus, ita in amicitiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: Nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt causæ querendi si beneficia à deteriore parte spectaueris.

Cap. XXIX. Vide quam iniqui sint diuinorum munerum æstimatores, etiam quidam professi sapientiam. Queruntur, quod non magnitudine corporis æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior vrsis, mollior fibris: quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilæ, spatio ætatis corui: multa animalia nandi facilitate. Et cum quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires pares animalib. habeamus: ex diuersis ac

diffidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quod non bona valetudo, & viriis inexpugnabilis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ proueħantur, vt naturam oderint, quod infra Deos sumus, quod non in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quod terrenis præfecerunt. Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quicquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub iugum miserimus, quanto velociora consequamur: quam nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit: tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari velles. Ita bene æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dij immortales, habentque. Et qui maximus tribui honos potuit ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus maiora non cepimus.

CAP. XXX. HAEC, mi Liberalis, necessaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cùm de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam inter cetera, huius detestabilis vitij audacia. Cui enim respondebit gratè, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos esse docet, & hominum causam agit, & deorum quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquam excusationem mentis ingratæ ab

in-

infirmitate atque inopia eruat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est si auarus es, sine impendio: si iners, sine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. Hoc paradoxis Stoicæ sectæ minimè mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus fecit quisque quantum voluit. Et cum pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit etiam si illi manum exerere non licuit, gratus potest esse homo etiam voluntate. Quotiens quod proposuit quis consequitur capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? Prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit effecit, peruenit ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui, quem destinauit portum, tenuit. Teli iactus certæ manus peregit officiu, si pretia percussit. Beneficium qui dat, vult excipi gratè. Habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod. Non fuit hoc beneficiũ cuius proprium est nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei condicio est Vt gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo. Non quicquid potero, & faciam, & reddã: temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, à quo aliquid accepi? Sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse grato licet.

CAP. XXXII. QVI accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummauit officium suum. Restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scitè ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte & expedite remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. Quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. Explicari itaque totum decet, de quo ocu-

lis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, si per ipsum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. existimemus ita esse. desit aliquid lusui, non lusori. Sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui par alia debetur, non animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. BENEFICIVM mihi dedit. accepi non aliter, quam ipse accipi voluit. Iã habet, quod petit: & quod vnum petit, ego gratus sum. Post hæc vsus mei restat, & aliquod ex homine grato commodum. Hæc non imperfecti officij reliqua pars est, sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam. Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est, fecisse quod voluit: artificij fecisse cum fructu. Perfecit opus suum, etiam si non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientiæ: hunc absoluto opere percepit. Alter famæ. Tertius vtilitatis: quam allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est conscientiæ. Hunc percepit, qui quo voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. Tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaque cùm benignè acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo persolui.

CAP. XXXIIII. QVID ergo? Retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: &, quod est amicitiæ, ex æquo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod expectes, vt solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primo contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quàm verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed aliunde commodatis. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, &

car-

carminis Canem,& venaticū,& marinum,& sidus. Quia non sufficimus,vt singulis singula assignemus: quotiens opus est,mutuamur. Fortitudo est virtus pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum,prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos: aut ars re familiari moderatè vtendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti: cùm infinitum intersit inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura: sed efficit inopia sermonis,vt & hunc illum parcum vocemus vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium & actio dicitur beneficij,& ipsum quod datur per illam actionem: vt pecunia, domus,prætexta. Vnum vtrique nomen est:vis quidem ac potestas longè alia.

Cap. xxxv. Itaque attende. Iam intelligis,nihil me, quod opinio tua refugiat,dicere. Illi beneficio quod actio perficit,relata gratia est,si illud beneuole excipimus. Illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit, iubemus tamen aliquid simile ei,quod accepit,reddere. A consuetudine quædam,quæ dicimus,abhorrent. Deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse:& tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabibus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. His ipsis quos vocamus insanos,suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit,gratiam retulisse:nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum,etiam cùm reddiderit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficij. Ne timeamus, neve intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritus, & libertas potior spiritu: & quomodo referre gratiam potero? quando ille ve-

niet dies, quo illi animum meum ostendam? Hic ipse est quo ille suum ostendit Excipe beneficium; amplexare, gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturus. Nõ adibis tam magnæ rei periculum, vt casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despõdeas animũ, ne laborum a. longæ seruitutis expectatione deficias Non differo te de præsentibus fiat Nunquam eris gratus, nisi statim sis. Quid ergo facies? Non arma sumenda sunt: & fortasse erunt. Nõ maria emetienda: fortasse etiam ventis minãtibus solues. Vis reddere beneficium? Benigne accipe retulisti gratiam: non vt soluisse te putes, sed vt securior debeas.

LIBER TERTIUS.

CAPVT I.

Non referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Ebuci Liberalis. Ideo de ingratis etiã ingrati queritur: cum interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, vt quosdã habeamus infestissimos non post beneficia tantum, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpositũ subduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cum illos non ingratos vocates sed oblitos: tanquam ea res ingratum excuset quę facit An quia hoc accidit alicui non sit ingra us. cum hoc non accidat nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, vt furum, homicidarum: quorum vna culpa est, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit Ingratus est qui dissimulat. Ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est Illi enim si non soluunt, tamen debent: & extat apud illos vestigium certe meritorum, intra malam conscientiam conclusorum. Et aliquando ad referendã gratiam conuerti ex aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit: si subita honestæ rei cupiditas: qualis solet ad

tum-

tempus, etiam in malis pectoribus exurgere: si inuitauerit facilis occasio. Hic nunquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et vtrum tu peiorem vocas apud quem gratia beneficij intercidit an apud quem etiam memoria? Lusciosi oculi sunt, qui lucem reformidant, cæci qui non vident. Et parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quàm qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita seposuit & abiecit, vt in ignorantiam verteretur? Apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepsit obliuio.

CAP. II. DENIQVE ad reddendam gratiam, & virtute opus est, & tempore, & facultate & aspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem: qui non præstat, nullum habet quo lateat patrocinium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit vt extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ in vsu sunt, & manum quotidie, tactumque patiuntur, nunquam periculum situs adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsas colligunt vetustate: Ita quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit.

CAP. III PRAETER hanc causam aliæ quoq; sunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus, non in id quod est, sed in id quod appetimus, intenti. Quicquid enim domi est, vile est. Sequitur autem vt vbi quod acceperis leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quam diu nobis placebant ea quæ consecuti sumus. Deinde irrumpit in animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, vti mortalibus mos est ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quicquid ante apud nos beneficium vocabatur. Nec ea intuemur quę nos alijs præposuere, sed ea sola quæ fortuna præcedentium osten-

tat. Non poteſt autem quiſquam & inuidere,& gratias agere. Quia inuidere, querentis & mœſti eſt:gratias agere, gaudentis. Deinde quia nemo noſtrum nouit,niſi id tempus quod cùm maximè tranſit Ad præterita rari animum retorquent. Sic fit,vt præceptores,eorumque beneficia intercidant:quia totam pueritiam relinquimus. Sic fit,vt in adoleſcentiam noſtram collata pereant: quia ipſa nunquã retractatur. Nemo quod fuit tãquam in præterito,ſed tanquam in perdito ponit.Ideoque caduca memoria eſt futuro imminentium.

CAP. IV. Hoc loco reddendum eſt Epicuro teſtimonium qui aſſiduè queritur, quod aduerſus præterita ſimus ingrati, quod quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus,nec inter voluptates numeremus:cùm certior nulla ſit voluptas, quàm quæ iam eripi non poteſt. Præſentia bona nondum tota in ſolido ſunt, poteſt illa caſus aliquis incidere.Futura pendent,& incerta ſunt. Quod præteriit inter tuta repoſitum eſt. Quomodo gratus quiſquam eſſe aduerſus beneficia poteſt, qui omnem vitam ſuam tranſilit? Præſentium intuitus,ac præteritorum memoria,gratum facit. Memoriæ minimum tribuit, quiſquis ſpei plurimum.

CAP. V. QVEMADMODVM, mi Liberalis, quædam res ſemel perceptæ latent, quædam vt ſcias, non eſt ſatis didiciſſe (intercidit enim eorum ſcientia, niſi continuetur) Geometriam dico & ſublimium curſum, & ſi qua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, ſed numero plurima,& temporibus diuerſa effluunt Quia (vt dixi) non ſubinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus,recognoſcimus. Audi voces petentium. Nemo non victuram ſemper in animo ſuo memoriam dixit: nemo non deditum ſe & deuotum profeſſus eſt. & ſi quod aliud humilius verbum, quo ſe oppigneraret, inuenit. Poſt exiguum tempus iidem illi verba priora, quaſi ſordida & parum libera euitant: perueniunt deinde eo, quo, vt ego exiſtimo, peſſimus quiſque, atque ingratiſſimus peruenit,vt obliuiſcantur. Adeo enim ingratus eſt, qui oblitus eſt,vt gratus ſit, cui beneficium in mentem venit.

CAP.

CAP. VI. Hoc tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit, qua ingrati datur actio, quæ videtur æqua omnibus. Quidni? cum vrbes quoque vrbibus, quæ præstitere, exprobrent, & maioribus collata, à posteris exigant. Nostri maiores, maximi illi viri, ab hostibus tantum res repetierunt. Beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Medorum gente non est in vlla data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuisse: quia aduersus maleficium omne consensimus: & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, alibi atque alibi diuersa pœna est, sed vbique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, vbique improbatur. Neque absoluimus illud: sed cùm difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantû odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

CAP. VII. RATIONES autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium pars optima beneficij periit, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto, aut ex locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quod dedimus, vel perdituri, quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum: deinde cùm res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. Non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quàm eum, qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum animum & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium nô dat, sed commodat: aut in illo qui reddit, nô quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adijce nunc quod huic vni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo nô agatur? Omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, quam si ad arbitrum mittitur:

quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit:huius libera, & nullis astricta vinculis religio,&detrahere aliquid potest,&adducere,& sententiam suā,non prout lex,aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit,regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat:deinde quantumcunque sit, refert, quam benignè illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus,nulla lex monstrat. Sæpe & qui reddidit quod accepit ingratus est,& qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi fecisse,aut non fecisse pronuntiandum est,ibi prolatis cautionibus,controuersia tollitur. Vbi vero inter disputantes ratio ius dicit,ibi animi coniectura capienda est. Vbi id,de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit, non potest ad hæc sumi iudex ex turba electorum, quem census in album,& equestris hereditas misit.

CAP. VIII. ITAQVE non hæc parum idonea res visa est,quæ deduceretur ad iudicem: sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est:quod nō admiraberis,si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exiisset. Donauit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendium. Donauit alius:sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est:beneficium idem non est. Etiam nunc adiice. Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cum illam domo protulisset. Ille dedit eādem: sed mutuam sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est:& hunc: qui accepit,vt daret? Tempore quædam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio. cuius fertilitas laxare possit annonam. Beneficium est vnus in fame panis. Beneficium est,donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant. Beneficium est, arentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? Quis expendet? Difficilis est sententia quæ non rem, sed vim rei quærit. Eadem licet sint aliter data,non idem pendent. Dedit hic mihi beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quàm solebat, aspexit: sed tam tardè dedit,

vt plus

ut plus præstiturus fuerit, si cito negasset. Horum quomodo iudex inibit æstimationem, cum sermo & dubitatio, & vultus meriti gratiam destruant?

CAP. IX. QVID quod quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur: quædam non sunt ex hac vulgari nota, sed maiora, etiam si minus apparent? Beneficiũ vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid vtilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis refocillasse lugentem? & quos desiderabat volentem sequi, ad vitæ consilium reduxisse? Quid assedisse ægro, & cum valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis similibus beneficiis iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

CAP. X. DIES præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendatur ingratus. Maxima beneficia probationem non habent. Sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, vt ne demus beneficia sine teste? Quam deinde pœnam ingratis constituamus? Vnam omnibus, cum disparia beneficia sint? Inæqualem & pro cuiusque beneficio maiorem aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio, quid quod quædam beneficia vitæ sunt & maiora vita? His quæ pronuntiabitur pœna? Minor beneficio? Iniqua est. Par & capitalis? Quid inhumanius, quàm cruentos esse beneficiorum exitus?

CAP. XI. QVAEDAM, inquit, priuilegia parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacrauimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant incertam adituri fortunã. Non poterat illud dici, quod beneficia dantibus dici

tur:Cui des,elige ipſe tecum. Si deceptus es,quære dignũ, adiuua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia condicio eſt parentum,qui beneficia,quibus dederunt, dant nihilominus daturique ſunt. Nec eſt periculum, ne dediſſe ſe illis mentiantur. In ceteris quæri debet,non tantum an receperint,ſed an dederint. Horum in confeſſo merita ſunt: & quia vtile eſt iuuentuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus,ſub quorum cuſtodia cõtineatur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium. Itaque æſtimari ſemel potuit. Alia diuerſa ſunt & diſſimilia,infinitis inter ſe interuallis diſtantia. Itaq; ſub nullam regulam cadere potuerunt: cum æquius eſſet omnia relinqui,quàm omnia æquari.

CAP. XII. QVÆDAM magno dantibus conſtant: quædam accipientibus magna ſunt: ſed gratuita tribuentibus: quædam amicis data,quædã ignotis. Plus eſt,quamuis idem detur,ſi ei detur, quem noſſe à tuo beneficio incipis.Hic auxilia tribuit: ille ornamenta,ille ſolatia. Inuenies qui nihil putet eſſe iucundius: nihil maius,quam habere in quo calamitas acquieſcat. Inuenies rurſus,qui dignitati ſuæ, quam ſecuritati, conſuli malit: eſt qui plus ei debere ſe iudicet, per quem tutior eſt, quam ei per quem honeſtior. Proinde iſta maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex aut ad hæc,aut ad illa inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipſe eligo. Beneficium ſæpe ab eo accipio à quo nolo,& aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inſcio & ſi ſciuiſſet,non accepturo, impoſitum eſt: non vocabis eum, qui vtcunque acceptum non reddidit?

CAP. XIII. ALIQVIS dedit mihi beneficium: ſed idem poſtea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarũ aſtringor: an perinde erit ac ſi gratiam retulerim, quia beneficium ſuum ipſe inſequenti iniuria reſcidit? Quomodo deinde æſtimabit: vtrum plus ſit quod accepit an id quo læſus eſt? Dies me deficiet,omnes difficultates perſequi tentantem. Tardiores,inquit,ad beneficia danda facimus,non vindicando data,nec infitiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoque tibi è cõtrario

occur-

occurrat. Multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum causæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. Nemo enim libenter dat inuitis, sed quicunque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris, nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij cui diligenter cautum est.

CAP. XIIII. DEINDE pauciora erunt beneficia, sed veriora. Quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legẽ huic constituerunt, vt circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos in quos merita cõferrentur. Etiã atque etiam cui des considera. Nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurũ tibi iudicem. Nulla lex te in integrum restituet. Solam accipientis fidem specta: Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenẽt, & magnifica sunt. Polluis illa, si materiam litium feceris. Acquissima vox est, & ius gentium præ se ferens, Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. Reddi maxima quæque non possunt. Aut prò his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus Non est incitandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam, sua sponte in ista fertur. Quantum possumus resistamus, & quærenti occasiones amputemus.

CAP. XV. VTINAM quidem persuadere possemus, vt pecunias creditas tantum à volentibus acciperent. Vtinã nulla stipulatio emptorem venditori obligaret: nec pacta conuenta que impressis signis custodirentur: fides potius illa seruaret, & æquum colens animus. Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem quàm spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes. Ille per tabulas plurium nomina interpositis parariis facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus quàm animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? Nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos

Dd

incorruptos viros & vindices veritatis existimas? At his ipsis statim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honestius erat à quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiæ, vt beneficia sine sponsore nō demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. Qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, fœneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

CAP. XVI. PLVRES, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Immo pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notū omnibus fieri, quam multi ingrati sint. Pudorem enim rei tollet multitudo peccantium, & desinet esse probri loco commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles fœminæ, non consulum numero, sed maritorum, annos suos computant, & exeunt matrimonij causa, nubunt repudij? Tam diu istud timebatur, quam diu rarum erat. Quia vero nulla sine diuortio acta sunt, quod sæpe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterij pudor est, postquā eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irritet? Argumentum est deformitatis pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam sordidam, vt illi satis sit vnum adulterorum par? nisi singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus? nisi ad alium gestata est, apud alium mansit? infrunita & antiqua est, quæ nescit matrimonium vocari vnius adulterium. Quemadmodum horū delictorum iam euanuit pudor, postquam res latius euagata est: ita ingratos plures efficies & audaciores, si numerare se cœperint.

CAP. XVII. QVID ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? Quid malignus? Quid auarus? Quid impotens? Quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ inuisa sunt? Aut vllum supplicium grauius existimas publico odio? Pœna est, quod non audet ab vllo beneficium accipere, quod non audet vlli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se iudicat, quod intellectum optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infelicē vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum

rum

rum amisit? Testes ingratorum omnium Deos metuit. vrit illum & angit intercepti beneficij conscientia: deniq; satis hæc ipsa pœna magna est, quod rei (vt dicebã) iucundissimæ fructum non percepit. At quem iuuat accepisse, quali perpetuáque voluptate fruitur: & animum eius à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita: cum alter tristis sit & sollicitus, qualis esse infitiator ac fraudulentus solet: apud quem non parentum, qui debet, honor est, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ expectans, ex hoc ipso affectu gaudiũ grãde percipiens, nec quærẽs quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius vberiusque respondeat, non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nã etiam si à seruo suo beneficium accepit, æstimat non à quo, sed quid acceperit.

Cap. XVIII. Qvanqvam quæritur à quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit. Sunt enim qui ita distinguant; Quædam beneficia esse, quędam officia, quædam ministeria. Beneficiũ esse, quod alienus det. Alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, vxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitat, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem condicio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. Propterea seruus qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. Refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exules. Non eligit domum, nec censum: nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repẽtina, quid animus magnus promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino, nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quisque teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiẽdi vltima timor idẽ illud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam quanquã sub dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus

ſuis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Poteſt ſeruus iuſtus eſſe, poteſt fortis, poteſt magnanimus: ergo & beneficium dare poteſt. Nam & hoc virtutis eſt; adeoque dominis ſerui beneficia poſſunt dare, vt ipſos ſæpe beneficia ſua fecerint. Non eſt dubium, quin ſeruus beneficium dare poſſit cuilibet: quare ergo non & domino ſuo poſſit?

CAP. XIX. QVIA non poteſt, inquit, creditor domini ſui fieri, ſi pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum ſuum obligat. Peregrinantem ſequitur, ægro miniſtrat & labore ſummo colit. Omnia tamen iſta quæ alio præſtante beneficia dicerentur, præſtante ſeruo miniſteria ſunt. Beneficium enim id eſt, quod quis dedit cū illi liceret & non dare. Seruus autem non habet negādi poteſtatem. Ita non præſtat, ſed paret. Nec id ſe feciſſe iactat, quod non facere non potuit. Etiam ſub iſta lege vincam, & eo perducam ſeruum vt in multa liber ſit. Interim dic mihi, ſi tibi oſtendero aliquem ſeruum pro ſalute domini ſui ſine reſpectu ſui dimicantem, & confoſſum vulneribus, reliquias tamen ſanguinis ab ipſis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram ſua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dediſſe, quia ſeruus eſt? Si tibi oſtēdero aliquem, vt ſecreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertiſſe quātum potuit, ſuſpiciones quærentis, & impendiſſe ſpiritum fidei: huic tu negabis beneficium domino dediſſe, quia ſeruus eſt? Vide ne eo maius ſit quo rarius eſt exemplum virtutis in ſeruis: eoque gratius quòd cum fere inuiſa imperia ſint, & omnis neceſſitas grauis, commune ſeruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non eſt, quia à ſeruo profectum eſt: ſed ideo maius, quia deterrere ab illo nec ſeruitus quidem potuit.

CAP. XX. ERRAT, ſi quis exiſtimat ſeruitutem in totum hominem deſcendere. Pars melior eius excepta eſt. Corpora obnoxia ſunt & adſcripta dominis: mēs quidem ſui iuris: quæ adeo libera & vaga eſt, vt ne ab hoc quidem carcere cui incluſa eſt, teneri queat, quominus impetu ſuo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cæleſtibus

ftibus exeat. Corpus itaque eft, quod domino fortuna tradidit. Hoc emitur, hoc venditur. Interior illa pars mancipio dari non poteft. Ab hac quicquid venit liberum eft. Non enim aut nos omnia iubere poffumus, aut in omnia ferui parêre coguntur. Contra Rempub. imperata non facient, nulli fceleri manus commodabunt.

Cap. xxi. Qvaedam funt quę leges nec iubent, nec vetãt facere: in his feruus materiã beneficij habet. Quamdiu præftatur, quod à feruis exigi folet, minifterium eft: vbi plus quàm quod feruo neceffe eft, beneficium. Vbi in affectum amici tranfit, definit vocari minifterium. Eft aliquid quod dominus præftare feruo debeat, vt cibaria, veftiarium. Nemo hoc dixit beneficium. An indulfit, liberalius educauit, artes quibus erudiuntur ingenui tradidit, beneficium eft. Idem ecõtrario fit in perfona ferui. Quicquid eft quod feruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, fed ex voluntate præftatur, beneficium eft: fi modo tantum eft, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præftante.

Cap. xxii. Servvs (vt placet Chryfippo) perpetuus mercenarius eft. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus præftat quàm quod operis locauit: fic feruus vbi beneuolentia erga dominum fortunæ fuæ modum tranfiit, & altius aliquid aufus, quod etiam felicius nato decori effet, & fpem domini anteceffit, beneficium eft intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, fi minus debito faciat, irafcimur, non haberi gratiam, fi plus debito folitoque fecerint? Vis fcire, quando non fit beneficium? Vbi dici poteft. Quid fi nollet? Vbi verò id præftat, quod nolle licuit, voluiffe laudandum eft. Inter fe contraria funt, beneficium & iniuria. Poteft dare beneficium domino, fi à domino iniuriam poteft accipere. Atqui de iniuriis dominorum in feruos, qui audiat, pofitus eft, qui & fæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum neceffariis auaritiam compefcat. Quid ergo? Beneficium dominus à feruo accipit? Immo homo ab homine. Denique quod in illius poteftate fuit, fecit. Beneficium domino dedit. Ne à feruo acceperis, in tua poteftate eft. Quis autem tantus eft, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & diffi-

milia,& quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam dedit mortem, seruauit periturum, & hoc si parum est, pereundo seruauit. Alius mortem domini adiuuit, alius decepit.

CAP. XXIII. CLAVDIVS Quadrigarius in secundo & vicesimo Annalium tradidit, cùm obsideretur Adrumetũ, & iam ad summam desperationẽ ventum esset, duos seruos ad hostem transfugisse,& operę pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, præcurrisse, & dominam suam ante se egisse, & quærentibus quænã esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira cõsideret. Deinde vt satiatus miles ad Romanos mores cito rediit, illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit vtrumque e vestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse in quos vitę necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari; Aliter enim seruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset, sic seruata, nobilis fabula,& exemplum dominarum fuit. In tanta confusione captæ ciuitatis cùm sibi quisque cõsuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, à victoribus ad captiuam transfugerunt personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominã occidisse. Non est, mihi crede non est seruilis animi, egregium factum fama sceleris emere. C. Vettius prætor Marsorum ducebatur ad Romanum Imperatorem. Seruus eius gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primũ dominũ occidit. Deinde, Tempus est, inquit, me & mihi cõsulere: iam dominum manumisi: atque ita se vno ictu transegit. Da mihi quenquam, qui magnificentius dominum seruauerit.

CAP. XXIV. CORFINIVM Cæsar obsidebat. Tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemque seruo suo, vt sibi venenũ daret. Cùm tergiuersantem videret; Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum istud sit? mortem rogo armatus. Tum ille promisit,& medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum sopi-

ſopitus eſſet,acceſſit ad filium eius Iube me,inquit,adſeruari,dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & ſeruatus à Cæſare eſt. Prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

CAP. XXV. BELLO ciuili proſcriptum dominum ſeruus abſcondit:& cum annulos eius ſibi aptaſſet, ac veſtem induiſſet,ſpeculatoribus occurrit:nihil ſe deprecari,quo minus imperata peragerent, dixit. & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri eſt, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides, dominum mori velle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cum præmia proditionis ingentia oſtendantur, præmium fidei mortem concupiſcere.

CAP. XXVI. NOSTRI ſæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæſare fuit accuſandi frequens, & pæne publica rabies, quæ omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum ſermo, ſimplicitas iocantium. Nihil erat tutum. Omnis ſæuiendi placebat occaſio. Nec iam reorum expectabatur euentus,cum eſſet vnus. Cœnabat Paulus prætorius in conuiuio quodam,imaginem Tiberij Cæſaris habens,ectypam, & eminente gemma. Rem ineptiſſimam fecero, ſi nunc verba quæſiero, quemadmodum dicã illum matellã ſumpſiſſe. Quod factum ſimul & Maro ex notis illius temporis veſtigatoribus notauit. At ſeruus eius cui nectebãtur inſidiæ, ei ebrio annulum extrahit. Et cum Maro cõuiuas teſtaretur,admotam eſſe imaginẽ obſcœnis.& iam ſubſcriptionẽ componeret, oſtendit in manu ſua ſeruus annulũ. Si quis hunc ſeruum vocat,& illum conuiuam vocabit.

CAP. XXVII. SVB diuo Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa erãt, iam moleſta. Rufus vir ordinis ſenatorij inter cœnam optauerat, ne Cæſar ſaluus rediret ex ea peregrinatione quã parabat: & adiecerat,idem omnes & tauros, & vitulos optare. Fuerant qui illa diligenter audirent, Vt primum diluxit, ſeruus qui cœnãti ad pedes ſteterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixiſſet. Hortatur eum,vt Cæſarẽ occupet atq; ipſe ſe deferat. Vſus cõſilio, deſcendenti Cæſari occurrit. Et cum malam mentem habuiſſe ſe pridie iuraſſet, id vt in ſe & filios ſuos recideret,optauit, & Cæſarem vt ignoſceret ſibi,rediretque

in gratiam secum, rogauit. Cum dixisset se Cæsar facere, Nemo, inquit, credet te mecum in grariam redisse, nisi aliquid mihi donaueris; petitque non fastidiendam à propitio summam: & imperrauit. Cæsar ait: Mea causa dabo operam, ne vnquam tibi irascar. Honestè Cæsar, quod ignouit, quod liberalitarem clementiæ adiecit. Quicunque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cum seruum ante laudauerit. Non expectas, vbi tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat. Nec tamen graris. Pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauit.

CAP. XXVIII. POST tot exempla non est dubium, quin beneficium aliquando à seruo dominus accipiat. Quare potius persona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt: & nomina familiæ suæ longo ordine ac multis stemmatum illigata flexuris in parte prima ædium collocant, noti magis quàm nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est, siue per splendidos, siue per sordidos gradus: ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant: cum maiores suos recensent. Vbicunque defecit nomen illustre, illico Deum fingunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna: siue libertini ante nos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines. Erigite audacter animos: & quicquid in medio sordidi iacet, transilite. Expectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à seruis indignemur accipere: & sortem eorum spectamus, obliti meritorum? Seruum tu quenquam vocas, libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, immo adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quenquam? Quo tandem ab istis gerulis raperis cubile istud tuum circunferentibus? Quo te penulati isti in militum & quidem nō vulgarem cultum subornati? Quo inquam te isti afferunt? ad ostium alicuius ostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo suo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est? Quæ est tanta animi discordia? Eodē tempore

pore seruos despicis & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris & tam contemptus, quam contemnens. Neque enim vlli magis abiiciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXVIII. DICENDA hæc fuerunt ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque ius beneficij dādi à seruis, vt à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quam acceperint. Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque extitisse, quam parentes suos. æquè illud, meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri vt meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quicquid, inquit, est, quod dat patri filius, vtique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio vincitur, cuius beneficium est ipsum quod vincitur. Primum quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis maiora sunt. Nec ideo aliquid non est maius eo à quo cœpit: qui non potuisset in tantum procedere, ni cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu trāsit. Semina omnium rerum causa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum, quæ gignunt. Aspice Rhenum. aspice Euphratem. omnes denique inclytos amnes. quid sunt, si illos illic vnde effluunt æstimes? Quicquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem, nemora non surgent: nec tanti montes vestientur. Aspice trabes, siue proceritatem, æstimes, altissimas: siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissimè fusas; quantulum est his comparatū illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis mœnia, quæ tamen in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in cæteris euenit. Principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quicquam consequi: nisi parentum beneficium antecessisset. Sed non ideo quicquid consecutus sum, minus est eo sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero, facere potuissem, nec in hāc emergere nominis cla-

ritatem, quam ciuili ac militari industria merui: nunquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium? Atqui interest. cum æquè sine nutricis beneficio quam sine patris, non potuerim ad vlteriora procedere?

Cap. xxx. Quod si initio meo quicquid iam possum debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximę origo descendat. Atqui nemo dicitur plus debere ignotis & vltra memoriam positis maioribus, quam patri. Plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus suis debet. Quidquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: qui non essem, si non genuisset. Isto modo etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. Non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit, æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meũ sit mearũ viriũ, meæ voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit. Animaduertetis exiguũ & incertum, & boni malique communem materiã, sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primũ. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem & principem vrbis suæ feci: nec tantum rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem. nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quicquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc. Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi. Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. Sed ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est, noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiam si non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, sentiens me dare: cum vitam tibi non voluptatis meæ causa, aut certè per voluptatem dederim: cum tanto maius sit retinere spiritum, quam accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

Cap. xxxi. Ego vitam dedi statim illa vsuro, tu nesci-

tuRo,

turo, an viuerem. Ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, vt mori possem. Ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? Sic exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. quo quidem colligo minimum esse beneficium, patris, matrisque concubitum: nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene viuo. Sed potui & male. In hoc tãtum est tuũ, quod viuo, Sed vitam imputas mihi per se nudã, egentẽ consilij. & id vt magnum bonum iactas, cogitas te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam quam bonis artibus me studuisse vt cursum ad rectum iter vitæ dirigerem, si bene viuo, ipso beneficio maius quam quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXII. ALVIT me pater. si idem præstio, plus reddo: quia non tantum ali se, sed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quam ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum peruenerunt. Quid si quis in tantum processit, vt aut eloquentia per gentes enotesceret, aut iustitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophroniscum Socrates expirare nõ patitur. Ceteros enumerare longũ est, qui viuunt ob nullam causam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerentur? Vtrum Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bo-

num ſuum, nec ſatis credens, quotiens reſpexiſſet ad ſe potuiſſe illum virum in domo ſua naſci! Quid nunc ceteros perſequar, quos iam conſumpſiſſet obliuio, niſi illos filiorum gloria è tenebris eruiſſet, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam à patre acceperat: ſed an poſſit aliquis maiora reddere. Etiamſi quæ retuli exempla, nondum ſatisfaciunt, nec beneficia parentum ſuorum ſupermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si ſingula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non poſſunt, plura in vnum congeſta ſuperabunt.

CAP. XXXIII. SERVAVIT in bello patrem Scipio, & prætextatus in hoſtes equum concitauit: parum eſt, quòd vt perueniret ad patrem, tot pericula, tot maximos duces cum maximè prementia contempſit, tot oppoſitas difficultates; quòd ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit, quòd annos ſuos trãſiliuit. Adiice, vt idem patrem reum defendat, & conſpirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi conſulatum, ac tertium, aliosque honores etiam conſularibus concupiſcendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod eſt militaribus viris ſpecioſiſſimum, diuitem illum ſpoliis etiam hoſtilibus faciat. Si adhuc parum eſt, adiice vt prouincias & extraordinaria imperia continuet: adiice vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperij ſine æmulo ad ortus occaſusque venturi defenſor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adiiciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium eſt, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipſi vrbi neſcio vtrum maius præſidium afferens, an decus.

CAP. XXXIV. DEINDE, ſi hoc parum eſt, finge aliquem tormenta patris diſcuſſiſſe, finge in ſe tranſtuliſſe. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filij, cum paternum munus & ſimplex ſit, & facile nec danti voluntarium. Quid neceſſe eſt multis? Dedit etiam quibus dediſſe ſe neſcit. In quo conſortem habet, in quo ſpectauit legem, patriam, prǣmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quàm eum cui dabat. Quid ſi quis ſapientiam conſecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc diſputa-

disputabimus, an maius aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quicquid facis, quicquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus, vtique eos qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quicquam assequi posset, non tamen quantumcunque quis assecutus est, infra illos est. Multum inter prima ac maxima interest. Nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV. Iam tempus est quædam ex nostra (vt ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci. Pater dedit filio vitam; est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit. Pater autem vitam dedit. Potest ergo, si sæpius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere quam dedit. Qui beneficium accipit, maius accipit, quo magis eo indiget. Magis autem indiget vita qui viuit, quam qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit. Maius ergo beneficium accipit pater, si vitam à filio accepit, quam filius à patre, quod natus est. Patris beneficia vinci à filij beneficiis non possunt. Quare? quia vitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. Non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest, solet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adiuuandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quam accepi. Pater filio vitam dedit perituram nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur. Filius patri si dedit vitam, dedit eam quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, vt permaneret. Ergo maius beneficium accepit à filio pater, qui vitam accepit, quam illi dederat.

Cap. xxxvi. Haec non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores. Natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cũ vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur (vnde certamen tam optabile, vnde tantã felicitatem parentibus, vt fateantur se ipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis, & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adiicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes: proposita est inter parẽtes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerũt. Sumite modo animum, qualem decet, & deficere nolite. vt vincatis optate. Nec desunt tàm pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam sæpe iam partam parentibus iubeant.

Cap. xxxvii. Vicit Aeneas patrem. ipse eius in infantia leue tutúmque gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferẽs, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, & quid non pietas potest? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuuenes, cum Aetna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnã insulæ partem effudisset incẽdium, vexerunt parentes suos. Discedisse creditum est ignes, & vtrinque flamma recente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti prœlio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cũ possis. Vicit patrem Imperiosum T. Manlius: qui cum ad tẽpus relatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitóque tempore quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi, & bene meruisse se de iuuene, cuius exilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obiiciebat: nactus adolescens secretum, stringit occul-

tatũ ſinu ferrum, &, Niſi iuras, inquit,te diem patri remiſſurum,hoc te gladio transfodiam.In tua poteſtate eſt,vtro modo pater meus accuſatorem non habeat Iurauit tribunus:nec fefellit, & cauſam accuſationis remiſſæ concioni reddidit. Nulli alij licuit impune tribunum in ordinem redigere.

Cap. XXXVIII. Alia ex aliis exempla ſubeũt eorum, qui parentes ſuos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad ſummum protulerunt, & è plebe aceruóque ignobili nũquam tacendos ſæculis dederunt. Nulla vi verborum,nulla ingenij facultate exprimi poteſt,quantũ opus ſit, quam laudabile quámque nunquam à memoria hominũ exiturum,poſſe hoc dicere : Parentibus meis parui,ceſſi : imperio eorũ,ſiue æquum,ſiue iniquum fuit, obſequentem ſub miſſúmque me præbui:ad hoc vnum contumax fui,ne beneficiis vincerer. Certate obſecro vos,& fuſi quoque reſtituite aciem. Felices, qui vicerint: felices qui vincentur. Quid eo adoleſcente præclarius, qui ſibi ipſi dicere potuit;neque enim fas eſt alteri dicere : Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius ſene, qui omnibus vbique prædicabit,à filio ſuo ſe beneficiis victum? Quid autem eſt felicius,quam ſibi cedere?

LIBER QVARTVS.

Caput I.

Ex omnibus quæ tractauimus, Ebuci Liberalis, poteſt videri nihil tam neceſſarium, aut magis (vt ait Saluſtius)cum cura dicendum, quàm quod in manibus eſt:An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per ſe res expetendæ ſint. Inueniũtur qui honeſta in mercedem colant,quibuſque non placeat virtus gratuita : quæ nihil habet in ſe magnificum,ſi quicquam habet venale. Quid enim eſt turpius, quam aliquem computare,quanti vir bonus ſit : cum virtus nec lucro inuitetur nec abſterreatur damno,adeóque neminem ſpe ac pollicitatione corrumpat, vt cuncta in ſe impendere iubeat, ac ſæpius in vltro tributis ſit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundum eſt quocũque vocauit quocunque miſit,ſine reſpectu rei familiaris,interdũ etiã ſine vlla ſanguinis ſui parſimonia vadendũ

nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc gratè fecero? Quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius condicio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetēdum esse honestum: sæpe & abunde probatum est.

CAP. II. IN hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata, & vmbratica turba, in conuiuio suo philosophantium, apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur. Non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt: ducere debet, imperare, summo loco stare. Tu illam iubes signum petere? Quid, inquit, tua refert? Et ego sine virtute nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem quam sequor, cui me mancipaui, remota illa, improbo & damno. De hoc vno disputatur, vtrum virtus summi boni causa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantum existimas mutationem? Ista verò confusio est & manifesto cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quòd post voluptatem ponitur virtus, sed quòd omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissimè ob illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis magis, quam isti effœminato bono inserenda.

CAP. III. HAEC, mi Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id causa vllius alterius rei dare, quam vt datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus. Nunc vero diuiti importuno pauperem præferimus. Non est beneficium quod fortunam spectat. Præterea si vt prodessemus, sola nos inuitaret vtilitas, minimè beneficia distribuere deberent, qui facillimè possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij vero tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent.

sent. In omnia enim illis natura sua sufficit, plenósque & tutos & inuiolabiles præstat. nulli ergo beneficium dabunt, si vna dandi causa est, se intueri ac commodū suum. Istud non est beneficium, sed fœnus: circumspicere, non vbi optimè ponas, sed vbi quæstuosissimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cum longè à diis remotum sit, sequitur vt liberales sint. Nam si vna beneficij dandi causa sit vtilitas, nulla autem ex nostris vtilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficij causa est.

CAP. IIII. Scio quid hoc loco respondeatur. Vtique non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus à mundo aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quàm iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in cœlum manibus vota facientium priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina, & inefficaces deos, nisi nossent illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc orantibus data, magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est itaque tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice. inuenies non ex toto beneficiorum cœlestium expertes: neminem esse ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id quod nascentibus ex æquo distribuitur? Vt quæ sequuntur inæquali dispensata mensura transeamus, parum dedit natura cum se dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? Vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, & animum mulcentia? Vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris prouisum est: vsque in delicias amamur. Tot arbusta non vno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum per totum annum digestæ, vt inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa, vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod no-

bis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia,illa præbitura commerciis viam, vasto & nauigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, vt anhela & feruenti subiecta cœlo loca subita vis æstiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? Quid in ipsis litoribus aquarum calentium exundatio?

Te Lari maxime, teque
Fluctibus & fremitu assurgens Benace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donasset iugera,accepisse te diceres beneficium: immensa terrarum latè patentiũ spatia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis. tot metalla defodit, flumina emisit in æra,super quæ decurrunt sola aurum vehentia: argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit,ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit, negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat & nitidius auro aut coloribus sparsum, num mediocre munus vocabis? Ingens tibi domicilium, sine vllo incendij aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsa qua secantur lamina graciliores,sed integras lapidis pretiosissimi moles,sed totas,variæ distinctæque materiæ,cuius tu paruula frusta miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens. negas te vllum munus accepisse? Et cum ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis,nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? Vnde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis atque ordinas lucem? Vnde sanguinem,cuius cursu vitalis continetur calor? Vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem [illegible]? Vnde hæc irritamenta iam lassæ voluptatis? [illegible] quies,in qua putrescis ac marces? Nonne si gra-

[illegible] nobis hæc otia fecit:
[illegible] ille mihi semper deus, illius aram
[illegible] ab ouilibus imbuet agnus.
[illegible] cernis, & ipsum
[illegible] agresti.

Ille

Ille Deus est, non qui paucas boues sed qui per totū orbē armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagātibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiua substituit, qui nō calamo tantum cantare, & agreste atq; incōditum carmen ad aliquam tantum oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo cantus edituros commentus est. Neque enim nostra ista quæ inuenimus dixeris, non magis, quam quod crescimus: quā quod ad constitutū tēpus sua corpori officia respondent. Nunc puerilū dentiū lapsus, nūc ad surgētē iā ætatē & in robustiorē gradū transeuntem pubertas, & vltimus ille dies fugienti vitæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatū, omniūque artiū semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. NATVRA, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cū hoc dicis, mutare nomen Deo. Quid enim aliud est natura, quàm Deus, & diuina ratio toti mundo & partibus eius inserta? Quotiēs voles, tibi licet aliter hūc auctorē rerum nostrarum cōpellare. & Iouē illū optimum ac maximū ritè dices, & tonantē & statorē: qui nō (vt historici tradiderunt) ex eo quod post votū susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, stator, statilioq; est: hunc eundemque & fatū si dixeris, non mētieris. Nam cū fatum nihil aliud sit, quàm series implexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua ceteræ pendent. Quæcunque voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam effectumque cælestem continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

CAP. VIII. HVNC & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quod ab eo primum inuenta seminum vis est consultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quumque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusque & ordo & scientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. Nihil ab illo vacat. Opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est vtrūque, nec distat. Officium si quod à Seneca accepisses, An-

culpa est, quod non recepimus: quod cui daremus, non elegimus, nostra. In electione nihil minus quàm hoc quod existimas, spectabo, à quo recepturus sim. Eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpe autem & non redditurus gratus est: & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum, præteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerũt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, nõ gloriam. Vni placere contentus, in hoc dabo vt quod oportet faciam. Quod oportet autem, non est sine electione. quæ qualis futura sit, interrogas?

CAP. XI. ELIGAM virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarum, non tenacem, beneuolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si vtilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi vt inuicem ille mihi prosit, non dabo beneficiũ proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo absuturo semper, non dabo sic affecto, vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens, non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expetendam esse, benefacere, aduenis modo in nostrum delatis portum, & statim abituris succurrimus. Ignoto naufrago nauem qua reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis Deos delegat precaturque, vt illi pro se gratiam referant. Interim nos iuuat sterilis beneficij conscientia. Quid cum ipso vitæ fine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quam vbi remotis vtilitatibus, solum ante oculos honestum stetit: tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas. Vbi mores interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem mi-

sit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus. Nec quicquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. ET mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adiectis opibus aliquid splendoris affundam. Si non dimus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium, creditum insolubile esse: creditum autem non est res per se expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic enim & legem dicimus iusti iniustique regulam esse: & regula non est res per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei causa descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis scire? adiicio insolubile, cum creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeo beneficium vtilitatis causa dandum non est, vt sæpe quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tuto transire permittatur: reum gratia laborantem tueor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, cum abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina: spondeo pro iudicato, & suspensum amici bonis libellum deiicio, creditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis causa, & æstiui secessus, quoto anno empturus sit disputat: cum emerit tuendum est. Eadem in beneficiis ratio est. Nam cum interrogaueris quid reddat: respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? Dic tu mihi, quid reddat iustitia, quid innocẽtia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quicquam præter ipsas petis.

CAP. XIII. MVNDVS in quid incessum absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem; quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officiũ est inter alia, &

lia,& beneficium dare. Quare ergo dat? Ne non det,ne occasionem benefaciendi perdat.Vobis voluptas est,inerti otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis simillimam appetere, & sub densa vmbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebras corpora ignauia pallentia saginare:nobis voluptas est,dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent:vel periculosa,dum alios à periculis extrahant:vel rationes nostras aggrauatura, dum aliorũ necessitates & angustias laxent. Quid mea interest,an recipiam beneficia?Etiam cùm recepero,danda sunt. Beneficium eius commodum spectat cui præstatur,non nostrũ: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa quæ summam vtilitatem aliis afferũt pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest,medicus ægris,mango venalibus:sed omnes isti quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos quibus prosunt.

CAP.XIV.Non est beneficium quod in quæstum mittitur.Hoc dabo,hoc recipiam;auctio est. Non dicam pudicam,quæ amatorem vt incenderet reppulit: quæ aut legem,aut virum timuit,vt ait Ouidius:

Quæ quia non licuit,non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur,quæ pudicitiam timori præstitit,non sibi.Eodem modo qui beneficium vt reciperet dedit,non dedit.Ergo & nos beneficiũ damus animalibus, quæ aut vsui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem,cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis,cupiens dare etiam cùm dederit,& augere nouis ac recentibus vetera: & non habens propositum, quanto ei qui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude,sine gloria prodesse,quia expedit. Quid magnifici est se amare,sibi parcere,sibi acquirere? Ab omnibus istis vera beneficij dandi cupido auocat. Ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. NVNQVID dubium est quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetendum. Illic turpitudo contra omnia præmia in scelus hortantia valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, vt non libentius eum videat, in quem multa congessit: cui non causa sit iterum dandi beneficij semel dedisse. Quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam sæpe dicentem audias: Non sustineo illum deserere, cui dedi vitã, quem è periculo eripui. Rogat me vt causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? Iam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quandam vim, quæ nos beneficia dare cogit? Primũ quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri ac fouere perseueremus, sola beneficij caritate; cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quàm liberis prauis.

CAP. XVI. IIDEM isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia vtile. quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, à quo in cetera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam causam, quam quia honestum sit, coli. Quis ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cùm tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id feres? vtrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam vtilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui pœna, non cui curatore opus sit. Quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minus dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusque, quàm vt splendor eius dubiè ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in om-

omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. AD hoc, dic mihi, quæ causa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? Et quæ iactatio est soluisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato. Huic enim vni rei non posuimus legem, tanquam satis natura cauisset. quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet. Superuacuum est enim, quo natura imus, impelli. Quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cùm nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. Placet suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissime fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque iis videri beneficiũ dedisse, quos læsit? Gratias itaque agi sibi ab his quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est: nec quisquam tantùm à naturali lege desciuit, & hominem exuit, vt animi causa maius sit. Dic ergo cuilibet ex istis qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari, & transeuntes percutere quæstus est, potius illa inuenire, quàm eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis sine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum præmittit: etiam qui non sequuntur illam, vident.

CAP. XVIII. VT scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æquè concordiam humani generis dissociat, ac distrahit, quàm hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quàm quod mutuis iuuamur officiis? Hoc vno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victimæ, ac vilissimus & facillimus

sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutela sui satis virium est: quæcunque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit; non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit. Nudũ & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si diduceretur, rerũ potitur. societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit; quod licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle, & vnitatem generis humani quia vita sustinetur, scindes. Tolletur autem si effic ies, vt ingratus animus non per se vitandus sit sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? Denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

Cap. xix. Deos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria. Nec quisquam amat quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. Omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra mundum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuisumque à contactu & à conspectu mortalium, non habes quare verearis. nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio interuallo huius & alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine te, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentẽ: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi, & istæ micæ tuæ fortè ac temerè conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit. Id est honestum. Quid est autem honestius, quam gratum esse? Huius virtutis materia tam latè patet, quàm vita.

Cap. xx. Sed inest, inquit, huic bono etiam vtilitas ali-

qua cui enim virtuti non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? Vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? Si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint, num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cùm reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet quia testamentum facturus est, cui de hæreditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, si captator est, & hamum iacit: vt aues quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora & casura, è proximo speculantur, ita hic imminet morti, & circa cadauer volat. Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur.

CAP. XXI. Vis scire hoc ita esse, nec illum vtilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet, quod proferat. Dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiā occlusus est. Quæ illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic etiam si vltra facere nil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quicquid vltra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt. Nec minus canēdi peritus cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam: post hoc aliquid superest, non vt gratus, sed vt solutus sim. Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius ad animū tota æstimatio redit. Hic si in officio est, quicquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel etiam alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiā si quid obstat quominus se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet huius voluntatis suæ vllum alium, quàm se testem.

Immo amplius adiiciam. Est aliquando gratus,etiam qui ingratus videtur, quem malè interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quàm ipsam conscientiam?quę etiam obruta delectat,quæ concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit, & cùm ingentem ex altera parte turbam contra sentientium aspexit, non numerat suffragia,sed vna sententia vincit. Si verò bonam fidem perfidiæ suppliciis affici videt, non descendit è fastigio,sed supra pœnam suam consistit.

CAP.XXII.Habeo,inquit,quod volui,quod petij Non pœnitet nec pœnitebit, nec vlla iniquitate me eo fortuna perducet vt hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas?Prodest & in equuleo, prodest & in igne; qui si singulis membris admoueatur,& paulatim viuum corpus circumeat;licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet, placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cùm morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrente,ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam superest, quo spes porrigatur, in illo tamen cardine positi, abire è rebus humanis quam gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia, cuius pulchritudo animos circunfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, & securior innocentia, quàm grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem, quæ sæpe tuta ac facili aditu,etiam per saxa,& rupes,& feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

CAP.XXIII. Non ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret. Ferè enim pulcherrima quæque multis & aduentitiis comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Non dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ, vicibus suis temperet? quin alterius calore

lore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur, alterius tempore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius cursum fœcunditas humana respondeat, quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo, hæc mensem, minoribus se spatiis flectens? vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum dignusque odorari, si tantum præteriret? Non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus quotiens per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? Quis sibi illa, cum miratur, prodesse cogitat? Aspice ista tacito supernè cælo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis atque immoti operis abscondant. Quantum ista nocte. quam tu in numerum ac discrimen demum obseruas, agitur? Quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantum fatorum seriem certus limes adducit? Ista quæ tu non aliter, quàm in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera hærere. Paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero longiusque à conspectu nostro seducti dij, eunt redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foueat, generetque ac spiritu suo reget?

CAP. XXIIII. QVEMADMODVM hæc cum primum vsum habeant, & necessaria vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem præstat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur à quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit: ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem. Soluto ad illam sinu veniendum est Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre sed timeo impensas timeo periculum, vereor offensam: faciam potius quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non o-

Alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam incli̇nat.

Cap. xxvii. Itaqve errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides. cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? Et Fabius, qui cunctãdo restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare, nec audacem quidem timoris absoluimus: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quędam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis extant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores sui ferant. Itaque ad propositũ reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est. Habet enim omnia nequitiæ semina. Tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. Huic ergo beneficium non dabo. Quomodo malæ filiæ consulit, qui illam contumelioso & sæpe repudiato collocauit. quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessime beneficia dare dicetur, quicunque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

Cap. xiix. Dii quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bona parauerant. Contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autẽ, prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. Ita quæ refert, diem solem, hiemis æstatisque cursus, & media veris autumnique tempora, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis. Frumentum publicũ tam fur quam periurus & adulter accipiunt, & sine de-

lectu motum,quisquis ciuis est.cum aliquid est,quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt.Deus quoque quædam in vniuersum humano generi dedit,à quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri vt ventus bonis viris secundus esset,contrarius malis. Commune autem bonum erat, patere commercium maris,& regnum humani generis relaxari.Nec poterat lex casuris imbribus dici,ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes. Monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura publicauit editio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit,ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur, non in his quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur; pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores & domi ferrum exercentes murus ab hoste defendit. Legum præsidio qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant certis contingere,nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes,ad quæ publicè inuitati sumus.Illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debebit,ei quem ingratum sciam,non dabo.

CAP. XXVIIII. ERGO, inquit,nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? An hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud:certè tentabo distinguere. Beneficium est opera vtilis: sed non omnis opera vtilis beneficium est.Quædam enim tam exigua sunt, vt beneficij nomen non occupent. Duæ res coire debent, quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. Quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit,quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accēdendi factam potestatem? Et interdum ista plus prosunt, quàm maxima. Sed vilitas sua illis, etiam vbi tempore facta sunt necessaria,detrahit pretium. Deinde quod potissimum est,oportet accedat vt eius causa faciam,ad quem volebam peruenire beneficium; dignumque eum iudicem:

cem: & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam parua: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. XXX. ALIQVANDO daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed nouis prætulit. Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. Ciceronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? Quæ Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi vnius viri magnitudo? tanta quidem, vt satis altè omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incursione pro rep. vnam domum obiecerat? Hæc debemus virtutibus: vt non præsentes solum illas, sed etiam ablatas conspectu colamus. Quomodo illi iidem egerunt, vt non in vnam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsos relinquerent: ita & nos non vna ætate grati simus. Hic magnos viros genuit dignus est beneficiis, qualiscunque est, dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscunque est, sub vmbra suorum lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

CAP. XXXI. EXCVSARE hoc loco, mi Liberalis, Deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quæ Aridæum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est & fratri. Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis auidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quam si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius Germanico datum, datũ auo, proauoque; & ante hos aliis non minus claris viris, etiã si priuati paresque aliis vitã exegerũt. Quid tu cũ Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Nunquid

enim ipse dissimulabat? Nunquid purus videri volebat? Referam dictum eius in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asinio iacenti, obscœno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quicquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscœnum, ad fasces & ab tribunal admisisti? nempe dum vererem illum Scaurum senatus principem cogitas, indignè fers sobolem eius iacere.

Cap. xxxii. Deos videre est, vt alios indulgentius tractent, propter parentes auosque: alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series. omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est: nobis ex abdito subit. Et quæ repentina putamus, illis prouisa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt iustitiam, abstinentiam: quia non remp. sibi, sed reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo spatio non potuit. In illius respectum, iste populo præsideat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, aspectu fœdus. & ornamenta sua traducturus. Iam me homines accusabunt, cœcum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quæ summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, alij me istud dare, alij olim debitum soluere. Vnde isti norunt illum gloriæ sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt, nunquam bonum suum à publico distinguentem? Vbi, inquis, iste, aut quis est? Apud me istæ expensorum acceptorumque rationes dispûguntur. Ego quid cui debeam scio aliis post longam diem repono, aliis in antecessum: prout occasio, & reip. meæ vtilitas tulit.

Cap. xxxiii. Ingrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis vtrum

trum gratus sit,an ingratus ? Expectabis donec scias, an dandi beneficij tempus non amittes? expectare longum est. Nam(vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura est. Non expectare, temerarium est. Huic respondebimus, nunquam expectare nos certissimam rerum comprehensionem:quoniam in arduo est veri exploratio : sed ea ire qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. Sic serimus,sic nauigamus,sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus: cum omnium incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem,patri pios liberos, Sequitur qua ratio, non qua veritas trahit.Expecta,vt nisi bene cessura non facias. & nisi comperta veritate nihil moueris. relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut in illud impellant,non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

CAP. XXXIV. MVLTA,inquit,interuenient,per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. Fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? Sed nihil aliud inuenio,per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est. Certiora non habeo. Hæc vt quam diligentissimè æstimem, operam dabo,nec cito illis assentiar. Sic enim in prœlio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat aliquo errore decepta.& hosti, tanquam meo, parcam.Sed hoc & raro accidit, & non vitio meo:cui propositum est hostem ferire,ciuem defendere. Si sciam ingratū esse,non dabo beneficium. At obrepsit,at imposuit. Nulla hic culpa tribuentis quia tanquam grato dedi. Si promiseris,inquit,te daturum beneficium & postea ingratum esse scieris,dabis,an non? Si facis sciens, peccas: das enim cui non debes,si negas,& hoc modo peccas:quia non das ei,cui promisisti Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum. Nunquam sapientem facti sui pœnitere, nec vnquam emendare quod fecerit,nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant,cum sumeret. Ideo nūquam illum pœnitentia subit : quia nihil melius illo tempore fieri po-

tuit,quam quod factum est:nihil melius constitui, quàm quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet. Si nihil inciderit quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere,quia præsumit animo,posse aliquid interuenire quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est,fortunam sibi spondere. Sapiens vtramque partem eius cogitat.Scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana,quam multa consiliis obstent. Ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, consiliis certis incertus euentus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat,nihil aggreditur,& hic illum tuetur.

CAP. XXXV. PROMISI beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim si, quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit?Si lex lata erit, ne id quisquam faciat quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium.postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium.Eadem lex me defendit,quæ vetat. Tunc fidem illam fallam,tunc inconstantiæ crimen audiam, si, cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro cõsulendi & meam fidem liberat.Promisi aduocationem:postea apparuit per illam causam præiudicium in patrem meum quæri. Promisi me peregre vna exiturum: sed iter infestari latrociniis nuntiatur. in rem præsentem venturus fui: sed æger filius sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cum promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio potest quam si te malum virum & ingratum comperi? Quod tanquam digno dabam,indigno negabo,& irascendi quoque causam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. INSPICIAM tamen, & tanquam sit de quo agitur.Dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est,dabo:non quia dignus es. sed quia promisi. Nec tanquam munus dabo, sed verba redimam, & aurem mihi peruellam. Damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt postea consideratius loquaris:quod dicere solemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mæcenas) vt centies

ties obiurgandus sim. Inter sese enim vtrumque comparabo. Est aliud, in eo quod promiseris, perseuerare: est rursus multum in eo ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. Si leue, conniueamus. Si vero magno mihi aut detrimento, aut robori futurum, malo semel excusare, quare negamus, quam semper quare dederim. Totum, inquam in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promisi, retinebo, sed quod non rectè dedi, repetam. Demens est, qui præstat in errore.

CAP. XXXVII. PHILIPPVS Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis causa donauerat. & hominem venalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragiis in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. Quod vt Macedoni illi nuntiatum est, accurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam: videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit & protinus petiit, vt sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidã, erat hospes eius, is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. Non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducẽ agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur; Quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus, iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse donatus esse, sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, vt statim Pausaniæ mandaret, vt bona priori domino restitueret; ceterum improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ litteræ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem,

in id in quo iacuerat ipse litus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ seruandus fuerit. Auferendum vtique fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autē pœnā eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo misereri miseros posset?

CAP. XXXVIII. DABIT tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si iniuriam, etiamsi scelus facturus est, etiam si vno facto præclusurus est naufragis litora? Non est leuitas à cognito & dānato errore discedere: & ingenuè fatendum est. Aliud putaui: deceptus sum. Hæc vero superbæ stultitiæ perseuerantia est: Quod semel dixi, qualecunque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cū re mutare consiliū. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, non ne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. Ostende quā sacra res sit mēsa hospitalis. Præbe in facie tua legendū illud decretū quo caueтur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illam in æs incidissem.

CAP. XXXIX. QVARE ergo, inquit, Zeno vester, cum quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseuerauit credere, quia promiserat? Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ etiam male creditæ exactio est. Et appellare debitorem ad diem possum; & si foro cesserit, portionem ferā. beneficiū & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseuerasset. Quingenti denarij sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat. fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cœnam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non quidem si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis nō concoxerim: sed nō si febricitauero. Spōsū descendā, quia promisi: sed nō si spōdere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquā, tacita exceptio. Si potero, si debebo. Si hæc ita erant, effice, vt idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit

noui,

noui. Quid miraris, cum condicio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia præsta: & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio: Deserentē vis maior excusat.

CAP. XL. IDEM etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? Vtique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, beneficia subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? Nec enim ideo beneficium nouum reiicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur, & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. qui noua accipere nō vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam Quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi. tamen cum occasionem haberet, cum facultatem. Vtrum bonus vir est? an malus? Apud bonum virum, bonam causam habeo: apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiuius remittunt, & nihil debere testantur. Reiiciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum possim, quando plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus vllam acceptionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et vt breuiter dicam, qui nimis cito cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

IN prioribus libris videbar consumasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium;

& quemadmodum accipiendum. Hi enim sunt huius officij fines. Quicquid vltra moror, non seruio materiæ sed indulgeo; quæ quo ducit, sequendum est, non quo inuitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum, magis non necessarium quam superuacuum. Verum quia ita vis, perseuerremus, peractis quæ rem continebant, scrutari etiam ea, quæ sunt his connexa, verum non cohærentia: quæ quisque diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenso, Liberalis Ebuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem vnquam vidi tam benignum, etiam leuissimorum officiorum æstimatorem. Iam bonitas tua eo vsque prolapsa est vbi tibi dari putes beneficium quod vlli datur. Paratus es, ne quem beneficij pœniteat, pro ingratis dependere. Ipse vsque eo abes ab omni iactatione, vsq; eo statim exonerare cupis quos obligas, vt quicquid in aliquem confers, velis videri nō præstare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data reuertuntur. Nam fere sequuntur beneficia non reposcentem: & vt gloria fugientes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te vero non est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, vltro repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis dissimulatisque plura ac maiora adiicere. Propositum optimi viri, & ingētis animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. Succumbunt vitia virtutibus si illam non cito odisse properaueris.

CAPVT II. ILLVD vtique vnice tibi placet, velut magnifice dictum: Turpe est beneficiis vinci. quod an sit verum, non immerito quæri solet: longeque aliud est quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est, dummodo arma non proiicias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonū propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque consiliorum dūtaxat exitus temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit: non vt in certaminibus ad spectaculum editis meliorem palma declarat: quanquam in illis quoque sæpe dete io-

rem prætulit casus. Vbi de officio agitur quod vterque à sua parte esse quàm plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manũ habuit materiam sufficiẽtem animo suo, si illi quantum conatus est fortuna permisit, alter autem voluntate par est, etiam si minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddit, sed vult reddere: & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur: quẽ occidere facilius hostis potuit, quam auertere. Quod turpe existimas, id accedere viro bono non potest, vt vincatur. Nunquam enim succumbet, nunquam renuntiabit. ad vltimum vsque diem vitæ stabit paratus, & in hac statione morietur, magna se accepisse præ se ferens, paria voluisse.

CAP. III. LACEDAEMONII vetant suos pancratio aut cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor metam prior contingit, velocitate alium, nõ amico antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. Cum conuictos esse Lacedæmonij ciues suos magno æstimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per se ipse exitus, sed vox cedentis, & trahere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præstat, ne vnquam vincantur, quoniam quidem etiam inter superantia animus inuictus est. Ideo nemo CCC. Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pœnis, non victus: & quisquis alius sæuientis fortunæ vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficiis idem est. Plura aliquis accipit, maiora frequentiora: non tamen victus est Beneficia fortasse beneficiis victa sunt, si inter se data & accepta computes. Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamuis alter videatur inferior.

CAP. IV. ERGO nemo vinci potest beneficiis: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quamdiu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vltra parte munuscula plura numerentur? Tu mul-

ta dare potes: at ego tantum accipere possum. Tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. Tamen tam par sum tibi quam multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaq. beneficiis vincitur: quia tam gratus est quisque, quam voluit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre nō possis. A Principibus, dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriūque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem: qui vix illis humanis desideriis contingunturt: quibus nihil potest præstare illa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar: Necesse à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regiis opibus. Nonne ille tunc merito & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare.

CAP. V. Non est turpe ab his vinci. Neque enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideo ferrum secādi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictæque aduersus dura naturæ, diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit. A parētibus fere vincimur. Nam tam diu illos odio habemus, quam diu graues iudicamus, & quā diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiā, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas. Ceteri liberos onere senserūt. Nō est tamen turpe, vinci beneficiis à parente. Quidni

ni non sit turpe, cum à nullo turpe fit? Quibusdam enim & pares & impares sumus. Pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quæ si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non assequi, dummodo sequaris. Sæpe necesse est ante alia beneficia petamus, quam priora reddimus. Nec ideo non petimus aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus. Quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus: sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. Nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

CAP. VI. ALEXANDER Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficiis victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu suscipiat, ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes à quo victus est. Quidni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quicquam posset, nec eripere. Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad se veniret. dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum in ipsius potestate erat, non accipere. Deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? Et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitæ ac mortis peritum, vtriusque fines tenentem, si regem in luce media errantem ad rerum naturam admisisset, vsque eo eius ignarum, vt quo die solis defectio fuit, regiam cluderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium, si timentem è latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus cùm luna humiliore currens via, infra ipsum solem, orbẽ suũ posuit, & illum obię-

ctu sui abscondit:que modo partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit: modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit: modo excludit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit. Sed iā ista sidera, huc & illo diducat velocitas sua. iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per secula, quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol intercursu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paulum expecta. iam emerge, iam istam velut nubem relinquet. iam exolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illū docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat: si vllum dare potuisset Socrati. Quare ergo hoc Socrates dixit? Vt facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maximè potentium, maluit illi vafre negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet. Timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis. Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno æstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege. In æquo vtramq; ponit repulsam Et superbo fastidiri acerbius est, quam non timeri. Vis scire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. SATIS (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibiipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare, an debeat ferre sibi gratiam. quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, gratias mihi ago: &, De nullo queri possum alio quam de me: Ego mihi irascor: &, Ego à me pœnas exigam: &, Odi me. multa præterea huiusmodi, per quæ vnusquisque de se tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum, quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ, si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero

tero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus: quod non minus turpe est, quam in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno malè audit, quam sui. Nempe reprehenditur assentator & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrij regere, quam animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates non agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deest, à te ipso mutuare. Quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere solemus: Sine tu, loquar mecum: & Ego mihi aurem peruellam. Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare: quomodo dãno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficiũ contraria sunt. Si de aliquo dicimus, Iniuriã sibi fecit: poterimus dicere, Beneficiũ sibi dedit. Nemo sibi debet. Natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. Debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine vxore, aut sine filio pater.

CAP. VIII. ALIQVIS dare debet, vt aliquis accipiat. Nõ est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat: quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit: quomodo si æger cum cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum aliquis probè fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recipit. Vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) versura fit, & velut lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat quam qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum Debere, non ha-

bet nisi inter duos locum. Quomodo ergo in vno consistit,qui se obligando liberat? Vt in vrbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur,& quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur: omnia quomodocunque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri, cum illum in multa mutaueris,vnus est. Cæcidit se:iniuriarum cum quo agat non habet. Alligauit & clausit:de vi non tenetur. Beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere:quia quicquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quicquam potest, quod quo excedat non habet, sed eodem reuoluitur, vnde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositæ quæstioni?Dicam. Puta te ingratum esse. non peribit beneficium.habet illud,qui dedit. Puta te recipere nolle apud te est,antequam redditur.Non potes quicquam amittere. Quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipsum orbis agitur, accipiendo das, dando accipis.

Cap. IX. Beneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat,sed naturæ suæ paret, à qua ad caritatẽ sui cõpositus est: vnde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est,qui sibi donat: nec clemens,qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod aliis præstare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi præstare, natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vnquam laudatus est, quod sibiipsi fuisset auxilio? quod se eripuisset latronibus? Nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium. Nemo sibi donat, non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat. Inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam referret, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, vtrum det sibi beneficium,an reddat, cum intra eundem hominem res geratur?Liberaui me periculo, beneficium mihi dedi. Iterum

rum me periculo libero. do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. Nam etiam si damus, non debemus. Quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri. Reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. BENEFICIVM est, præstitisse aliquid vtiliter. Verbum autem, Præstitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio est, & rei suę, iurisque sui in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod est beneficiũ nemo sibi dedit: quia nemo dat, sibi aliquid. Duo contraria in vnum coeunt, vt idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare & accipere. quidni? cum ex diuerso ista verba posita sunt. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare, & accipere. Paulo ante dicebam, quędam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. Nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. Quis est enim par sibi? quod comparatur sine altero non intelligitur: quod iungitur, sine altero non est. Sic & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Idem ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur benefecisse. Nemo autẽ sibi benefacit, non magis quam sibi fauet, quam suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi. Quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secũdam personã desiderant. Quædã cũ sint honesta, pulcherrima summæ virtutis nisi cum altero nõ habẽt locum. Laudatur & inter maxima humani generis bona fides colitur. Num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse?

CAP. XI. VENIO nunc ad vltimam partem. Qui gratiã refert, aliquid debet imponere, sicut qui soluit pecuniã. Nihil autem impendit, qui gratiã sibi refert, non magis quã consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, vltro citroque ire debent. Intra

modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo scabri aliquid & confragosi obiiciendum, per quod erepant, & sollicitè vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. Id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, vt dicitis Stoici. ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. Et ideo non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia rectè facit. Si omnia rectè facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit: malus non accipit. Quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. Ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. Id peruenire ad malum non potest. Desinit enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiũt, nec in vnum eunt. Ideo nemo illis prodest: quia quicquid ad illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem quoscunque accepit cibos mutat, & omne alimentum in causam doloris trahit: ita animus cœcus, quicquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusque se inueniunt quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod profit: immo nihil quod non noceat. Quæcunque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, extra speciosa profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt quoniam nemo potest quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

Cap. XIII. Sed quamuis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sint: quibus non redditis ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa à stulto ac malo submouentur. Ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere: & si non reddit ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longè

lateque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. Hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura meliorem: commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus potest, & accipere à bono: vt pecuniam, vestem, honores, & vitam. Quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiamsi vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem & argenteam & auream dicimus. Sic illiteratum non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. Sic qui malè vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia, sic & ille tãquam ingratus est, non ingratus. Falsum est. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij specie fefellit, tam ingratus est, quam veneficus, qui saporem, cum venenum crederet, miscuit.

CAP. XIV. CLEANTHES vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidẽdum iam armatus est & habet spoliandi atq; interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas quamuis nemo vsq; ad Deos manus porrigat. Quomodo inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cum malo dari beneficium non possit? Ea scilicet ratione: quia accepit, ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt: cui tamen etsi malus est, ipse quoque in simili materia gratus esse debebit: & illa qualiacũque sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum: quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exolue.

CAP. XV. QVID sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat: ad vos non pertinet; ad alios spectat verum.

Vos

Vos ad speciem veri componite animum: & dum honestum dicitis, quicquid est id quod nomine honesti iactatur, id colite. Quomodo inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (vt dicitis) omnes stulti mali sunt. Qui autem habet vitium vnum, habet omnia. Omnes autem stulti & mali sunt. Omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela est, beneficia perisse & paucissimos esse, qui de bene merentibus non inuicem pessimè mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo prauoque numerantium, quicquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio quæ, non ex philosophorum domo clam, sed ex medio conuentu, populos gentésque damnatura vox mittitur:

—Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero, fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est. Beneficia in scelus versa sunt: & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur. Ipsi patriæ manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicam stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam conuertuntur, & imperatoria concio est, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos. Aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem iussu senatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur, nunc ciuibus cæsis perfusi cruore cognato, vrbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas: & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

CAP. XVI. INGRATVS est Coriolanus: sero & post sceleris pœnitentiam pius. posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina. parum est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans Alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia ta-

tiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persoluerint. Ingratus C. Marius, ad consulatum à Caliga perductus: qui nisi Cimbricis cædibus Romana funera æquauerit, nisi ciuilis exitij,& trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam, ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sylla: qui patriam durioribus remediis quam pericula erant sanauit: qui cum à Prænesta arce vsque ad Collinam portam per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in vrbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam, quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est. Dij magni: vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem & pecuniam, tantum non ciuicã acciperet. Ingratus Cn. Pompeius, qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, vt in possessionem eius alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus inuidiam si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias vt eligat, distribuit, dum ita triumuiris R P. diuidit, vt tamen in sua domo duæ partes essent, eo redegit populum R. vt saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quam Porsennæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victoriæ. Quod dicere solebat præstitit: neminem occidit nisi armatũ. Quid ergo est? Ceteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt. Hic gladium cito condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem iure cæsum pronuntiauit, interfectoresque eius, in prouincias & imperia dimisit: patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratum, post tot mala destinauit, ne Romanis quidem Regibus; vt quæ Achæis, Rhodiis, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemq; cum immunitate reddiderit, ipsa tributum spadonibus penderet.

CAP.

CAP. XVII. DEFICIET dies enumerantem ingratos vsque in vltima patriæ exitia. Æque immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit, quamque non minus sæpe peccauerit quam in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit: Scipionem dimisit; exulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates bona direpta, factū quicquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Asia latere. Catoni populus Romanus præturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publice sumus. Se quisque interroget. Nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, vt omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? Et cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adiice, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quod irascaris. Ignosce illis, omnes insaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, Quam ingrata sit iuuentus vide. Quis non patri suo supremum diem, vt innocens sit, optat? vt moderatus, expectat? vt pius, cogitat? Quotus quisque vxoris optimæ mortem timet, vt non computet? Cui togo litigatori defenso, tam magni Beneficii vltra res proximas memoria durauit? Illud in confesso est. Quis sine querela moritur? Quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

Quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum præfato tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogito, non esse summum bonum in tempore. Quantumcunque est, boni consule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem; quoniam mora non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benignè æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus. Hoc satis est. Potuit plus: sed hoc quoque beneficium est. Grati simus aduersus Deos grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt: grati etiam aduersus eos, qui nostris præstiterunt.

CAP. XVII. In infinitum, inquis, me obligas, cum

dicis, & nostris. Itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. primum vnde quo quæro. Deinde illud vtique mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auo? nunquid vxori, & socero? Dic mihi, vbi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo. Si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum?

CAP. XVIII. DISSIMILIA ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam quo minus ruat fulcit, præstat mihi. Ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet: Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de seruo dicam, mei mancipij res est, mihi seruatur. Ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. Itaque ille accipit: ego beneficio lætor. Contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: Filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? Felicior futurus est, si saluum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? Qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. Quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant. Ab eo autem exigi quicquam debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non quæritur, quo beneficium ab eo qui datum est, transferatur, sed vbi primo collocetur. At eo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te: non dicis, Filium mihi donasti, & si hic perisset, victurus non fui: Pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuæ præfers? Etiamnum cum filium tuum seruaui, ad genua procumbis, diis vota soluis, tanquam ipse seruatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil interest, mea an me seruaueris. duos seruasti: immo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium?

ficium? Quia etsi filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. Quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio; non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa vtilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederit. Prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, nisi à volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando euenit, vt patrem oderis, filium serues: beneficium ei videberis dedisse; cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed vt dialogorum altercatione seposita, tanquam iurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiamsi fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse præstare aliquid non tanquam soluendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi causam. Repeti à patre beneficium non debet. Si quid pro hoc benigne facit iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paulatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quæri. Fratres duo dissident, si alterum seruo, an dem beneficium ei, qui fratrem inuisum non perisse molestè laturus est. Non est dubium, quin beneficium sit etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

Cap. xx. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & vrere vt sa-

nes, & vinculis coërcere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus nummus, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. beneficium & odit & accepit, si modo id prodest, si is qui dabat, vt prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem ille expedit habere. Hunc occidi, non est beneficium, quamuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce quod nec prosit, nec noceat, dabo; & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio solemni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare voluisset, nec non & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc præstare me cogitaui. At si terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis. Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, & has causas afferunt: Indignus etiam repetenti non reddet: dignus etiam per se referet. Præterea si bono viro dedisti, expecta: ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte redditurus. Si malo viro dedisti: fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea lex quod non iussit repeti, vetui. Vera sunt ista. quandiu me nihil vrget, quam diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quàm repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum vxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. Nouissime recipiendi beneficij necessitas, repetendi ve-

di verecundiam vincet. Deinde cum bono viro beneficium do, sic do, tanquam nunquam repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit.

CAP. XXI. MVLTA legem non habent, nec actionem: ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè. Non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem sed admoneo. Ne vltima quidem necessitas in hoc aget vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri eum transibo nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fœnerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quo pereat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter prætereibo, nec ab vllo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

CAP. XXII. MVLTI sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quã grati, nec tam mali quàm ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare: alioquin vltro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes: memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcunque potuero peccare prohibeo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimum peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec durè illi exprobrabo quæ præstiti, sed quàm potero mollissimè, vt potestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. Nam deploratũ propter hoc quo-

que non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod si admonitionis quoque suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam verò sanabiles & qui fieri boni possint, si quid illos remorderet, perire patiemur admonitione sublata, qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. QVIDAM vt expergiscantur non feriendi, sed commouendi sunt. Eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. Hanc peruellamus Noli munus tuum in iniuriam vertere. Iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? Quid si occupationibus districtus & in alia vocatus, occasionem non obseruaui? Ostende mihi quid possim, quid velis: Quare desperas, antequam tentas? Quare properas & beneficium & amicum perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi? Experire: Admonebo ergo, non amare, non palam; sine conuicio: sic, vt se redisse in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIIII. CAVSAM dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam paulo violentior aduersus vicinos suos, & causa premebatur. Meministi, inquit, Imperator, in Hispania talum te torsisse circa Sucronem? cùm Cæsar meminisse se dixisset: Meministi quoque, inquit, sub quadam arbore minimum vmbræ spargente, cùm velles residere feruentissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa arbor eruperat, quendam ex commilitonibus penulam suam substraxisse? Cùm dixisset Cæsar: Quidni meminerim? & quidem siti confectus quia, impeditus ire ad frontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchrè posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod se à cognitione media ad veterem fabulam abduceret: Tu vtique ille non es. Merito, inquit, Cæsar me non agnoscis. nam cùm hoc fa-

ctum est, integer eram. postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est, & in capite lecta ossa. Nec galeam illam si videres agnosceres. Machæra enim Hispana diuisa est. Vetuit illi exhiberi negotium Cæsar: & agellos, in quibus vicinalis via, causa rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit.

CAP. XXV. QVID ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum & paratum. Ad quod tamen vt sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa à quo repetam. Tiberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc nedum esset repetendum beneficium, optanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam aspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat veterem amicum. Magis tempestiuè repetendum est beneficium, quàm petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia & aras religiosè cultas, quo obsequentes faciat, & parent. Moneri velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus: paucis sui rector optimus proximi sunt qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quam lumen à diis immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona, sed torpet, modo deliciis ac situ, modo officij inscitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri puerorũ discentium patienter ferre offensationes

memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum subiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendā gratiā admonitione reuocanda est.

LIBER SEXTVS.

CAPVT I.

QVAEDAM, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenij causa quæruntur, & semper extra viam iacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita, vsui. Omnium tibi copiam faciam. Tu illa, vtcunque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit. Nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam.

CAP. II. An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. Non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quamuis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus. Ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad vnumquemque nostrum beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaq; tu tuum eripis. ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit; qui amisit oculos, tamen vidit. Quę ad nos peruenerunt ne sint effici potest: ne fuerint, non potest. Pars autem beneficij & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnunquam vsu beneficij longiore prohibemur: beneficiū quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipium & quicquid est, in quo hæsit beneficij nomen. Ipsum verò stabile & immotum est. Nulla via efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP.

CAP. III. Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cum fortunam suam transeuntem alio videat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, si cito occupauerit, exclamare: *Hoc habeo quodcunque dedi.* O quantum habere potuit, si voluisset. Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacunque sortis humanæ leuitate, vno loco permansuræ: quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ vos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt vestræ fragilitatis, quę ferreis claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defenditis, propter quæ classes cruentaturas maria deducitis, propter quæ quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna comparet, propter quæ ruptis toriens affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est, non sunt vestra: in depositi causa sunt: iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis illa, aut hostilis animi successor inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? dono dando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para, honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas, quandiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt. cum donasti, beneficium est.

CAP. IIII. Fateris, inquit nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt, propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed vxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus læsit, quam ante profuerat, non tantum gratia extinguitur, sed vlciscendi quærendique libertas fit, vbi in comparatione beneficij præponderauit iniuria. ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, vt illos auersari & eiurare ius fasque sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? Minime, sed impietas sequentium temporum commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur,

ſed beneficij gratia:& ſic efficitur,non, ne habeam,ſed ne debeam.Pecuniam aliquis mihi credidit:ſed domũ meam incendit. penſatum eſt creditum damno. nec reddidi illi, nec tamen debeo.Eodem modo & hic,quia aliquid benignè aduerſus me fecit,aliquid liberaliter, ſed poſtea multa ſuperbè,contumeliosè,crudeliter,eo loco me poſuit,vt perinde liber aduerſus eum ſim,quaſi nõ accepiſſem.Vim beneficiis ſuis attulit. Colonum ſuum non tenet,quamuis tabellis manẽtibus,qui ſegetem eius proculcauit,qui ſuccidit arbuſta:non quia recepit,quod pepigerat,ſed quia ne reciperet,effecit.Sic debitori ſuo creditor ſępe damnatur, vbi plus ex alia cauſa abſtulit,quàm ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem iudex ſedet qui dicat, Pecuniam credidiſti. Quid ergo? pecus abegiſti:ſeruum eius occidiſti: agellum, quem non emeras,poſſides: æſtimatione facta, debitor diſcede, qui creditor veneras. Sæpe etiam beneficium manet, nec debetur, ſi ſecuta eſt dantem pœnitentia; ſi miſerum ſe dixit, quod dediſſet:ſi cùm daret,ſuſpirauit,vultum obduxit,perdere ſe credidit, non donare: ſi ſua cauſa, aut certè non mea,dedit: ſi non deſiit inſultare,gloriari,& vbique iactare,& acerbum munus ſuum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur:ſicuti quædam pecuniæ,de quibus ius creditori non dicitur,debentur,ſed non exiguntur.

CAP. V. INTER beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Dediſti beneficium: iniuriam poſtea feciſti. Et beneficio gratia debetur,& iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam. Alter ab altero abſoluitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidiſſe, ſed aliud pro illo. Reddere enim eſt, rem pro re dare. Quidni? cùm omnis ſolutio non idem reddat, ſed tantundem. Nam & pecuniam dicimur reddidiſſe, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, ſed delegatione & verbis perfecta ſolutio eſt. Videris mihi dicere: Perdis operam.Quorſum enim pertinet ſcire me,an maneat quod non debetur? Iuriſconſultorum iſtæ acutæ ineptiæ ſunt, qui hæreditatem negant vſucapi poſſe, ſed ea quæ in hæredi-

reditate sunt: tanquam quicquā aliud sit hereditas, quam ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficiū mihi dedit, & postea fecit iniuriam, vtrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit, vos sciatis. Si parantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscū agitur, Confunditur formula. si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. VI. QVAE proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur: licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, vtrum plus debeatur mihi, an debeā. In illis nihil est nostræ potestatis: eundū est, qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere. quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficij & iniuriæ, videbo an etiam vltro mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris alios super me imprimat versus, priores litteras non tulit, sed abscondit: sic beneficium superueniens iniuriam apparere non patitur.

CAP. VII. VVLTVS tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum,
Littus ama. —

Non possum magis Itaque: si huic satisfactū existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse

confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit: & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quàm vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facilè expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illo cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quàm odium si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus aspiret: nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quicquam debetur. Et quàm multos è periculo velocitas equi rapuit? Nec arboribus. Et quam multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cum vtrique velle defuerit? Quid autem interest, vtrum me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quam ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

Cap. VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt; & in flumẽ alicui cecidisse frigore magno, causa sanitatis fuit: quomodo quorundam, flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideo quicquam horum etiam si saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt: imo quia si perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quicquam, cuius manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpe testis dum apertè peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa quæ premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant causa, damnare

damnare gratia noluerunt. Non tamen id beneficium dederunt, quamuis profuerunt. quia telum quo missum sit, nō quo peruenerit, quæritur. Et beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & vnum testem temere dimittit, causam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me voluit.

CAP. IX. NEMPE vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. Vt beneficium daret, velle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo nollet, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelæ eximat: cum in re sit iniuria, quam nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. Et amicū & inimicum voluntas facit. Quam multos militiæ morbus eripuit? quosdam me ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra sensum officij casus est: nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona voluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit, nihil illi debeo. Profuit cum vellet nocere, imitabor ipsum.

CAP. X. AD primum illum reuertamur, vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipse vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare: vt non debeam, satis est noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimæ ac plenissimæ voluntati fortuna deesset, id æquè beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI. CLEANTHES exemplo eiusmodi vtitur: Ad quærendum inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. Alter totam porticum perscrutatus est: alia quoque loca in quibus illum inueniri pos-

se sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quam irritus rediit. Alter apud proximum circulatorem resedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonē, quem non quæsierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui quantum in se erat, quid iussus est fecit: hunc fœliciter inertem castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium: cuius vide quæ condicio sit, vt me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse: animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod cōsummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid pręstare: nam & ille voluit mihi. Ceterum si benigniore fortuna vsus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium à me fiet numerandi.

Cap. XII. Intelligo iam quid velis quærere. Non opus est te dicere. Vultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? Hoc enim sæpe te conquerentē audio, quod quædā homines sibi præstant, aliis imputāt. Dicā mi Liberalis: sed prius hanc quæstiunculā diuidā & rem æquam ab iniqua separabo. Multū enim interest, vtrum aliquis beneficiū nobis det sua causa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, qui aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernū & æstiuū pabulū prospicit: eo loco quo qui captiuos suos vt commodius væneāt pascit & opimos boues saginat ac defricat: quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet atque ornat. Multum (vt ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio.

Cap. XIII. Rursus nō sum tam iniquus vt nihil ei debeam, qui cum mihi vtilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat: immo etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dūmodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me seque diuiserit. Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitauit, ingratus sum, non

non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi Summæ malignitatis est. non vocare beneficium nisi quod dantē aliquo incommodo affecit. Aliter illi qui beneficium dat sua causa, respōdebo. Quare potius te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero. nihil debebis mihi, cum te seruitute ac vinculis liberauero? Atqui mea id causa faciā Aduersus hoc respondeo Aliquid istic tua causa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: mea, quod eligis. tibi. n. ad vtilitatē tuam satis est. quoslibet redemisse. Itaque debeo, nō quod redimis me, sed quod eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficiū recipis, duobus profuturum. Præfers me aliis: hoc totum mea causa facis Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decē autem soli captiui essemus, nemo quicquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes quod cuiquam imputares, à tua vtilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpres: nec desidero illud mihi tantum dari, sed & tibi.

Cap. XIIII. Qvid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra conijci iussissem & tuū nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? immo deberē, sed exiguum. Quid sit hoc dicam. Aliquid mea causa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis, quod nomen meū exiit, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto prætereo, quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit; quod vndique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumētum. viuere nō possum nisi emero: sed nō debeo vitā quia emi. Nec quā necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus nō fui: sed quam gratuitū, quod non habuissem, nisi emissem: in quo inuehendo mercator non cogitauit, quantum auxilij allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo.

Cap. XV. Isto modo, inquit, ne medico quidem debere te, nisi mercedulam, dices: nec præceptori, quia ali-

quid numeraueris. Atque omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quædam pluris esse, quam emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultũ. Itaque his non rei pretium, sed operæ soluitur, quod deseruiunt, quod à rebus suis auocati nobis vacant: mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliquid tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluris sunt quam vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta sint, debes. Primum quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non vęniit illud suo pretio, sed tuo. Pluris est, inquit, quam vęniit. Sed pluris vęnire non potuit. Pretium autem cuiusque rei pro tempore ęst. Cum bene ista laudaueris, tanti sunt quanto pluris vęnire non possunt. Prętereà nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen vllum istic tuum munus est, vt non ex vsu affectuve, sed ex consuetudine & annona ęstimentur. Quod tu pretium ponis traiicienti maria, & per medios fluctus, cum è terræ conspectu recessit, certam secanti viam, & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subito vela stringi, armamenta dimitti, paratos ad incursum procellæ & repentinum impetum stare? Huic tamen tantæ rei præmium vectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti ista consecuturus diuersorium subeam. Quãtum nobis præstat, qui labentem domum fulcit? & agentem ex imo rimas, insulam incredibili arte suspendit? Certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat. Notum est tamen, illas turres pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber quid in diem mereat.

CAP. XVI. INFINITVM erit, si latius exempla conquirã, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & pręceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præcepto-

ceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna familiari voluntate. Itaque medico qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine ullo affectu facienda vitandaque præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum, & cum in medium effunderet, quę sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeatur multum? non quia pluris est quod vendiderunt quam emimus, sed quia nobisipsis aliquid præstiterunt. Ille plus impendit, quam medico necesse est. Pro me, non pro fama artis, extimuit. Non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Interea sollicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit. Nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepit. In turba multorum innocentium, ego illi potissima cura fui. Tantum illis vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquam amico obligatus sum. Alter rursus in docendo & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit: nec quæ sciebat, maligne dispensauit, quo diutius esset necessarius: sed cupiit si posset vniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. XVII. SORDIDISSIMORVM quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adiicimus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti, corollarium aspersimus: In optimis vero artibus qui vitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit ingratus est. Adiice, quod talium studiorum traditio miscet animos. hoc cum factum est, tam medico quam præceptori pretium operæ soluitur, animi debetur.

CAP. XVIII. PLATO cum flumen naue transisset, nec ab illo quicquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paulo post, cum alium atque alium gratis eadem trāsueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas debes non tantum mihi præstare, sed tāquam mihi. Non potes ob id quenquam appellare quod spargis in populum. Quid ergo? Nihil debetur pro hoc? Nihil tanquam ab vno. cum omnibus soluam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX. NEGAS, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? Nego. Aliquid boni facit, beneficium nō dat. Facit enim sua causa, aut vtique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare: sed aut reip. aut viciniæ, aut ambitioni suæ præstat: & pro hoc aliud quoddam cōmodum expectat, quam quod à singulis recepturus est. Quid ergo inquit, si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quidni debeant? Debebunt autem non tanquam proprium beneficium, sed tāquam publici partem. Nullam inquit, habuit cogitationem mei Illo tempore, quo vniuersis proderat, noluit mihi proprie ciuitatem dare, nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset, quod fecit? Primum cum cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. Eram enim Gallus: & me, et iam si non me, publica tamē nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed commune. Vnus è populo non tanquam pro me soluam, sed tāquam pro patria conferam.

CAP. XX. SI quis patriæ meæ pecuniam credat non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut candidatus aut reus ad exoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorē me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu lōgo peruenit Propter me factum debet

debet esse quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunæ, nec Soli quicquam debes. non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum. Adiice nunc, quod nostra & horum condicio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. Quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. XXI. SCIAM, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. Ad summam consistant, & opus suum intermittant. Hic vide quot modis refellatur. Nō ideo minus vult, qui nō potest nolle. Immo magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. Ergo hoc bonus vir beneficium dat, quia fecit quod debet. non potest autem non facere quod debet. Præterea multum interest, vtrū dicas, Nō potest hoc nō facere, quia cogitur: an, Nō potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat: Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium cum ex diuerso nemo æquè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vsque eo certa est, vt æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. AGEDVM, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis: Omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam vniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusque velocitatis citatissimæ, in tot sæcum promissas vices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis librament is, mundū ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tāta

varietate soluantur, atque eant in vnum omnia: Ignis cuncta possideat: quam deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris. Ista tibi prosunt etiam inuito, euntque ista tua causa: etiam si maior illis alia ac prior causa est.

CAP. XXIII. ADIICE nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna voluntas est. statuerunt quæ non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quicquid desinere nō possunt, perseuerare voluerunt. Nec vnquam primi consilij deos pœnitet. Sine dubio illis desciscere in contrarium non licet. Sed non ideo, quia vis sua illos in proposito tenet, ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare. & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cum vniuersa disponerent, etiam nostra viderunt rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum causa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cælestibus beneficium: quia etiam si potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adiice, quod destinato iuuant. Ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed hæc quæ accipimus, accepturos scierunt: & quanquam illis maius propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem & multi non vt gignerent coierunt. Dij non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & alia vtilia prouiderint. nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos ante natura, quam fecit. Nec tamen leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines humani imperij condicio sit. Vide in quantum corporibus vagari liceat. quæ non coercuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. Vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, vt quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias, non esse homi-

nem

nem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet quo magis glorietur, aut certè cui glorietur. Quantus iste furor est, controuersiam diis muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à quibus cum maximè accipit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? quanta autem peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus est: & continuationem ipsam, seriemque beneficij, argumentum vocare necessario dantis? Nolo sibi habebat. Quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his astrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit, cuiusque beneficiorũ, vel hoc maximum, quod etiam quærenti daturus est.

CAP. XXIIII. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam, patentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura foueni: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt, & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum audacem iuuentam frugalitati, pudore minoribus bonis, si parum sequitur, coactam implicant. Adolescentibus quoque, ac iam potentibus sui, si remedia, metu, aut intemperantia reiiciunt, vis adhibetur, ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati, qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciãt, & pia voluntate, quæritur: quorum animus similis est prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exilium, vt desertam fugientémque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt assideant: & quicquid inimicus optaret, amantes vouent. Fere idem itaque exitus est odij & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda aptant, quæ detrahãt, & ad beneficium iniuria veniunt: cum sanctius sit vel cef-

ſare,quam per ſcelus officio locum quærere. Quid ſi gubernator à Diis tempeſtates infeſtiſſimas,& procellas petat,vt gratior ars ſua periculo fiat?Quid ſi imperator deos oret, vt magna vis hoſtium circumfuſa caſtris, foſſas ſubito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu conuellat,& in ipſis portis infeſta ſigna cõſtituat, quo maiore cum gloria rebus lapſis profligatiſque ſuccurrat? Omnes iſti beneficia ſua deteſtabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipſi affuturi ſunt, & ante illos ſterni quam erigi volunt.Inhumania iſta,& peruerſe grati animi natura eſt, contra eum optare, cui honeſte deeſſe non poſſis.

CAP. XXVI. NON nocet illi votum meum,inquit,quia ſimul opto & periculum & remedium. Hoc dicis,nonnihil te peccare, ſed minus quam ſi ſine remedio periculum optares. Nequitia eſt:vt extrahas,mergere:euertere, vt ſuſcites,vt emittas,includere. Non eſt beneficium, iniuriæ finis:nec vnquam id detraxiſſe meritum eſt quod ipſe qui detraxit,intulerat. Non vulneres me malo, quam ſanes. Potes inire gratiam,ſi quia vulneratus ſum, ſanas:non, ſi vulneras,vt ſanandus ſim. Nunquam cicatrix, niſi collata vulneri placuit: quod ita coiſſe gaudemus, vt non fuiſſe mallemus.Si hoc ei optares,cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas,cui beneficium debes?

CAP. XXVII. SIMVL, inquit, vt poſſim ferre illi opem, precor, Primum, vt te in media parte voti tui occupem,iam ingratus es. Nondum audio quid illi velis præſtare.ſcio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum, vt ope indigeat. Hoc contra illum eſt. Optas vt tua indigeat ope. Hoc pro te eſt:non ſuccurrere vis illi,ſed ſoluere.Qui ſic properat, ipſe ſolui vult, non ſoluere. Ita quod vnum in voto tuo honeſtum videri poterat, turpe & ingratum eſt, nolle debere. Optas enim,nõ vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, ſed vt ille neceſſitatem implorandæ. Superiorẽ te facis,& quod nefas eſt, bene meritum ad pedes tuos mittis.Quanto ſatius eſt, honeſta voluntate debere, quã per malã rationem ſoluere? Si inficiareris quod acceperas,minus peccares:nihil enim niſi quod dederat,amitteret,

teret. Nunc vis illum subiici tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra beneficia sua iaceat. Gratum te reputabo? coram eo, qui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas quod inter gratum & inimicum potest diuidi? quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdam vt ignoscerent. Nec ideo non hostilia vota: in quibus quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas vota, quæ nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? Pessime cum eo agis, cui vis à diis noceri, à te succurri: inique cum ipsis diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. Vt tu prosis, dij nocebũt Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres; si aliqua illum lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret. Quid interest vtrum istud fraude tentetur, an voto? Nisi quod potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: immo iniuriosum, etiam si irritum. Quicquid nõ efficis, dei munus est: iniuria vero, quicquid optas. Sat est. Tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primum certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. Deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea tu conditionem voti tui nosti. me tempestas occupauit, portus ac præsidij dubium. Quantum existimas tormentum, etiam si accepero, eguisse? etiam si seruatus fuero, trepidasse? etiam si absolutus fuero, causam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, vt non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta vt reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. QVANTO hoc honestius votum est: Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia qua tam benigne vtatur largiendo iuuãdoque, vt nunquam illi sit dandorũ beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturâ per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam & clementiam

irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. Tam æquali in eum fortuna indulgentia perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi cõscientia, gratus. Quando hęc iustiora vota sunt, quę te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? Quam multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? Fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus, aures, si deliberare velit, diligentes, tutæ, secretæ, conuictus familiaritas. Neminem tam altè secunda posuerunt, vt non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. ISTA tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. Vt gratus esse possis iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es. Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem. Hæ sunt occasiones tui voti, si quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse vis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat te referre, etiam summa felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Nec te inuitũ distringam: Omnia sanè excluserit opulenta felicitas: mõstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiẽdi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadétque, sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna cõtentio, quis blandissimè fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos quam audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt,

fusu-

fuſuri nouiſſime ſuum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus exiſtimant turpe quam vinci, & perpetua credunt, quæ in ſummum perducta maxime nutant. Ingentia ſuper ſe caſura regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa ſcæna & vanis & cito diffluentibus bonis refulgente ex eo tempore ipſos nihil non aduerſi expectare debuiſſe, ex quo veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. CVM bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitúmque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuntium belli, & ad primam aduentus famam, terga verſuros. Alius, nihil eſſe dubij, quin illa mole non vinci ſolum Græcia, ſed obrui poſſet: magis verendum, ne vacuas deſertaſque vrbes inuenerint, & profugis hoſtibus vaſtæ ſolitudines relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere poſſent. Alius, illi vix rerum naturam ſufficere, anguſta eſſe claſſibus maria, militi caſtra, explicandis equeſtribus copiis campeſtria, vix patere cœlum ſatis ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum multa vndique iactarentur, quæ hominem nimia æſtimatione ſui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius ſolus dixit, ipſam illam qua ſibi placeret multitudinem indigeſtam & grauem, metuendam eſſe ducenti: non enim vires habere, ſed pondus: immodica nunquam regi poſſe: nec diu durare, quicquid regi non poteſt. In primo, inquit ſtatim monte Lacones obiecti, dabunt tibi ſui experimentum. Tot iſta gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in veſtigio fixi, & commiſſas ſibi anguſtias tuebuntur, & corporibus obſtruent. Tota illos Aſia non mouebit loco. Tantas minas belli, & pæne totius generis humani ruentis impetum, pauciſſimi ſuſtinebunt. Cum te mutatis legibus ſuis natura trãſmiſerit, in ſemita hærebis, & æſtimabis futura dãna, cũ cõputaueris quãti Thermopylarum anguſta conſtiterint. Scies te fugari poſſe, cũ ſcieris poſſe retineri. Cedent quidẽ tibi pluribus locis velut torrentis more ablati, cuius cũ magno terrore, prima vis defluit: deinde hinc atque illinc cooriẽtur, & tuis te viribus prement. Verum eſt quod dicitur, maiorem belli apparatum eſſe, quam qui recipi ab his regionibus poſſit, quas oppugnare conſtituit. Sed hæc res contra nos eſt.

Ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit. Vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri potes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tā magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quicquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratúsque per totā passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet. petit ille, vt Sardis maximam Asiæ ciuitatem curru vectus intraret, tectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi.

CAP. XXXII. DIVVS Augustus filiam intra pudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cū ex adultera in quæstuariā versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc non tam vindicanda principi quam tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicauerat. Deinde cum interposito tempore, in locum iræ subiisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mæcenas vixisset. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones, & protinus scriptæ. Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Sæuitum est in opera publica ignibus: surrexerunt meliora consumptis. Tota vita, Agrippæ & Mæcenatis vacauit locus. Quid putem? defuisse similes

qui

qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit quæri, quam quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mæcenatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

CAP. XXXIII. SED vt me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis: dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent. Plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret. Da consilium vtile. Quæris quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat, vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contulerit, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docuerisque mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere quam veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruentum est, retro iri? sæpe inter fortunam maximam & vltimam nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed sæculis raram, quæ non aliubi magis deest, quam vbi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista verus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum, ac tactum sui liminis, pro honore dare, vt ostio suo propius assideas, vt gradum prior intra domum ponas in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIIII. APVD nos primi omnium Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, neutros veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio: aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad distringendam libertatem licet

cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis. Aue,non nisi suo ordine emittitur?An quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem concutit,scito,etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequētia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum,amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur. Illo recipiendus est,illic retinendus, & in sensibus recondendus. Hoc doce, gratus es.Malè de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto, si rebus tuis superuacuus. Quemadmodum te & in dubiis, & in aduersis, & in lætis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, læta moderatè:ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non potes,in tanta varietate, quæ tibi materiā exercendæ fidei pæbeant, incident. Quéadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat,quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fidéque discutiat: quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstmat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium, an vt ne debeas.Qui reddere vult,illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet. Qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quacunque ad hoc cupiet peruenire: quod est pessimæ voluntatis.

Cap.xxxv. Ista nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quam si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere.Hoc dicere videris, Quando isto carebo?Quocunque modo mihi laborandum est,ne isti obligatus sim.Si optares vt illi solueres de suo,multum abesse719 videreris à grato. hoc quod optas, iniquius est.Execraris enim illum, & caput sanctum tibi,dira imprecatione defigis. Nemo,vt existimo de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac metum imprecareris.At quid interest, vtrum vox ista tua sit, an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc & hoc esse grati puta,

quod

quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vsque in odium, sed tantum ad infitiationem beneficij perueniret.

Cap. xxxvi. Qvis pium dicet Æneam, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt vt Aetna immensa ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, perseuerare maluit. Nihil Deciis, quod morte patriam seruauerunt, si prius optauerant, vt deuotioni fortissimæ locum vltima rerum necessitas faceret. Grauissima infamia est medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, vt maiore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

Cap. xxxvii. Callistratvm aiunt, ita certè Hecaton auctor est, cum in exilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas, & intemperanter libera expulerat, optante quodam, vt Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosius. Cum enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exules reuerterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quam exitum optares? Malo, vt patria exilio meo erubescat, quàm reditu mereat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis quàm damnatum pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos vnico malo affici, quam omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium extinxisse, quod feceris. In quibusdam ciuitatibus impium votum sceleris vicem tenuit.

Cap. xxxviii. Demades certè Athenis eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cum probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet an merito

damnatus sit. Fortasse optauit,non vt multis venderet, sed vt carè:vt paruo sibi constarent quæ vendíturus esset. Cum constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis,cum lucrum ex vtraque sit? Præterea omnes licet qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt,idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis.Cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. Agricolam annonæ caritas erigit. Eloquens captat pretium ex litium numero: Medicis grauis annus in quæstu est. Institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. Nulla tempestate, nullo igne læduntur tecta:iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere quæ designatores & libidinarios vota? Illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno, nemo viuit:hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo non tantum vt accipiant, quod turpi seruitute meruerunt: sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium,quin hi magis quod damnatum est in vnò,optent:quibus quisquis morte profuturus est,vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota,quàm impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. Quàm multa sunt vota,quæ etiam sibi fateri pudet: quàm pauca,quę facere coram teste possimus.

CAP. XXXIX. SED non quicquid reprehendendum, etiam damnandum est:sicut hoc votum amici, quod in manibus est, malè vtentis bona voluntate, & in id incidentis,quod euitat.Nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. Tam miser sit, vt illi beneficij loco sit quicquid redditur. Circumueniant illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere. Instet potens inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accusator.

CAP.

CAP. XL. VIDE quam sis æquus, horum optâres nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quod non expectas suum cuiusque rei tempus: quod æquè peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Expecta. Quare subsidere apud te munus meum non vis? Quare obligatus moleste fers? Quare quasi cum acerbo fœneratore signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? Quid in me deos immittis? Quomodo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. ANTE omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere. Hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare. Quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat Dic, Nihil moror, quominus tuum reuertatur: optò hilaris accipias, si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodã datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum. Nulla mora in Turno: ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenerit. Interim dij testes sunt.

CAP. XLII. SOLEO, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu pendere, verentis & æstuantis, ne in vllo officio sis tardior. Non decet gratum animum sollicitudo, sed contra, summa fiducia sui: & ex cõscientia veri amoris, demissa omnis anxietas. Tam cum vitio est recipere quod non debes, quam non dare quod debes. Hoc beneficij primum dati sit ius vt recipiendi tempus eligat qui dedit. At vereor, ne homines de me sequius loquantur. Male agit, qui famæ, non con-

scientiæ gratus est. Duos istius rei iudices habes: te, quem non potes fallere, & illum, quem potes. Quid ergo si nulla interuenerit occasio? semper debebo? debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Pœnitet accepti benefici j quem nondum redditi piget. Quare qui tibi dignus visus est à quo acciperes, indignus videatur cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt proferre, donare, plurium sinum ad domum replere: cùm ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interdum sit capere, quàm fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam vtrumque vbi virtute fit, par est, non minoris est animi beneficium debere, quàm dare. Eo quidem operosius hoc quàm illud, quò maiore diligentia custodiuntur accepta, quàm dantur. Ideo non est trepidandum, quam cito reponamus, nec properandum intempestiuè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quàm qui suo cessat. Positum est illi apud me, nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautũ est. Non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: immo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstat esse in vtrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamúsque læti. Illud apud nos custodiri mauult. quid thesaurum eius erumus? quid custodiam recusamus? Dignus est, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ non ducere, sed sequi debeat.

LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

BOnum, mi Liberalis, habeas animum:

In manibus terræ. Non hic te carmine longo
Atque per ambages & longè exorsa tenebo.

Reli-

Reliquias hic liber cogit. Exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quicquid superest, cùm tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quicquid maximè necessarium erat, in primum statim congessi. nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quæ regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregiè enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet, plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quàm si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexúsque perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est sed qui in vno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat: nec enim refert, quam multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias cocant, & columnarum nouissima interualla iūgantur: quid sit quod geminorum conceptum separet, partum iungat, vtrum vnus concubitus spargatur in duos, an totiens concepti sint: cur pariter natis fata diuersa sint, maximísque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest, non multum tibi nocebit transisse quæ nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentæ fructus est inuenisse. Quicquid nos meliores beatósque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auida spe infinita complectitur, sed didicit à se petere diuitias: si deorum hominúmque formidinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, à Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perdu-

ctus est, vt illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacunque vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum vt vnam domum spectat & conscientiam suam diis aperit, semperque tanquam in publico viuit: si se magis veritus quam alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit, consummauit scientiam vtilem ac necessariam. Reliqua oblectamenta otij sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur ingeniis afferentia.

CAP. II. HAEC Demetrius noster vtraque manu tenere proficientem iubet, nec vsquam dimittere, immo affigere & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, vt sua sponte occurrant salutaria, & vbique ac statim desiderata præsto sint, & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque, nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta. & exigat: miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscunque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & breuis: fastidit obiecta, quo auidius hausta est, citius in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis diis proximi deceat: Res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Illa est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea quæ hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de diis famæ creditum est, vitiisque illos nostris æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, nunquam sensuram sui tædium percipit hic quem deformamus cummaxime, qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. Nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in du-

in dubium,suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum:omnia illius sunt.Non sic,quemadmodum Alexandri fuerunt: cui,quanquam in litore maris rubri steterat, plus deerat quàm qua venerat. Illius ne ea quidem erant,quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Onesicritus præfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse,qui extra naturæ terminos arma proferret? quise in profundum,inexploratum & immensum, auiditate cœca prorsus immitteret?Quid interest,quot eripuerit regna, quot dederit,quantum terrarum tributo premat? Tantum illi deest, quantum cupit.

Cap. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculísque vestigia felix temeritas egit,sed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense: quem inuenies, cui modum imperij satietas fecerit? qui non vitam in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit?Nec id mirum est.Quicquid cupiditati contigit penitus hauritur & conditur. Nec interest, quantum in id quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metenda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia: non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua,quamuis latissimè pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimúsque infra se videt. Derideas licet:ingentis spiritus res est, cùm Orientem Occidentémque lustraueris animo, quo etiam remota, & solitudinibus interclusa penetrantur: cùm tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissimè fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

Cap. IIII. Hoc ipsum,inquis,volui: teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? Nam id

quoq; quod illi donat, ipsius est Itaq; non potest dari beneficium sapienti: cui quicquid datur, de suo datur. Atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quicquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Sic omnia sapientis esse dico, vt nihilominus proprium quisque in rem suam dominium habeat. Iure ciuili omnia regis sunt. Et tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & vnaquæque res habet possessorem sui. Itaque dare regi & domum & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicitur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini priuata terminatione distinguunt, & totus ager huius aut illius reipublicæ est, pars deinde suo domino quæque censetur. Ideoque donare agros nostros reip. possumus, quamuis illius esse dicantur. Quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio, domini sit? Dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus si dominus illum habere noluerit. Nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiam si noluisset. Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum est quomodo liberalitatis materia aduersus eum supersit, cuius vniuersa esse contendimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt. Quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen diis posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est. Potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis cuius prostitutæ sunt leno est. Omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostitutæ sunt: ergo & prostitutæ sapientis sunt. Leno autem est, cuius prostitutæ sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim, Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram pro pecunia sua pendit.

dit. Innumerabilia sunt, per quæ cauillantur, cum pulcherrime quid à nobis dicatur intelligant.

CAP. V. ENIMVERO sic omnia sapientis esse dico, vt nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat. Quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet: singuli dominio. Tempus istius probandæ rei veniet. Interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meũ est me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cuius est totum, posse donari. Conduxi domũ à te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est: vsus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibẽte, quamuis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis: nec seruũ tuum, mercenarium meum, abduces; & abs te rhedam si conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, vt aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. VI. IN omnibus istis quæ modo retuli, vterq; eiusdem rei dominus est. Quómodo? quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis. Eosdem Dorus librarius suos vocat: & vtrumque verum est. Alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit ac recte vtriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt sed nõ eodem modo. Sic potest T. Liuius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti quod viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta possideat, singularum autem rerum in vnumquemque proprietas sit sparsa: & accipere munus & debere: & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit quid non sit sine diminutione imperij quæritur. Nam id quoque quod tanquã alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

CAP. VII. BION modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo de-

Ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit. Vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri potes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tã magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quicquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratúsque per totã passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet. petit ille, vt Sardis maximam Asiæ ciuitatem curru vectus intraret, tectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi.

CAP. XXXII. DIVVS Augustus filiam intra pudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cũ ex adultera in quæstuariã versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc non tam vindicanda principi quam tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicauerat. Deinde cum, interposito tempore, in locum iræ subiisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mæcenas vixisset. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones, & protinus scriptæ. Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Sæuitum est in opera publica ignibus: surrexerunt meliora consumptis. Tota vita, Agrippæ & Mæcenatis vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui

qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit quæri, quam quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mæcenatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

Cap. xxxiii. Sed vt me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis: dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent. Plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret. Da consilium vtile. Quæris quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat, vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contulerit, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potétiæ excusseris, docuerisque mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere quam veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruenirum est, retro iri? sæpe inter fortunam maximam & vltimam nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed sæculis raram, quæ non aliubi magis deest, quam vbi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum, ac tactum sui liminis, pro honore dare, vt ostio suo propius assideas, vt gradum prior intra domum ponas in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

Cap. xxxiiii. Apud nos primi omnium Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, neutros veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio: aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad distringendam libertatem licet

cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis. Aue, non nisi suo ordine emittitur? An quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem concutit, scito, etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequẽtia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur. Illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensibus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto, si rebus tuis superuacuus. Quemadmodum te & in dubiis, & in aduersis, & in lætis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, læta moderate: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non potes, in tanta varietate, quæ tibi materiã exercendæ fidei præbeant, incident. Quẽadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fidéque discutiat: quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium, an vt ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet. Qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quacunque ad hoc cupiet peruenire: quod est pessimæ voluntatis.

Cap. xxxv. Ista nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quam si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? Quocunque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multum abesse videreris à grato. hoc quod optas, iniquius est. Execraris enim illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt existimo de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac metum imprecareris. At quid interest, vtrum vox ista tua sit, an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc & hoc esse grati puta,

quod

quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vsque in odium, sed tantum ad infitiationem beneficij perueniret.

CAP. XXXVI. QVIS pium dicet Æneam, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt vt Aetna immensa ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, perseuerare maluit. Nihil Deciis, quod morte patriam seruauerunt, si prius optauerant, vt deuotioni fortissimæ locum vltima rerum necessitas faceret. Grauissima infamia est medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, vt maiore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. CALLISTRATVM aiunt, ita certè Hecaton auctor est, cum in exilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas, & intemperanter libera expulerat; optante quodam, vt Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosius. Cum enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exules reuerterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quam exitum optares? Malo, vt patria exilio meo erubescat, quàm reditu mereat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis quàm damnatum pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos vnico malo affici, quam omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium extinxisse, quod feceris. In quibusdam ciuitatibus impium votum sceleris vicem tenuit.

CAP. XXXVIII. DEMADES certè Athenis eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cum probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an meritò

Ii

damnatus sit. Fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt carè: vt paruo sibi constarent quæ venditurus esset. Cum constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit? Præterea omnes licet qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. Cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. Agricolam annonæ caritas erigit. Eloquens captat pretium ex litium numero: Medicis grauis annus in quæstu est. Institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. Nulla tempestate, nullo igne læduntur tecta: iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere quæ designatores & libidinarios vota? Illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno, nemo viuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo non tantum vt accipiant, quod turpi seruitute meruerunt: sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quàm impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. Quàm multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet: quàm pauca, quę facere coram teste possimus.

CAP. XXXIX. SED non quicquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, malè vtentis bona voluntate, & in id incidentis, quod euitat. Nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. Tam miser sit, vt illi beneficij loco sit quicquid redditur. Circumueniant illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere. Instet potens inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accusator.

CAP.

CAP. XL. VIDE quam sis æquus, horum optâtes nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quod non expectas suum cuiusque rei tempus: quod æquè peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Expecta. Quare subsidere apud te munus meum non vis? Quare obligatus moleste fers? Quare quasi cum acerbo fœneratore signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? Quid in me deos immittis? Quomodo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. ANTE omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere. Hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare. Quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quominus tuum reuertatur: optò hilaris accipias, si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodā datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum. Nulla mora in Turno: ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenerit. Interim dij testes sunt.

CAP. XLII. SOLEO, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu pendere, verentis & æstuantis, ne in vllo officio sis tardior. Non decet gratum animum sollicitudo, sed contra, summa fiducia sui & ex cōscientia veri amoris, demissa omnis anxietas. Tam cum vitio est recipere quod non debes, quam non dare quod debes. Hoc beneficij primum dati sit ius vt recipiendi tempus eligat qui dedit. At vereor, ne homines de me sequius loquantur. Male agit, qui famæ, non con-

scientiæ gratus est. Duos istius rei iudices habes: te, quem non potes fallere, & illum, quem potes. Quid ergo si nulla interuenit occasio? semper debebo? debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Pœnitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget. Quare qui tibi dignus visus est, à quo acciperes, indignus videatur cui debeas?

CAP. XLIII. IN magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt proferre, donare, plurium sinum ad domum replere: cùm ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt quanto maius ac difficilius interdum sit capere, quàm fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam vtrumque vbi virtute fit, par est, non minoris est animi beneficium debere, quàm dare. Eo quidem operosius hoc quàm illud, quò maiore diligentia custodiuntur accepta, quàm dantur. Ideo non est trepidandum, quam cito reponamus, nec properandum intempestiuè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quàm qui suo cessat. Positum est illi apud me, nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautũ est. Non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: immo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstat esse in vtrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamúsque læti. Illud apud nos custodiri mauult. quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? Dignus est, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ non ducere, sed sequi debeat.

LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

BOnum, mi Liberalis, habeas animum:
In manibus terræ. Non hic te carmine longo
Atque per ambages & longè exorsa tenebo.

Reli-

Reliquias hic libet cogit. Exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quicquid superest, cùm tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quicquid maximè necessarium erat, in primum statim congessi. nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quæ regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregiè enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet, plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quàm si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexúsque perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est, sed qui in vno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat: nec enim refert, quàm multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coeant, & columnarum nouissima interualla iungantur: quid sit quod geminorum conceptum separet, partum iungat, vtrum vnus concubitus spargatur in duos, an totiens concepti sint: cur pariter natis fata diuersa sint, maximísque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest, non multum tibi nocebit transisse quæ nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentæ fructus est inuenisse. Quicquid nos meliores beatósque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auida spe infinita complectitur, sed didicit à se petere diuitias: si deorum hominúmque formidinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, à Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perdu-

ctus est, vt illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacunque vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum vt vnam domum spectat & conscientiam suam diis aperit, semperque tanquam in publico viuit: si se magis veritus quam alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit, consummauit scientiam vtilem ac necessariam. Reliqua oblectamenta otij sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur ingeniis afferentia.

CAP. II. HAEC Demetrius noster vtraque manu tenere proficientem iubet, nec vsquam dimittere, immo affigere & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, vt sua sponte occurrant salutaria, & vbique ac statim desiderata præsto sint, & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque, nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta & exigat: miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscunque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & breuis: fastidit obiecta, quo auidius hausta est, citius in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis diis proximi deceat: Res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Illa est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea quæ hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de diis famæ credi um est, vitiisque illos nostris æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, nunquam sensuram sui tædium percipit hic quem deformamus cummaxime, qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. Nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit

in du-

in dubium,suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum:omnia illius sunt.Non sic,quemadmodum Alexandri fuerunt: cui,quanquam in litore maris rubri steterat, plus deerat quàm qua venerat. Illius ne ea quidem erant,quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Onesicritus præfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse,qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum,inexploratum & immensum, auiditate cœca prorsus immitteret? Quid interest,quot eripuerit regna, quot dederit,quantum terrarum tributo premat? Tantum illi deest, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculísque vestigia felix temeritas egit,sed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense: quem inuenies, cui modum imperij satietas fecerit? qui non vitam in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. Quicquid cupiditati contigit penitus hauritur & conditur. Nec interest, quantum in id quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metenda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia: non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua,quamuis latissimè pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimúsque infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cùm Orientem Occidentémque lustraueris animo, quo etiam remota, & solitudinibus interclusa penetrantur: cùm tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissimè fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

CAP. IIII. Hoc ipsum,inquis,volui: teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, explicêris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? Nam id

quoq; quod illi donat, ipsius est Itaq; non potest dari beneficium sapienti: cui quicquid datur, de suo datur. Atqui dicitis sapienti posse donari. Idem autem me scito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quicquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Sic omnia sapientis esse dico, vt nihilominus proprium quisque in rem suam dominium habeat. Iure ciuili omnia regis sunt. Et tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos domines descripta sunt, & vnaquæque res habet possessorem suũ. Itaque dare regi & domum & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicitur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini priuata terminatione distinguunt, & totus ager huius aut illius reipublicæ est, pars deinde suo domino quæque censetur. Ideoque donare agros nostros reip. possumus, quamuis illius esse dicantur. Quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio, domini sit? Dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus si dominus illum habere noluerit. Nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiam si noluisset. Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum est quomodo liberalitatis materia aduersus eum supersit, cuius vniuersa esse contendimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt. Quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen diis posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est. Potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis cuius prostitutæ sunt leno est. Omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostitutæ sunt: ergo & prostitutæ sapientis sunt. Leno autem est, cuius prostitutæ sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim, Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram pro pecunia sua pendit.

dit. Innumerabilia sunt, per quæ cauillantur, cum pulcherrime quid à nobis dicatur intelligant.

Cap. v. Enimvero sic omnia sapientis esse dico, vt nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat. Quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet: singuli dominio. Tempus istius probandæ rei veniet. Interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meũ est me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cuius est totum, posse donari. Conduxi domũ à te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est: vsus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibẽte, quamuis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustrà magnum alterius spectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis: nec seruũ tuum, mercenarium meum, abduces; & abs te rhedam si conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, vt aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

Cap. vi. In omnibus istis quæ modo retuli, vterq; eiusdem rei dominus est. Quomodo? quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis. Eosdem Dorus librarius suos vocat: & vtrumque verum est. Alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit ac recte vtriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt sed nõ eodem modo. Sic potest T. Liuius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti quod viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta possideat, singularum autem rerum in vnumquemque proprietas sit sparsa: & accipere munus & debere: & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit quid non sit sine diminutione imperij quæritur. Nam id quoque quod tanquã alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet iure ac dominio sua.

Cap. vii. Bion modo omnes [illegible] leges [illegible]tis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo de-

iecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in vsum suum vertit, sacrilegus est. Omnia autem deorum sunt. Quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt. Ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cùm effringi templa, & expilari impunè Capitolium iubet: dicit, nullum sacrilegium esse. Quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his obseruari sacrilegium, quæ religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impositum est quæ sub cælo & conspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus deo quidem non potest facere, quem extra ictum sua diuinitas posuit; sed tamen punitur, quia tanquam deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etsi quocunque transtulit, quod surripuerat: intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his quæ vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ vicissim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, & si poterit: emittétque illam vocem, quam Romanus Imperator emisit, cùm illi ob virtutem, & bene gestam Rempubl. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset: Non est, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quàm vni ciui. Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quàm meruisse? Multi enim Imperatores, fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. VIII. Ergo cùm animum sapientis intuemur potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: quum ad hoc ius quotidianum, si ita res tulerit, capite censebitur. Multum interest, possessio eius animi magnitudine æstimetur an censu. Hæc vniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetustorum inui-

inuidia non obstat. Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, vt ostenderet nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi posse: virum exactæ (licet neget ipse) sapientiæ, firmæque in his quæ proposuit constantiæ; eloquentiæ verò eius, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit res suas prosequentis. Huic non dubito quin prouidentiá & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut conuicium deesset.

CAP. IX. DEMETRIO si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturúmque: Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in illam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos, regúmque perstringunt. Volo intueri pretia sanguinis, animarúmque vestrarum. Prima mihi luxuriæ spolia propone: siue illa vis per ordinem expandere, siue (vt est melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & fœdissimorum pigerrimorúmque animalium testas, ingentibus pretiis emptas: in quibus ipsa illa, quæ placet varietas, subditis medicamentis, in similitudine veri coloratur. Video istic mensas, & æstimatum lignum senatoris censu, eo pretiosius, quod illud in plures nodos, arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula: parum scilicet luxuria magno fuerat, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos; iam enim exercitatæ aureos oneri ferendo sunt: iunguntur inter se & insuper alij binis superponuntur. Non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependisset. Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi aut cor-

po...aut denique pudor possit:quibus sumptis, mulier parum liquido nudam se non esse iurabit. Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, vt matronæ nostræ, ne adulteris quidem, plus sui in cubiculo quam in publico ostendant.

CAP. X. QVID auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? Omnia ista quæ retuli, in maiore honore pretióque sunt. Nec volo tuas opes recognoscere, laminas vtriusque materiæ, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra quæ quicquid vtile futurum nobis erat protulit, ista defodit, & mersit, & vt noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent? est in quo errorem oculorum animus subsequi possit. Video istic diplomata, & syngraphas & cautiones, vacua habendi simulacra, vmbras quasdam auaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? Quid fœnus, & kalendarium, & vsura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentúmque non interius absconderit, quod non illis maius quam quod detrahi posset pondus iniecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? Voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiæ somnia. O miserum si quem delectat sui patrimonij liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos, & immensi greges pecorum per prouincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia. Cum bene ista per quæ diuitias suas disposuit ac fudit circumspexerit, superbúmque se fecerit, si, quicquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis diuitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ noui magnum, securum. Ego sic omnia habeo, vt omnium sint.

CAP. XI. ITAQVE cum C. Cæsar illi ducenta donaret

ret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam indicans, qua non accepta gloriaretur. Dij deæque, quam pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cùm miraretur dementiam eius quòd se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. SAPIENTI ergo donari aliquid potest etiam si sapientis omnia sunt. Æque nihil prohibet, cùm omnia amicis dicamus esse communia, aliquis amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sint, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. Ceteri non magis amici sunt, quam socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt: in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. Hoc si cui cessi, quamuis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quædam quorundam sub certa condicione sunt. Habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem, in hoc tantum vt spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quicquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. Vti illo nolente non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est meum est, liceat mihi vendere. Non licet. Nam nec equestria, & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certè non minus habes.

CAP. XIII. NE te traham longius, Beneficium ma-

ius esse non potest, ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora & plura, in quæ se beneuolentia effundat & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque quæ venit quæstio, profligata est in prioribus. Itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc quę data sunt aliis argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non esse id factum cuius faciendi occasionem nō habuit. Vt creditori suo pecuniam non soluit is qui vt solueret, vbique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius condicionis sunt, vt effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficium redderet, obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere. Gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Prætetea huic intentus semper, & huius rei tempus opperiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quam cui cito referre gratiam contigit.

CAP. XIIII. DEBITORIS exemplum dissimile est, cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benignissimus, qui te cum cursantem & sollicitum atque anxium viderit, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. Omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis: si me quicquam amplius desiderare iudicas. Plenissimè ad me peruenit animus tuus. Dic inquit, mihi reddidisse beneficium dices illū, qui sic gratiā retulit. Eodem ergo loco est, qui reddidit & qui non reddidit. Contra nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficij, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus aliis renunciauit officiis, huic vni immi-

imminens, & opperiens, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui nunquam ab illa recessit? Iniquus es, si rem à me exigis, cùm videas animum nō defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hieme tam sæua: per infesta latrociniis litora, emensum quicquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat, ego quærentem, tandem ad piratas perueni. & iam te alius redemerat: negabis me gratiam retulisse? etiam si in illa nauigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiam vbi in vincula quæ detrahere tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At mehercule Athenienses, Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenæ fuit. Et semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & aliā atque alia captauit, per quæ referre gratiam posset, quam in quem sine vllo sudore gratum prima fecit occasio.

CAP. XV. DVAS, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem & rem. Tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam. Huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere: vtrumque enim præstat, quātum in se est. Deinde non semper numero numerus æquādus est. Aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quod si animus sine te ad referendam gratiam non valet, nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque cui referre gratiam debeo, nil aliud præstare possum, quid est quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. SI tamen quid sentiam quæris, & vis signare responsum: Hic beneficium recepisse se iudicet; ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omne

quæstione propositum sit nobis bonum publicum. Præcludendæ sunt excusationes ingratis,ad quas refugere possint,& sub quibus infitiationem suam regere. Omnia feci. Fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, vt non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio,aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? Nullam excusationem receperunt: vt homines scirent fidem vtique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia fec istivt redderes Hoc illi satis fit:tibi parum.Nam quemadmodum ille,si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es,nisi ei, qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes,quia dimitteris. Non rapias hoc,ne testeris:occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi,quia repetit: huic,quia remittit:illi,quia malus:huic,quia non malus.Ideoque non est quod ad te hanc quæstionem iudices pertinere: an, quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat,si ille desinit esse sapiens,& in malum versus est. Redderes enim & depositum,quod à sapiente accepisses, & etiam malo redderes creditum, quid est cur non & beneficium? Quia mutatus est ille,te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, ægro non redderes: cùm plus semper imbecillo amico debeamus? Et hic æger est animo, adiuuetur,feratur.Stultitia morbus est animi.Distinguendum hoc,quo magis intelligatur,existimo.

Cap. xvii. Dvo sunt beneficia. Vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. Alterum vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium,quin illi qualiscunque est debeam reddere, siue homicida, siue fur,siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. Melius istos iudex,quàm ingratus,emendat.Nemo te malum,quia est faciat.Malo beneficium proiiciam,bono reddam.Huic, quia debeo,illi ne debeam.

Cap. xviii. De altero beneficij genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, nec reddere quidem

dem nisi sapienti possum. Puto enim me reddere, ille non potest recipere. Non est iam huius rei capax. Scientiam vtendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas? Stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Vt respondere ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille vti illo non poterit. viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

Cap. xix. Reddere est inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dũ redditur, inter duos perit? Reddere est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. Hoc vnum mihi præstandum est. Vt quidem habeat, quod à me accepit, iã vlterioris est curæ. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multóque satius est, illum nõ habere, quam me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accepit, reddam. Etiam si mihi adulteram cui numerem, delegauerit, soluam: & si nummos quos accipiet, in sinum suum discinctum fundet, dabò. Reddendum enim mihi est: non seruãdum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficij acccepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. Ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est repos centi. Reddam bono, cum expediet: malo, cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente: stulto reddis. Immo reddo illi quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illum. Id quod acce, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum malus est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantam natura non patitur. Nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus extinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quam vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ cum in siluas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent: tantumque à pla-

cidissimis absunt, quantum à veris feris & nunquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vnquam hæsit sapientiæ. Altius infectus est, quam vt ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat. Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarim tyrannum: quorum si naturam habet intra se malus, quid ni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet & pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira sed auiditate quadam sæuiendi furit, si in ore parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solũ perituros, sed excoquit, si ara eius cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, intercisa iuris humani societas abscidit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quicquid meruerat perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suæ grauis est. & sepositus à mea gente, suam exagitat, abscidit nihilominus illum tanta prauitas animi: etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priórque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quam quod vni homini debeo.

Cap. xx. Sed quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum, neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet: id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit: reddam. Seruabo filiũ eius infantem. Quid hoc beneficium obest cuiquam eorum quos crudelitas eius lacerat? Pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id, quo luxuria eius instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scænæ, & scorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & cerastas non mitterem, lusorias & cubiculatas, & alia

alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eadē manu beneficiū omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est: optimúmque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed hęc rara nequitia est, & semper portenti loco habita fuit, vt hiatus terrę, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus. De his loquamur, quę detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse; quod in me non est, redeat domum bonus an malus. Quam diligenter istud excuterem si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI. PYTHAGORICVS quidam emerat à sutore phæcasia, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam redditurus: & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris, elatus combustus est, quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus: tibi minime, qui scis futurum, vt renascantur. iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit, subinde concutiens. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam. & ait: Ille tibi viuit. tu redde, quod debes. Deinde per clostrum qua se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit ac misit, pœnas à se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII. QVOD debes, quære cui reddas. Et si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt. Illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandauimus. Errat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. Quædam præcepimus vltra modum, vt ad verum & suum redeant. Cum dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec

grauis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. Hoc sobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum qui dedit, iussimus. & plus imperando quam præstari poterat, silentium suasimus.

CAP. XXIII. QVOTIES parum fiduciæ est in his, quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, vt præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole excedit, vt ad verum mendacio veniat. Itaque ille cum dixit:

Qui candore niues anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

ne hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobilem esse quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola quantum audet: sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito. Memoria eius non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam? quare necesse sit aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat nec in ius vocet.

CAP. XXIIII. SOCRATES amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit. à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat quod Socrates accipiebat? At multum erat, fuisse, à quo Socrates acciperet. non illos castigare mollius potuit. Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hæc quisquis properauerit, sero dat. Iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus: non vt nunquam fiat, sed vt parcè.

CAP. XXV. ARISTIPPVS aliquando delectatus vnguento: Male, inquit, istis effœminatis eueniat, qui rem tam

tam bellam infamauerunt. Idem dicendum est: Male istis improbis & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem: qui alterius beneficij loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam, ne querens quidem, dicam:

——Eiectum litore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non est ista admonitio, non conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere. Hoc est efficere, vt ingratum esse, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum.——

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum litore egentem excepisti.

CAP. XXVI. SED nihil inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est. Quid facere debeam? Quæris rem maxime necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint. Placido animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendat, vt non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat; Vellem non fecisse. Beneficij cui etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, si te ne nunc quidem pœnitet. Non est quod indigneris tanquam aliquid noui acciderit, magis mirari deberes, si non occidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse, alium ingnorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Aspice quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper & poscant. Non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ voluntatis ac solidæ, vt tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam non vinces. alius inuidia laborat, alius cœca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac senium, &

huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultúsque perpetuos. Adiice æstimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunquam fidele consilium daturus timor, & mille errores quibus voluimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum incertissimis fidere, fastidire possessa, quæ consequi posse spes non fuit.

CAP. XXVII. INTER affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videbetis tibi videre captæ cum maxime ciuitatis faciem, in qua omisso pudoris rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur. Soluta legibus scelera sunt. Nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacra rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruenta manu portat. Nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros, deformes, senes, pallidos Et istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: Sed vsque eò vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. COGITA tecum, an quibuscunque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædam è conspectu nostro paulatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem

tatẽ tuã, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ nõ sufficit. Necesse est quantum recipit emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est vt minima apud te nutricis esset auctoritas, qui beneficium eius longius ætas sequens posuit. Sic factum est vt præceptoris tibi non esset vlla veneratio. Sic euenit vt circa consularia occupato comitia aut sacerdotiorũ candidato, quæsturæ suffragator excideret. Fortasse vitium de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Inique publico irasceris crimini stulte tuo. Vt absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobrando. Non est quod frontem eius indures. sine, si quid est pudoris residui, seruet. Sæpe dubiam verecundiam vox conuiciantis clarior rupit. Nemo id esse quod etiam videtur, timet. Deprehensus pudor amittitur.

CAP. XXIX. PERDIDI beneficium. Nunquid quæ consecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficiũ est, etiã si male respondit, bene collocatũ. Non est ille, qualem sperauimus. Simus quales fuimus nos, ei dissimiles. damnum tunc factum nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non bene dati signũ est. Quantũ possumus, causam eius apud nos agamus: fortasse nõ potuit, fortasse ignorauit, fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit: qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum. Nutriamus fidem languidã.

CAP. XXX. PERDIDI beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cum dares. Nunc palam factum est. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt. Sæpe quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iã nihil debet. Quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium sibi nostra infamia quærat? Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. Subest aliquid. Nemo nõ superioris dignitatẽ quærẽdo etiãsi nõ inquinauit, aspersit. Nec quisquã fingere cõ-

tentus est leuia, cum magnitudine mendacis fidem quærat.

CAP. XXXI. QVANTO illa melior via, qua seruatur illa species amicitiæ, &, si reuerti ad sanitatē velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tā duri infestique, aduersus diligenda animi est, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. Quid faciam? Quod dij omnium rerum optimi auctores, qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obiicit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proiicit, & ignauos hebetesque, sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem, cui debemus quod inter laborem quietemque tempus diuisimus, quod non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod aut fortuitorū igniū globum, & quibus potius quā deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes populósque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras: maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes æstatésque interuentu lenioris spiritus molliunt, errorem labentium animarum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritum data sint. Demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitando domo ruina deterruit: & cum penates ignis assumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII. INGRATVS est, non mihi fecit iniuriam, sed sibi. Ego beneficio meo, cum darem, vsus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura cultuque sterilita-

tem

tem soli vincam. Periit mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM EPISTOLAE.

EPISTOLA I.

ITA fac, mi Lucili: vindica te tibi, & tempus quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serua. Persuade tibi hoc sic esse vt scribo, quædam tempora eripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædã effluũt. Turpissima tamen est iactura, quæ per negligentiam fit: & si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus. magna pars eius iam præteriit. quicquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere, sic fiet, vt minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt, tempus tantum nostrũ est. In huius rei vnius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua nos expellit quicunque vult. sed tãta stultitia mortaliũ est, vt quæ minima & vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cũ impetrauere patiantur: nemo se iudicet quicquam debere, quin tempus accepit: cum interim hoc vnum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præcipio. Fatebor ingenuè: quod apud luxurio-

sum,sed diligentem, euenit. Ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere, me nihil perdere:sed qui perdam, & quare.& quemadmodum,dicam : causas paupertatis meæ reddam.Sic euenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis:omnes ignoscunt,nemo succurrit. Quid ergo est? Non puto pauperem, cui quantulumcumque superest,sat est.Tu tamen malo serues tua,& bono tempore incipias.Nam,vt visum est maiorib. nostris : Sera parsimonia in fundo est.Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

Epist. II. Ex his quæ mihi scribis, ex his quæ audio bonam spem de te concipio. non discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi ista iactatio est. Primum argumentum compositæ mentis existimo, posse cōsistere,& secum morari Illud vide,ne ista lectio multorum auctorum & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & instabile.Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere quod in animo fideliter sedeat Nusquā est,qui vbique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hospitia habeant, nullas amicitias.Idem accidat necesse est iis,qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittunt Non prodest cibus,nec corpori accedit. qui statim sumptus emittitur. Nihil æque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem in quo medicamenta tentātur Non coalescit planta, quæ sæpe transfertur. nihil tam vtile est, quod in transitu prosit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modo, inquis, hunc librum euoluere volo,modo illum. Fastidientis stomachi est,multa degustare : quæ vbi varia sunt & diuersa, inquinant,non alunt Probatos vtique semper lege : & si quando ad alios diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxilij compara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cum multa percurreris, vnum excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoque facio:ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum.Soleo enim & in aliena castra transire,

fire,non tanquam trāsfuga,sed tanquā explorator.Honesta,inquit,res est læta paupertas. Illa vero non est paupertas,si læta est,Cui enim cū paupertate bene conuenit, diues est. non qui parum habet, sed qui plus cupit pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat,quātum pascat,aut fœneret,si alieno imminet,si non acquisita,sed acquirenda computat?Quis sit diuitiarum modus,quæris?Primus,habere quod necesse est: proximus. quod sat est.

Ep. III. Epistolas ad me perferendas tradidisti, vt scribis, animo tuo. Deinde admones me,ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non soleas nec ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicum & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico vsus es & sic illū amicum vocasti, quomodo omnes candidatos bonos viros dicimus: quomodo obuios, si nomen non succurrit,dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantundē credis quantum tibi, vehementer erras,& non satis nosti vim veræ amicitiæ. Nullum habet maius malum occupatus homo & bonis suis obsessus,quam quod amicos sibi putat quibus ipse non est. Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credēdum est;ante amicitiam iudicandum.Isti vero præpostere officiā permiscēt, qui contra præcepta Theophrasti, cum amauerint, iudicant,& non amant cum iudicauerint. Diu cogita,an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit. cum placuerit fieri, toto illū pectore admitte: tam audacter cum illo loquere quam tecum.Tu quidem ita viue,vt nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis, sed quia interueniunt quædam,quæ consuetudo fecit arcana,cum amico omnes curas,omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaueris,facies Nam multi fallere docuerunt. dum timent falli:& aliis ius peccandi suspicando fecerunt.Quid est ergo, quare verba coram amico retraham? Quid est, quare me coram illo,non putem solum? Quidam quæ tātum amicis committenda sunt,obuiis narrant, & in quaslibet aures, quicquid illos vrit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, & si possent,ne sibi quidē credituri, interius premiunt omne

secretum. Neutrum faciendum est. Vtrumq; enim vitium est,& omnibus credere,& nulli,sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic vtrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt.Nam illa tumultu gaudens.non est industria:sed exagitatæ mentis concursatio: & hæc non est quies, quæ motum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio & languor.Itaque hoc quod apud Pomponium legi,animo tuo mandabitur. Quidam adeo in latebras refugerunt,vt putent in turbido esse quidquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt,& quiescenti agendum,& agenti quiescendũ est. Cum rerum natura delibera illa dicet tibi,se & diem fecisse & noctem.

EP. IIII. PERSEVERA vt cœpisti,& quantum potes propera:quo diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum componis,etiam dum emendas: alia tamen illa voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendidæ. prætextã posita,sumpsisti viriliẽ togã,& in forũ descendisti. Tenes vtique memoria, quantum senseris gaudium, cum ductus es.Maius expectasti.cum puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, puerilitas remanet:& hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum,vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi leuia,hi falsa formidant:nos vtraque. Profice modo, & intelliges. quædam ideo minus timenda,quia multum metus auferunt. Nullum magnum malum,quod extremum est. Mors ad te venit. timenda erat, si tecum esse posset. Necesse est, aut non perueniat, aut pertranseat. Difficile est,inquis, animum perducere ad cõtemptum animæ. Non vides,quam ex friuolis causis contemnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit,alius se præcipitauit à tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret:alius ne reduceretur è fuga,ferrum adegit in viscera? Non putas virtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli potest secura vita cõtingere qui de producẽda nimis cogitat qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, vt possis æquo animo vitã relinquere: quã multi sic cõplectuntur

& te-

& tenent,quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta miseri fluctuant:& viuere nolunt,& mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quæ desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis adhortare te & indura. De Pompeij capite pupillus & spado tulere sententiam: De Crasso crudelis & insolens Parthus. Caius Cæsar iussit Lepidum Decimo tribuno præbere ceruicem:ipse Chæreæ præstitit. Neminem ea fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere. momento mare vertitur. eodem die vbi luserunt nauigia sorbentur. Cogita posse & latronem & hostem admouere iugulo tuo gladium. Vt potestas maior absit,nemo non seruus habet in te vitæ necisque arbitrium. Ita dico quisquis vitam suam contempsit,tuæ dominus est. Recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi,aut dolo: & intelliges non pauciores seruorum ira cecidisse,quàm regum. Quid ad te itaque,quam potens sit quem times cum id propter quod times, nemo non possit? At si forte in manus hostium incideris,victor te duci iubebit, eo nempe quo duceris. Quid te ipse decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris intelligis:Ita dico, ex quo natus es,duceris. Hæc & huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam vltimam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit:Sed vt epistolæ finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit. & hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. Magnæ diuitiæ sunt,lege naturæ composita paupertas. Lex autem illa naturę scis quos nobis terminos statuit?Non esurire,non sitire,non algere. Vt famē sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium graue, & contumeliosam etiam humanitatem pati.Non est necesse maria tentare nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat,& expositū. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam conterunt, quæ nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena li-

tora impingunt. Ad manum est quod sat est.

EPIST. V. QVOD pertinaciter studes, & omnibus omissis, hoc vnum agis, vt te quotidie meliorem facias: & probo & gaudeo: nec tantum hortor, vt perseueres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitæ notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorem barbam & indictum argento odium, & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionem peruersa via sequitur, deuita. Satis ipsum nomē philosophiæ, etiam si modeste tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conueniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem. Non habeamus argentum, in quod solidi auri celatura descēderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentóque caruisse. Id agamus vt meliorem vitam sequamur quam vulgus, non vt contrariam. Alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoque efficimus, vt nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit sensum communem, humanitatem & congregationem, à qua professionis dissimilitudo separabit. Videamus ne ista per quæ admirationem parare volumus, ridicula & odiosa fiant. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam viuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse munditias, & squallorem appetere, & cibis non tantum vilibus vti, sed tetris & horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriæ est: ita vsitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ est. Frugalitatem exigit philosophia, non pœnam. Potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos. Suspiciant omnes vitam nostram, sed & agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quæ ceteri? Nihil inter nos & illos intererit? Plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui inspexerit propius. qui domum intrauerit, nos potius miretur quam supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic vtitur quemadmodum argento, nec ille minor est, qui sic argento vtitur, quemadmodum fictili-

fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed vt huius quoque diei lucellũ tecum communicem, apud Hecatonem nostrũ inueni, cupiditatũ finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tã diuersa pariter sunt? Ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere, cõiuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiã & militem copulat, sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. Vtrumque pendentis animi est, vtrũq. futuri expectatione solliciti. Maxima autem vtriusque causa est, quod non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque prouidentia; maximum bonum condicionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, fugiunt: cum effugere, securæ sunt. Nos & venturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. Timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantum præsentibus miser est.

EPIST. VI. INTELLIGO, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero; nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quæ adhuc ignorabat, videt. Quibusdã ægris gratulatio fit, cum se ipsos ægros esse senserunt. Cuperem itaque tecum cõmunicare tam subitã mei mutationem: tũc amicitię nostræ certiorẽ fiduciã habere cœpissem, illius veræ, quam non spes, non timor, non vtilitatis suæ cura diuellit: illius, cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non animo, sed amicitia caruerunt. Hoc nõ potest accidere, cũ animos in societatem honesta cupienti par voluntas trahit. Quidni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidẽ magis aduersa. Cõcipere animo non potes, quãtum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego vero cupio in te omnia transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sum. Si cum hac exceptione detur sapientia, vt illam inclusam teneam, nec enuntiem, reiiciam. Nullius boni sine socio iu-

cunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, vt ad ea ipsa protinus quæ probo & miror accedas. Plus tamen tibi viua vox & conuictus, quam oratio,pro derit.In rem præsentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt:deinde quia longum iter est per præcepta,breue & efficax,per exempla.Zenonem Cleanthes non expréssisset,si eum tantummodo audisset. Vitæ eius interfuit,secreta perspexit, obseruauit illum, an ex formula sua viueret. Plato & Aristoteles, & omnis in diuersum itura sapientium turba, plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum,& Hermachum, & Polyænum, magnos viros non schola Epicuri,sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, vt proficias, sed vt prosis. Plurimum enim alter alteri cōferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonē delectauerit,dicam, Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cœpi. Multum profecit,nunquam erit solus.Quid sibi amicus est,scito hunc amicum esse.

EPIST. VII. QVID tibi vitandum præcipue existimem, quæris? Turbam. Nondum illi te tuto commiseris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quæ fugaui,redit. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vsque adeo affecit,vt nunquam sine offensa proferantur:hoc accidit nobis,quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum cōuersatio.Nemo nō aliquod nobis vitiū aut commēdat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere.Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? Auarior redeo,ambitiosior, luxuriosior? immo vero crudelior & inhumanior,quia inter homines fui Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus expectans,& sales,& aliquid laxamenti,quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant.Contra est: quicquid ante pugnatum est,misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera homicidia sunt,nihil habent

habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra manum mittunt Hoc plerique ordinariis paribus & postulaticiis præferunt. Quid ni præferant? non alea, non scuto repellitur ferrum. Quo munimenta? Quo artes? Omnia ista mortis moræ sunt. Mane leonibus & vrsis homines, meridie spectatoribus suis obiiciuntur. Interfectores inter se iubentur obiici, & victorem in aliam detinent cædem: exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Hæc fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? vt suspendatur. Occidit hominem, quia occidit ille, meruit vt hoc pateretur: tu quid meruisti miser, vt hoc spectes? Occide, vre, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age, ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias, quod eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus & parum tenax recti Facilè transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cum maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut auaritiæ multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat: malignus comes, quamuis candido & simplici rubiginem suam affricuit. Quid tu accidere his credis, in quos publicè factus est impetus? Necesse est aut imiteris aut oderis. Vtrumque autem deuitandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt; neve inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in te ipsum quantum potes: cum his versare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt: & homines dum docent, discunt. Non est ergo quod te gloria publicandi ingenij producat in medium, vt recitare istis velis aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo idoneam mentem. Nemo est qui intelligere te possit. Aliquis fortasse vnus aut alter incidet:

& hic ipse formandus tibi erit, instituendúsque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas, ne operam perdideris: tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim communicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregiè dicta circa eundem ferè sensum tria: ex quibus vnum hęc epistola in debitũ soluet: duo in antecessum accipe. Democritus ait. Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille, quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ: Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregie hoc tertium. Epicurus, cum vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligũnt? introrsus bona tua spectent.

EPIST. VIII. TV me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum? vbi illa præcepta vestra, quæ imperant in actu mori? Quid ego tibi videor interim sedere? in hoc me recondidi, & fores clausi, vt prodesse pluribus possem. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studiis vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentésque in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam à rebus, & primum à meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, literis mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus: quæ etiam si persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter quod sero cognoui, & lassus errando, aliis monstro. Clamo, Vitate quæcunque vulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum suspiciosi pauidíque subsistite. Et fera, & piscis, spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis nostrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia deuitet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, quod habere nos putamus; habemur: In præcipitia cursus iste deducit. Huius eminen-

minentis vitæ exitus cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cum cœpit transuersos agere felicitas. Aut rectus sta, aut semel fuge. Qui hoc faciunt, non euertit fortuna, sed ceruulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitæ teneto, vt corpori tantum indulgeas, quantum bonæ valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo malè pereat: cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc vtrum cespes erexerit an varius lapis gentis alienæ nihil interest. Scito hominem tam bene culmo quam auro regi. Contemne omnia, quæ superuacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te præter animum nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum cõmodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaque simul tractant. sed iam finis faciendus est, & aliquid, vt institui, pro hac epistola dependendum. id de me non fiet. adhuc Epicurum cõpilamus, cuius hanc vocem hodierno die legi. Philosophiæ seruias oportet, vt tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subiecit & tradidit; statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiæ seruire, libertas est. Potest fieri, vt me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse non publicas? Quam multa poetæ dicunt, quæ à philosophis aut dicenda, aut dicta sunt? Non attingam tragicos aut togatas nostras. Habent enim hæ quoque aliquid seueritatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ. Quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publij: non excalceatis sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius versum qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda:

Alienum est omne quicquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paulo melius & adstrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non impuro in solutum. de tuo tibi.

EPIST. IX. An merito reprehendat in quadam Epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contẽtum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obiicitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν vno verbo scire voluerimus, & impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei quod significare volumus, intelligi. Non enim cum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum, accipietur his qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animũm extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicum habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamuis sibi ipse sufficiat. Vide, quam sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quàm integro fuit. Quæ sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mauult. Ita sapiens se contentus est, non vt velit esse sine amico, sed vt possit: & hoc quod dico possit, tale est. amissum æquo animo fert: sine amico quidẽ nunquam erit. in sua potestate habet, quam cito reparet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet. sic & hic faciẽdarum amicitiarum artifex, substituet alium, in locum amissi. Quæris quomodo amicum cito facturus sis? dicam si illud mihi tecum conuenerit, vt statim tibi soluam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine vllius veneficæ carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiæ vsus veteris & certæ magnam voluptatem, sed etiam initium & comparatio nouæ. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem: hoc inter eum qui parauit

ami-

amicum,& qui parat. Attalus philosophus dicere solebat: Iucundius esse amicum facere quàm habere:quomodo artifici iucundius est pingere, quàm pinxisse. Illa in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æquè delectatur qui ab opere perfecto remouit manum. Iam fructu artis suę fruitur:ipsa fruebatur arte cùm pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum,sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est se,tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud,vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc Epicurus dicebat in hac ipsa epistola,vt habeat, qui sibi ægro assideat,succurrat in vincula coniecto vel inopi:sed vt habeat aliquem, cui ipse ægro assideat,quem ipsum circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat,& propter hoc ad amicitiam venit, malè cogitat:quemadmodum cœpit,sic desinet. Parauit amicum aduersus vincula laturum opem:cùm primum crepuerit catena,discedet. Hæ sunt amicitiæ, quas temporarias populus appellat. Qui causa vtilitatis assumptus est tādiu placebit,quamdiu vtilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumsedet:circa euersos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt,vbi probantur:hac re ista tot nefaria exempla sunt,aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se, & exitus cōgruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit, placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si vllum in illa placet pretium præter ipsam. In quid igitur amicum paro? Vt habeam pro quo mori possim, vt habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia, quæ ad commodum accedit,quæ quid consecutura sit spectat. Non dubiè habet aliquid simile amicitiæ affectus amantium. Possis dicere illam esse insanam amicitiā. Nunquid ergo quisquam amat lucri causa? nunquid ambitionis aut gloriæ? Ipse per se amor omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ, non sine spe mutuæ caritatis accendit. Quid ergo,ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est,potest ad illam accedere, qui seipso contentus est.

Quomodo ergo ad illam accedit? Quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ maiestatem suam, qui illam parat ad casus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur. Sapientem vndique submouent, & intra cutem suam cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens ad beatè viuendum, non ad viuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est, ad illud tantum animo sano & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. At sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse. Contra Stulto nulla re opus est: nulla enim re scit vti: sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum vsum necessariis opus est, sed eget nulla re: egere enim necessitatis est. Nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamuis seipso contentus sit, amicis illi opus est: hos cupit habere quam plurimos: non vt beate viuat: viuet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit: domi colitur: ex se totum est, incipit fortunæ esse subiectum, si quam partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in nauigatione longa retentus, aut in desertum litus eiectus? Qualis est Iouis, cum resoluto mundo, & diis in vnum confusis, paulisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus, tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, secum est. quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est & ducit vxorem, se contentus: & liberos tollit, se contentus: & tamen non viuet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla vtilitas sua, sed naturalis irritatio. Nam vt aliarum nobis rerum innata dulcedo est sic amicitiæ. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, sæpe præferat, omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequi-

ſequitur. Hic enim capta patria, amiſſis liberis, amiſſa vxore, cùm ex incendio publico ſolus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio vrbium Poliorcetes fuit, nunquid perdidiſſet: Omnia, inquit, bona mea mecum ſunt. Ecce vir fortis ac ſtrenuus ipſam hoſtis ſui victoriam vicit. Nihil inquit perdidi. dubitare illum coegit an viciſſet Omnia mea mecum ſunt. Iuſtitia, virtus, temperantia, prudentia. hoc ipſum nihil bonum putare quod eripi poſſit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes, ſine noxa corporum tranſeunt, quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæſus & indemnis euaſit? Vides quanto facilius ſit totam gentem, quàm vnum virum vincere. Hæc vox illi eſt communis cum Stoico. æquè & hic intacta bona per concrematas vrbes fert. Se enim ipſo contentus eſt, hoc felicitatem ſuam fine deſignat. Ne exiſtimes nos ſolos generoſa verba iactare, & ipſe Stilponis obiurgator Epicurus, ſimilem illi vocem emiſit, quam tu boni conſule: etiam ſi hunc diem iam expunxi. Si cui, inquit, ſua non videntur ampliſſima, licet totius mundi dominus ſit, tamen miſer eſt. Vel ſi hoc modo tibi melius enuntiari videtur: id enim agendum, vt non verbis ſeruiamus, ſed ſenſibus. Miſer eſt, qui ſe non beatiſſimum iudicat, licet imperet mundo. Vt ſcias autem hos ſenſus communes eſſe, natura ſcilicet dictante, apud poëtam comicum inuenies:

Non eſt beatus, eſſe ſe qui non putat:

Quid enim refert qualis ſtatus tuus ſit, ſi tibi videtur malus? Quid ergo, inquis, ſi beatum ſe dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, ſed plurium ſeruus, beatus ſua ſententia fiet? Non quid dicat, ſed quid ſentiat, refert: nec quid vno die ſentiat, ſed quid aſſiduè. Non eſt autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Niſi ſapienti ſua non placent. omnis ſtultitia laborat faſtidio ſui.

EPIST. X. SIC eſt. non muto ſententiam fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnū. Non habeo cum quo te communicatum velim: & vide quo iudicium meū abeat. Audeo te tibi credere. Crates, vt aiunt, huius ipſius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epiſtola feci,

cum vidisset adulescentulum secreto ambulantem, interrogauit, quid illic solus faceret. Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Caue, inquit, rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine male vtatur. Nemo est ex imprudentibus qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt: tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quicquid aut metu, aut pudore animus cælabat, expromit tunc audaciā acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod vnum solitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spondeam mihi. spes enim incerti boni nomen est. Non inuenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quædam verba proieceris, quam roboris plena. Gratulatus sum protinus mihi, & dixi: non à summis labris ista venerunt. habent hæ voces fundamentum, iste homo non est vnus è populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic viue. Vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias: alia de integro suscipe: roga, bonam mentem, bonam valetudinem animi deinde corporis. Quid ni tu ista vota sæpe facias? Audacter deum roga. nil illum de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est quod apud Athenodorum inueni: Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perueneris, vt nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominum? Turpissima vota diis insusurrant. si quis admouerit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit: Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

EPIST. XI. LOCVTVS est mecum amicus tuus bonæ indolis: in quo quantum esse animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum ad quem respōdebit non enim ex præparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix

po-

potuit excutere: adeo illi ex alio suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor etiam cum se confirmauerit, & omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quicquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quem fatigatis & æstuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis, quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec vsus vnquam excutit, sed natura vim suam exercet, & illos vitij sui etiam robustissimos admonet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui gratissimis quoque viris, subitus effunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam nũquam magis quam cum erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint Sylla tunc erat violentissimus, cum faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij. nunquam non coram pluribus erubuit, vtique & in concionibus. Fabianum, cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini & hic mare illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à nouitate rei, quæ inexercitatos etsi non concutit, mouet naturali in hoc facilitate corporis pronos Nam vt quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis & cito in os prodeuntis. Hæc vt dixi, nulla sapientia abigit, alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia crederet vitia. Quæcunque attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus cõposuerit, hærebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quam accersi. Artifices scænici qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiam, deiiciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt. nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus hæc sapientia promittit, nihil proficit, sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit Accipe, & quidem vtilem & salutarem quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus eligendus est, ac semper ante

oculos habendus, vt sic tanquam illo spectante viuamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit: custodem nobis & pædagogum dedit, nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur: cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non aspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui sic aliquem vereri potest, vt ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet. Qui sic aliquem vereri potest cito erit verendus. Elige itaque Catonem. si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium, elige eum cuius tibi placuit & vita, & oratio: & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, praua non corriges.

EPIST. XII. QVOCVNQVE me verto, argumenta senectutis meæ video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificij dilabentis. Ait villicus, non esse negligentiæ suæ vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si iam putria sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquã, has platanos negligi. nullas habent frondes: quam nodosi sunt, & retorridi rami? quàm tristes & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos dictum sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & merito ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istum nactus es? quid te delectauit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. Ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. Pupulus, etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri: dentes illi cum maximè cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocunque aduerteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus. Plena est voluptatis, si illa scias vti. gratissima sunt poma, cùm fugiunt,

Pue-

Pueritiæ maximus in exitu decor est. deditos vino potatio extrema delectat: illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum hominis voluptas habet, in finem sui differt. iucundissima est ætas deuexa iam, non tamen præceps: & illam quoque in extrema tegula stantem iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quàm dulce est, cupiditates fugasse ac reliquisse! Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse, quàm seni. Non enim citamur ex censu. Deinde nemo tam senex est, vt improbè vnũ diem speret. Vnus autẽ dies gradus est vitæ. tota ætas partibus constat, & orbes habet circumductos maiores minoribus Est aliquis qui omnes complectatur & cingat hic pertinet à natali ad diem extremum Est alter qui annos adolescentiæ excludit. Est qui totam pueritiam ambitu suo astringit. Est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore præcingitur cingulo, angustissimum habet dies gyrum: sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heracleius, cui cognomen Scoti non fecit orationis obscuritas: Vnus, inquit, dies par omni est. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est vigintiquatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse vnum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in vno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi vices. Planiora facit ista nox alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet atque expleat vitam. Pacuuius qui Syriam vsu suam fecit, cum vino & illis funereis epulis se sepelisset: quasi sibi parentaret, sic in cubiculum ferebatur à cœna, vt inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur βεβίωκε βεβίωκε. nullo non se die extulit. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat; nos ex bona faciamus, & in somnum ituri, læti hilarésque dicamus,

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

Crastinum si adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissi-

mus est,& securus sui possessor,qui crastinum sine sollicitudine expectat. Quisquis dixit,Vixi,quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo epistolam cludere. Sic,inquis,sine vllo ad me peculio veniet?Noli timere,aliquid secum feret.quare aliquid dixi?multum.Quid enim hac voce præclarius,quàm illi trado ad te perferendam? Malum est in necessitate viuere:sed in necessitate viuere, necessitas nulla est. Quidni nulla sit? patent vndique ad libertatem viæ multæ,breues,faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. Calcare ipsas necessitates licet. Epicurus,inquis,dixit:Quid tibi cum alieno:quod verum est, meum est, perseuerabo Epicurum tibi ingerere:vt isti qui in verba iurant,nec quid dicatur,æstiment:sed à quo sciant, quæ optima sunt,esse communia.

CAP. XIII. MVLTVM tibi esse animi scio:nam etiam antequam instituerem te præceptis salutaribus & cura vincentibus,satis aduersus fortunam placebas tibi,& multo magis,postquam cum illa conseruisti manum:virésque expertus es tuas: quæ nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cùm multæ difficultates hinc & illinc apparuerint,aliquando verò &propiùs accesserint.Sic verus ille animus eius in alienum non venturus arbitrium probatur. Hæc eius obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui nunquam suggillatus est. Ille qui fudit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore,nec proiecit animum proiectus,qui quotiens cecidit, contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo,vt similitudinem istam prosequar,sæpe iam fortuna supra te fuit nec tamen tradidisti te, sed subsilisti & acrior constitisti. Multum enim adiicit sibi virtus lacessita. Tamen, si tibi videtur,accipe à me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt,Lucili, quæ nos terrent,quàm quæ premunt:& sæpius opinione quàm re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua,sed hac submissiore. Nos enim dicimus omnia ista quæ gemitus mugitúsque exprimunt,leuia esse & contemnenda. Omittamus hæc magna verba, sed,dij boni, vera. Illud tibi præcipio,ne sis miser ante tempus:cùm illa verba velut imminentia expauisti, fortasse nunquam ventura sint, certè non-

nondum venerint. Quædam enim nos magis torquent quam debeant: quædam ante torquent quam debeant: quædam torquent cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controuersia est, & litem contestatam habemus, in præsentia differatur. Quod ego leue dixero, tu grauissimum esse contendes. Scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, vtrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra. Illud præsta mihi, vt quotiens circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites: & cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optimè nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transire calamitas possit? Est aliquid istic mali: an res ista magis infamis quàm mala? Ipse te interroga. Nunquid sine causa crucior, & mœreo, & quod non est malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe huius rei regulam. Aut præsentibus torquemur, aut futuris, aut vtrisque. De præsentibus facile est iudicium. si corpus tuum liberum est, sanum est, nec vllus ex iniuria dolor est: videbimus quid futurum sit, hodie nihil negotij habet. At enim futurum est. Primum despice, an certa argumenta sint venturi mali. Plerunque enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis illa quæ conficere bellum solet fama: minto autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili: cito accedimus opinioni: non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum suum habent: quicquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur, nulli itaque tam perniciosi, tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus sunt. Ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali. Non statim verum est. Quam multa non expectata venerunt, quam multa expectata nusquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid iu-

uat dolori suo occurrere? Satis cito dolebit cum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa interuenient, quibus vicinum periculum vel prope admotum, aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsa ceruice reuocatus est: alius carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatem. fortasse erit, fortasse non erit: interim dum non est, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus signis, quæ mali aliquid pronuntient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit alicuius quam est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem causa vitæ est, nullius miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia prosit, hic robore animi euidentem quoque metum respue. Si minus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quæ timentur, vt non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac metum examina: & quotiens incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plures habebit sententias metus, nihilominus in hãc partem potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volue, maiorem partem mortalium, cum illi nec sit quicquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi cum cœperit impelli, nec timorem suum, redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expauescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum. statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam leuibus te remediis refocillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porro si veniet? Videbimus vtrum vincet: fortasse pro me veniet: & mors vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem fecit. Catoni gladium assertorem libertatis extorque: magnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis quam exhortatione opus sit. Non in diuersum te à natura tua ducimus. natus es ad ista, quæ dicimus. Eo magis bonũ tuum auge & exorna. Sed iam finem epistolæ faciam; si illi signum suum impressero: id est,

ali-

aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandauero. Inter cetera mala, hoc quoque habet stultitia, semper incipit viuere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quam fœda sit hominum leuitas, quotidie noua vitæ fundaméta ponen ium, nouas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos. occurrent tibi senes, qui secum maximè ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid est autem turpius, quam senex viuere incipiens? Non adiicerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare & adoptare permisi.

EP. XIIII. FATEOR insitam esse nobis corporis nostri caritatem. Fateor nos huius gerere tutelam: nec nego indulgendum illi: seruiendum nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus viuere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumeliis obiicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius diligentissimè cura: ita tamen, vt cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli: quorum tria, ni fallor genera sunt Timetur inopia, timentur morbi timentur quæ per vim potentioris eueniunt Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quam quod ex aliena potentia impendet. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quicquam terroris incutiunt. Ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se & ignes habet, & catenas & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana Cogita hoc loco carcerem, & cruces & eculeos, & vncum, & adactum per medium hominem qui per os emergat, stipitem, & distracta in diuersum actis curribus membra, illam tunicam alimentis ignium & illitam & intextam, quicquid aliud, præter hæc commenta sæuitia est. Nõ est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nã quemad-

modum plus agit tortor, quod plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graues sunt, famem dico & sitim, & præcordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent. Nihil habent quod intentent, quod præferant. Hæc, vt magna bella, aspectu paratúque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea ciuitas disciplina est, vt plurima per senatum transigantur, gratiosi timeantur in eo viri: interdum singuli, quibus potestas populi & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras prouocabit: immo declinabit, non aliter quam in nauigando procellam. Cum peteres Siciliam, traiecisti fretum, temerarius gubernator contemnit austri minas: Ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat. Non sinistrum petit litus, sed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui æstus sit, quæ signa dent nubes, & longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cauens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam fugere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse possimus. Primum, nihil inde concupiscamus, vnde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam si in obsessa via pauperi pax est. Tria deinde ex præcepto veteri præstanda sunt, vt vitentur: Odium inuidia, contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumq; ne in contemptum nos inuidiæ timor transferat: ne dum calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit causas, timeri posse. Vndique nos reducamus: non minus contemni quam suspici nocet. Ad

cet. Ad philosophiam ergo confugiendum est. Hæ literæ non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcunque alia populum mouent, aduersarium habent: hęc quieta, & sui negotij, contemni non potest, cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Nunquam in tantum conualescet nequitia, nunquam sic contra virtutes cōiurabitur, vt non philosophiæ nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterum philosophia ipsa tranquille modestéque tractanda est. Quid ergo, inquis? Videtur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimit, qui furentium principum armis medius interuenit, qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Cæsarem, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate: olim pessundata est. Quæritur vtrum Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? Nullæ partes tuæ sunt: dominus eligitur. Quid tua, vter vincat? melior vincere nō potest: potest esse peior qui victus fuerit: nō potest melior, qui vicerit. Vltimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam ruinam reipublicę admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato & misit irritas voces, cum modo per populi leuatus manus, & obrutus sputis, extra forum traheretur, modo è senatu in carcerem duceretur? Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit. Interim ad hos te voco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, & humano generi iura condenda, sine vlla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores: nec populum in se vitę nouitate conuertet. Quid ergo? Vtique erit tutus qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi non hoc magis possum, quam homini temperanti bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonā valetudinem. Perit aliqua nauis in portu: sed tu quid accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negar? Nocentes tamen sępius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique initium omnium rerum

sapiens,non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt:de euētu fortuna iudicat,cui de me sententiā non do. At aliquid vexationibus affert, aliquid aduersi.nō dānatur latro,cum occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis. aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum vsus fructúsque eius tibi esse gratior possit.Is maxime diuitiis fruitur , qui minime diuitiis indiget. Ede,inquis, auctorem. vt scias quam benigni simus, propositum est aliena laudare. Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina.Et quid interest,quis dixerit. Omnibus dixit. Qui eget diuitiis,timet pro illis.Nemo autem sollicito bono fruitur. Adiicere illis aliquid studet,dum de incremento cogitat: oblitus est vsus, rationes accipit, forum conterit, kalendarium versat,fit ex domino procurator.

Epist. xv. Mos antiquis fuit,vsque ad meam seruatus ætatem, primis epistolæ verbis adiicere : Si vales , bene est. Recte & nos dicimus: Si philosopharis,bene est.Valere enim hoc demum est.Sine hoc æger est animus. Corpus quoque etiam si magnas habet vires, non aliter quam furiosi aut phrenitici validum est.Ergo hanc valetudinem præcipue cura,deinde & illam secundam:quæ non magno tibi constabit,si volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili,& minime conueniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos,& dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter sagina cesserit,& tori creuerint, nec vires vnquam opimi bouis, nec pondus æquabis. Adiice nunc, quod maiore corporis sarcina animus eliditur , & minus agilis est.Itaque quantum potes circumscribe corpus tuum, & animo locum laxa.Multa sequuntur incommoda huic deditos curæ.Primum exercitationes,quarum labor spiritum exhaurit , & inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit. Deinde copia ciborum,subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum & vinum occupati, quibus ad votū dies est actus,si bene desudauerūt, si in locum eius quod effluxit , multum potionis alterius, ieiuno gutture ingesserunt. Bibere & sudare,vita cardiaci est.Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus & sine mora laxent,& tempori parcāt: cuius præcipua ratio haben-

habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motæ, & saltus, vel ille qui corpus in altum leuat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (vt ita dicam) saliaris, aut (vt contumeliosius dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige, vsu fit facile. Quicquid facies, cito redi à corpore ad animum: illum diebus ac noctibus exerce. Labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impediet, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te iubeo semper imminere libro aut pugillaribus. Dandum & aliquod interuallum animo: ita tamen vt non resoluatur, sed vt remittatur. Gestatio & corpus concutit, & studio nō officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidē vetat fieri. Nec tu intentionē vocis cōtempseris: quā veto te per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quod si velis deinde quēadmodum ambules discere, admittes istos, quos noua artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obseruet; & in tantam procedet, in quantum eius audaciam patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione vox tua incipiet? Vsque adeo naturale est paulatim incitari, vt litigantes quoque à sermone incipiant, ad vociferationem trāseant. Nemo statim Quiritum fidem implorat. Ergo vtcunque tibi impetus animi suaserit, modo vehementius fac vitiis conuicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. Modesta, cum receperis illam, reuocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamētum habeat, nec indocto & rustico more desæuiat. Non enim id agitur, vt exerceatur vox, sed vt exerceat. Detraxi tibi non pusillum negotium. mercedula, & munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce insigne præceptum. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis hæc, inquis, dicit? Idem qui supra. Quā tu nunc vitam dici existimas stultam? Babæ & Ixionis? Non ita est: nostra dicitur: quos cæca cupiditas in nocitura certe nunquam satiatura præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quam iucundum sit nihil poscere, quam magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quam multa sis consecutus, recordare.

Cum aspexeris quot te antecedant, cogita quot sequatur. Si vis gratus esse aduersus deos, & aduersus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? Te ipse antecessisti: finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora quam assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & implerent. Nunc haurientium sitim concitant, & inuitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta sors voluit, quare potius à fortuna impetrem, vt det, quàm à me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanę? Congeram? in quid laborem? Ecce hic vltimus dies vt non sit prope ab vltimo est.

EPIST. XVI. LIQVERE tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beate viuere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientię studio: & beatam vitam perfecta sapientia effici; tolerabilem, etiam inchoata. Sed hoc quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, vt proposita custodias, quã vt honesta propona. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendũ, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis. Intelligo enim te multum profecisse. Quę scribis vnde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam, iam de te spem habeo, nondũ fiduciam. Tu quoque idem facias volo. Non est quod tibi cito & facile credas. Excute te, & varie scrutare, & obserua. Illud ante omnia vide, vtrum in Philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia popu lare artificium, nec ostentationi paratum. Non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, vt aliqua oblectatione consumatur dies, vt dematur otio nausea. Animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda & omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum, sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quę consilium exigunt, quod ab hac petendum est. Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil preparari potest aduersus incerta, si aut cõsilium meum Deus occupauit, decreuitque quid

quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quicquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophādum est: siue nos inexorabili lege fata constringūt, siue arbiter Deus vniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur vt Deo libenter pareamus, vt fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit vt Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum quid sit iuris nostri, si prouidētia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur. Illo nunc reuertor, vt te moneam & exhorter, ne patiaris animi tui impetum delabi & refrigescere. Contine illum, & contine, vt habitus fiat quod est impetus. Iam ab initio si bene te noui, circumspicis ecquid hæc epistola munusculi attulerit. excute illam, & inuenies Non est quod mireris animū meū. adhuc de alieno liberalis sum. Quare autē alienum dixi: quicquid bene dictum est ab vllo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est. Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam diues. Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quicquid multi locupletes possederunt. vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestiat, & eo deliciarum opúmque perducat, vt terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare diuitias. Accedant statuæ & picturæ, & quicquid ars vlla luxuriæ laborauit. maiora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, vbi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est: error immēsus est. Retrahe te à vanis & cum voles scire, quod petis, vtrum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso, semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse.

EPIST. XVII. Proiice omnia ista, si sapis: immo vt sapias: & ad bonam mentem magno cursu, ac totis viribus tende. Si quid est quod teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris. sic illam disponere volo, vt sufficere nihil agenti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut nego alicui. Cum hæc dicis, non videris vim

ac potentiam eius, de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei peruides, quantum philosophia prosit, partes autem nondum satis subtiliter dispicis: nec dum scis quantum vbique nos adiuuet: quemadmodum & in maximis (vt Ciceronis vtar verbis) opitulet, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in cõsilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quæris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetẽda est? Multis ad philosophandum obstitere diuitiæ: paupertas expedita est, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti, cum aliqua cõclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec vnius comitatu inquieta sunt litora, non circunstat illam turba seruorum, ad quos pascẽdos transmarinarum regionum est optãda fertilitas. facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes quam impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est, desideriis instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hãc recuses contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illã summam peruenero, nunc me totum philosophiæ dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum est, quod tu differs, & post cetera paras. Ab hoc incipiendum est, Parare, inquis, vnde viuam, volo. Simul & parare disce. Si quid te vetat bene viuere, bene mori non vetat. Non est quod paupertas nos à philosophia reuocet, ne egestas quidem: tolerãda est enim ad hoc properantibus vel fames, quam tolerauere quidã in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientię pręmium, quam in arbitrium nõ cadere victoris? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis nec dei timor. Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. Hæc omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno Dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum furoribus liberet? Nõ est ergo prius
[illegible] acqui-

acquirendum. Licet ad philosophiam etiam sine viatico peruenire. Ita est, tum omnia habueris, tũc & sapientiam habere voles. Hæc erit vltimum vitæ instrumentum, & (vt ita dicam) adimentum. Tu vero, siue aliquid habes, iam philosophare. vnde enim scis, an iam nimis habeas? siue nihil, hoc prius quære, quam quicquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit. Naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates vltimæ inciderint, iamdudum exiliet è vita, & molestus sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit & angustum, quo possit vita produci, id boni consulet, nec vltra necessaria sollicitus aut anxius ventri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationesque ad diuitias euntium, securus lætusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? expectabis ne fœnoris quæstum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim diues? Repræsentat opes sapientia: quas cuicunque fecit superuacuas, dedit. Hæc ad alios pertinent. tu locupletibus prior es. Sacculum muta, nimis habes. Inest omni sacculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere: tibi valedicere non licet gratis. Quid istud? ab Epicuro mutuum sumam. Multis parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non hoc miror. Non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, vtrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, vtrum animus æger in diuitiis, an in paupertate ponatur, malum suum illum sequitur.

EPIST. XVIII. DECEMBER est mensis, quo maxime ciuitas desudat. Ius luxuriæ publicæ datum est: ingenti apparatu sonant omnia: tanquam quicquam inter Saturnalia nunc intersit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, vt non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendũ, vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an,

ne diſſidere videremur cum publicis moribus, & hilarius cœnandum & exuendam togam. Nam quod fieri niſi in tumultu & triſti tempore ciuitatis non ſolebat, voluptatis cauſa ac feſtorum dierum, veſtem mutamus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos ſimiles eſſe pallatæ turbæ voluiſſes, nec per omnia diſſimiles: niſi forte his maxime diebus animo imperandum eſt, vt tunc voluptatibus ſolus abſtineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certiſſimum argumentum firmitatis ſuæ capit, ſi ad blanda & in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius eſt, ebrio ac vomitante populo, ſiccum ac ſobrium eſſe. Illud temperantius non excerpere ſe, nec inſigniri, nec miſceri omnibus: & eadem, ſed nō eodem modo, facere. Licet enim ſine luxuria agere feſtum diem. Cæterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, vt præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo an viliſſimo cibo, dura atque horrida veſte, dicas tibi: Hoc eſt quod timebatur? In ipſa ſecuritate animus ad difficilia ſe præparet: & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit ſine vllo hoſte, vallum iacit, & ſuperuacuo labore laſſatur, vt ſufficere neceſſario poſſit. Quin in ipſa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc ſecuti ſunt, qui omnibus menſibus paupertatem imitati, prope ad inopiam acceſſerũt ne vnquam expaueſcerent, quod ſæpe didiciſſent. Non eſt nũc quod exiſtimes me ducere te ad modicas cœnas & pauperum cellas, & quicquid aliud eſt, per quod luxuria diuitiarum tædio ludit. Grabatus ille verus ſit: & ſagum, & panis durus ac ſordidus. Hoc triduo & quatriduo fer, interdum pluribus diebus: vt non luſus ſit, ſed experimentum. Tunc mihi, crede, Lucili, exultabis, dupondio ſatur, & intelliges ad ſaturitatem non opus eſſe fortuna: hoc enim quod neceſſitati ſat eſt, debet etiam irata. Non eſt tamen quare tu multũ tibi facere videaris: facies enim quod multa millia ſeruorum, multa millia pauperum faciunt: illo nomine te ſuſpice, quod facis non coactus. Tam facile erit tibi illud pati ſemper quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum, & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, ſi

ſcieri-

ſcierimus quam non ſit graue pauperes eſſe. Certos habebat dies ille magiſter voluptatis Epicurus, quibus malignè famem extingueret, viſurus an aliquid deeſſet ex plena & conſummata voluptate, vel quantum deeſſet & an dignũ, quod quis magno labore penſaret. hoc certe in his epiſtolis ait, quas ſcripſit Charino magiſtratu, ad Polyænum. Et quidem gloriatur, non toto aſſe ſe paſci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu ſaturitatem nõ putas eſſe? Et voluptas eſt. Voluptas autem, non illa leuis, & fugax, & ſubinde reficienda, ſed ſtabilis & certa. Non enim iucunda res eſt aqua & polenta, aut fruſtum hordeacei panis, ſed ſumma voluptas eſt, poſſe capere etiam ex his voluptatem, & ad id ſe reduxiſſe, quod eripere nulla fortunæ iniquitas poſſit. Liberaliora ſunt alimenta carceris: ſepoſitos ad capitale ſupplicium, non tam anguſte qui occiſurus eſt paſcit. Quanta eſt animi magnitudo, ad id ſua ſponte deſcendere: quod nec ad extrema quidem redactis timendum ſit? hoc eſt præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, ſequi horum con ſuetudinem, & aliquos dies deſtina, quibus ſecedas à tuis rebus, minimóque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude hoſpes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo——

Nemo alius eſt Deo dignus, quam qui opes contempſit: quarum poſſeſſione tibi non interdico: ſed efficere volo, vt illas intrepide poſſideas: quod vno conſequeris modo, ſi te etiam ſine illis beate victurum perſuaſeris tibi, ſi illas tanquam exituras ſemper aſpexeris. Sed iam incipiamus epiſtolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum, ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit inſaniam. Hoc quam verum ſit, neceſſe eſt ſcias, cum habueris ſeruum & inimicum. In omnes perſonas hic exardeſcit affectus: tam ex amore naſcitur, quam ex odio: non minus inter ſeria, quam inter luſus & iocos nec intereſt, ex qua magna cauſa naſcatur, ſed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, ſed quo incidat. Nam etiam maximum ſolida nõ receperunt: rurſus arida, & corripi facilia, ſcintillam quo-

que fouent vſque in incendium. Ita eſt, mi Lucili: ingentis iræ exitus, furor eſt: & ideo ira vitanda eſt, non moderationis cauſa, ſed ſanitatis.

EPIST. XIX. EXVLTO quotiens epiſtolas tuas accipio, implent enim me bona ſpe: iam non promittunt de te, ſed ſpondent. Ita fac, oro atque obſecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipſo rogaturus ſum? ſi potes, ſubduc te iſtis occupationibus: ſi minus, eripe. Satis multum temporis ſparſimus, incipiamus in ſenectute vaſa colligere. Nunquid inuidioſum eſt: in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego ſuaſerim tibi nomẽ ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abſcondere. Nunquam enim vſque eo te abigam, generis humani furore damnato, vt latebram tibi aliquam parari ob obliuionem velim. Id age vt otium tuum nõ emineat, ſed appareat. Deinde videbunt de iſto, quibus integra ſunt & propria conſilia: an velint vitam per obſcurum tranſmittere. tibi liberum nõ eſt. In medium te protulit ingenij vigor, ſcriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te inuaſit. licet in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monſtrabunt: tenebras habere non potes. Sequetur priſtinæ lucis multum, quocunque fugeris. Quietem potes vindicare, ſine vllius odio, ſine deſiderio, aut morſu animi tui. Quid enim relinques, quod inuictus relictum à te poſſis cogitare? clientes? quorum nemo teipſum ſequitur, ſed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc præda. Mutabunt teſtamẽta deſtituti ſenes? migrabit ad aliud limen ſalutator? non poteſt paruo res magna conſtare. Æſtima vtrum te relinquere an aliquid ex tuis, malis. Vtinam tibi quidem ſeneſcere contigiſſet intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna miſiſſet. Tulit te longe à conſpectu vitæ ſalubris rapida felicitas prouincia & procuratio & quicquid ab iſtis promittitur. Maiora deinde officia te excipiẽt. & ex aliis alia. Quis exitus erit? quod expectas donec deſinas habere quid cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus eſſe ſeriem cauſarum, ex quibus nectitur fatum, talem dicimus eſſe cupiditatum. Altera ex fine alterius naſcitur. In eam demiſſus es vitam, quæ nunquam tibi miſeriarum terminum ac ſeruitutis ipſa factura ſit. Subduc

duc ceruicem iugo. semel illam incidi, quam semper premi, satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia sed affatim implebunt. At nunc plurima & vndique ingesta non satiant. Vtrum autem mauis, ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas est, & alienæ auiditati exposita. Quamdiu satis nihil fuerit, ipse aliis non eris. Quomodo inquis, exibo? vtcunque. Cogita quam multa temere pro pecunia, quam multa laboriose pro honore tentaueris. Aliquid & pro otio audendum est. aut in ista sollicitudine procurationum, & deinde vrbanorum officiorum senescendum in tumultu. ac semper nouis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitæ quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quãtum ad successum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre dictum Mæcenatis. Vera in ipso eculeo docuit Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quaris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti vlla potentia, vt sit tibi tam ebrius sermo? Ingeniosus vir ille fuit magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi vllum eneruasset felicitas, immo castrasset Hic te exitus manet, nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mæcenatis sententia parem facere rationẽ: sed mouebis mihi cõtrouersiam, si te noui, nec voles quod debeo in aspero & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam siue amico visceratio, leonis ac lupi vita est. Hoc nõ continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem, qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quã quod amicos sibi putat, quibus ipse non est, quod beneficia sua efficacia iudicat, ad conciliandos amicos: cum quidã quo plus debent magis oderint. Leue æs alienum, debitorem facit: graue, inimicum. Quid ergo? Beneficia nõ parant amicitias? Putant, si accepturos licuit eligere, si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis

esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum vtere, vt magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

EPIST. XX. Si vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. Mea enim gloria erit, si te istinc vbi sine spe excundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, vt philosophiam in præcordia ima demittas & experimentum tui profectus capias, non oratione nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus & assensionem coronæ captantibus, aliud his qui iuuenum otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit vt ad legem suam quisque viuat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnius, sine actionum dissensione coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiæ, & iudicium vt verbis opera concordent, vt & ipse vbique par sibi idemque sit. Quis hoc præstabit? Pauci aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno iturum gradu, sed vna via. Obserua itaque nunquid vestis tua domusque dissentiant: nunquid in te liberalis sis, in tuos sordidus, nunquid cœnes frugaliter, ædifices luxuriose. Vnam semel ad quam viuas regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris & extendunt. Vitium est hęc diuersitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis ten rem suum. Etiamnum dicam vnde sit ista inconstantia & dissimilitudo rerum consiliorúmque. Nemo proponit sibi quid velit: nec, si proposuit, perseuerat in eo, sed transilit; nec tantum mutat, sed redit, & in ea quæ deseruit ac damnauit, reuoluitur. Itaque vt relinquam definitiones sapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum hoc possum contentus esse. Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adiiciam, vt rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. In totum nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur. Itaque plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod cœpi-

cœpisti & fortasse perduceris aut ad summũ, aut eo quod summum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba ista cum à te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod à quibus ameris ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur. Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, vt contentus sis temetipso & ex te nascentibus bonis. Quæ potest esse felicitas deo propior? Redigete ad parua, ex quibus cadere non possis: idque vt libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ huius: quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur Ego certe aliter audio quæ dicit Demetrius noster. cum illum vidi nudum, quanto minus quam stramentis incubantem? Tunc enim non præceptor veri, sed restis est. Quid ergo? Non licet diuitias in sinu positas contemnere? quidni liceat? Et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multũ diúque miratus, quod ad se venerint, ridet, suasque audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille qui in diuitiis pauper est, sed securior, qui caret diuitiis. Nescio, inquis, quo modo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit diuitias si in illas inciderit Itaque in vtroque mens æstimãda est inspiciẽdũque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitiis non indulgeat Alioquin leue argumẽtũ est bonæ volũtatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquẽ illa nõ necessitate pati sed malle. Ceterũ magnæ indolis est, ad ista non properare tãquã ad meliora sed præparare tãquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia. cum vero multo ante meditatus accesseris, iucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id, quod tibi scripsi magnos viros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria pau-

educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat.

Fortunati ambo. si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo.
Dum domus Aeneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quoscũque in medium fortuna protulit, quicunque mẽbra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia viguit, domus frequentia est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quicquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meã venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur vt Pythoclea locupletem non publica nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adiiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Et apertior ista sententia est, quam vt interpretanda sit, & disertior quam vt adiuuanda. Hoc vnum te admoneo, ne illud tantum existimes de diuinis dictum. quocunque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices, publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, vt istis qui ad illa confugient spe mala inducti, qui velamentũ se ipsos suorum vitiorum habituros existimant, probẽ, quocunque ierint, honeste esse viuendum. Cum adierint hos hortulos, & audierint inscriptum hortulis. Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicilij custos, hospitalis, humanus & te polenta excipiet, & aquã quoq. large administrabit, & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritãt, inquã, hi hortuli

famem sed extinguunt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. De his tecum desideriis loquor quæ consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid vt deficiant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc vnum commonefaciam. Ista voluptas non naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. Si quid impedis, voluntarium est. Venter præcepta non audit, poscit, appellat. Non est tamē molestus creditor, paruo dimittitur: si modo das illi quod debes, non quod potes.

EPIST. XXII. IAM intelligis educendum esse te ex istis occupationibus speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi à præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere. vena tangenda est. Vetus prouerbium est. Gladiatorem in arena capere consiliū. Aliquid aduersarij vultus, aliquid manus mora, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in vniuersum, & mandari potest, & scribi. Tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. Illud autem quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit. cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum præsentis, sed vigilantis est, occasionem obseruare properantē. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende, & toto impetu, totis viribus id age, vt te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex ista vita tibi, aut è vita exeuntem. Sed illud idem existimo, leni eundum via, vt quod malo implicuisti, soluas potius quam abrumpas, dummodo si alia soluendi ratio non erit vel abrumpas. Nemo tam timidus est, vt malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est impedire te noli, contentus esto negotiis, in quæ descendisti, vel quod videri mauis, incidisti. Non est quod ad vlteriora nitaris. aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunæ ferenti Nunquid offenderis, si in con-
consilium

silium non venio tantum, sed aduoco, & quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero? Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi. Idomeneo scribitur: quem rogat, vt quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua vis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subiicit nihil esse tentandum, nisi cum apte poterit tempestiueque tentari. Sed cum illud tempus diu captatum venerit, exiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quæris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet. cautiores quam fortiores sunt. Expectas forsitan, vt tibi hæc dicantur? Turpe est cedere oneri. luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: verum vbi crescit illi animus ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operæpretium habebit perseuerantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negotiis erit negotij causa. Ne illud quidem quod existimas eum facturum, faciet, vt ambitiosis rebus implicitus, earũ semper æstus ferat. Sed cum viderit breuia in quibus volutatur, incerta ancipitia, referret pedem: nec vertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationum præmia contempseris. Illa sunt quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? Tam magnas spes relinquam? Ab ipsa messe discedam? Nudum erit latus? Incomitata lectica? Atrium vacuum? Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: & si verum affectum eorum inspicias, non oderunt sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiere, deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt. Videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod ægre ferre ipsos & misere, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos seruitus, plures seruitutem tenent. Sed ponere illam in animo, & libertas bona fide placuit: in hoc autem vnum aduocationem petis, vt sine perpetua sollicitudine id tibi facere contingat. quid

ni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si propter hoc tergiuersaris, vt circumspicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia instruas otium, nunquam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam propitiis diis, sed non sic, quo modo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt, hoc vno excusati, quod ista quæ vrunt, quæ excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolæ signum. resoluenda est, vt cum sollemni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat. & ecce occurrit mihi nescio vtrum verior, an eloquentior. cuius? inquis. Epicuri. Adhuc enim alienas sarcinas adorno. Nemo non ita exit è vita, tanquam modo intrauerit. Quemcunque vis occupa, adolescentem, senem, medium. inuenies æquè timidum mortis, æque inscium vitæ. nemo quicquam habet facti. In futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quam quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus est, exit è vita. Falsum est. peiores morimur quam nascimur. Nostrum istud, non naturæ vitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? Sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus. quales intrastis, tales exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quàm nascitur. Nunc verò trepidamus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrymæ nihil profuturæ cadunt. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse sollicitum? Causa autem hęc est, quod inanes omnium bonorum sumus, quorum in fine vitæ desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius vlla subsedit. transmissa est, & effluxit. Nemo quàm bene viuat, sed quamdiu, curat: cum omnibus possit contingere, vt bene viuant: vt diu, nulli.

EPIST. XXIII. PVTAS me tibi scripturum, quam humane nobiscum hyems egerit, quæ & remissa fuit, & breuis: quam malignum ver sit, quam præposterum frigus, & alias ineptias verba quærentium. Ego vero aliquid

quod

quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi vt te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi. etiam culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quod gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat, licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili: disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo. Immo contra. nolo tibi vnquam deesse lætitiam. Volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra teipsum sit. Ceteræ hilaritates non implent pectus; sed frontem remittunt, leues sunt: nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & supra omnia erectus. Mihi crede, res seuera est verum gaudium. An tu existimas quenquam soluto vultu, & vt isti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub frænо? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudij possessione esse te volo. Nunquam deficiet, cum semel vnde petitur inueneris. Leuium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assiduè plenius responsura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem: & quodcunque inuecticium gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili carissime, quod vnum potest te præstare felicem. disiice & conculca ista, quæ extrinsecus splendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc, de tuo? Te ipso & tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam. Vanas suggerit voluptates, breues, pœnitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti est voluptas: ad

dolorem vergit, nisi modum teneat. Modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni auiditas tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut vnde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore vnam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurumve possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: ceteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia leuior vnda detinuit, ac mollius vexit, alia vehementior rapuit, alia proximè ripam cursu languescente, deposuit: alia torrens impetus deiecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, & in eo perseuerandum. Hic est locus soluendi æris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper vitam inchoare. aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: Malè viuunt, qui semper viuere incipiunt. Quare inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. Non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit viuere. Id agendum est, vt satis vixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cum maximè vitam. Non est quod existimes paucos esse hos. propemodum omnes sunt. Quidam viuere tunc incipiunt cum desinendum est. si hoc iudicas mirum, adiiciam quod magis admireris. Quidam ante viuere desierunt, quam inciperent.

EPIST. XXIIII. SOLLICITUM te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denuntiat: & existimas me suasurum vt meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala accersere, & satis cito patienda cum venerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum. Sed ego alia te ad securitatem via ducam. Si vis omnem sollicitudinem exuere, quicquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone: & quodcunque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa, intelliges profecto aut non magnum aut non longum esse quod metuis.

nec

nec diu exempla quibus confirmeris, colligenda sunt. Omnis illa ætas retulit. In quamcunque partem rerum, vel ciuilium, vel externarum memoriam miseris, occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi, si damneris, potest durius, quam vt mittaris in exilium? vt ducaris in carcerem? nunquid vltra quicquam corpori timendum est, quam vt pereat? Singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod malè iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tulit; Rutilius etiam libenter. Alter vt rediret, Reip. præstitit: alter reditum suum Syllæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cum essent qui promitterent fugam) noluit, remansitque, vt duarum rerum grauissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est vri. quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec vllis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore institutum, pœnas à se irriti conatus exigentem. spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec ante remouit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porsena Mucio ignouit, quod voluerat occidere, quam sibi Mucius quod non occiderit. Decantatæ, inquis, in omnibus scholis fabulæ istæ sunt. Iam mihi, cùm ad contemnendum mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem? Vltima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio, duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat: alterũ, vt vellet mori: alterũ, vt posset. compositis ergo reb. vtcũq; componi fractæ atq; vltimæ poterant, id agẽdũ existimauit, ne cui Catonẽ aut occidere liceret, aut seruare contingeret. & stricto gladio, quẽ vsq; in illum diẽ ab omni cęde purum seruauerat: Nihil, inquit, egisti fortuna omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnaui: nec agebam tanta pertinacia, vt liber, sed vt inter liberos viuerem.

nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus. quo obligato à medicis, cùm minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptorémque omnis potentiæ spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla hæc nunc congero, vt ingenium exerceam, sed vt te aduersus id quod maximè terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero non tantum fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse, sed quosdam ad alia ignauos, in hac re exæquasse animum fortissimorum: sicut illum Cn. Pompeij socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri nauem suam videret ab hostibus, ferro se transuerberauit: & quærentibus vbi Imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox hæc illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo. Respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. Omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, vt beneficio eius nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamuis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen, quia multa extra causam valent, & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris euenit. Illi quos amant, quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt. Non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam sub qua lates, & stultos territas. mors est,

est, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & oculeos magno apparatu explicas? Quid singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptas, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista quæ nos obstupefaciunt: iube conticescere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis est, si ferre possum: grauis est, si ferre non possum. Hæc in animo voluta, quæ sæpe audisti, sæpe dixisti: sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. Hoc enim turpissimum est, quod nobis obiici solet, verba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? Nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exilium, nunc dolorem? In hæc natus es. Quicquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admoneo, vt animum tuum non mergas in istam sollicitudinem. Hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exurgendum erit. Adhuc illum à priuata causa ad publicam: dic mortale tibi, & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum aut ex potentioribus viribus denuntiabitur dolor, sed ipsæ voluptates in tormenta vertuntur. Epulæ cruditatem afferunt: ebrietates neruorum torporem tremoremque: libidines, pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exul fiam? Ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? Quid enim? Nunc solutus sum. Ad hoc me natura graue corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? Hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum, nec vllius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, vt Cerberum timeat & tenebras, & laruarum habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, aut emittit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat: bona pariter

malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonuero, vt te iudices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repentè nos in mortem incidere sed minutatim procedere. Quotidie morimur: quotidie enim demitur aliqua pars vitæ: & tūc quoque cùm crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: vsque ad hesternū, quicquid transiit temporis, periit. Hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit: sic vltima hora qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu veniamus. Hæc cùm descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam vbi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non vna fuit, sed quæ rapit, vltima mors est.

Malo te legas, quàm epistolam meam. Apparebit enim tibi hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. Quæris quid huic epistolæ infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod præceptum vtile. Ex hac ipsa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quàm eos qui timent, & ait: Ridiculum est currere ad mortem tædio vitæ, cum genere vitæ, vt currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quàm appetere mortem, cùm vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adiicias & illud eiusdem notæ licet, tantam hominum imprudentiam esse, immo dementiam, vt quidam timore mortis cogantur ad mortem Quicquid horum tractaueris, confirmabis animū, vel ad mortis, vel ad vitę patientiam. In vtrumque monendi ac firmandi sumus, & ne nimis oderimus. etiam cùm ratio suadet finire, non temerè nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet è vita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupauit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, vt ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio, quæ sæpe generosos atque acerrimæ indolis viros cor-

corripit.ſæpe ignauos iacenteſque. Illi contemnunt vitam, hi grauantur. Quoſdam ſubit eadem faciendi videndique ſatietas.& vitæ non odium, ſed faſtidium, in quod prolabimur, ipſa impellente philoſophia, dum dicimus: Quouſque eadem? Nempe expergiſcar, dormiam, ſatiabor, eſuriam, algebo, æſtuabo: nullius rei finis eſt: ſed in orbem nexa ſunt. omnia fugiunt, ac ſequũtur: diem nox premit, dies noctem: æſtas in autumnum deſinit, autumno hiems inſtat, quæ vere compeſcitur. Omnia tranſeunt vt reuertantur. Nihil noui video, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nauſea. Multi ſunt, qui non acerbum iudicent viuere, ſed ſuperuacuum.

Epist. xxv. Qvod ad duos amicos noſtros pertinet diuerſa via eundum eſt. Alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda ſunt. Vtar libertate tota: non amo illum, niſi offendo. Quid ergo? inquis. Quadragenarium pupillum cogitas ſub tutela tua continere? Reſpice ætatẽ eius iam duram & intractabilem. non poteſt reformari. tenera finguntur. An profecturus ſim neſcio. malo ſucceſſum mihi, quam fidem deeſſe. nec deſperaueris, etiam diutinos ægros poſſe ſanari, ſi contra intemperantiam ſteteris, ſi multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidem ſatis fiduciæ habeo, excepto eo quod adhuc peccare erubeſcit. nutriendus eſt hic pudor: qui quamdiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ ſpei locus. Cũ hoc veterano parcius agendum puto, ne in deſperationem ſui veniat. nec vllum tempus aggrediendi melius fuit, quàm hoc, dum interquieſcit, dum emendato ſimilis eſt. Aliis hæc intermiſſio eius impoſuit. mihi verba non dat: expecto cum magno fœnore vitia reditura, quæ nunc ſcio ceſſare, non deeſſe. Impendam huic rei dies: & vtrum poſſit aliquid agi, an non poſſit, experiar. Tu nobis te vt facis, fortem præſta, & ſarcinas contrahe. Nihil ex his quæ habemus, neceſſarium eſt. ad legem naturæ reuertamur. Diuitiæ paratæ ſunt. Aut gratuitum eſt quo egemus, aut vile. Panem & aquam natura deſiderat. nemo ad hæc pauper eſt: intra quæ quiſquis deſiderium ſuum clauſit, cum ipſo Ioue de felicitate contendat, vt ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epiſtolæ inuoluam. Sic fac, inquit, omnia, tanquam ſpectet aliquis. Prodeſt ſine dubio, custo-

dem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic viuere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper præsentis, oculis. Sed ego etiam hoc contentus sum, vt sic facias quæcunque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum iam profeceris tantum, vt sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas pædagogum. Interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lelius, aut cuius interuentu perditi quoque homines vitia supprimerent, dum te efficis eum coram quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet. Dum tibi tutum non est à te recedere: circumspice singulos. Nemo est cui non satius sit, cum quolibet esse quam secum. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba, si bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

EPIST. XXVI. MODO dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis, huic corpori vocabulum conuenit: quoniam quidem senectus lassæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago. Non sentio in animo ætatis iniuriam, cum sentiam in corpore. tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam partem oneris sui deposuit, exultat, & mihi facit controuersiam de senectute. Hunc ait esse florem suum. Credamus illi: bono suo vtatur. Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate ac modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati: & diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod incommodũ, si, quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui & deperire, &, vt proprie dicam, liquescere. Non enim

subito

subito impulsi ac prostrari sumus. Carpimur: singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum natura soluente, dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, & è vita repentinus excessus: sed quia lenis hæc via est, subduci. Ego certe, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnib. annis meis dies venerit, ita me obseruo & alloquor. Nihil est inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. leuia sunt ista & fallacia pignora animi, multisque inuoluta lenociniis. Quid profecerim, morti crediturus sum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me pronunciaturus sum, vtrum loquar fortia, an sentiam: nunquid simulatio fuerit, & minus, quicquid contra fortunam iactaui verborum contumacium. Remoue existimationem hominum: dubia semper est, & in partem vtramque diuiditur. Remoue studia: totam vitam tracta. mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes & litterata colloquia, & ex præceptis sapientium verba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi. Est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris, tunc egeris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio condicionem. non reformido iudicium. Hæc mecum loquor. sed tecũ quoque me locutum puta. Iunior es. Quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors expectet. Itaque tu illam omni loco expecta. Finire iam volebam: & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sagmata: & huic epistolæ viaticum dandũ est. Puta me nõ dicere, vnde sumpturus sim mutuum. Scis cuius area vtar. Expecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare vtrũ commodius sit, vel mortem trãsire ad nos vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem cõdiscere. Supervacuum forsitan putas id discere, qua semel vtendum est? Hoc est ipsum, quare meditari debeamus. Semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui dicit, meditari libertatem iubet. Qui mori didicit, seruire didicit. Supra omnem potentiam est: certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra. Liberũ ostium habet. Vna est catena quæ nos alligatos tenet, amor vitæ: qui vt non est abiiciendus, ita mi-

nuendus est: vt si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quominus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

EPIST. XXVII. TV me, inquis, mones. iam enim te ipse monuisti, iam correxisti: ideo aliorum emendationi vacas. Non sum tam improbus, vt curationes æger obeam: sed tanquam in eodem valetudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi tanquam mecum loquar. in secretum te meum admitto, & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse. Numera annos tuos: & pudebit eadem velle quæ volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi citra diem mortis præsta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas Non venturæ tantum, sed præteritæ nocent. Quemadmodum scelera etiamsi non sint deprehensa cùm fierent, solicitudo non cum ipsis abiit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas pœnitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles. etiamsi non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspice. nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola virtus præstat gaudium perpetuum, securum: etiamsi quid obstat, nubium modo interuenit, quæ infra feruntur, nec vnquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium peruenire continget? Non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiles, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. Clauisius Sabinus memoria nostra fuit diues, & patrimonium habebat liberum & ingenuum. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, vt illi modo nomen Vlixis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene nouerat, quam pædagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam, quàm ille Troianos & Achiuos persalutabat nihilominus eruditus volebat videri Hanc itaque compendiariam excogitauit: magna summa emit seruos, vnum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum. Nouem præterea Lyricis, singulos assignauit. Magno emisse illum non est quod mireris. Non inuenerat: faciet-

ciendos locauit. Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cùm peteret versus, quos referret, sæpe in medio versu excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum diuitum adrosor, & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adiunctum est, derisor, vt Grammaticos haberet analectas. Cùm dixisset Sabinus, centenis millibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, vt putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, vt luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cùm Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix viuo. Noli, obsecro, inquit, istud dicere. Non vides quàm multos seruos valentissimos habeas? Bona mês nec commendatur, nec emitur: & puto, si venalis esset, non haberet emptorem. At mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & vale. Diuitiæ sunt, ad legem naturæ composita paupertas. Hoc sæpe dicit Epicurus aliter atq; aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

EPIST. XXVIII. Hoc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam, quod peregrinatione tam longa, & tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam grauitatémque mentis. Animum debes mutare, non cœlum. Licet vastum traieceris mare, licet (vt ait Virgilius noster) Terræque vrbésque recedant, sequentur te quocunque perueneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cùm te circumferas? Premit te eadem causa quæ expulit. Quid terrarum iuuare nouitas potest? Quid cognitio vrbium, aut locorum? In irritum cedit ista iactatio. Quæris quare te fuga ista non adiuuet? tecum fugis. Onus animi deponendum est. Non ante tibi vllius placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, iam concitatæ & instigatæ, multúmque habentis in se spiritus, non sui:

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum ——

Vadis huc & illuc, vt excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit. sicut in naui onera immota minus vrgent: inæqualiter conuoluta citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quicquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi. Ægrum enim concutis. At cum istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In vltimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscunque sedes erit. Magis quis veneris, quam quo, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione viuendum est: Non sum vni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adiuuari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum tædio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quæris, bene viuere, omni loco positum sit. Numquid tam turbidum fieri potest, quam forum? Ibi quoque licet quiete viuere. si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque & viciniam fori procul fugiam. Nam vt loca grauia, etiam firmissimam valetudinem tentant, ita bonæ quoque menti, nec dum adhuc perfectæ, & conualescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & mallet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint? Seruitus vna est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portorium soluero. Initium est salutis, notitia peccati. Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus, Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. Deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes teipsum coargue: inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nouissime deprecatoris: aliquando te offende.

EPIST.

EPIST. XXIX. De Marcellino nostro quæris, & vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex causa quã quia audire verum timet: à quo periculo iam abest: nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene,nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua vsi sunt, & obuios quosque monuerunt,dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos obiurget, aut natura morbove mutos? Quare,inquis,verbis parcam? Gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo. Illud scio,alicui me profuturum,si multos admonuero. Spargenda est manus:non potest fieri,vt non aliquando succedat multa tentanti. Hoc,mi Lucili,non existimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quæ ad effectum casu venit. Sapientia ars est.certum petat:eligat profecturos: ab his quos desperauit, recedat: non tamen cito relinquat, sed in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero. etiamnum seruari potest: sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum,ne porrigentem trahat. magna in illo ingenij vis est, sed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quæ risum euocare lugentibus possunt: & in se primum, deinde in nos iocabitur: omnia quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obiiciet philosophis congiaria,amicas, gulam. Ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione disserebat: hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius secta cùm quæreretur,Scaurus ait: Vtique Peripateticus non est. De eodem cùm consuleretur Iulius Græcinus,vir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere: nescio enim quid de gradu faciat: tanquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores,qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt,in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti.Moueat ille mihi risum:ego fortasse illi lacrymas mouebo:aut, si ri-

dere perseuerabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus insaniæ hilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. obserua. videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime ridere & acerrime rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, quum multis, minoris videretur. Vitia eius etiam si non excidero, inhibebo, non desinent, sed intermittentur: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum. quoniam quidem grauiter affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis, vnde quo euaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis euasurus, compone mores tuos, attolle animum, aduersus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinẽ timeat eo loco, per quem transitus singulis est? Æque ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. Sic istud natura disposuit. Spiritum tibi tam vnus eripiet, quam vnus dedit. Si pudorem haberes, vltimam mihi pensionem remisisses. Sed ne ego quidem me sordide geram, in fœnore æris alieni, & tibi quod debeo impingam. Nunquam volui populo placere. Nam quæ ego scio, non probat populus: quæ probat populus ego nescio. Quis hoc? inquis: tanquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabũt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt, nisi agnouerint Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus preferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet vt malis tibi placere, quam populo: vt æstimes iudicia nõ numeres: vt sine metu deorum hominumque viuas: vt aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota ciuitate te fœminæ puerique laudauerint: quid ni ego tui miserear, cum sciam quæ via ad istum fauorem ferat?

EPIST. XXX. BASSVM Aufidium, virum optimum, vidi

vidi quassum,ætati obluctantem. Sed iam plus illum degrauat,quam quod possit attolli. Magno senectus & vniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exsucci fuisse:diu illud continuit,&, vt verius dicam, concinnauit.subito deficit. Quemadmodum in naue quæ sentinam trahit, vni rimæ aut alteri obsistitur: vbi pluribus locis laxari cœpit & cedere,succurri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest: vbi tanquam in putri ædificio omnis iunctura dilabitur: & dum alia excipitur, alia discinditur,circumspiciendum est quomodo exeas.Bassus tamé noster alacer animo est: hoc philosophia præstat: in quocunque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem, lætumque, nec deficientem, quamuis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat velo,& si exarmauit, tamen reliquias nauigij aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster:& eo animo vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare,nimis securi esse putares. Magna res est hęc,Lucili,& diu discenda, cum aduentat hora illa ineuitabilis,ęquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus,incendium extinguitur, ruina quos videbatur oppressura,deposuit:mare quos hauserat,eadem vi qua sorbebat, eiecit incolumes: gladium miles ab ipsa perituri ceruice reuocabit. Nil habet quod speret, quem senectuș ducit ad mortem. Huic vni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius.Bassus noster videtur mihi prosequi se, & componere, & viuere tamquam superstes sibi, & sapienter ferre dissidium sui.Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulo, vt nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quicquam esse molestiæ, quàm post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod nō est sensurus,quam qui timet quod non est passurus. An quisquã hoc futurum credit, vt per quam fit vt nihil sentiatur, ea sentiatur?Ergo,inquit, mors adeo extra omne malum est, vt sit extra omnem malorum metum? Hæc ego scio & sępe dicta,& sæpe dicenda, sed neque cum legerem, æquè mihi profuerunt, neque cum audirem his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant.Hic vero

plurimum auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse qui in ipsa morte est quam qui circa mortem est. Mors enim admota etiam imperitis animum dedit, non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quæ in propinquo est, vtique ventura, desiderat lentam animi firmitatem, quæ est rarior, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissime itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, velut propius inspectæ, iudicantem. Plus, vt puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optime hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem & viderunt & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. Is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Viuere noluit qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur: quam ideo timere dementis est, quia certa expectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet æquam & inuictam. Quis queri potest, in ea condicione se esse, in qua nemo non est? Prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc superuacuum est, naturę causam agere: quæ non aliam voluit legem nostram esse quam suam. Quicquid composuit, resoluit: & quicquid resoluit, componit iterum. Iam vero si cui contigit vt illum senectus leniter emitteret, non repente auulsum vitæ, sed minutatim subductum, næ ille gratias agere diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quam rogari solet vita. Nescio vtros existimem maiorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur: quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indignatione fit: hæc ex iudicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus, mortem venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu compo-

compoſuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me cauſis frequentius veniſſe, vt ſcirem an illum totiens eundem inuenirem: nunquid cum corporis viribus minueretur animi vigor: qui ſic creſcebat illi, quomodo manifeſtior notari ſolet agitatorum lætitia, cum ſeptimo ſpatio palmę appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obſequens, primum ſperare ſe, nullum dolorem eſſe in illo extremo anhelitu: ſi tamen eſſet, habere aliquantulum in ipſa breuitate ſolatij. Nullum enim dolorem longum eſſe qui magnus eſt. Ceterum ſuccurſurum ſibi etiam in ipſa diſtractione animæ corporiſque, ſi cum cruciatu id fieret, poſt illum dolorem ſe dolere non poſſe. Non dubitare autem ſe, quin ſenilis anima in primis labris eſſet, nec magna vi diſtraheretur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupauit, aqua, & interdum ruina extinguẽdus eſt. Ille qui alimentis deficitur, ſua ſponte ſubſidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tanquam noua, ſed tanquam in rem præſentem perductus. Quid ergo? non multos ſpectaui abrumpentes vitam? immo vero vidi: ſed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt ſine odio vitæ, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentum noſtra nos ſentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope à nobis eſſe credimus mortem. A quo enim prope non eſt, parata omnibus locis omnibuſque momentis? Sed conſideremus, inquit, tunc cum aliqua cauſa morienti videtur accedere, quanto alię propiores ſint quæ non timentur. Hoſtis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupauit. Si diſtinguere voluerimus cauſas metus noſtri, inueniemus alias eſſe, alias videri. Non mortem timemus, ſed cogitationem mortis: ab ipſa enim ſemper tantundem abſumus. Ita ſi timenda mors eſt, ſemper timenda eſt. Quod enim tempus morti exemptum eſt? Sed vereri debeo ne tam longas epiſtolas peius quam mortem oderis: itaque finem faciam. Tu tamen mortem vt nunquam timeas, ſemper cogita.

EPIST. XXXI. AGNOSCO Lucilium meum: incipit quem promiſerat exhibere. Sequere illum impetum ani-

mi,quo ad optima quæque, calcatis popularibus bonis,ibas. Non desidero maiorem melioremque te fieri quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt. Tantum effice,quantum conatus es : & illa quæ tecum in animo tulisti tracta. Ad summam, sapiens eris,si clauseris aures, quibus ceram parum est obdere. Firmiori spissaméto opus est, quam vsum in sociis Vlixem ferunt. Illa vox quę timebatur, erat blanda, non tamen publica. Ad hæc quæ timenda est, non ex vno scopulo, sed ex omni parte terrarum circumsonat. Præteruehere itaque non vnum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes vrbes surdum te amantissimis præsta. Bono animo male precantur. Et si vis esse felix, deos ora, nequid tibi ex his quæ optantur eueniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti volunt congeri: vnum bonum est, quod beatæ vitæ causa, & firmamentum est, sibi fidere. Hoc autem contingere nō potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, vt vna res modo mala sit, modo bona: modo leuis & perferenda, modo expauescenda. Labor bonum non est. Quid ergo est bonum? Laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpauerim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo. Tanto melior surge & respira :& cliuum istum vno, si potes, spiritu exupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: & in totum, iam per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? Fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum: ita honesta & turpia virtutis & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerū imperitia. Ille prudēs atque artifex pro tempore quæque repellet aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit, si modo magnus illi & inuictus animus est.

Submit-

Submitti te ac deprimi vero, laborem si non recuses, parũ est. Posce. Quis ergo inquis, labor friuolus & superuacuus est? In quem humiles causæ vocauerint. non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? Non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, vt perfecta virtus sit æqualitas ac tenor vitæ per omnia cõsonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam diuina & humana noscantur Hoc est summum bonum, quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto peruenitur? Non per Appenninum Graiumve montem, nec per deserta Candauiæ: nec Syrtes tibi, nec Scylla, aut Charybdis adeundæ sunt: quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet. Deus nihil habet. Prætexta nõ faciet. Deus nudus. Fama non faciet, nec ostẽtatio tui, & in populos nominis dimissa notitia. Nemo nouit Deũ: multi de illo male existimant & impune. Non turba seruorum lecticã tuam par itinera vrbana ac peregrina portantium. Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem, & vires beatum te facere possunt. nihil horum non patitur vetustatem. Quærendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari, quo nil melius possit optari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum quam in libertinum, quam in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in cælum ex angulo licet. *Exurge modo, & te quoque dignum Finge Deo:* finges autem non auro, non argento. Non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitij essent, fictiles fuisse.

EPIST. XXXII. INQVIRO in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes, tecum sum. Sic vi-

ue, tanquam quid facias auditurus sim, immo tanquã visurus. Quæris, quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? Quod nihil audio. quod plærique ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare. non conuersari cum dissimilibus, & diuersa cupientibus. habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutet te? timeo ne impediant. Multum autem nocet, & qui moratur, vtique in tanta breuitate vitæ: quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo Lucili carissime, & cogita quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem aduentare suspicareris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc. premeris. accelera, & euade. perduc te in tantum, & subinde cõsidera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partẽ, in possessione beatæ vitæ positum: quæ beatior nõ fit, sed longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusq; eris, & crastini negligens & in summa tui satietate. Vis scire, quid sit quod faciat homines auidos futuri? Nemo sibi contingit. Optauerunt tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omniũ tibi eorum contemptum opto quorum illi copiã. Vota illorum multos compilãt, vt ne locupletẽt. Quicquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatẽ, vt vagis cogitationibus agitata mẽs, tandẽ resistat, & certa sit: vt placeat sibi, & intellectis veris bonis, quæ simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui viuit vita peracta.

EPIST. XXXIII. DESIDERAS his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorũ procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati. totus contextus illorum virilis est. Inæqualitatem scias esse, vbi quæ eminent notabilia sunt. Non est admirationi vna arbor, vbi in eãdem altitudinem tota silua surrexit. Eiusmodi vocibus referta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes. publicæ sunt, & maxime nostræ.

Sed

Sed in illo magis annotatur, quia raræ interueniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollientem professo. Ita enim plerique iudicant. Apud me vero Epicurus est & fortis; licet manuleatus sit. Fortitudo & industria, & ad bellum prompta mens, tam in Persas quam in alte cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta & repetita. Continuum est apud nostros, quicquid apud alios excerpitur Non habemus itaq; ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cum intrauerit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus vnde velint sumere exemplar. Putas nos velle singulares sententias ex turba separare? Cui illas assignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panætio, an Posidonio? Non sumus sub rege: sibi quisque se vindicat. apud istos quicquid dicit Hermachus, quicquid Metrodorus, ad vnum refertur. Omnia quæ quisquam in illo contubernio locutus est, vnius & ductu & auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, ex tanta rerum æqualium copia, licet tentemus, aliquid adducere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocunque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legerentur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum. Tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sui ingenij opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa mulier, cuius crus laudatur aut brachium, sed illa cuius vniuersa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris, non tam mendice tecum agam: sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim iacentium. Sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facili enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus. & has quas Græci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, &

fulciri se notissimis & paucissimis vocibus & memoria stare. Sibi iam innitatur, dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousque sub alio moueris? Et impera, & dic, quod memoriæ tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena vmbra latentes, nihil puto habere generosi, nunquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire. At contra scire, est, & sua facere quæque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrũ respicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid inter sit inter te & librum. Quousq; disces? iam & præcipe. Quid est quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, viua vox facit. Non quidem hæc, quæ alienis verbis commẽdatur, & actuarij vice fungitur. Adiice nunc, quod isti qui nunquam tutelæ suæ fiunt: primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore desciuit: deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc quæritur. Nunquam autem inuenietur, si contenti fuerimus inuentis. Præterea qui alium sequitur, nihil sequitur, nihil inuenit, immo nec quærit. Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? Ego vero vtar via veteri: sed si propiorem inuenero, hanc muniam. Qui ante nos ista mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum est.

EPIST. XXXIIII. CRESCO & exulto, & discussa senectute recalesco, quotiens ex his quæ agis & scribis, intelligo quãtum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fœtu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quam vt adolescentiam illius suam iudicet: quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta subito vident? Assero te mihi, meum opus es. Ego cum vidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitaui: & nunc idem facio. Sed tam currentem hortor & inui-

cem

cem hortantem. Quid alius,inquis, adhuc volo? In hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat, pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseueraueris,& incubueris,& id egeris,vt omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & vna forma percussa sint.Non est huius animus in recto,cuius acta discordant.

EPIST. XXXV. CVM te tam obnixe rogo vt studeas, meum negotium ago.habere amicum volo:quod contingere mihi (nisi pergas excolere te,vt cœpisti) non potest. Nunc enim amas me:amicus nō es. Quid ergo,hæc inter se diuersa sunt? immo dissimilia. Qui amicus est,amat:qui amat,non vtique amicus est. Itaque amicitia semper prodest. Amor etiam aliquando nocet Si nihil aliud, ob hoc profice, vt amare discas.Festina ergo, dum mihi proficis, ne istud alteri didiceris.Ego quidem percipio iam fructū, cum mihi fingo vno nos animo futuros,& quicquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quanquam non multum abest, rediturum. Sed tamen re quoque ipsa lætus esse volo.Venit ad nos ex his quos amamus etiam absentibus gaudium: sed id leue & euanidum. Conspectus, & præsentia, & conuersatio aliquid habet viuæ voluptatis: vtique si non tantum quem velis: sed qualem velis videas. Affer itaque te mihi ingens munus, & quo magis instes,cogita me senem esse,te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius profice,& ante omnia hoc cura,vt constes tibi Quoties experiri voles,an aliquid actum sit, obserua an eadem velis hodie, quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare alibi,atque alibi apparere,prout tulit ventus.Non vagatur quod est fixum & fundatum.Istud sapienti perfecte contingit,aliquatenus & proficienti proue&toque.Quid ergo interest? Hic commouetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: nec commouetur quidem.

EPIST. XXXVI. AMICVM tuum hortare, vt istos magno animo contemnat,qui illum obiurgāt, quod vmbram & otium petierit, quod dignitatem suam destituc-

rit, & cum plus consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quam vtiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus inuidetur, non desinent transire. Alij eligentur, alij cadent. Res est inquieta, felicitas. Ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non vno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos resoluit. At bene aliquis illam fert. sic quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur. Sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur, quem exhauriunt & turbant. Nugatorium & inertem vocant. Scis quosdam peruerse loqui, & signare contraria. Felicem vocabant. Quid ergo? Erat? Ne illud quidem curo quod quibusdam nimis horridi animi videtur & tetrici. Ariston aiebat, malle se adolescentem tristem, quam hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati ætatem, quod in dolio placuit. Sine eum tristem appellent, & inimicum processibus suis, siue se dabit in vetustate ipsa tristitia, perseueret modo colore virtutem perhibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquid est, quo non sit discendum? Minime. Sed quemadmodum omnibus annis, studere honestum est; ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res. est elementarius senex. Iuueni parandum, seni vtendum est. Facias ergo rem vtilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Hæc aiunt beneficia esse expetenda tribuēdaque, non dubie primæ sortis, quæ tam prodest dare quam accipere. Denique nihil illi iam liberum est. Spopondit. Minus autem turpe est creditori, quam spei bonæ decoquere. Ad illud æs alienum soluendum opus est negotianti nauigatione propera, agrum colenti vbertate eius quam colit terræ, & cæli fauore. Ille quod debet, sola potest voluntate persoluere. In mores fortuna ius non habet. Hos disponat: vt quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat. qui nec ablatum sibi quicquam sentit, nec adiectum, sed in eodem habitu est, quocunque res cadunt. Cui siue aggeruntur vulgaria bona, supra res suas emi-

eminet: siue aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non sit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet. Si in Germania, protinus pertenerum hastile vibraret. Si auorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet & imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod aduersus omnia tela, quod aduersus omne hostium genus bene facit, mortē contemnere: quæ quin habeat in se aliquid terribile, vt & animos nostros (quos in amorem sui natura formauit) offendat, nemo dubitat: nec eum necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conseruationem sui. Nemo discit vt, si necesse fuerit, æquo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, vt tormentis non submittat fidem, vt, si necesse fuerit, stans, etiam aliquando saucius, pro vallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat: quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris æui te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerū naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quā pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam non eripit. veniet iterum qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentius docebo, omnia quæ videntur perire, mutari Æquo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium, videbis in hoc mundo nihil extingui, sed vicibus descendere ac resurgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit; hiems cecidit; referēt illam sui menses. Solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste discursus, quicquid præterierit, repetit. pars cæli leuatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos timere mortem, & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

Epist. xxxvii. Qvod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento

rogatus es. Decipit si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. Nolo te decipi. Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt; vri, virgis ferroque necati. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt quæ per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te, vt volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare. Tu neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi inuictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? Sine natione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? Effugere non potes necessitates: potes vincere. Fiat via, & hanc tibi viam dabit philosophia: ad hanc te confer, si vis saluus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, seruilis, multis affectibus & sæuissimis subiecta. Hos tam graues dominos, interdum alterius vicibus imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quæ sola libertas est. Vna ad hanc fert via. & quidem recta. Nõ aberrabis. vade certo gradu. Si vis tibi omnia subiicere, te subiice rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas. non incides rebus. Neminẽ mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult cœperit velle. Non consilio adductus vllo, sed impetu impactus est. Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito in medio turbine rerum stupentem quærere. Huc ego quemadmodum veni?

EPIST. XXXVIII. MERITO exigis, vt hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ & effusæ audiente populo, plus habẽt strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonũ consiliũ est. Consiliũ nemo clamore dat. Aliquãdo vtẽdũ est & illis, vt ita dicã concionibus: vbi qui dubitat, impellendus est. Vbi vero non hoc agendum est, vt velit discere, sed vt discat ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed hærent. Nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt: quod quamuis sit exiguum, cum occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex

minimo

minimo in maximos actus diffunditur. Idē facit ratio: non late patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum condicio, quæ seminum. Multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, vt dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quàm acceperit.

EPIST. XXXIX. COMMENTARIOS quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo breuiarium dicitur. Olim cum Latine loqueremur, summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: hæc scienti. Illa enim docet, hæc admonet. Sed vtriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me non est quod illum aut illum exigas. Qui notorem dat, ignotus est. Scribam ergo quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum. Hæc ipsa res expergisci te coget. Si videris quam multi tibi laborauerint, cōcupisces & ipse ex illis vnus esse. Habet enim hoc in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenij virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit. Ponet se extra ius dicionemque fortunæ. Secunda temperabit, aduersa comminuet, aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim vtilia sunt: at hæc eo quod superfluunt nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem nō peruenit nimia fœcūditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: qua non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vtuntur. Quis hostis in quenquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc vnum possis ignoscere, quod quæ fecere, pa-

tiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat. Necesse est in immensum exeat cupiditas,quę naturalem modum transiliit. Illa enim habet suum finem:inania,& ex libidine orta,sine termino sunt. Necessaria metitur vtilitas. superuacua quo redigis? Voluptatibus vtique se immergunt quibus in consuetudinem adductis carere non possunt:& ob hoc miserrimi sunt, quod eo perueniunt, vt illis quę superuacua fuerant, facta sint necessaria. seruiunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur: & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, vbi turpia non solum delectant, sed etiam placent:& desinit esse remedio locus, vbi quę fuerant vitia, mores sunt.

EPIST. XL. QVOD frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo vno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, vt non protinus vna simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiæ, falso atque inani solatio leuant: quanto iucundiores sunt litteræ quę vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat;agnoscere. Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset,solere magno cursu verba conuoluere,quæ non effundit, sed premit & vrget. Plura enim veniunt quam quibus vox vna sufficiat. hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque sicut vita debet esse composita.Nihil autem ordinatum est,quod præcipitatur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens, oratori data est:at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, vt istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse circulanti iudices, quam agenti rem magnam ac seriam,docentique. Aeque stillare illam rem nolo,quam currere.Nec extendat aures,nec obruat.Nam illa quoque inopia & exilitas minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis. Facilius tamen incidit quod expectatur, quam quod præteruolat. Denique tradere homines discipulis præcepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adiice nunc, quod quæ veritati o-

peram

petam dat oratio, incompoſita debet eſſe & ſimplex. Hæc popularis nihil habet veri: mouere vult turbam, & inconſultas aures impetu rapere. tractandam ſe non præbet: aufertur. Quomodo autem regere poteſt, quæ regi nõ poteſt? Quid quod hæc oratio, quæ ſanandis mentibus adhibetur, deſcendere in nos debet? Remedia non proſunt, niſi immorentur. Multum præterea habet inanitatis & vani: plus ſonat quàm valet. Lenienda ſunt quæ me exterrent, compeſcenda quæ irritant, diſcutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim poteſt fieri? Quis medicus ægros in tranſitu curat? Quid quod ne voluptatem quidem vllam habet, talis verborum ſine delectu ruentium ſtrepitus? Sed vt pleraque quæ fieri poſſe non crederes, cognouiſſe ſatis eſt, ſic iſtos qui verba exercuerunt, abunde eſt ſemel audiſſe. Quid enim quis diſcere, quid imitari velit, quid de eorum animo iudicet quorum oratio perturbata & admiſſa eſt, nec poteſt reprimi? Quemadmodum per procliue currentium, non vbi viſum eſt, gradus ſiſtitur, ſed incitato corporis pondere ſe rapit ac longius quam voluit effertur: ſic iſta dicendi celeritas nec in ſua poteſtate eſt, nec ſatis decora philoſophiæ: quæ ponere debet verba, non proiicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & inſurget? Quid ni? ſed ſalua dignitate morum: quam violentia iſta & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis ſit vnda, non torrens. Vix oratori permiſerim talem dicendi velocitatem, irreuocabilem, ac ſine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex ſubſequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut oſtentatio abſtulerit aut affectus impotens ſui? tantum feſtinet atque ingerat, tantum aures pati poſſunt. Recte ergo facis ſi non videris iſtos, qui quantum dicant, non quemadmodum quærunt: & ipſe malueris aliquando, ſi neceſſe eſt, vel iuxta P. Vinicium dicere: qui cum quæreretur quomodo diceret, Aſellius ait, tractim. Nam Geminus Varius ait: quomodo iſtum diſertum dicatis, neſcio: tria verba non poteſt iungere. Quid ni malis tu ſic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam inſulſus interuenerit, qui illi ſingula verba vellenti, tanquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q.

Haterij cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longè abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitauit, nũquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. quædam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris. Nos etiam cum scribimus, interpungere cõsueuimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia extitit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, & quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: vt posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo, vt oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit: perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis. Non potest, inquam tibi contingere res ista, salua verecundia. Præterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium trãsferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & potuerunt sine vllo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. Nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum hæc erit: tardiloquum te esse iubeo.

EPIST. XLI. FACIS rem optimam, & tibi salutarem, si, vt scribis, perseueras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cum possis à te impetrare. Non sunt ad cælum eleuandæ manus, nec exorandus æditu us vt nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Prope est à te Deus, tecũ est, intus est. Ita dico, Lucili sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adiutus exurgere? Ille dat consilia magnifica & erecta. In vnoquoque virorum bonorum, Quis deus incertum est, habitat deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus, & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cæli densitate ra-

morum

morum aliorum alios protegentium submouens,illa proceritas siluas, & secretum loci, & admiratio vmbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit.Et si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit,non manufactus: sed naturalibus causis in tantam laxitatem excauatus, animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. Coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel opacitas,vel immensa altitudo sacrauit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in mediis tempestatibus placidum,ex superiore loco homines videntem,ex æquo deos: non subibit te veneratio eius? Non dices: Ista res maior est altiorque quam vt credi similis huic,in quo est, corpusculo possit? Vis istuc diuina descendit: animum excellentem moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quicquid timemus optamusque ridentem, cœlestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, vnde descendit. Quemadmodum radij solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt vnde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus vt propius diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nitet. Quid enim est stultius, quam in homine aliena laudare? Quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata iuba nitet, dum contrectatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit,speciosus ex horrido, cuius hic decor est,non sine timore aspici,præfertur illi languido & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus,si fructu palmites onerat,si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferet vitẽ,qui aureæ vuæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite fertilitas. In homine quoque id laudandũ est, quod ipsius est. Familiam pulchram

habet, & domum pulchram: multum serit, multum fœnerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. Consummatur itaque eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? Rem facillimam, secundum naturam suam viuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. Quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

EPIST. XLII. IAM tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? huius secundæ notæ. Nam ille alter fortasse tanquam phœnix semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex interuallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo quod profitetur: & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet, fortasse etiam fieri posse desperaret. At malè existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt. nec vlla maior pœna nequitiæ est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos, qui subita & magna potentia insolenter vtuntur. Idem faciet, cum idem poterit. Multorum, quia imbecilli sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suæ placuerint, quam illa quæ iam felicitas apparuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non desunt tunc illa venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ne paria pessimis audeat, fortunæ fauore deficitur. Eadem velle eos cognosces. da posse quantum volunt. Meministi cum quendam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit, & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentauerit. Non videbat se per aliorum pericula in suum ruere, non cogitabat quam onerosa essent quæ petebat, etiamsi superuacua non essent. Hoc itaque in his quæ affecta-

affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam superuacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non prouidemus & gratuita nobis videntur, quæ carissimè constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus: ea gratuita vocamus, pro quibus nosipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosumve prædium; ad ea parati sumus peruenire cum solicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus. videamus, hoc quod concupiscimus quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. Nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse versa, non solum vbi de incremento agetur, sed etiam vbi de iactura. Hoc periturum est. Nempe aduentitium fuit, tam facile sine isto viues, quam vixisti. Si diu illud habuisti perdis postquam satiatus es. si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis: nempe & molestiam: gratiam minorem; nempe & inuidiam. Circumspice ista quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus. Scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. Sed quoto cuique habere se contigit?

EPIST. XLIII. QVOMODO hoc ad me peruenerit, quæris; quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo? inquis. tantus sum, vt possim excitare rumorem? Non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quicquid inter vicina eminet, magnum est illic vbi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Nauis quæ in flumine magna est, in mari paruula est. Gubernaculum quod naui alteri magnum, al-

teri exiguum est. Tu nunc in prouincia licet contemnas ipse te magnus es. Quid agas, quemadmodum cœnes, quemadmodum dormias, quæritur, scitur. Eo tibi diligentius viuendum est. Tunc felicem te esse iudica, cum poteris in publico viuere, cum te parietes tui tegent, non abscondent: quos plerumque circundatos nobis indicamus, non vt tutius viuamus, sed vt peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores æstimes nostros. vix quemquam inuenies, qui possit aperto ostio viuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic viuimus, vt deprehendi sit, subito aspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxia atq; sollicita est. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem.

EPIST. XLIIII. ITERVM tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignus tecum egisse naturam prius, deinde fortunam, cum possis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem reuocentur, à diis sunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit industria. At mehercules multis quatuordecim gradus sunt clausi. Non omnes curia admittit. Castra quoque quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiosè legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. Nec reiicit quemquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit. Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes his te posse fieri parem? Omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persuaseris, à nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt, nullius non origo vltra memoriam iacet. Plato ait. Neminem regem non ex seruis esse oriundum, neminem non seruum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, & sursum deorsum fortuna versauit. Quis ergo generosus? Ad virtutem bene à natura compositus. Hoc vnum est intuendum. Alioqui si ad vetera reuocas, nemo

nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu usque in hoc tempus perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem: cui ex quacunque conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. Si mala bonaque non populo auctore distinxeris. Intuendum est, non unde veniant; sed quo eant. Si quid est quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo iure: deprauari enim in malum non potest. Quid est ergo in quo erratur? Cum omnes beatam vitam optent, quod instrumenta eius pro ipsa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum summa beatæ vitæ sit solida tranquillitas, & eius inconcussa fiducia, sollicitudinis colligunt causas, & per insidiosum iter vitæ non tantum ferunt sarcinas sed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt semper abscedunt, & quo plus operæ impendunt, hoc se magis impediunt: feruntur retro. Quod euenit in labyrintho properantibus: ipsa illos velocitas implicat.

EPIST. XLV. Librorum istic inopiam esse quæris. Non refert quam multos, sed quam bonos habeas. Lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinauit, peruenire vult, vnam sequatur viam, non per multas vagetur. Non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dares. Ego vero quoscunque habeo, mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque isto si possem transferrem, & nisi mature te finem officij sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulosum illud fretum deterrere potuisset. Tranatassem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem, & præsens æstimare quantum animo creuisses. Ceterum quod libros meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum puto: quam formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, non iudicij: & si modo iudicij est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescunque sunt, tu illos sic lege tanquam verum quæram

adhuc, non ſciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, ſed quætenda nobis reliquerunt: & inueniſſent forſitan neceſſaria, niſi & ſuperflua quæſiſſent. Multum illis temporis verborum cauillatio eripuit, & captioſæ diſputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam ſignificationem verbis alligamus, deinde diſſoluimus: tantum nobis vacat iam viuere, iam mori ſcimus. Tota illo mente pergendum eſt, vbi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum ſimilitudines diſtinguis, quibus nemo vnquam niſi dum diſputat captus eſt? Res fallunt: illas diſcerne. Pro bonis mala amplectimur. Optamus contra id quod optauimus: pugnant vota noſtra cum votis, conſilia cum conſiliis. Adulatio quam ſimilis eſt amicitiæ? Non imitatur tantum illam, ſed vincit & præterit: apertis & propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima deſcendit, eo ipſo gratioſa quo lædit. Doce quemadmodum hanc ſimilitudinem dignoſcere poſſim. venit ad me pro amico blandus inimicus. vitia nobis ſub virtutum nomine obrepunt. Temeritas ſub titulo fortitudinis latet. Moderatio vocatur ignauia. pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur. his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non eſt tam ſtultus, vt frontem ſuam tentet: nec rurſus tam ineptus aut hebes, vt non habere ſe neſciat, quod tu illi ſubtiliſſima collectione perſuaſeris. Sic iſta ſine noxa decipiunt, quomodo præſtigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipſa delectat. Effice, vt quomodo fiat intelligam. perdidi vſum. Idem de illis captionibus dico: quo enim nomine potius ſophiſmata appellem? nec ignoranti nocent, nec ſcientem iuuant. Si vis vtique verborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum non eum eſſe, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna cōfluxit: ſed illum, cui bonum omne in animo eſt, erectum, & excelſum, & mirabilia calcantem: qui neminem videt, cum quo ſe commutatum velit: qui hominem ea ſola parte æſtimat, quo homo eſt: qui natura magiſtra vti-

vtitur, ad illius leges componitur, sic viuit, quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicij, incõcussus, intrepidus: quem aliqua vis mouet, nulla perturbat: quem fortuna cum in eum quod habuit telum nocentissimũ, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat: & hoc raro. Nam cetera eius tela, quibus genus humanũ debellatur, grandinis more dissultant: quæ incussa tectis, sine vllo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hunc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria iudicat, quorũ magna pars superuacua est: etiam quæ non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc vt possit fortunatum beatumque præstare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. At proiicimus bonũ, si hoc nomen pani aut polétæ damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, vtique necessarium est: quod autem necessariũ est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo vsque eo dignitatem boni ignorat, vt illud ad hæc in diem vtilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, vt ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri superuacua, & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera vniuersos. nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? Infinitum. non enim viuunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit. & vltimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manũ legentis implere, in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus. Non & hoc.

EPIST. XLVI. Librum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tanquam lecturus ex cõmodo adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, vt procederẽ lõgius: qui quã disert' fuerit, ex hoc intelligas licet breuis mihi visus est cũ esset nec mei, nec tui tẽporis, sed qui primo aspectu aut T. Liuij, aut Epicuri posset videri: tãta autẽ dulcedine me tenuit & traxit, vt illũ sine vlla dilatione perle-

gerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabantur tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenij iste habuit? quid animi? dicerem quid impetus, si interquieuisset, si interuallo surrexisset: Nunc non fuit impetus sed tenor: compositio vtilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud & loco lene Grandis & rectus es, hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia Ideo eligenda est fertilis quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam cùm illum retractauero. nunc vero parum mihi sedet iudicium: tanquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longè mentiatur: nisi quod etiam vbi causa sublata est, mentimur & consuetudinis causa.

EPIST. XLVII. LIBENTER ex his qui à te veniunt cognoui, familiariter te cùm seruis tuis viuere hoc prudentiam tuam hoc eruditionem decet. Serui sunt? immo homines. Serui sunt? immo contubernales. Serui sunt? immo humiles amici. Serui sunt? immo conserui, si cogitaueris tantundem in vtrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos, qui turpe existimant cum seruo suo cœnare. Quare? nisi quia superbissima consuetudo cœnantem dominum stantium seruorum turba circumdedit. Est ille plus quam capit, & ingenti auiditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, vt maiore opera omnia egerat, quam ingessit. At infelicibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem, vt loquantur, licet. virga murmur omne compescitur: & ne fortuna quidem verberib. excepta sunt, tussis sternutamentum, singultus: magno malo vlla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota ieiuni multique perstant. Sic fit, vt isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicẽ. periculum imminens in caput suum auertere. In conuiuiis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiæ prouerbium iactatur: Totidem esse hostes, quot seruos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod nec

tan-

tanquam hominibus quidem sed tanquam iumentis abutimur: qui cùm ad cœnandum discumbimus: alius sputa detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aues scindit: pectus & clunes certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit. Infelix qui huic vni rei viuit, vt altilia decenter secet: nisi quod miseriòr est qui hoc voluptatis causa docet, quàm qui necessitatis, discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus, cum ætate luctatur. Effugit pueritia: sed retrahitur. Iamque militaris habitus glaber destrictis pilis, aut penitus euulsis, tota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo vir, & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarum censura permissa est, perstat infelix, & expectat quos adulatio & intemperantia aut gulæ, aut linguæ reuocet in crastinum. Adiice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, qui iam ipsa satietate fastidiat, qui illo die esuriat. Cum his cœnare non sustinet, & maiestatis suæ diminutionem putat, ad eandem mensam cum seruo suo accedere. Dij melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter reiicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem præco experitur: & ipse illum inuicem apologauit: & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum, quem seruum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æquè spirare, æquè viuere, æquè mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quàm ille te seruum. Mariana clade quam multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere & de vsu seruorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum te-

cum superiorem velles viuere. Quotiens in mentem venerit, quantum tibi in seruum liceat: veniat in mentem, tantundem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est. forsitan habebis Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cum seruo clementer. Comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in conuictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum seruorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominum, patrem familiæ appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum seruis domini vescerentur, sed vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? Omnes seruos admouebo mensæ meæ? Non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ reiecturum, vt puta illum mulionem, & illum bubulcum. Non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt: quidam, vt sint. Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruile est, honestiorum conuictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice. Tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex condicione, quæ vestis modo nobis circundata est, æstimat. Seruus est? Sed fortasse liber animo. Seruus est: hoc illi nocebit: aliis non nocebit. Ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritiæ, alius ambitioni, omnes timori. Dabo consularem aniculæ seruientem: dabo ancillulæ diuitem. Ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantomimorum. Nulla seruitus turpior est, quam voluntaria. Quare nõ est quod fastidiosi te deterreant, quominus seruis tuis hilarem te præstes, non superbe, superiorem. Co-

lant

lant potius te, quam timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum seruos, & dominos de fastigio suo deiicere: quod dixi, colant potius dominum quam timeant. Ita ne inquit, prorsus colant tanquam clientes, tanquã salutatores? Hoc qui dixerit, obliuiscetur. Id dominis parum esse quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissimè ergo te facere iudico, quod timeri à seruis tuis non vis, quod verborum castigatione vteris. Verberibus muta admonentur. non quicquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciæ, vt quicquid non ex voluntate respondit, iram prouocet. Regum nobis induimus animos. Nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienæ, sic exardescunt, sic sæuiunt, quasi iniuriam acceperint: à cuius rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant querendo. acceperunt iniuriam, vt facerent. Diutius te morari nolo. Non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores: placent sibi, & permanent. leuis est malitia, sæpe mutatur; non in melius, sed in aliud.

EPIST. XLIIX. AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, vt soluas quæstionem, quam vt proponas? Vtique cum aliud tibi expediat, aliud mihi; iterum ego tanquam Epicureus loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quicquid agitur ad te pertinens, meum est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitiæ: nec secũdi quicquam singulis est, nec aduersi. In cõmune viuitur. Nec potest quisquã beate degere, qui se tãtum intuetur, qui omnia ad vtilitates suas conuertit. Alteri viuas oportet, si vis tibi viuere. Hæc societas diligenter & sancte obseruanda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & indicat aliquod esse cõmune ius generis humani, plurimũ ad illã quoq; (de quo loquebar) interiorem societatem amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico cõmunia habebit, qui multa cũ homine. Hoc, Lucili virorũ optime, mihi ab istis subtilibus præcipi ma-

lo, quid amico præstare debeam, quid homini, quam quot modis amicus dicatur, & homo quam multa significet. In diuersum ecce sapientia & stultitia discedunt. cui accedo? in vtram ire partem iubes? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, & conclusione falsa à vero nascens mendacium adstruxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me: in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse soluere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando, si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi fortè acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias, in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? Consilium. Alium paupertas vrit, alium diuitiæ vel alienæ torquent vel suæ. Ille malam fortunam horret, hic se felicitati suæ subducere cupit: hunc homines malè habent, illum dij. Quid mihi lusoria ista proponis? non est iocandi locus, ad miseros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ securi subiectum præstantibus caput pollicitus es. Quo diuerteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes vndique ad te manus tendunt, perditæ vitæ, perituræque auxilium aliquod implorant? in te spes opésque sunt. Rogant, vt ex tanta illos volutatione extrahas, vt disiectis & errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid superuacuum, quam faciles leges posuerit, quam iucunda sit vita, quam expedita illas sequentibus, quam acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quàm naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Disputationes istæ vtinam tantum non prodessent. Nocent. Hoc tibi, cùm voles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem in istas argutias conie-

ctam,

ctam. Pudet dicere, contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hæc ad summum bonum itur: per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infaméſque etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cùm eum, quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturos vos, vt non magis auri fulgor, quàm gladij perstringat oculos meos, vt ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, vt me parem Deo faciat. ad hoc inuitatus sum, ad hoc veni. fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus & præscriptionibus philosophorum. Aperta decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset ætatis, parcè iam dispensandum erat, vt sufficeret necessariis. Nunc quæ dementia est, superuacua discere in tanta temporis egestate?

EPISTOL. XLIX. EST quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant: sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris admonitio, aut vestis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maximè Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum incredibile est, quàm recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es: cùm maximè à te discedo: video lacrymas combibentem & affectibus tuis inter ipsam coërcitionem exeuntibus non satis resistentem. Modò amisisse te videor. Quid enim non modò est, si recorderis? Modò apud Stoicum philosophum puer sedi, modò causas agere cœpi, modò desij velle agere, modò desij posse. Infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit: adeò præcipitis fugæ transitus leuis est. Causam huius rei quæris? quicquid temporis transiit, eodem

loco est:pariter aspicitur,vna iacet: omnia inde in profundum cadunt:& alioquin non possunt longa interualla esse in ea re,quæ tota breuis est.Punctum est quod viuimus,& adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatij natura diuisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam,aliud adolescentiam,aliud inclinationem quandam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quam angusto quot gradus posuit? Modo te prosecutus sum:& tamen hoc modo,ætatis nostræ bona portio est, cuius breuitatem aliquando futuram cogitemus.Non solebat mihi tam velox tempus videri.Nunc incredibilis cursus apparet:siue quia admoueri lineas sentio, siue quia attendere cœpi & computare damnum meum:eo magis vtique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero,si duplicetur sibi ætas,habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. Illi ex professo lasciuiunt: hi agere seipsos aliquid existimant.Nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantum,& à limine salutanda, in hoc vnum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quæstione, quam subtilius est contempsisse, quam soluere? Securi est & ex commodo migrantis minuta conquirere. Cum hostis instat à tergo, & mouere iussus est miles,excutit necessitas quicquid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubiè cadentia consectari,& vafritiam in illis meam experiri.

Aspice qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus merito videtur, si cum saxa in munimentum murorum senes fœminæque congererent, cum iuuentus intra portas armata signum eruptionis expectaret, aut posceret, cum hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret, sederem otiosus, & eiusmodi quæstiunculas ponens: Quod non perdidisti,habes:cornua autem non perdidisti:

didisti: cornua ergo habes: aliáque ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æquè licet demens tibi videar, si istis impendero operam. Et nunc obsideor. tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret. Nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. Ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: aduersus hæc me doce: aliquid affer, ne mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia, de æquanimitate: aduersus ineuitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum vitæ in spatio eius, sed in vsu: posse fieri, immo sæpe fieri, vt qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantum existimas minimum esse, quo à morte vita diducitur. In omni loco æque tenue interuallum est. Non vbique se mors tam prope ostendit: vbique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia vtraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & has cui sui cura. Si me noluetis per deuia ducere, facilius ad id quo tendo, perueniam. Nam (vt ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideóque illam implicare non oportet. nec enim quicquam minus conuenit quam subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

EPIST. L. EPISTOLAM tuam accepi post multos menses, quam miseras. superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat, quid ageres quærere. Valde enim bonæ memoriæ est si meminit: & tamen spero te sic iam viuere, vt vbicunque eris, sciã quid agas. Quid enim aliud agas, quã vt meliorem te ipse quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædã enim locis & temporibus adscribimus. At illa, quocunque transierimus secutura sunt. Harpasten vxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim auersissimus ab istis prodigus sum, si quando fatuo delectari volo, non est mihi longè quærendus, me rideo. Hęc fatua

subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram, nescit esse se cœcam, subinde pædagogum suum rogat, vt migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cœci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest viuere. Non ego sumptuosus. sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nõdum constitui certum genus vitæ: adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malũ nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem peruenimus: quia nos ægrotare nescimus. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantasve ægritudines discutiemus? Nunc vero ne quærimus quidem medicum: qui minus negotij haberet, si adhiberetur ad recens vitiũ. Sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. At mehercules, turpe est magistrum huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est, &, vt verum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo vt dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quam indurescat prauitas eius. sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat: & aliter natæ, in id finguntur, quod vsus noster exigit. quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? Quid enim aliud est animus quam quodam modo se habens spiritus? Vides autem tanto spiritũ esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud mi Lucili, non est quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quod malitia iam nos tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quam mala. Omnes præoccupati sumus. Virtutes discere, vitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent. Ideo expelli & extir-

& extirpari possunt. Fideliter sedent, quæ in locum suum veniunt. Virtus secũdum naturam est:vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non possunt, facilisque earum tutela est:ita initiũ ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillę mentis atque ægrę est; formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, vt incipiat. deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

EPIST. LI. QVOMODO quisque potest, mi Lucili: tu istic habes Aetnam, illum nobilissimum Siciliæ montem: quem quare dixerit Messalla vnicum, siue Valgius (apud vtrumque enim legi) non reperio, cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos vtcunque possumus, contenti sumus Baiis: quas postero die, quam attigeram, reliqui: locum ob hoc deuitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium? minime. Sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis conuenit quam alia; nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo; sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens declinet, tanquã alienã bonis moribus. Itaq; de secessu cogitãs nũquam Canopum eliget, quamuis neminem Canopus esse frugi vetat. Ne Baias quidem. Diuersorium vitiorum esse cœperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic, tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic ne inter popinas quidem. Videre ebrios per litora errantes, & comessationes nauigantium, & symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, & alia quę velut soluta legibus luxuria, non tãtũ peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vim Hannibalis hiberna soluerunt: & indomitum illum niuibus atque Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campa-

niæ. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est:& quidem genere militiæ quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandæ sunt in primis voluptates:quæ (vt vides) sæua quoq; ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis: quid cum sudatoriis, in quæ siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus quod fecit Hannibal, vt interrupto cursu rerum, omissóque bello, fouendis corporibus operam daremus, nemo non intempestiuam desidiam, victori quoque, nedum vincenti periculosam, merito reprehenderet. Minus nobis quam illis Punica signa sequentibus licet. Plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseuerantibus. fortuna mecum bella gerit. Non sum imperata facturus. Iugum non recipio, immo, quod maiore virtute faciendum est excutio. Non est emolliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati. Idem sibi in me iuris esse volet & ambitio, & ira. Inter tot affectus distrahar, immo discerpar. libertas proposita est: ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas quæris? Nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in æquum deducere. quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illā feram, cum in manu mors sit? His cogitationibus intentum, loca seria sanctaq; eligere oportet. Effœminat animos amœnitas nimia: nec dubie aliquid ad corrūpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est. In molli palustrique pascuo saginata cito subteruntur. Et fortior miles ex cōfragoso venit. Segnis est vrbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit puluere ille vnctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Linterni honestius Scipio quam Baiis exulabat. Ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & Cn. Popeius, & Cæsar, extruxerunt quidē villas in regione Baiana. sed illas imposuerunt summis iugis montiū. Videbatur hoc magis

magis militare, ex edito speculari late longéque subiecta. Aspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia. scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas vnquam fuisse in Vtica Catonem, vt prænauigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, vt audiret canētiū nocturna cōuicia? nonne manere ille intra vallū maluisset, quam vnam noctem inter talia duxisse? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico quam symphonia rumpi? Sed satis diu cū Baiis litigauimus, nunquam satis cum vitiis: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine: nā illis quoque nec finis est, nec modus. Proiice quæcunque cor tuū laniant: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cū illis reuellendum erat. Voluptates præcipue exturba, & inuisissimas habe, latronum more, quos Philetas Ægyptij vocant. In hoc nos amplectuntur, vt strangulent.

EPIST. LII. QVID est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quicquam semel velle? fluctuamus inter varia consilia: nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia inquis, est, cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdā ait Epicurus ad veritatem sine vllius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos viam. Hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt: quosdā indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secuturos. Ex his Metrodorum ait esse. Egregiū hoc quoque, sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum itur, si in hanc secundā recipimur. Nec hunc quidē cōtempseris hominē, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, velle seruari. Præter hæc adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tātum opus sit, sed adiutore, &, vt ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quæris huius exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaq; alteri magis gratulatur, alterū

magis suspicit. Quamuis enim ad eundem finem vterque peruenerit; tamen maior est laus idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa, æque magnifica: alterū dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lapsabunda, in mollem ac fluidam demissa humum: multúmque laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quicquid factum est: alterius magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita: quædam manu (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaq; ego illum felicioré dixerim, qui nihil negotij secum habuit. Hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturæ suæ vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum & laboriosum nobis datum scias licet. Imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc aut illum. Tu vero etiam ad priores reuertere qui vacant. Adiuuare nos possunt non tantum qui sunt; sed & qui fuerunt. Ex iis autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos voluunt, & in priuato circulantur: sed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec vnquam in eo quid fugiendum dixerint deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populū, ac disserere: si modo hoc proposito in turbam prodeunt vt meliores fiant, faciántque meliores: si non ambitionis hoc causa exercent. Quid enim turpius philosophia captante clamores? Nunquid æger laudat medicum secantem? Tacete, fauete, & præbete vos curationi. Etiam si exclamaueritis, non aliter audiā, quā si ad tactū vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos moueríque rerum magnitudine? sane liceat. Vt quidem iudicetis & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinq; annis tacendum erat. Nunquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt?

Quid

Quid lætaris, quod ab hominibus iis laudaris, quos nõ potes ipse laudare? Differebat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdũ magnus clamor laudantiũ: sed quem magnitudo rerum euocauerat, nõ sonus inoffensæ ac molliter lapsæ orationis. Intersit aliquid inter clamorem theatri & scholæ. Est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si obseruentur, indicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & vnum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitúsque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, aspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit. Non laudatur ille nunc, si intelligis, sed conclamatur. Relinquantur istæ voces illis artibus, quæ propositũ habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus, sequi impetum animi. Tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adolescentium extimulat. Ad rem commoueantur, non ad verba composita. Alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in præsenti. Desideras enim propriam & longam executionẽ, quemadmodũ populo disserendum, quid sibi apud populum permittendũ sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem.

EPIST. LIII. QVID non potest mihi persuaderi, cui persuasum est vt nauigarem? Solui mari languido, erat sine dubio cœlum graue sordidis nubibus, quæ fere aut in aquã aut in ventũ resoluuntur: sed putaui tã pauca milia à Parthenope tua vsque Puteolos surripi posse, quamuis dubio, & impendente cœlo. itaque quo celerius euaderé, protinus per altum ad Nesidia direxi, præcisurus omnes sinus. Cum iam in eo processissem, vt mea nihil interesset, vtrum irem, an redirem, primum æqualitas illa quæ me

corruperat, periit. Nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorē rogare vt me in aliquo litore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa, nec quicquam se ęquè in tēpestate timere quam terrā. Peius autē vexabar, quam vt periculum mihi succurreret. Nausea enim me segnis hæc & sine exitu torquebat, quæ bilem mouet, nec effundit. Institi itaque gubernator, & illum vellet nollet coegi vt peteret litus. Cuius vt viciniam attigimus, non expecto vt quicquam ex præceptis Virgilij fiat, Obuertant pelago proras, aut ancora de prora iaciatur: sed memor artificij mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutā decet, gausapatus. Quę putas me passum dum per aspera erepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi non immerito nautis terram timeri. Incredibilia sunt quæ tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Vlixem non fuisse tam irato mari natum, vt vbique naufragia faceret. Nauseator erat. At ego quocūque nauigare debuero, vicesimo anno perueniā. Vt primū stomachum (scis nō cum mari nauseā effugere) collegi, vt corpus vnctione recreaui, occœpi mecum cogitare, quanto nos vitiorum nostrorum sequeretur obliuio, etiam corporalium, quæ subinde admonent sui, nedum illorum quæ eo magis latēt, quo maiora sunt. Leuis aliquē motiuncula decipit: sed cum creuerit, & vera febris exarserit, etiam duro & perpessitio confessionem extorquet. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, & in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiēte morbo quęrimus nomen: qui vbi ad talaria cœpit tendere, necesse est podagram fateri. Contra euenit in iis morbis quibus officiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili carissime: Nam qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat. Grauis somnus etiam somnia extinguit, animumque altius mergit, quam vt vti vllo intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? Quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est; & vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergiscamur ergo, vt errores nostros coarguere possimus. Sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet grauem.

Illi

Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna est, Ite in complexum alter alterius: omnibus aliis te nega, fortiter, aperte. Nō est quod precario philosopheris. Si æger esses, curam intermisisses rei familiaris, & forensia tibi negotia excidissent: nec quenquam tanti putares, cui aduocatus in causam descenderes. Toto animo id ageres, vt quam primum morbo liberareris. Quid ergo? Non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonæ menti, Nemo ad illam peruenit occupatus. Exercet philosophia regnum suum: dat tempus, non accipit. Non est res subsiciua. Ordinaria est, domina est: adest, & iubet. Alexander cuidam ciuitati partem agrorum & dimidium rerum omnium promittenti, Eo, inquit, proposito veni in Asiam, non vt id acciperem quod dedissetis; sed vt id haberetis quod reliquissem. Itidem philosophia rebus omnibus: Nō sum id tempus acceptura, quod vobis superfuerit: sed id habebitis, quod ipsa erogauero. Totam huc conuerte mētem. huic assidе, hanc cole: ingens interuallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dij antecedent. Quid inter te & illos interfuturum sit, quæris? Diutius erunt. At mehercule magni artificis est, clausisse totum in exiguo: Tantum sapienti sua quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum. Ille naturæ beneficio, non suo, sapiens est. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiæ, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore eius sedet: munita est solidaque, quædam defatigat, & velut leuia tela laxo sinu excludit, quædam discutit, & in eum vsque qui miserat respuit.

Epist. LIV. Longvm mihi commeatum dederat mala valetudo: repente me inuasit. Quo genere? inquis. prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Græco nomine appellem, nescio. Satis apte dici suspirium potest. Breuis autē valde & procellæ similis impetus est, intra horā fere desinit. Quis enim diu expirat? Omnia corporis aut incommoda aut pericula per me transierunt, Nullum mihi videtur molestius. Quid ni? Aliud enim quicquid est, ægrotare est: hoc, animam agere. Itaque me-

dici hanc meditationem mortis vocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus est. Hilarem me putas hæc tibi scribere, quia effugi? Si hoc sine quasi bona valetudine delector, tum ridicule facio, quã ille, quisquis se vicisse putat, cùm vadimonium distulit. Ego vero & in ipsa suffocatione nõ desij cogitationibus lætis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquam. tam sæpe mors experitur me? faciat. At ego illam diu expertus sum. Quando inquis? Antequam nascerer. Mors est, non esse. Id quale sit, iam scio: hoc erit post me quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, & fuisse antequam prodiremus in lucem. Atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo non stultissimum dicas, si quis existimet lucernæ peius esse cum extincta est, quam antequã accenderetur? Nos quoque & accendimur & extinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrinque vero alta securitas est. In hoc enim mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi, quum illa & præcesserit & secutura sit. Quicquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, vtrum nõ incipias, an desinas? vtriusque rei hic est affectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis (nam verbis locus nõ erat) alloqui me nõ desij: deinde paulatim suspirium illud quod esse iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamuis desierit, ex natura fluit spiritus. Sentio hæsitationem quandam eius & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare: quem nõ piget mori, cum iuuat viuere. Quæ enim virtus est, cum eiiciaris exire? tamen est & hic virtus Eiicior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam eiicitur sapiens: qui eiici est inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiẽs, necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

EPIST. LV. A gestatione cum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi labor est enim, diu ferri: ac nescio an eo major, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, vt per nos ambularemus: oculos, vt per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus posse desinimus.

mus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, vt siue bilis insederat faucibus, discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseueraui, inuitante ipso litore: quod inter Cumas & Seruilij Vatiæ villam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate maris spissius. Fluctus autem illud (vt scis) frequês & concitatus exæquat: longior tranquillitas soluit, cum arenis, quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villã, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius diues nulla alia re quam otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quotiens aliquos amicitia Asinij Galli, quotiens Seiani odium, deinde amor merserat; (æque enim offendisse illum, quam amasse periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia solus scis viuere. At ille latere sciebat, non viuere. Multum autem interest, vtrum vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc villã Vatia viuo præteribam, quam vt dicerem: Vatia hic situs est. Sed adeo mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, vt etiam, si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem seductum existimat vulgus & securum, & se contentum, sibique viuentem: quorum nihil vlli contigere, nisi sapienti potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi viuere. Ille enim (quod est primum) scit viuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit; qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non viuit, sed (quod est turpissimum) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi viuit, qui nemini.] Adeo tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseuerantia, vt habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere: frontem enim eius tantum noui, & exposita: quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio pares, manufactæ, quarũ altera solem nõ recipit, altera vsque in occidẽtem torretur. Platanona medius riuus & à mari & ab Acherusio lacu receptus Euripi

modo diuidit alendis piscibus (etiam si assiduo exhauriatur)sufficiens. Sed illi, cum mare patet parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse noui: nunc esse villam totius anni credo. Occurrit enim Fauiano, & illum adeo excipit, vt Baiis neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amœna mœstos, vidi in media solitudine occupatis similes Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conuersari cum amicis absentibus licet: & quidem quotiens velis, quandiu velis. magis hac voluptate, quæ maxima est, fruimur, dũ absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vna loquimur, ambulamus, cõsidemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus: & ideo æquo animo ferre debemus absentiã. quia nemo nõ multum etiam præsentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes vtrinque diuersas, deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multũ esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcunque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto viueremus, si quicquam esset cogitationibus clausum. Video te mi Lucili, cum maxime audio adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas sed codicillos tibi scribere.

EPIST. LVI. PEREAM, si est tam necessarium quam videretur silentium in studia seposito. Ecce varius clamor vndique me circumsonat. supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quotiens retentum spiritum remiserunt, sibilos & acerbissimas respirationes: cũ in aliquem alipten inertem, & hac plebeia vnctione conten-

tentum incidi,audio crepitum illisæ manus humeris:quæ prout plana peruenit,aut concaua,ita sonum mutat. Si vero pilicrepus superuenerit, & numerare cœperit pilas, actum est. Adiice nunc scordalum,& furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adiice nunc eos,qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliunt. Præter istos,quorum, si nihil aliud, rectæ voces sunt alipilum cogita,tenuem & stridulam vocem quo sit notabilior,subinde exprimentem,nec vnquã tacentem, nisi dum vellit alas & alium pro se clamare cogit. Iam librarij varias exclamationes,& botularium, & crustulariũ,& omnes popinarum institores,mercē sua quadam & insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamatores tã varios,tã dissonos constat: cum Chrysippum nostrũ assidua salutatio perducat ad mortē. At mehercules,ego istum fremitum nõ magis curo,quam fluctum aut deiectum aquæ. Quamuis audiam cuidam gēti hanc vnam fuisse causam vrbem suam transferēdi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox auocare videtur,quam crepitus Illa enim animum abducit,hic tantum aures implet ac verberat. In iis quæ me sine auocatione circumstrepunt,essedas transcurrentes pono,& fabrum inquilinum,& ferrarium vicinum, aut hunc qui ad metam sudantem tubas experitur & tibias, nec cantat sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus,qui intermittitur subinde,quã qui continuatur. Sed iã me sic ad omnia ista duraui,vt audire vel pausarium possim,voce acerbissima remigibus modos dãtem. Animum enim cogo sibi intentum esse,nec auocari ad externa. omnia licet foris resonent:dum intus nihil tumultus sit. dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriáque non dessideant nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium,si affectus fremunt?

Omnia noctis erant placida composta quiete.

Falsum est. nulla placida quies est,nisi quã ratio composuit. Nox exhibet molestiam, non tollit, & sollicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulēta sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est,in quam bo-

na mens explicatur. Aspice illum, cui somnus laxæ domus silentio quæritur, cuius aures ne quis agitet sonus omnis seruorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter ægritudines leuem captans: quæ non audit, audisse se queritur. Quid in causa putas esse? animus illi obstrepit: hic placandus est, huius compescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quotiens nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. Nũquam vacat lasciuire districtis: nihílque tam certum est quam otij vitia negotio discuti. Sæpe videmur tædio rerum ciuilium, & infelicis atque ingratæ stationis pœnitentia secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desiit, sed fatigata aut etiam abiecta rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando cessisse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leuiora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant cum ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et auaritiam itaque & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, vt paulo ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum auiúmque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidásque & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid sollicitudinis, & concepti pauoris, quod illum curiosum facit, vt ait Virgilius noster:

Et me quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior

Prior ille sapiens est, quem nō tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non vrbis impulsæ fragor territat. Hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitū expauescens, quem vna quælibet vox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi exanimāt. Timidum illum sarcinę faciunt. Quemcumque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitisque onerisque timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere conuicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo. sed experiri & exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri: cum tam facile remedium Vlixes sociis etiam aduersus Sirenas inuenerit?

Epist. LVII. Cvm Baiis deberem Naapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum nauem experirer. sed tantum luti tota via fuit, vt possem videri nihilominus nauigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. Aceromate nos haphe excepit in Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, non vt per tenebras videamus, sed vt ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, puluis auferret, in aperto quoque res grauis & molesta: quid illic, vbi in se voluatur, & cum sine vllo spiramento sit inclusus, in ipsos à quibus incitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus eadē via eodem die, & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas quod cogitarem, dedit. Sensi quendam ictum animi, & sine metu mutationē, quam insolitæ rei nouitas simul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, ne dum à perfecto absum, sed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim sunt, mi Lucili, quæ nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastā altitudinem in crepidine eius cōstitutus despexerit. Non est hic timor,

ſed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam & paratiſſimi fundere ſuum ſanguinem, alienum videre non poſſunt: quidam ad vulneris noui, quidã ad veteris & purulenti tractationem inſpectationemque concidunt & linquuntur animo: alij gladium facilius recipiunt, quam vident. Senſi ergo (vt dicebam) quandam nõ quidem perturbationem, ſed mutationem. Rurſus ad primum conſpectum redditæ lucis, alacritas incogitata rediit & iniuſſa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quam inepte quædam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis eſſet. Quid enim intereſt, vtrum ſupra aliquem vigiliarium ruat, an mons an turris? Nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis vtraque mortifera æquè ſit: Adeo non effectus, ſed efficiẽtia timor ſpectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui exiſtimãt animam hominis magno pondere extriti permeare nõ poſſe, & ſtatim ſpargi, quia non fuerit illi exitus liber. Ego vero non facio. Qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non poteſt opprimi: nam circa id effugit, quo vrgetur: quemadmodum aer verbere aut ictu non læditur, nec ſcinditur quidem, ſed circa id cui ceſſit refunditur: ſic animus qui ex tenuiſſimo conſtat, deprehendi non poteſt, nec intra corpus affligi, ſed beneficio ſubtilitatis ſuæ per ipſa quibus premitur erũpit. Quomodo fulmini, etiam cum latiſſime percuſſit ac fulſit, per exiguum foramen eſt reditus: ſic animo, qui adhuc tenuior eſt igne, per omne corpus fuga eſt. Itaque de illo quærendum eſt, an poſſit immortalis eſſe. Hoc quidem certum habe, ſi ſuperſtes eſt corpori, propter hoc illum nullo genere poſſe perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione eſt, nec quicquam noxium æterno eſt.

EPIST. LVIII. QVANTA verborum nobis paupertas, imo egeſtas ſit, nunquam magis, quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina deſiderarent, nec haberent: quædam vero, cum habuiſſent, faſtidio noſtro perdidiſſent. Quis autem ferat in egeſtate faſtidium? Hunc quem Græci œſtrum vocant pecora peragentem, & totis ſaltibus diſſipantem, aſilum noſtri vocabant, hoc Virgilio licet credas:

Et lu-

Et lucum Silari iuxta ilicibúsque virentem
Plurimus Alburnum volitans.cui nomen asilo
Romanum est,æstrum Græci vertere vocantes.
Asper,acerba sonans,quo tota exterrita siluis
Diffugiunt armenta.—

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te lõge differam, quædam simplicia in vsu erant,sicut cernere ferro inter se dicebant.Idem Virgilius hoc probabit tibi:

—Stupet ipse Latinus,
Ingentis genitos diuersis partibus orbis
Inter se coijsse viros,& cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus. Simplicis illius verbi vsus amissus est.Dicebant antiqui,si iusso,id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas,sit fides Virgilio:

Cetera,quà iusso,mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, vt ostendã quantũ tempus apud grammaticũ perdiderim:sed vt ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium verborum , situs occupauerit: cum apud hunc quoque qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid,inquis,sibi ista vult præparatio?quo spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis , essentiam dicere: sin minus dicam & iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. Si recentiorem quæris, Fabianum disertum & elegantem orationis, etiam ad nostrum fastidium,nitidæ.Quid enim fiet mi Lucili?quomodo dicetur οὐσία, res necessaria, naturam continens fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo vti. nihilominus dabo operam vt ius à te datum parcissime exerceam: fortasse cõtentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim , propter quod linguæ nostræ cõuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris vnam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hęc sit,quæris? ν. Duri tibi videbor ingenij:in medio positum esse: posse sic trãsferri,vt dicam, Quod est. Sed multum interesse video.cogor verbũ pro vocabulo ponere.Sed id si necesse est ponã, Quod est. Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo

eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponã, si ante indicauero, esse aliquod genus. Nũc enim primum illud genus quærimus, ex quo ceteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si cœperimus singula retro legere, sic enim perducemur ad primũ. Homo species est, vt Aristoteles ait. Equus species est, canis species. ergo cõmune aliquod quærendũ est his omnibus vinculũ, quod illa cõplectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum, quæ modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam quæ animam habent, nec sunt animalia. Placet enim satis & arbustis animam inesse. Itaque & viuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt, & sata. Quædam anima carent, vt saxa. Itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus. hoc sic diuidam, vt dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanima. Etiamnum est aliquid superius, quã corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? Illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, vt dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, & vt ita dicam, generale. Cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos, Parthos: colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet. Initium rerum est, omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omniũ capax. Quod est, in has species diuido, vt sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? vt dicam, aut animantia sunt, aut inanima. Rursus animantia quemadmodum diuido? vt dicam, quædam animum habent, quædam tantum animam: aut sic, quædam impetum habent, incedunt, transeunt: quædam

solo

solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur: sed quare videatur subiiciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo quæcunque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud quod est, nec visu, nec tactu, nec vllo sensu comprehenditur: cogitabile est: quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, vt Cicero & Cato. animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato quod eminet & exuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse, vt, poëta communiter dicitur: omnibus enim versus facientibus hoc nomen est. sed iam apud Græcos in vnius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poëtam. Quid ergo hoc est? Deus scilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum quę propriè sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, interrogas? Propria Platonis supellex est: Ideas vocat, ex quibus omnia quæ fiunt, & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum quæ natura fiunt exemplar æternum. Adiiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à quo petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quæ quodcunque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος attendas oportet. & Platoni imputes non mihi, hanc rerum difficultatem. Nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine vtebar. Ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur. Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex

hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est? Quid intersit, quæris? Alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est Idos. Habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit: hæc Idea est. Etiānum aliam desideras distinctioné? Idos in opere est, Idea extra opus: nec tantū extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum quæ cōmuniter sunt: hæc incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est quæ quasi sunt, tanquam inane, tāquam tempus. Quæcunque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat. Fluunt enim, & assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrū idem est in senectute, qui fuit iuuenis. Nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quicquid vides, currit cum tempore. Nihil ex his quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: In idem flumen bis nō descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua trāsmissa est. Hoc in amne manifestius est, quā in homine. Sed nos quoque non minus velox cursus præteruehit: & ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus. Mūdus quoque, æterna, res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille cælator oculos diu intentos ac fatigatos, remittit atque auocat, & vt dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere, sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoq; si obseruaueris, inuenies, quod possit fieri salutare. Hoc ego mi Lucili, soleo facere: ex omni vacatione, etiam si à philosophia longissime auersa est, eruere aliquid conor, & vtile efficere. Quid de istis capiam, quæ modo tractauimus, remotis à reformatione morum? Quomodo meliorem me

facere

facere Ideæ Platonicæ possunt? Quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? vel hoc ipsum, quod omnia ista quæ sensibus seruiunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plato ex iis esse quæ verè sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt. nihil horum stabile nec solidum est. & nos tamen cupimus tamquam aut semper futura, aut semper habituri. imbecilli fluidíque per interualla consistimus. Mittamus animum ad illa quæ æterna sunt. miremur in sublime volitantes rerum omnium formas, Deumque inter illa versantem & prouidentem, quemadmodum quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat à morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent Hæc conseruat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens. Contemnamus omnia, quę adeo pretiosa non sunt, vt an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quam nos sumus, prouidentia periculis eximit, posse tandem aliquatenus nostra quoque prouidentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed nauigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quæ auiditatem euocant modus, & diligens sui tutela perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annum vnum atque octogesimum impleuit, sine vlla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem nouem nouies multiplicata côponunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa & sacrificiû remittere. Potest frugalitas producere senectutē: quā vt nō puto concupiscendā, ita nec recusandā quidē. Iucundū est esse secum quàm diutissime, cū quis se dignū quo frueretur, effecit. Itaq; de isto feremus sententiā, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finē non oppe-

riri,sed manu facere. Prope est à timente,qui fatum segnis expectat: sicut ille vltra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & fæcem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, vtrum fæx vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modo mens sine iniuria est,& integri sensus animum iuuant,nec defe-ctum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat,an mortem. At si inutile ministeriis est corpus,quid ni oporteat educere animum laborantem? Fortasse paulo ante quam debet, faciendum est, ne, cum fieri debeat,facere non possis: & cum maius periculum sit male viuendi, quam cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. Multis iners vita sine vsu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse,quamuis finienda? Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicam æstima. Non relinquam senectutem,si me totum mihi reseruabit: totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam, prosiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, duntaxat sanabilem,nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem, sic mori vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exibo, non propter ipsum,sed quia impedimento mihi futurus est ad omne propter quod viuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus,qui doloris causa viuit. Sed in longum exeo. Est præterea materia quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quàm mortis metas lecturus es.

EPIST. LIX. MAGNAM ex epistola tua percepi voluptatem: permitte enim mihi, vti verbis publicis: nec illa ad significationem Stoicam reuoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sanè: ponere tamē illam solemus ad demōnstrandam animi hilarem affectionē. Scio,inquam, & voluptatem(si ad nostrum album verba dirigimus)rem inanem esse, & gaudium nisi sapienti nō contingere. Est

enim

enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis, vulgo tamen sic loquimur, vt dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, vt ex partu vxoris percepisse: quæ adeo non sunt gaudia, vt sæpe initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: *Et mala mentis Gaudia*, diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significauit enim homines, malo suo lætos. tamen ego non immerito dixeram, cœpisse me magnam ex epistola tua voluptatem. Quamuis enim ex iusta causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinionem falsi boni motam, inmoderatam & immodicam. Sed vt ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit. habet verba in potestate. non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius verbi decore placentis, vocentur, quod tibi non euenit. pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quam loqueris: Hoc maioris rei indicium est. apparet animum quoque nihil habere superuacui, nihil tumidi. Inuenio tamē translationes verborum, vt non temerarias, ita non indecoras, vt quæ periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quibus si quis nos vti vetat, & poetis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter & demonstrandæ rei causa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poetis, sed vt imbecillitatis nostræ adminicula sint, & vt discentem & audientem in rem præsentem adducant. Sextium ecce cum maxime lego, vitam acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem. mouit me imago ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, vbi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas vndique expandit, vt vbicunque infesti aliquid oritur, illic parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant, quod in exercitibus his, quos impe-

ratores magni ordinant, fieri videmus, vt imperium ducis simul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, vt signum ab vno datum, peditem simul equitémque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpe hostem timuere sine causa, tutissimúmque illis iter, quod suspectissimum fuit. Nihil stultitia pacatum habet. Tam supernè illi metus est, quam infra. Vtrumque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt: ad omnia pauet. imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem ad omnem incursum munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitiis iacuimus, elui difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quæram, quod mecum sæpe dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus: nec tota ad salutem impetu nitimur: deinde quia illa quæ à sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuitérque tam magnæ rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, aduersus vitia discere, qui quantum à vitiis vacat discit? Nemo nostrum in altum descendit. summa tantum decerpsimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundéque occupatis fuit. Illud præcipuè impedit, quod cito nobis placemus: si inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri. Adeóque indulgemus nobis, vt laudari velimus in id cui contraria cũ maximè facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperantissimum. Sequitur itaque, vt ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum iam in India vagaretur & gentes ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret in obsidione cuiusdam vrbis dum circuit muros, & dum imbecillissima mœnium quærit, sagitta ictus, diu persedere, & incœpta agere perseuerauit,

Dein-

Deinde cum, repreſſo ſanguine, ſicci vulneris dolor creſceret, & crus equo ſuſpenſum paulatim obtorpuiſſet, coactus abſiſtere: Omnes, inquit, iurant me Iouis eſſe filium, ſed vulnus hoc hominem eſſe me clamat Idem nos faciamus: cũ pro ſua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem eſſe: ego autem video quam multa inutilia cõcupiſcam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus ſatietas monſtrat, quis cibo debeat eſſe, quis potioni modus: quantum capiam adhuc neſcio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non eſſe ſapientem. Sapiens ille eſt, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcuſſus, cum diis ex pari viuit. Nunc ipſe te conſule: ſi nunquam mœſtus es, nulla ſpes animum tuũ futuri expectatione ſolicitat, ſi per dies noctéſque par & æqualis animi tenor erecti & placentis ſibi eſt, perueniſti ad humani boni ſummam. Sed ſi appetis voluptates, & vndique, & omnes, ſcito tantum tibi ex ſapientia, quãtum ex gaudio deeſſe. ad hoc cupis peruenire: ſed erras, qui inter diuitias illuc venturum eſſe te ſperas. Inter honores gaudium, id eſt, inter ſolicitudines, quæris? Iſta quæ ſic petis, tanquam datura lætitiam ac voluptatem, cauſæ dolorũ ſunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium, ſed vnde ſtabile magnúmque conſequantur, ignorant. Ille ex conuiuiis & luxuria. Ille ex ambitione, & circumfuſa clientiũ turba. Ille ex amica, alius ex ſtudiorum liberalium vana oſtentatione, & nihil ſanantibus literis. Omnes iſtos oblectamenta fallacia & breuia decipiũt, ſicut ebrietas, quæ vnius horæ hilarem inſaniam, longi temporis tædio penſat: ſicut plauſus & acclamationis ſecundæ fauor, qui magna ſolicitudine & partus eſt, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc eſſe ſapientiæ effectũ, gaudij æqualitatem. Talis eſt ſapientis animus, qualis mundi ſtatus ſuper lunã. Semper illic ſerenũ eſt. Habes ergo, quare velis ſapiẽs eſſe, quia nunquã ſine gaudio eſt. Gaudiũ hoc non naſcitur, niſi ex virtutũ cõſcientia Nõ poteſt gaudere, niſi fortis, niſi iuſtus, niſi tẽperans. Quid ergo, inquis? ſtulti ac mali nõ gaudent? Non magis quã prædã nacti leones. Cũ fatigauerũt ſe vino & libidinib. cũ illos nox inter vina defecit, cũ voluptates, anguſto corpori vltra quã capiebat ingeſta, ſuppurare cœperunt, tunc exclamant miſeri Virgilianum illum verſum:

Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur, non desinit. desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPIST. LX. QVEROR, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optauit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater. Nondum intelligis, quantum mali optauerint. O quàm inimica nobis sunt vota nostrorum, eo quidem inimiciora quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur, inter execrationes parentum creuimus. Exaudiant dij quandoque nostram vocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid Deos, quasi nondum ipse alere nos possimus? Quam diu sationibus implebimus magnarum vrbium campos? quam diu nobis populus metet? quam diu vnius mensæ frumentum multa nauigia, & quidem non ex vno mari, subuehent? Taurus paucissimorum iugerum pascuis impletur: vna silua elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura aluum dedit, cum tam modica corpora dedisset, vt vastissimorum edacissimorumque animalium auiditatem vinceremus? Minimè. Quantulum est enim quod naturæ datur? Paruo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (vt ait Sallustius) ventri obedientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam verò ne animalium quidem, sed mortuorum. Viuit is qui se vtitur. Qui verò latitant & torpent, sic in domo sunt, quasi in conditiuo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.

EPIST. LXI DESINAMVS quod volumus velle. Ego certè id ago senex, ne videar eadem velle, quæ puer volui. In hoc vnum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, vt mihi instar totius vitæ, sit dies. Nec mehercules tanquam vlti-

vltimum rapio,sed sic illum aspicio, tanquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquã cum maxime scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideo fruor vita:quia quamdiu futurum hoc sit, minimi pendo. Ante senectutem curaui,vt bene viuerem:in senectute,vt bene moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam,ne quid vnquam inuitus facias,quicquid necesse est,futurum est. Repugnanti,non volenti necessitas est :in volente necessitas non est. Ita dico,qui imperia libens excipit,partem acerbissimam seruitutis effugit,facere quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est : sed qui inuitus facit. Itaque sic animum componamus , vt quicquid res exiget,id velimus,& inprimis finem nostri sine tristitia cogitemus : ante ad mortem quam ad vitam præparandi sumus. Satis instructa vita est : sed nos instrumentorum eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur,& semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni, nec dies faciunt sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat mortem plenus expecto.

EPIST. LXII. MENTIVNTVR,qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt. Simulant occupationes,& augent & ipsi se occupant Vaco,mi Lucili, vaco : & vbicunque sum, meus sum. Rebus enim non me trado , sed commodo : nec consector perdendi temporis caussas : & quocunque constiti loco ,ibi cogitationes meas tracto,& aliquid in animo salutare verso. Cum me amicis dedi,non tamen mihi abduco:nec cum illis moror quibus me tempus aliquod congregauit , aut caussa ex officio nata:sed cum optimo quoque sum:ad illos in quocunque loco, in quocunque sæculo fuerint , animum meum mitto. Demetrium,virorum optimum mecum circumfero. & relictis conchyliatis cum illo seminudo loquor ,illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse.Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarum via est.Demetrius autem noster sic viuit non tanquam contempserit omnia, sed tanquam aliis habenda permiserit.

EPIST. LXIII. MOLESTE fers decessisse Flaccum,amicum tuum:plus tamen æquo dolere te nolo. Illud,vt non doleas , vix audeo exigere ; etsi esse melius scio. Sed cui

ista firmitas animi continget, nisi iam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest pro lapsis ad lacrymas, si non nimiæ decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. Lacrymandū est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere: cum poëtarum Græcorum maximus ius flendi dederit in vnum duntaxat diem: cùm dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse. Quæris vnde sint lamentationes, vnde immodici fletus? Per lacrymas argumenta desiderij quærimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam? Est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? inquis, obliuiscar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quælibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt Cùm primùm te obseruare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabitur: eóque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus vt iucunda fiat nobis amissorum recordatio. Nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen illud fieri necesse est, vt cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrat, hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, vt dicere solebat Attalus noster: Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: quomodo poma quædam sunt suauiter aspera: cum vero interuenit spatium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, hæc acria quoque & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos tanquam amissurus: amisi tanquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Desine beneficium naturæ malè interpretari. abstulit, sed dedit. Ideo amicis auidè fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit incertum est. Cogitemus quàm sæpe illos reliquerimus,

in

in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quam sæpe eodem morantes loco, non viderimus. intelligemus plus nos temporis perdidisse in viuis. Feras autem hos, qui cùm negligentissimè amicos habeant, miserrimè lugent: nec amant quenquam, nisi cùm perdiderunt. Ideóque tunc effusius mœrent: quia verentur ne dubium sit an amauerint. sera indicia affectus sui quærunt. Si alios habemus amicos, malè de his & mœremur & existimamus: quia parum valēt in vnius elati solatium: si non habemus, maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quam à fortuna accepimus. Illa vnum abstulit: nos quenquam non fecimus. Deinde ne vnum quidem amauit, qui plus quàm vnum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa vnica tunica, complorare se malit, quàm circunspicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat quo tegat scapulas, nónne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti. quære quem ames. Satius est amicum reparare, quàm flere. Scio pertritum iam hoc esse quod adiecturus sum. non tamen ideo prætermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore inuenit. Turpissimum autem est in homine prudente remedium mœroris, lassitudo mœrendi. Malo relinquas dolorem, quam ab illo relinquaris. quam primum id facere desiste, quod, etiam si voles, diu facere non poteris. Annum fœminis ad lugendum constituere maiores, non vt tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadauere reuulsis, cui lacrymæ in totum mensem durauerint? Nulla res citius in odium venit, quàm dolor: qui recens, consolatorem inuenit, & aliquos ad se adducit: inueteratus verò, deridetur. nec immeritò. aut enim simulatus aut stultus est. Hæc tibi scribo, is qui Annæum Serenum carissimum mihi tam immodicè fleui, vt (quod minimè velim) inter exempla sim eorum quos dolor vicit: hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi causam sic lugendi fuisse; quod nunquam cogitaueram mori eum ante me posse. Hoc vnum mihi occurrebat, minorem esse, & multò minorem: tanquam ordinem fata seruarent. Itaque assiduè cogitemus, tam de nostra

quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui. Minor est Serenus meus. quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. quia non feci, imparatum subito fortuna percussit: nunc cogito omnia & mortalia esse, & incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quicquid vnquam potest. Cogitemus ergo Lucili carissime, cito nos eo peruenturos, quo illum peruenisse mœremus. Et fortasse (si modo sapientium vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est.

EPIST. LXIV. FVISTI heri nobiscum. Potes queri si heri tantum: ideo adieci, nobiscum: mecum enim semper es. Interuenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret. non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & terrere vigiles solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo fuit, vt in conuiuio, nullam rem vsque ad exitum adducens, sed aliunde transiliens. Lectus est deindè liber Q. Sextij Patris, magni, si quid mihi credis, viri, &, licet negent, Stoici. Quantum in illo, dij boni, vigoris est, quantum animi? hoc non in omnibus philosophis inuenies. Quorundam scripta clarum habent tantum nomen: cetera exanguia sunt. Instituunt, disputant cauillàtur. Non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Viuit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacunque positione mentis sim, cùm lego hunc (fatebor tibi) libet omnes casus prouocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna? congredere paratum vides. Illius animum induo, qui quærit vbi se experiatur, vbi virtutem suam ostendat.

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientia exerceat: Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ vitæ magnitudinem, & desperationem eius non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa præstabit, vt illam admireris, & tamen speres, mihi certè temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ. Non

aliter

aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum, quem sæpe tanquam spectator nouus video. Veneror itaque inuenta sapientiæ, inuentoréſque. Adire tanquam multorum hereditatem iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamiliæ: faciamus ampliora quæ accipimus. maior ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis multumque restabit: nec vlli nato post mille sæcula præcludetur occasio aliquid adhuc adiiciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inuenta sunt: hoc semper nouum erit, vsus, & inuentorum ab aliis scientia & dispositio Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia quærere. hæc tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor auertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoueantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt. Suspiciendi tamen sunt, & ritu deorum colendi. Quidni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi; & natales celebrem? Quidni illos honoris causa semper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut prætorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam, equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem vtrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleantémque in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo.

EPIST. LXV. HESTERNVM diem diuisi cum mala valetudine: antemeridianum illa sibi vindicauit: postmeridianum mihi cessit. Itaque lectione primum tentaui animum. Deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, immo permittere. aliquid scripsi, & quidem intentius, quam soleo. dum cum materia difficili contendo, & vinci nolo: donec interuenerunt amici, qui mihi vim

afferrent,& tanquam ægrum intemperantem coërcerent. In locũ illi sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite es, te arbitrum adegimus: plus negotij habes quàm existimas. Triplex causa est, dicunt, vt scis, Stoici nostri; duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Causa autem, id est ratio, materiam format, & quocunque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo vnde aliquid fiat, deinde à quo fiat. hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ: itaque quod de vniuerso dicebam, ad hæc transfer quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium: & artificem, qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit, causa artifex. Eadem conditio rerum omnium est. ex eo constant quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet vnam causam esse, id quod facit. Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda, opifex. Tertia, forma, quæ vnicuique operi imponitur, tanquam statuæ. Nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Æs prima statuæ causa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo ea funderetur, duceretúrve. Secunda causa artifex est: non potuisset enim æs illud in habitum statuæ figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia causa est forma, neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta causa est, faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricauit: vel gloria, si laborauit in nomen: vel religio, si donum templo parauit. Ergo & hæc causa est propter quam fit. An non putas inter facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adiecit: exemplar, quam ipse Ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, vtrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos: nam intus quod sibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus

intra

intra se habet,numerosque vniuersorum quę agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est,quas Plato Ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur,permanet, & hominibus laborantibus,intereuntibus,illa nil patitur. Quinque ergo causæ sunt,vt Plato dicit: Id ex quo,id à quo,id quo, id ad quod,id propter quod.Nouissime id quod ex his est, tãquam in statua (quia de hac loqui cœpimus) id ex quo, æs est: Id à quo,artifex est: Id quo,forma est, quæ aptatur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatus is qui facit: Id propter quod,facientis propositum est, Id quod ex istis est,ipsa statua. Hæc omnia mundus quoque (vt ait Plato) habet. Faciens, hic Deus est: ex quo fit, hæc materia est: forma,hæc est habitus,& ordo mundi quem videmus. Exemplar,scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit,propositum,propter quod fecit.Quęris, quid sit propositum Deo? Bonitas, ita certe Plato ait quæDeo faciendi mundum causa fuit. bonus est,bona fecit: bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaque quam optimum potuit.Fer ergo iudex sententiam,& pronuntia,quis tibi verisimillimum videatur dicere,non quis verum dicat. Id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Hæc quæ ab Aristotele & Platone ponitur,turba causarum,aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocunque remoto quod effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt ponant inter causas tempus: nihil sine tempore potest fieri. ponant locum: si non fuerit vbi fiat aliquid,ne fiet quidem. ponant motum: nihil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars,nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem causam quærimus. hæc simplex esse debet. Nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit causa: Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non sunt multæ & singulæ causæ, sed ex vna pendent, ex ea quæ facit.Formam dicis causam esse: hanc imponit artifex operi. pars est, non causa. Exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causæ necessarium. Sic, necessarium est exemplar artifici, quomodo scalprum, quomodo lima. sine his procedere ars nõ potest,non par-

tes tamen hæc artis, aut causæ sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est. vt sit causa, non est efficiens causa, sed superueniens. Hæ autem innumerabiles sunt: nos de causa quærimus generali. Illud verò non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus causam esse. multum enim interest inter opus & causam operis. Aut fer sententiam: aut (quod facilius in eiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista conterere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scruto. Deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, vt existimas, perdo. Ista enim omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatem inutilem distrahantur, attollunt & leuant animum, qui graui sarcina pressus, explicari cupit, & reuerti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc animi pōdus ac pœna est: premente illo vrgetur: in vinculis est, nisi accessit philosophia, & illum respirare rerum naturæ spectaculo iussit, & à terrenis dimisit ad diuina. Hæc libertas eius est, hæc euagatio: subducit interim se custodiæ in qua tenetur, & cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quotiens potest, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. Sapiens sectatorque sapientiæ adhæret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit, & velut sacramento rogatus, hoc quod viuit stipendium putat, & ita formatus est, vt illi nec amor vitæ nec odium sit, patiturque mortalia, quamuis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturæ ac toto abductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ sint initia vniuersorum, quis rerum formator, quis omnia in vna massa, & materia inerti conuoluta discreuerit? Non quæram, quis sit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit, quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, nimia defor-

mitate

mitate latentibus faciem diuiserit, vnde lux tanta fundatur: ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quæram? ego nesciam vnde descenderim? semel hæc mihi videnda sint, an sæpe? Nesciam quo hinc iturus sim? quę sedes expectet animam solutam legibus seruitutis humanæ? Vetas me cælo interesse, id est, iubes me viuere capite demisso? Maior sum, & ad maiora genitus, quam vt mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter aspicio, quam vinculum libertati meæ circundatum. Hoc itaque oppono fortunę, in quo resistat: nec per illud ad me vllum transire vulnus sino. Quicquid in me potest iniuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat: nunquam me caro ista compellet ad metum, nũquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cum visum fuerit, distraham cum illo societatem: & nunc tamen hæremus, non erimus æquis partibus socij: animus ad se omne ius ducet. Cõtemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum reuertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio: Nempe vniuersa ex materia & ex Deo cõstant Deus ista tẽperat, quæ circũfusa rectorẽ sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus: quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem Mors quid est? aut finis est, aut transitus, nec desinere timeo: idem est enim quod non cœpisse: nec transire: quia nusquam tam angustẽ ero.

EPIST. LXVI. CLARANVM condiscipulum meum vidi post multos annos: non puto expectas vt adiiciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem & cum corpusculo suo colluctantẽ Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocauit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimũ ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cetera contemnenda à cõtemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens à corpore virtus.

Nullo enim honestamento eget: ipsa & magnũ sui decus est, & corpus suum consecrat. Certe Claranum nostrum cœpi intueri: formosus mihi videtur, & tam rectus corpore quam est animo. Potest ex casa vir magnus exire: potest & ex deformi humilique corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, vt approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus: vt scire possemus, non deformitate corporis fœdari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamuis autem paucissimos vna egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt quos subinde egeram, & ad te mittã. Hoc primo die quæsitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum condicio est. Quædam (vt nostris videtur) prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, & in morbo graui temperantia. Illa bona, directo optamus nobis: hæc, si necesse erit: Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus & compositus, ac probus vultus, & conueniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter paria esse possunt, cum alia optanda sint, alia auersanda? Si volumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuẽs vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inserens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibúsque intentus, ex æquo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter inuictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus cum decore, cum viribus sanus ac siccus imperturbatus, intrepidus: quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimat. Talis animi virtus est, hæc eius facies, si sub vnum veniat aspectum, & semel tota se ostendat. Ceterum multæ eius species sunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut minor ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest, nec virtuti

ire

ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates conuertitur, ad rerũ quas actura est habitum figurata: quicquid attigit, in similitudinẽ sui adducit & tinguit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intrauit disposuitque, condecorat: quicquid tractauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius & magnitudo vltra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil inuenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius. omnis in modo est virtus. modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat, non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accidere perfecto potest? Nihil. Aut perfectum non erat, cui accessit. Ergo ne virtuti quidem: cui si quid adiici potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestum est enim propter quod illa quæ retuli. Quid porro decorum & iustum, & legitimum? non eiusdem esse formæ putas? certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectæ rei signum est: bonum omne in easdem cadit leges: iuncta est priuata & publica vtilitas, tam mehercules, quam inseparabile est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera virtutum, & omnes homines quibus illa cõtigere. Satorum vero animaliumque virtutes, cum mortales sint, fragiles, caducæque, & incertæ exiliunt, residuntque: & ideo non eodem pretio æstimantur. Vna inducitur humanis virtutibus regula: vna enim est ratio recta, simplexque Nihil est diuino diuinius, cælesti cælestius. Mortalia eminent, cadunt deteruntur, crescunt: exhauriuntur, implentur. Itaque illis in tam incerta sorte inæqualitas est. Diuinorũ vna natura est. Ratio autem nihil aliud est, quã in corpus humanum pars diuini spiritus mersa. Si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinum est. Nullum porro inter diuina discrimen est: ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis atque obstinata tormentorum perpessio. In vtroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa & laxa: in altero pugnax & intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius qui fortiter hostium mœnia expugnat, & eius qui obsidionẽ patientissime sustinet? Et magnus

Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque inuictas manus in exitiū ipsas sui verti; & magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum cui mors aperta est, & in complexu libertatis expirat. Æque reliqua quoque inter se paria sunt, trāquillitas, simplicitas, libertas, constantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim istis vna virtus subest quæ animum rectum & indeclinabilem præstat. quid ergo? nihil interest inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? Nihil, quantum ad ipsas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus vtraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas, in altero contra naturam dolor. Itaque media sunt hæc, quæ plurimum interualli recipiunt. Virtus in vtraque par est. Virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta. Necesse est ergo æqualia sint bona vtraque: quia nec hic potest se melius in gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quæ extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt, desinit vnum bonum esse quod honestum est. Si hoc cōcesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab inuito, quod à coacto fit. Omne honestum volūtarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiuersationem, metum, quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. Nam quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tranquillum est. Si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna discordia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honeste aliquid facturus est, quicquid apponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat. Omne honestum, iniussum incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit. Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, vtrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo taceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, vnius in conuiuio iacentis, alterius inter

inter tormenta fortissime stantis: cum (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio, alterum petam, alterum vitabo. Illud secundum naturā est, hoc contra. Quamdiu sic æstimantur, magno inter se dissident spatio. Cū vero ad virtutem ventum est, vtraque par est & quæ per læta procedit, & quæ per tristia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quicquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minora lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias virtus magnitudine sua elidit atque opprimit & quocunq; affulsit, ibi quicquip sine illa apparet, extinguitur: nec magis vllam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc vt scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine vlla cunctatione percurret: stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseuerabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit aspiciet: & se honestæ rei tanquā bono viro credet: vtilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam. Eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper, aut exul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virū bonū, diuitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: vterque ęque bonus vir erit, etiam si fortuna dispari vtetur. Idem (vt dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus. Æque laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit quam si ex aliqua parte mutilatum. Alioqui hoc erit, ex seruorum habitu dominum æstimare. Omnia enim ista in quæ dominium casús exercet, seruilia sunt, pecunia, & corpus & honores: imbecilla, fluida, mortalia possessionis incertæ. Illa rursus libera & inuicta opera virtutis, quæ non ideo magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractantur, nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem, nec robustum & lacertosum, quam gracilem & languidi corporis. Ergo nę rem quidem magis appetes hilarem aut pa-

catam, quam distractam & operosam. & si hoc est, magis diliges ex duobus æquè bonis viris nitidum & ynctum, quam pulueruleutum & horrentem. Deinde huc vsque peruenies, vt magis diligas integrum omnibus membris & illæsum, quam debilem aut luscum. Paulatim fastidium tuum illo vsque procedet, vt ex duobus æque iustis ac prudentibus comatum & crispulum malis, quam recaluastrum. Vbi par est in vtroque virtus, non comparet aliarum rerum inæqualitas. Omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter suos agit vt filium sanum quam æquum magis diligat? procerũne & excelsum quam breuem & modicum? Fœtus suos non distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omnium sternunt. Aues ex æquo partiuntur cibos. Vlixes ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriã, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum hæc pertinent? vt scias, virtutem omnia opera sua, velut fœtus suos, iisdem oculis intueri, æque indulgere omnibus, & quidem impensius, laborantibus: quoniam quidé etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinat. Virtus quoque opera sua quæ videt affici & premi, non magis amat sed parentum bonorum more, magis cõplectitur ac fouet. Quare nõ est vllum bonum altero maius? quia non est quicquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere. Hoc magis par est alicui quam illud: ergo nec honesto honestius quicquam est. Quod par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est, moderate gaudere & moderate dolere. Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem sub terrore gemitus deuorantem. illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia: vtraque nihilominus paria: quia quicquid incommodi est, velamento maioris boni tegitur. quisquis hæc imparia iudicat, ab ipsis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idem pendunt idem patent: falsa multum habét vani. Itaque speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quicquid vera ratio commendat, solidum & æternum est: firmat animum, attollitque, semper futurũ in excelso. Illa quæ temere laudantu

dantur & vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus & illas non aliter quam animalia species periculi agitant. Vtraque res ergo sine causa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicij tenax est. Non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus, quæ non aliud est, quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt. Si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, quæ rectæ sunt, & honestæ. Ceterum magna habebunt discrimina, variante materia: quæ modo latior est, modo angustior, modo illustris, modo ignobilis, modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est: tanquam viri boni, omnes pares sunt qua boni sunt: sed habent differentias ætatis: alius senior, alius iunior habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunæ: ille diues, hic pauper est: ille gratiosus, potens, vrbibus notus & populis: ignotus hic plærique, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quod vtile sit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam: nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri prouidus est: nec præteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriésque contexitur & vanitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac leuissimas iudicat. omne illi bonum in animo est. Ceterum quædam prima existimat, ad quæ ex proposito venit. tanquam victoriam, bonos liberos, patriæ salutem: quædam secunda, quæ non apparent nisi in rebus aduersis: tanquam æquo animo pati morbum magnum exilium: quædam media, quæ nihilo magis secundum naturam sunt, quam contra naturam, tanquam prudenter ambulare, composite sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere, quam aut stare aut ambulare. Duo illa superiora, diuersa sunt. Prima enim secundum

naturam ſunt, gaudere liberorum pietate, patriæ incolumitate. Secunda contra naturam ſunt, fortiter obſtare tormentis, & ſitum perpeti, morbo vrente præcordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum eſt? Minime. Sed illud aliquando contra naturam eſt, in quo bonum illud exiſtit. vulnerari enim & ſubiecto igne tabeſcere, & aduerſa valetudine affligi, contra naturam eſt: ſed inter iſta ſeruare animum infatigabilem, ſecundum naturam eſt. Et vt, quod volo, exprimam breuiter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum nunquam, quoniam bonũ ſine ratione nullum eſt: ſequitur autem ratio naturam. Quid eſt ergo ratio? naturæ imitatio. Quid eſt ſummum hominis bonum? ex naturæ voluntate ſe gerere. Non eſt, inquit, dubium, quin felicior pax ſit nunquam laceſſita, quam multo reparata ſanguine. Non eſt dubium, inquit, quin felicior ſit inconcuſſa valetudo, quàm ex grauibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bonum ſit gaudium, quam obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quæ fortuita ſunt, plurimum diſcriminis recipiunt: æſtimantur enim vtilitate ſumentium. Bonorum vnum propoſitum eſt, cõſentire naturæ. Hoc in omnib. par eſt. Cum alicuius in ſenatu ſententiã ſequitur, non poteſt dici: Ille magis aſſentitur quam ille. ab omnibus in eandẽ ſententiam itur. Idem de virtutibus dico: omnes naturæ aſſentiuntur. Idem de bonis dico: omnia naturę aſſentiuntur. Alter adoleſcens deceſſit, alter ſenex, aliquis præter hos infans: cui nihil amplius contigit, quam proſpicere vitam. Omnes hi æquè fuere mortales, etiamſi mors aliorum longius vitam paſſa eſt procedere, aliorum in medio flore excidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cœnam dum ſolutus eſt, alterius continuata mors ſomno eſt. alium concubitus extinxit. His opponere ferro tranſfoſſos, aut exanimatos ſerpentum morſu, aut fractos ruina, aut per longam neruorum contractionem extortos minutatim. Aliquorum melior dici, aliquorum peior poteſt exitus: mors quidem omnium par eſt: per quæ venit, diuerſa ſunt: id in quo deſinunt, vnum eſt. mors nulla

maior

maior aut minor est: habet enim eundē in omnibus modum, finiisse vitam. Idem tibi de bonis dico: hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba: illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit: vtrunque æquè bonum est, quamuis illud plana molliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur. virtus æquat inter se quicquid agnoscit. Nec est quod hoc inter nostra placita mireris apud Epicurum duo bona sunt ex quibus summum illud beatumque componitur: vt corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hæc bona non crescunt, si plena sunt. Quo enim crescet, quod plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic hominis corpus animumque curantis & bonum suum ex vtroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extrà blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed vt ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis & animi pace cōtentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum simillimam huic nostræ diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quę malit cōtingere sibi: vt corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quæ quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobat: tāquam illam, quam paulo ante dicebam, malæ valetudinis & dolorum grauissimorum perpessionem in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, vlteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem: beatum autē agere: nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri: sed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda & exæquanda summis sunt. Nō potest dici hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ vitæ clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gra-

tias egit. Permitte mihi, mi Lucili, virorum optime, aliquid audacius dicere si vlla bona maiora esse aliis possent, hæc ego quæ tristia videntur, mollibus illis & delicatis prætulissem. Maius est enim perfringere difficilia, quam læta moderari. Eadem ratione fit scio, vt aliquis felicitatem bene & calamitatem fortiter ferat. Æque fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succisis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque hæc magis laudauerim bona exercitata & fortia, & cũ fortuna rixata. Ego dubitem quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucij, quam cuiuslibet fortissimi saluam (Stetit hostium flammarumque contemptor, & manum suam in hostili foculo distillantem perspectauit, donec Porsenna, cuius pœnæ fauebat, gloriæ inuidit, & ignem inuito eripi iussit. Hoc bonum quid ni inter prima numerem, tantoque maius putem, quam illa secura & intentata fortunæ, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quã armata? Quid ergo? inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, nisi qui potest optare, non potest facere. An potius optem vt malacissandos articulos exoletis meis porrigam, vt muliercula: aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorem putem Mucium, qui sic tractauit ignem, quasi illam manum tractatori præstitisset? In integrum restituit, quicquid errauerat. Confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

EPIST. LXVII. Vt à communibus initium faciam, ver aperire se cœpit: sed iam inclinatum in æstatem quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est: sæpe enim in hiemem reuoluitur. Vis scire quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigido aeri: adhuc rigorem eius infringo. Hoc est inquis, nec calidũ, nec frigidum pati. Ita est mi Lucili iam ætas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur æstate. Itaque maior pars in stramentis degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? Quicquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. Si quando interueniunt epistolæ tuæ, tecum

cum esse mihi videor: & sic afficior animo tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque & de hoc quod quæris, quasi colloquar tecum: quale sit vna scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit? Si bonum est, inquis fortiter torqueri, & magno animo vri, & patienter ægrotare, sequitur vt ista optabilia sint. Nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum soluisse, quod flagellis cæsus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili, ista: & intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse à me velim: sed si sustinenda fuerint, vt me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quid ni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, vt vulnera, vt famem, & omnia quæ bellorum necessitas fert, generose feram optabo. Non sum tam demens, vt ægrotare cupiam: sed si ægrotandum fuerit, vt nihil intemperanter, nihil effœminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnino asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primũ quia fieri non potest, vt aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit. deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis non est, etiamnum interrogo, Nónne fortitudo optabilis est? Atqui pericula contemnit & prouocat. Pulcherrima pars eius, maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obuiam ire vulneribus. Interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est; & tormenta patienter ferre optabile est: nec tamen ideo solummodo ferre tormenta optabile est. Hoc enim fortitudinis pars est. Sed separa ista, vt dixi: nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen vnquam, hoc sibi optauit? Quædam vota aperta & professa sunt cum particulatim fiunt: quædã latent, cum vno voto multa comprehensa sunt. Tanquam opto, mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus variis constat. In hac

est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus. Rutilij exilium, calix venenatus, qui Socratem transtulit è carcere in cœlum Ita cum optaui mihi vitam honestam, & hęc optaui, sine quibus interdum honesta non potest esse:

> *O terque quaterque beati,*
> *Queis ante ora patrum, Troiæ sub mœnibus altis*
> *Contigit oppetere.*

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro rep deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ virtutis æmulus conceptis sollemnibus ac iam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc sollicitus tantum vt litaret, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus vtitur fortasse, cum vna in promptu sit & maxime appareat patientia. Ceterum illic est fortitudo: cuius patientia & perpessio, & tolerantia, rami sunt. Illic est prudentia, sine qua nullum initur consilium: quæ suadet, quod effugere non possis, quam fortissime ferre. Illic est constantia: quæ adiici loco non potest, & propositum nulla vi extorquente dimittit. Illic est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quicquid honeste fit vna virtus facit, sed de consilij sententia. Quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiã si ab vna fieri videtur, optabile est Quid? tu existimas ea tãtũ optabilia esse, quæ per voluptatem & otium veniunt? quę excipiuntur foribus ornatis? Sunt quædam tristes voluptates, sunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, vt ad Pœnos perueniret? Indue magni viri animum, & ab opinione vulgi secede paulisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non sertis, sed sudore & sanguine colenda est aspice M. Catonẽ sacro illi pectori purissimas manus admouentem, & vulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, Vellem quæ velles, & moleste fero; an, Feliciter, quod agis. Hoc loco mihi De-

hi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunæ incursionibus, mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione & incursu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcusso iacere, non est tranquillitas, malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quam in deliciis habeat. torqueor, sed fortiter. bene est: occidor, sed fortiter. bene est. Audi Epicurum, dicet, Et dulce est. Ego tam honestæ rei ac seueræ nunquam molle nomen imponam. Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit, non quod vrit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute præstantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quicquid ex huius geritur imperio.

EPIST. LXVIII. CONSILIO tuo accedo: abscondo te in otio, sed & ipsum otium absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam si non præcepto, at exemplo licet scias: sed ex præcepto quoque facies. Id tibi, cum voles, approbabo Nec ad omnem Remp. mittimus nec semper, nec sine vllo fine. Præterea cum sapienti Remp. ipso dignam dedimus, id est, mūdum, non est extra Remp. etiam si secesserit. immo fortasse relicto vno angulo, in maiora atque ampliora transit, & cœlo impositus, intelligit, cum sellam aut tribunal ascenderat, quam humili loco sederit. Depono hoc apud te: nunquam plus agere sapientem, quam cum in conspectum eius diuina atque humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi cœperem, vt otium tuum ignotum sit. Non est quod inscribas tibi philosophiam. Atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quædam, ne inueniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt. Idem tibi faciendum est: alioqui non deerūt qui persequantur Multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. Vile videtur quicquid patet: aperta effractarius præterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque. in secreta erūpere cupit. Optimum itaque est non iactare suum. Iactandi autem genus est, nimis latere, & à conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus

est,ille multis annis non transit domus suæ limē. Conuocat turbam,quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cum secesseris, non est agendū hoc, vt de te homines loquantur, sed vt ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? Quod homines de aliis libentissime faciunt.De te apud te male existima.Assuesce & dicere verum, & audire.Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. Itaque alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat.Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent:in cetera neglegētes, huic,à quo sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causariæ partes,quibus adhibēda curatio est.Quid in otio facio?vlcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, liuidam manum,aut contracti cruris aridos neruos,permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum. Maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore collectio & vomica est.Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempsit omnia, & damnatis humanæ vitæ furoribus fugit Nihil damnaui nisi me:non est quod proficiendi causa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilij speras.Non medicus, sed æger hic habitat. Malo illa, cum discesseris,dicas, Ego istum beatum hominem putabam & eruditum: erexerā aures. destitutus sum, nihil vidi,nihil audiui quod cōcupiscerem, ad quod reuerterer. Si hoc sentis,si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam inuideas. Otium,inquis. Seneca mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas & pulchriora, quam quæ reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores,dirigere in litterarum senes orbos, plurimum in foro posse,inuidiosa potentia ac breuis est, &, si verum æstimes,sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit. Ille stipendiis militaribus & quæsita per hoc dignitate.Ille clientū turba. Huius turbæ par esse non possum, huius gratiæ. Tanti est ab hominibus vinci,dum à me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi: vtinam de vita beata non in con-

spectu

ſpectu mortis ageremus. ſed nunc quoque non moreremur. Multa enim quæ ſuperuacua eſſe & mimica credituri fuimus rationi, nunc experientiæ credimus. Quod facere ſolent qui ſerius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus, hæc ætas optime facit ad hæc ſtudia. Iã deſpumauit: iam vitia primo feruore adoleſcentiæ indomita laſſauit: non multum ſupereſt vt extinguat. Et quando inquis, tibi proderit iſtud, quod in exitu diſcis, aut in quam rem? in hanc, vt exeam melior. Non eſt tamen quod exiſtimes, vllam ætatem aptiorem eſſe ad bonam mentem, quam quæ ſe multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit, quæ ad ſalutaria mitigatis affectibus, venit. Hoc eſt breuis huius boni tempus. quiſquis ſenex ad ſapientiam peruenit, annis peruenit.

EPIST. LXIX. MVTARE te loca, & in alium de alio tranſire nolo. Primum, quia tam frequens migratio inſtabilis animi eſt. coaleſcere otio non potes, niſi deſinas circumſpicere & errare. Vt animum poſſis continere, prius corporis tui fugam ſiſte. Deinde plurimum remedia continuata proficiunt. Interrumpenda non eſt quies, & vitæ prioris obliuio. Sine dediſcere oculos tuos: ſine aures aſſueſcere ſanioribus verbis quotiẽs proceſſeris, in ipſo trãſitu aliqua quæ renouent cupiditates tuas, tibi occurrent. quemadmodum ei qui amorem exuere conatur, euitanda eſt omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quam amor recrudeſcit: ita qui deponere vult deſideria rerum omnium, quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, auertat. Cito rebellat affectus: quocunque ſe verterit, pretium aliquod præſens occupationis ſuæ aſpiciet. Nullum ſine auctoramento malum eſt. Auaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plauſum, & ex hoc potentiam, & quicquid potentia poteſt. Mercede te vitia ſollicitant. hic tibi gratis viuendum eſt. Vix effici toto ſæculo poteſt, vt vitia tam longa licentia tumida ſubigantur & iugum accipiant: nedum, ſi tam breue tempus per interualla diſcindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum adducit aſſidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare, exerce te, vt mortẽ & excipias, & ſi ita res ſuadebit, acceſſas. Intereſt nihil, an illa ad nos vt

niat,an ad illam nos.Illud imperitissimi cuiusque verbum falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. Illud præterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. Nam quod relinquis,alienum est.

EPIST. LXX. POST longum interuallum Pompeios tuos vidi. in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum. quicquid illic iuuenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse,& paulo ante fecisse. Prænauigamus,mi Lucili, vitam, & quemadmodum in mari, vt ait Virgilius noster:

—Terræque vrbésque recedunt.

sic in hoc cursu rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus,deinde adolescentiam, deinde quicquid est illud inter iuuenem & senem medium, in vtriusque confinio positum: deinde ipsius senectutis optimos annos. Nouissime incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? Portus est aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet,quam qui cito nauigauit.Alium enim, vt scis,venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant:alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem euenire nobis puta.aliosvita velocissime adduxit,quo veniendum erat etiã cunctantibus:alios macerauit, & coxit: quæ,vt scis,nõ semper retinenda est. Nõ enim viuere bonũ est.sed bene viuere.Itaque sapiens viuit,quantũ debet, nõ quãtũ potest.Videbit vbi victurus sit,cum quibus,quomodo,quid acturus.Cogitat semper,qualis vita.nõ quanta sit.Si multa occurrunt molesta,& tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate vltima facit, sed cum primum illi cœperit suspecta esse fortuna, diligenter circũspicit,nunquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat:tardius fiat, an citius. Non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet:bene autẽ mori, est effugere male viuendi periculum. Itaque effœminatissimã vocem illius Rhodij exi-

dij existimo, qui cum in caueam coniectus esset à tyranno. & tanquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam vt abstineret cibo: Omnia, inquit, homini dum viuit speranda sunt. Vt sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quædam, licet magna, licet certa sint: tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem in eo qui viuit omnia posse fortunam, potius quam cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiamsi certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ manum. Stultitia, est timore mortis mori. Venit qui occidat. Expecta. quid occupas? quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem? Vtrum inuides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere & in expectatione mortis exegit: non hoc animo tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed vt præberet se legibus, vt fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia, grauis femina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, maiora sperantis, quam aut illo sæculo quisquam sperare poterat, aut ipse vllo. cum æger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus obsequiis: omnes enim necessarij deseruerant impie, iam non reum, sed funus. habere cœpit consilium, vtrum consciisceret sibi mortem, an expectaret. Cui Scribonia. Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere? Persuasit. Manus sibi attulit, nec sine causa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si viuit, alienum negotium agit. Non possis itaque de te in vniuersum pronuntiare, cum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an expectanda. Multa enim sunt, quæ in vtramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quidni huic iniicienda sit manus? Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem vtique qua sum exiturus è vita meliorem. Præterea, quemadmodum non vtique melior est longior vita, sic peior vtique mors longior. In nulla te magis, quam in morte, mori maximo

Te

gerere debemus. Exeat qua impetum cepit: siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem venas occupantem: pergat, & vincula seruitutis abrumpat. Vitam & aliis approbare quisque debet, mortem sibi. optima est, quæ placet. Stulte hæc cogitantur. Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare id manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? Hoc vnũ intuere, vt te fortunæ quam celerrime eripias Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Inuenies etiam professos sapientiam qui vim afferendam vitę suæ negent, & nefas iudicet ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decreuit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nihil melius æterna lex fecit, quam quod vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem, vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta, & aduersa discutere? Hoc est vnum, cur de vita non possimus queri. neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? viue. non placet? licet eo reuerti vnde venisti. Vt dolorem capitis leuares, sanguinem sæpe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur. Non opus est vasto vulnere diuidere præcordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo. etiam inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habita: propone tibi quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine conspicientibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum. aduersus paupertatem præparatus est animus? permansere diuitiæ: ad contemptum nos doloris armauimus? Nunquam à nobis exiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. vt fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis? Omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit. huius vnius rei vsum

qui

qui exigat dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanæ claustra perrumperent. non est quod iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit: cum vilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint, cumque commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere, obuia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum vnus è Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignum id quod ad emundanda obscœna adhærente spongia positum est, totum in gulam farsit, & vi præclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus. parum mundè, & parum decenter. Quid est stultius quam fastidiosè mori? O virum fortem! ô dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio vsus esset, quam animosè in profundam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis immisisset? Vndique destitutus, inuenit quemadmodum & mortem sibi d beret, & telum: vt scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, vt cuique visum erit, dum hoc constet, præferendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis vti; perseuerabo. plus enim à se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam à contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus. Iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario quam in ducibus belli ciuilis ostendam. Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nutaret, caput vsque eo demisit, donec radiis insereret; & tam diu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frangeret. eodem vehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. Cui ad manum plura sunt, per quæ sese efferat, is delectum agat, & qua potissi-

mum liberetur consideret. Cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, vbi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant. Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperauit, sed inuenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo Naumachiæ spectaculo vnus è barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? Quare ego mortem armatus expecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanta honestius mori discunt homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi perditi noxiosique habent, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eundem. Nihil autem interesse, vnde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, si licet, moriaris sine dolore. Sin autem non potes; fac quemadmodum potes, & quicquid obuenerit ad vim adferendam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto viuere: at contra pulcherrimum mori rapto.

EPIST. LXXI. SVBINDE me de rebus singulis cōsulis, oblitus vasto nos mari diuidi. cum magna pars consilij sit in tempore, necesse est euenire, vt de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostræ feruntur, immo voluuntur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, nascatur. Quemadmodum autem inueniatur, ostendam. Quotiens quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire, ad summum bonum & propositum totius vitæ respice. Illi enim consentire debet quicquid agimus. non disponet singula, nisi cui iam vitæ suæ summa proposita est. Nemo quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitę omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu te-

nutelum. Errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia viuimus casu. Quibusdam autem euenit, vt quædam scire se nesciant; quemadmodum quærimus sæpe eos, cum quibus stamus. ita plærumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges. digito, vt ita dicam demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere, cum possis dicere: Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est. Cetera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtutem adamaueris (amare enim parũ est) quicquid illa contigerit, id tibi, qualecunque aliis videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique quæ ceteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris. hoc liqueat, nihil esse bonum, nihil honestum: & omnia incommoda sua iura bona vocabuntur, quæ modo virtus honestauerit. Multis videmur maiora promittere, quam recipit humana condicio, nõ immerito. ad corpus enim respiciunt. reuertantur ad animum. iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, & relinque istum ludum literarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant. qui animum minuta docendo diminuunt & conterunt. fies similis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt vt philosophia potius difficilis quam magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam reuocauit ad mores, hanc summã dixit esse sapientiam, Bona malaque distinguere. Vt sis beatus, inquit, & te alicui stultum videri sine. quisquis volet tibi cõtumeliam facere, faciat. tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquauerit: quia nec bonum sine honesto, & honestum in omnibus par est. Quid ero? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? Nihil

interest vtrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? Hoc eius bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quidni par sit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona. virtus autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturæ est. Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed ille pulcherrimus reip. prætextus optimates, & prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, vno prælio profligabuntur: & tam magni ruina imperij, in totum dissiliet orbem. aliqua pars eius in Ægypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem miseriæ Reip. continget, semel ruere. Omnia licet fiant, Iubam in regno suo, non locorum notitia adiuuet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima. Vticensium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat. olim prouisum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. Tam magno animo feret aliquid sibi ad victoriam, quam ad præturam obstitisse. Quo die repulsus est, lusit: qua nocte periturus fuit, legit. Eodem loco habuit, prætura & vita excedere. omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni il e mutationem Reipubl. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur: non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies deijciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quæcunque vides supra nos currere & hæc quib s innexi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. Nulli non senectus sua est. Inæqualibus ista spatiis eodem natura demittit, quicquid est, non erit, nec peribit, sed resoluetur. Nobis solui perire est. Proxima enim intuemur; ad vlteriora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, & composita dissolui, dissoluta componi: in hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum æuum animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus, quodque est,

quod-

quodque erit, morte damnatum est. omnes quæ vsquam rerum potiuntur vrbes, quæque alienorum imperiorũ magna sunt & decora, vbi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitij genere tollentur: alias destruent bella: alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cauernam considentiis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publicata fata præcedo? Magnus animus Deo pareat: & quid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter diuina mansurus: aut certè sine vllo futurus incommodo naturæ suæ remiscebitur, & reuertetur in totum. Non est ergo M Catonis maius bonum honesta vita, quàm mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ subita res tulit. Nam si hanc inæqualitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis, & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantem, calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus seruatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere ne ex mollissimis quidem, ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Si beatus est, in summo bono est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet, si modo illi virtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. Manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quicquid infestat. Hunc animum quem sæpe induunt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestæ rei pulchritudo percussit, vt omnia fortuita contemnant, profectò sapientia infundet & tradet, persuadebit vnum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non

magis quàm regulam,qua rectum probari solet. Quam si flectes,quicquid ex illa mutaueris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta est. Flexuram non recipit:rigida est,amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus iudicat,de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt. Huic enim necesse est respondeant, ita paria sunt. Quid ergo? inquis. iacere in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? Illud licet magis admireris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est:si illud turpiter,hoc honestè fit. bona ista aut mala,non efficit materia, sed virtus. Hæc vbicunque apparuit,omnia eiusdem mensuræ ac pretij sunt.In oculos nũc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honestè iudicantis: quod dicam paria bona esse eius qui triumphat, & eius qui ante currum vehitur inuictus animo. Non putant enim fieri quicquid facere non possunt: ex firmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris,si vri,vulnerari,occidi, alligari iuuat? aliquando etiam libet.Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicij loco labor est,delicatus miseretur industrij, desidioso studere torqueri est. Eodem modo hæc,ad quæ omnes imbecilli sumus,dura atque intoleranda credimus, obliti quàm multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura,sed nos fluidi & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. Sic quædam rectissima, cùm in aquam demissa sunt, speciem curui præfractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas sed quemadmodum, refert. Animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum; dicet fortunatiorem sibi videri,qui omnia rerum aduersarum onera rigida ceruice sustollit quam qui supra fortunam extat. Non mirum est,in tranquillitate non concuti. Illud mirare,ibi extolli aliquem,vbi omnes deprimuntur; ibi stare, vbi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in aliis quæ aduersa appellamus mali? vt opinor, succidere mentem,& incuruari,& succumbere,quorum nihil sapienti viro potest euenire.

nire. Stat rectus sub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda sunt, displicet. Nam quicquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur: vires suas nouit: scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoueo. Memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis: hæc mordetur, vritur, dolet. Altera rationalis: hæc inconcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum, quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: cum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus ad summa procedens, cultorque virtutis, etiamsi appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus verò, & virtutis exactæ tunc se maximè amat, cùm fortissimè expertus est: & metuenda ceteris, si alicuius honesti officij pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multoque audire mauult: Tanto melior, quam, Tanto felicior. Venio nunc illo, quo me vocat expectatio tua: ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, & tremet sapiens & dolebit, & expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? vbi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum distrahunt, si ad confessionem seruitutis adducunt, si illi pœnitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapientiam, leuissimis nonnunquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo, nondum persuadeo: etiam persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, vt ad omnes casus procurrerem Quemadmodum lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi sæpius macerata & recocta non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cum accepere, protinus præstant: hæc nisi altè descendit & diu sedit, animum non colorauit, sed infecit. nihil ex his quæ promiserat, præstat. Cito hoc potest tradi, & paucissimis verbis, vnũ bonum esse vir-

tutem:nullum certè fine virtute: & ipſam virtutem in parte noſtri meliore,id eſt, rationali, poſitam. Quid erit hæc virtus? iudicium verum & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis,ab hoc omnis ſpecies quæ impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio conſentaneum erit,omnia quæ virtute contracta ſunt,& bona iudicare,& inter ſe paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona ſunt, ſed in totum non ſunt bona. His pretium quidem erit aliquod,ceterum dignitas non erit magnis inter ſe interuallis diſtabunt. alia maiora,alia minora erunt. Et in ipſis ſapientiam ſectantibus magna diſcrimina eſſe fateamur neceſſe eſt. alius iam in tantum profecit, vt contra fortunam audeat attollere oculos, ſed non pertinaciter: cedunt enim nimio ſplendore præſtricti: alius in tantum, vt poſſit cum illa conferre vultum ſi iam peruenit ad ſummum,& fiduciæ plenus eſt. Imperfecta neceſſe eſt labent, & modo prodant,modo ſublabantur,aut ſuccidant.Sublabentur autem niſi ire & niti perſeuerauerint: ſi quicquam ex ſtudio & fideli intentione laxauerint retro eundum eſt. Nemo profecto ibi inuenit, vbi reliquerat. Inſtemus itaque,& perſeueremus plus quam profligauimus,reſtat: ſed magna pars eſt profectus, velle proficere. Huius rei conſcius mihi ſum. volo, & tota mente volo. Te quoque inſtinctum eſſe,& magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus.ita demum vita beneficium erit: alioqui mora eſt, & quidem turpis inter fœda verſantibus. Id agamus vt noſtrum omne tempus ſit. Non erit autem, niſi prius nos noſtri eſſe cœperimus. Quando continget contemnere vtramque fortunam?quando continget omnibus oppreſſis affectibus,& ſub arbitrium adductis,hanc vocem emittere? vici. Quem vicerim.quæris? Non Perſas,nec extrema Medorum nec ſi quid vltra Dacas bellicoſum iacet: ſed auaritiam, ſed ambitionem, ſed metum mortis,qui victores gentium vicit.

EPIST. LXXII. Quod quæris à me, liquebat mihi, ſi reminiſcerer:ſed diu non retentaui memoriam meam. Itaque non facile me ſequitur. quod euenit libris ſitu cohærentibus, hoc eueniſſe mihi ſentio: explicandus eſt animus,& quæcunque apud illum depoſita ſunt, ſubinde excuti debent, vt parata ſint quotiens vſus exegerit. Ergo hoc

hoc in præsentia differamus: multum enim operæ, multum diligentiæ poscit. Cum primum longiorem eodem loco sperauero moram, tunc in manus sumam. Quædam enim sunt, quæ possis & in cisio scribere: quædam lectum, & otium, & secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis: nunquam enim non succedent occupationes nouæ. serimus illas: itaque ex vna exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cùm hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc molestiam composuero: studio me dabo. Non cùm vacaueris, philosophandum est: omnia alia negligenda, vt huic assideamus: cui nullum tempus satis magnum est: etiam si à pueritia vsque ad longissimos humani æui terminos vita protenditur. Non multum refert, vtrum omittas philosophiam, an intermittas. Non enim vbi interrupta est manet, sed eorum more, quæ intenta dissiliunt; vsque ad initia sua recurrit, quod à continuatione sua discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandæ, sed submouendæ sunt. Tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari. atqui multi inter illa non student propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat; non equidem eum, cuius animus in omni negotio lætus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur lætitia. Sapienti verò contexitur gaudium, nulla fortuna semper & vbique tranquillum est. Nō enim ex alieno pendet, nec fauorem fortunæ, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est. exiret ex animo si intraret. ibi nascitur. Aliquando extrinsecus quo admoneatur mortalitatis, interuenit: sed id leue, & quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur. maximum eius illud bonum est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quædam pustularum & vlcuscula, nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatæ sapientiæ virum, & aliud procedentis, quod inter sanum & ex morbo graui ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est leuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tēpus bona valetudo est: quam medicus etiamsi reddidit, nō

præstat. Sæpe ad eundem quem excitauerat, aduocatur. Animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est. Cui quid abscedere non potest, id perpetuum est: cuius perpetua futura lætitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, vltro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed hæc quoque fortuita tunc delectant, cùm illa ratio temperauit ac miscuit hæc est etiam quæ externa commendet, quorum auidus vsus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine vti: Vidisti aliquando canem, missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis, quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non euenit: plenus est, etiamsi quid obuenit, securè excipit ac reponit: lætitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem: habet profectum, sed cui multum desit à summo? hic deprimitur alternis, & extollitur; ac modo in cœlum alleuatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus nullus præcipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane sine termino. Adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiæ alludunt: quam non quidem attigerunt, in conspectu tamen, &, vt ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem. nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cùm tam magna sint inter summos imosque discrimina, cùm medios quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere: excludendæ sunt si semel intrauerint, in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus. melius non incipient quam desinent.

EPIST. LXXIII. ERRARE mihi videntur, qui existimant philosophiæ fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt; nec immeritò.

Nul-

Nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi quibus ad propositum bene viuendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni, vt parentem colant: multo quidem magis quam illi inquieti, & in medio positi; qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus nunquam tam plene occurrere vlla liberalitas potest, vt cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur, exsatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. Nec vllum habet malum cupiditas maius, quam quod ingrata est. Adiice nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, aspicit: & illis non tam iucundum est, multos post se videre, quam graue, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui relinquit & curiam, & forum, & omnem administrationem Reip. vt ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum præceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis se vitiis exuit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verum alios quoque rex viribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem tranquillitate vsi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari vexit: & animosius à mercatore quam à vectore soluitur votum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quam qui vilissima quæque & saburræ loco futura congesserat: sic huius pacis beneficium ad omnes pertinens, altius ad eos peruenit, qui illa bene vtuntur. Multi enim sunt ex his togatis quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis quæ vel bello rumpenda sunt? nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, vt nihil viritim se debere, pro communibus bonis iudicet. Soli lunæque plurimum debeo: & non vni mihi oriuntur anno, temperantique annum Deo priuatim obligatus sum, quamuis non in meum honorem descripta sint. Stulta auaritia mortalium pos-

ſeſſionem proprietatémque diſcernit, nec quicquã ſuum credit eſſe, quod publicum eſt. At ille ſapiens nihil iudicat ſuum magis, quàm cuius illi cum humano genere cõſortium eſt. Nec enim eſſent iſta communia: niſi pars illorum pertineret ad ſingulos. Socium efficit etiam quod ex minima portione commune eſt. Adiice nunc, quod magna & vera bona non ſic diuiduntur, vt exiguum in ſingulos cadat: ad vnumquemque tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quãtum in capita promiſſum eſt. Epulum & viſceratio, & ſi quid aliud capitur manu, diſcedit in partes. At hæc indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quàm ſingulorum ſunt. Cogitat itaque ſapiens, per quem ſibi horum vſusfructus contingat, per quem non ad arma illum, ſed ad ſeruandas vigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum publica neceſſitas vocet: agítque gubernatori ſuo gratias. Hoc docet philoſophia præcipue, bene debere beneficia, bene ſoluere. interdum autem ſolutio eſt ipſa confeſſio. Confitebitur ergo multum ſe debere ei, cuius adminiſtratione ac prouidentia contingit illi pingue otium, & arbitrium ſui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit:

Namque erit ille mihi ſemper Deus.

Si illa quoque otia multum auctori ſuo debent, quorum munus hoc maximum eſt:

Ille meas errare boues (vt cernis) & ipſum

Ludere quæ vellem, calamo permiſit agreſti:

quanti æſtimamus hoc otium, quod inter Deos agitur, quod Deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cœlum compendiario voco. Solebat Sextius dicere, Iouem plus non poſſe quàm bonum virum. Plura Iupiter habet quæ præſtet hominibus: ſed inter duos bonos non eſt melior, qui locupletior; non magis quàm inter duos, quibus par ſcientia regendi gubernaculum eſt, meliorem dixeris, cui maius ſpecioſiúſque nauigium eſt. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus eſt. Sapiens nihilo ſe minoris æſtimat, quod virtutes eius ſpatio breuiore claudũtur. Quemadmodum ex duobus ſapientibus qui ſenior deceſſit, non eſt beatior eo cuius intra pauciores annos terminata virtus

virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiamsi vincit ætate. Non est virtus maior, quæ longior. Iupiter omnia habet: sed nempe aliis tradidit habenda. Ad ipsum hic vnus vsus pertinet quod vtendi etiam omnibus causa est. Sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt, cōtemnitque, quam Iupiter: & hoc se magis suspicit, quod Iupiter, vti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, Hac itur ad astra, hac secundum frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secundum fortitudinem. Non sunt dij fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, immo (quod propius est) in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, nō aliter quam humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

EPIST. LXXIV. EPISTOLA tua delectauit me, & marcentem excitauit: memoriam quoque meam, quæ iam mihi segnis ac lenta est, euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, vnum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonū honesto circumscripsit intra se felix est. Nam qui alia bona iudicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrij fit. Hic amissis literis mœstus, hic sollicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienæ vxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt quos honor ipse vexet. Ille vero maxima est ex omni mortaliū populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat vndique impēdens. Nihil enim est, vnde non subeat. Itaque vt in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix: nisi hic timor e pectore eiectus est, palpitantibus præcordiis viuitur. Occurrent acti in exilium, & euoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) in diuitiis inopes: occurrent naufragi, similiave naufragis passi, quos aut popularis ira aut inuidia, perniciosum optimis

telum, inopinantes securosque disiecit, procellæ moræ, quæ in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam vt illic quisquis ab igne propior steterit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus vnum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. quemadmodum aues etiam inanis fundæ sonus territat, ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. Non enim beatum est, nisi quod intrepidum. Inter suspecta male viuitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis & inexplicabilem fecit. Vna hæc via est ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut vllum præter illam bonum, ad hæc quæ à fortuna sparguntur, sinum expandit, sollicitus missilia eius expectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorum in quos deuenerant prensa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam, quia nimis captabantur amissa, & dum auidè rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum. Itaque prudentissimus quisque cum primum induci videt munuscula, à theatro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manum conserit cum excedente: nemo exeuntem ferit. Circa primum rixa est. Idem in his euenit, quæ fortuna desuper iactat. Æstuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modo in hunc, modo in illum respicimus. nimis tarde nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos peruentura, expectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus: gaudemus si quid inuasimus: inuadendique aliquos spes vana delusit: vilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. Quicunque beatus esse constituit,

vnum

vnum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si vllum aliud existimat, primum male de prouidentia iudicat: quia multa incommoda iustis viris accidunt: & quia quicquid nobis dedit, breue est & exiguum, si compares mundi totius æuo. Ex hac deploratione nascitur, vt ingrati diuinorum interpretes simus. Querimur, quod non semper, & quod pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde est quod nec viuere, nec mori volumus. Vitæ nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos vlla felicitas potest. Causa autem est, quod non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, vbi necesse est resistat voluntas nostra: quia vltra summum non est locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia. Nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides: multa vtramque præstare cupienti patienda sunt, ex his quæ mala appellantur: multa impendenda sunt, ex his quibus indulgemus tanquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro maximis vulgus optat: perit gratia & relatio gratiæ. Æstimatur labor, si quicquam pretiosius fide nouimus, si non optima spectamus. Sed vt illa prætercam, aut ista bona nō sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est. quoniam quidem quæ parata nobis sunt, non habet in vsu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quicquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt, aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quæ Deo non desunt. Adiice quod multa quę bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingunt. Illa cibo auidius vtuntur: Venere non æque fatigantur. Virium illis maior est, & æquabilior firmitas. Sequitur vt multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt: fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili sine vllo pudoris aut pœnitentiæ metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in

Vu

in animo constituamus. obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessima transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostrę in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quæ ratio dat: solida ac sempiterna, quę cadere non possunt, nec decrescere quidē aut minui. Cetera opinione bona sunt: & nomen quidem habent commune cum veris: proprietas in illis boni non est: Itaque commoda vocentur, &, vt nostra lingua loquar, producta: ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes: & sint apud nos, sed ita vt meminerimus extra nos esse. etiam si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur, propter quæ nemo se attollere debeat. Quid enim stultius, quam aliquem eo sibi placere, quod ipse nō fecit? Omnia ista nobis accedant, non hęreant: si abducantur, sine vlla nostri laceratione discedant. Vtamur illis, nō gloriemur: & vtamur parce, tanquam depositis apud nos & abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, nō diu tenuit. Ipsa enim felicitas se, nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur, & vt non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri cum his inter quæ eminuere labuntur, & illos degrauant ipsa quæ extulerant Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parsimoniam imponat: quoniam quidem licentia opes suas præcipitat atque vrget: nec vnquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi vrbium ostendet euentus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ciciderunt, & quicquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Aduersus nos casus muniēdi sumus. Nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est. Intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest capi non potest. Quod sit hoc instrumentū, scire desideras? Nihil indignetur sibi accidere, sciatque illa ipsa quibus lædi videtur, ad conseruationem vniuersi pertinere, & ex his esse quæ cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quicquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua valentius nihil est, casum doloremque & iniuriam subigit. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum

tum amor in venabula impingit feras, quas feritas & incõsultus impetus præstat indomitas. Iuuenilia nõnunquã ingenia cupido gloriæ in contemptum tã ferri qua igniũ misit. Species quosdam atque vmbra virtutis in morte voluntariam trudit. quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior: tanto vehementer per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis vllum esse aliud ab honesto bonum. Non faciet vos hæc munitio tutos à fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi: perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum seruitus. quid aduersus hos pro nobis responderi soleat, ponam. Deinde tunc adiiciam, quid præterea respondendum putem. Alia condicio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tamquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum extincta, cæcitate nos afficit: Non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. hoc periculum non est in his, quæ paulo ante retulimus. Si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorũ locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem vno modo perit, si in malum transit: quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentesque voto patris liberi, est quod illorum expleat locum. Quid sit, quæris? quod illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum vis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons ex quo fl[illegible]erat, saluus est? Nõ dices virum iustiorem saluis liberis, q[illegible]am amissis, nec ordinatiorẽ, nec prudentiorẽ, nec honestiorem: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorẽ, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem. quamdiu salua fuerit virtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? Non est beatior & amicorum & liberorum turba succinctus? Qui-

V u 2

ni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur, in suo modo permanet vtcunque fortuna se gessit, siue illi senectus longa contigit, siue citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamuis ætatis diuersa sit. Vtrum maiorem an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris; & in eum in quo scriptus est puluerem solueris, in eadem vterque forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in vnum diem coge, æque honesta est. modo latius virtus funditur; regna, vrbes, prouincias temperat: fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia: modo arcto fine circundatur paupertatis, exilij, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priuatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatioso iure in angustias domus vel anguli coit. Aeque magna est, etiā si in se recessit, vndique exclusa. Nihilominus enim magni spiritus est & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis iustitiæ. Ergo æque beata est. Beatum enim illud in vno loco positum est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillum, quod sine scientia diuinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam. Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat. Non magis hanc timet, quam illam dolet. Virtus enim conuenientia constat: omnia opera eius cū ipsa concordant & congruunt. Hæc concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio & sollicitudo, & in vllo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interritum est, in procinctu stat. Quid ergo? nō aliquid perturbationi simile patietur? non & color eius mutabitur, & vultus eius agitabitur, & artus refrigescent? & quicquid aliud, non ex imperio animi; sed consulto quodam naturæ impetu geritur? Fateor: sed permanebit illi persuasio eadem, nihil illorum malū esse, nec dignū, ad quod mens sana deficiat. Omnia,

quæ

quæ facienda erunt, audacter facit & prompte. Hoc enim stultitiæ proprium quis nō dixerit, ignaue & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, distrahique inter diuersissimos motus? Iam propter illa ipsa quibus extollit se miraturque, cōtempta est, & ne illa quidem quibus gloriatur. Libenter facit. Si vero aliquod timetur malum, eo perinde dū expectatur, quasi venisset, vrgetur: & quicquid ne patiatur timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa præcurrunt: quædam enim segnitia neruis inest, & sine labore vllo lassitudo & oscitatio & horror membra percurrens: sic infirmus animus multa antequam opprimatur malis quatitur. Præsumit illa & ante tempus cadit. Quid dementius autem quam angi futuris, nec se tormento reseruare, sed accersere sibi miserias, & admouere, quas optimum est differre, si discutere nō possis. Vis scire, futuro neminem debere torqueri? quicunque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transilierit, & se in illam seculo post futuram solicitudinem immiserit. Eodem modo fit, vt animos libenter ægros, & captantes causas doloris, vetera atque oblitterata contristent. & quæ præterierunt, & quæ futura sunt, absunt. neutra sentimus. Non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

EPIST. LXXV. MINVS tibi accuratas à me epistolas mitti quereris. Quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset, si vna sederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis, tales esse epistolas meas volo, quæ nihil habeant accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam, ostendere quam loqui mallem. Etiam si disputarem, nec supploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem: sed ista oratoribus reliquissem, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornassem, nec abiecissem. hoc vnum plane tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quæ dicerem: nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus. Non mehercules ieiuna esse & arida volo, quæ de rebus tam magnis dicentur. Neque enim philosophia ingenio re-

genus,de quo locutus sum ita complectuntur, vt illos dicant iam effugisse morbos,animi affectus nondum,& adhuc in lubrico stare : quia nemo sit extra periculum malitiæ,nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, ni qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe iam dixi. Nunc quoque te admonebo.Morbi sunt inueterata vitia, & dura : vt auaritia, vt ambitio nimia, postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus est iudicium in paruo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt. vel, si mauis,ita finiamus : Nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt motus animi improbabiles, subiti & concitati : qui frequentes neglectique fecere morbum:sicut distillatio vna nec adhuc in morē abducta, tussim facit : assidua & vetus phthisin. Itaque qui plurimum profecere extra morbos sunt,affectus adhuc sentiunt,profecto proximi. Secundū genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita, vt non sit illis securitatis suæ certa possessio : possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. Effugit auaritiam, sed iram adhuc sentit.Iam non sollicatur libidine, sed habet etiamnum ambitionem: iam non concupiscit, sed adhuc timet: & in ipso metu ad quædam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit.dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus:bene nobiscum agetur, si in hunc admittitur numerum. Magna felicitate naturæ,magnaque & assidua intentione studij,secundus occupatur gradus:sed nec hic quidē contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum : aspice, quam nullum sit nefas sine exēplo quantū quotidie nequitia proficiat, quantū publice priuatimq; peccetur. intelliges satis nos cōsequi,si inter pessimos nō sumus.Ego vero,inquis,spero me posse,& amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis, magis quam promiserim. præoccupati sumus : ad virtutem contendimus,inter vitia districti:pudet dicere:honesta colimus quātū vacat.At quam grande præmium nos expectat, si occu-

pationes nostras & mala tenacissima abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: imaginati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quàm cui nocetur. Optima, & noxa carentia expectant nos, si ex hac aliquando fæce in illud euadimus sublime & excelsum tranquillitas animi, & expulsis erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bonum est, suum fieri.

EPIST. LXXVI. INIMICITIAS mihi denuntias, si quicquam ex his quæ quotidie facio ignoraueris. Vide quam simpliciter tecum viuam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputantē audio. Bona, inquis, ætate. Quid ni bona? Quid autem stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? quid ergo? Idem faciam quod trossuli & iuuenes? Bene mecum agitur, si hoc vnum senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus: hāc vt iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit: ad philosophū ire erubescā? Tamdiu discendum est, quam diu nescias, &, si prouerbio credimus, quam diu viuas. Nec vlli hoc rei magis conuenit, quam huic: tam diu discendum est quemadmodum viuas, quam diu viuis. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quæris quid doceam? Etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quotiens scholam intraui, præter ipsum theatrum Neapolitanorum (vt scis) transeundum est, Metronactis petentibus domum. Illud quidem, farctum est, & hoc ingenti studio, quis sit pithaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Græcus & præco concursum. At in illo loco, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerique vidētur nihil boni negotii habere quod agāt: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. Æquo animo audienda sunt imperitorum conuicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi: vt senex discas: immo

ideo magis propera, quoniam id nunc aggreſſus es, quod perdiſcere vix ſenex poſſis. Quantum inquis, proficiam? quantum tentaueris. Quid expectas? Nulli ſapere caſu obtigit. Pecunia veniet vltro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortaſſe ingerentur tibi: virtus in te non incidet, ne leui quidem opera aut paruo labore: ſed eſt tanti laborare, omnia bona ſemel occupaturo Vnum enim eſt bonũ, quod honeſtum. In illis nihil inuenies veri, nihil certi, quæcunque famæ placent. Quare hoc vnum ſit bonum quod honeſtum: dicam, quoniam me parum exſecutum priore epiſtola iudicas, magiſque hanc rem tibi laudatam quã probatam putas: & vt ad arctũ, quæ dicta ſunt, contraham: Omnia ſuo bono conſtant. vitem fertilitas cõmendat, ſapor vinum, velocitas ceruum. Quare fortia dorſo iumenta ſint, quæris? quia eorũ hic vnus eſt vſus, ſarcinã ferre. In cane ſagacitas prima eſt. ſi inueſtigare debet feras? curſus, ſi conſequi: audacia, ſi mordere & inuadere. Id in quoque optimum eſt cui naſcitur, quo cenſetur. In homine optimum quid eſt? Ratio: hæc antecedit animalia, deos ſequitur. Ratio ergo perfecta proprium hominis bonum eſt: cetera illi cum animalibus ſatiſque communia ſunt Valet? & leones, formoſus eſt? & pauones. velox eſt? & equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid in ſe maximum habeat, ſed quid ſuum. Corpus habet? & arbores. habet impetum & motum voluntarium? & beſtiæ & vermes. habet vocem? ſed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque luſciniæ? Quid in homine proprium? Ratio, hæc recta & conſummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo ſi omnis res cum bonum ſuum perfecit, laudabilis eſt, & ad finem naturæ ſuæ peruenit: homini autem ſuum bonum ratio eſt: ſi hanc perfecit, laudabilis eſt, & finem naturæ ſuæ attigit. hæc ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honeſtum eſt. Id itaque vnum bonum eſt in homine, quod vnum hominis eſt Nunc enim non quærimus quid ſit bonum, ſed quod ſit hominis bonum. Si nullum aliud eſt hominis, quam ratio, hæc vnum eius bonum, ſed penſandum cum omnibus. Si ſit aliquis malus, puto improbabitur: ſi bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium ſolumque eſt, quo & probatur,

& improbatur. Nō dubitas, an hoc sit bonū: dubitas, an solū bonum sit. Si quis omnia alia habet, valetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atriū, sed malus ex cōfesso sit, improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorū quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, cliētum turba, nobilitate, & auorum proauorumque serie, sed ex confesso bonus sit, probabis illū. Ergo est vnū bonū hominis: quod qui habet, etiamsi aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur, ac reiicitur. Quæ condicio rerum, eadem & hominum est. Nauis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrū est, nec cuius tutela ebore celata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gēmis distinguitur, sed cui ad secandum subtilis acies & mucro munimentum omne rupturus. Regula, non quam formosa, sed quam recta sit, quæritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fœneret, à quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat: sed quam bonus sit. Bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ voluntatem accommoda. Hæc vocatur virtus, hoc est honestum, & vnicum hominis bonum. Nam cùm sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem vnum hominis bonū est, quo vno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quæ à virtute profecta contractaq; sunt, id est opera eius omnia. Sed ideo vnū ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonū est, quicquid illū confirmat, extollit, amplificat, bonū est: validiorem autē animum, & excelsiorē & ampliorē, facit virtus: nam cetera quæ cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cum videntur attollere, inflant ac multa vanitate deludunt. Ergo vnum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ honesti ac turpis respectu temperantur: ad hæc faciendi & non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicā.

Vir

Vir bonus quod honeste se facturum putauerit, faciet, etiã si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiã si periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiamsi voluptatem, etiamsi potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe inuitabitur. Ergo si honestum vtique secuturus est, turpe vtique vitaturus, & in omni actu vitæ spectaturus hæc duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malum quam turpe. Si vna indepravata virtus est & sola permanet tenoris sui, vnum est bonum virtus cui iam accidere vt non sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non reuoluitur. Dixi, si forte meministi, concupi à vulgo, & formidata inconsulto impetu plerosq; calcasse. inuentus est qui flammis imponeret manũ: cuius risum non interrumperet tortor: qui in funere liberorũ lacrymã nõ mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quod si hoc potest breuis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quãto magis virtus quæ non ex impetu nec subito, sed æqualiter valet. cui perpetuum robur est? Sequitur, vt quæ ab inconsultis sæpe contẽnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnũ ergo bonũ ipsa virtus est, quę inter hãc fortunã & illã superba incedit, cũ magno vtriusq; contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum præter honestum, nulla non virtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, si quidnam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt: & veritati quę sine ratione non est. Quęcunque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum concedat necesse est summæ pietatis erga Deos esse: Itaque quicquid illi acciderit, ęquo animo sustinebit. Sciet enim id accidisse lege diuina, qua vniuersa procedunt. Quod si est, vnum illi bonũ erit. quod honestũ: in hoc enim positũ est & parere diis nec excandescere ad subita, nec deplorare sortẽ suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si vllum aliud est bonum quam honestum, sequetur nos auiditas vitæ, auiditas rerum vitam instruentium; quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feli-

ciorem vitam quam Deorũ, si ea bona sunt, quorum nullus diis vsus est. tanquam pecunia & honores. Adiice nunc, quod si modo solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quam est dum versantur in corpore, Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora vtimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis & in vniuersum datis clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contingũt quam mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonum quam honestum. Hæc quamuis latius executus essem priore epistola, constrinxi & breuiter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleues & teipsum interroges: si res exegerit, vt pro patria moriaris, & salutem omnium ciuium] tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantum patienter, sed etiam libẽter. Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, vt hoc habeas. Vide quanta vis honesti sit. Pro Rep. morieris, etiam si non statim facturus hoc eris. cum scieris tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnum gaudiũ etiã tempore breui ac exiguo capitur: & quãuis fructus operis peracti nullus ad defũctũ exemptumque reb. humanis pertin at, ipsa tamẽ contemplatio futuri operis iuuat: & vir fortis & iustu cum mortis suæ pretia ante se posuit, libertatẽ patriæ, salutẽ omnium pro quibus depẽdit animã, in summa voluptate est, & periculo suo fruitur, sed ille quoque, cui etiã hoc gaudiũ eripitur, quod tractatio operis maximum & vltimum præstat, nihil cũctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa quæ dehortentur. Dic, Factum mutuum matura sequetur obliuio: & parum grata existimatio ciuium respõdebit tibi. Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contemplor: hoc esse honestum scio Itaque quocunque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum est. quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque & indolis bonæ sentit: cetera leuia sunt, mutabilia. Itaque sollicite possidentur. etiam si fauente fortuna in vnum congesta sunt: dominis suis incumbunt grauia, & illos semper premunt, aliquando &

do & elidunt. Nemo ex istis quos purpuratos vides, felix est, non magis quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scæna fabulæ assignant. cum præsente populo elati incesserunt, & cothurnati, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum quos diuitiæ honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Paruus pumilio, licet in monte constiterit. Colossus magnitudinem suam seruabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quod neminem æstimamus eo quo est, sed adiicimus illi & ea quibus adornatus est. Atqui cum voles veram hominis æstimationem iniri, & scire qualis sit, nudum inspice. ponat patrimonium. ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua nihil interesse vtrum anima per os, an per iugulũ exeat, beatum voca. si, cum illi denuntiata sunt corporis tormenta, & quæ casu veniunt, & quæ potentioris iniuria, si vincula & exilia, & vanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit,

Non vlla laborum
O virgo noua mi facies inopinave surgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuntias. ego semper denuntiaui mihi. hominem paraui ad humana. præcogitati mali mollis ictus venit. At stultis & fortunæ credentibus omnis videtur noua rerum & inopinata facies. Magna autem pars est apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt scias, ea quæ putauerunt aspera, cum assueuere, patiuntur. Ideo sapiens assuescit futuris malis: & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorũ, dicentiũ: Nesciebã hoc mihi restare. Sapiẽs scit sibi omnia restare. quicquid factũ est, dicit, Sciebã.

EPIST. LXXVII. S. V. B. Hodie nobis Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti solent nuntiare secuturæ classis aduentum: tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniæ aspectus est. Omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauiũ, intelligit. Solis enim li-

cet ſupparũ intendere, quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res æque adiuuat curſum, quam ſumma pars veli. illinc maxime nauis vrgetur. Itaque quotiens ventus increbuit, maiorque eſt quam expedit, antemna ſubmittitur. Minus habet virium flatus ex humili. Cum intrauere Capreas & promontorium, ex quo,

Alta procelloſo ſpeculatur vertice Pallas,

ceteræ velo iubentur eſſe contentæ: ſupparum Alexandrinatum inſigne eſt. In hoc omniũ diſcurſu properantiũ ad litus, magnã ex pigritia mea ſenſi voluptatẽ, quod epiſtolas meorũ accepturus, non properaui ſcire, quis illic eſſet rerũ mearũ ſtatus, quid afferret. Olim iam nec perit quicquã mihi, nec acquiritur. Hoc, etiam ſi ſenex non eſſem, fuerat ſentiendũ. Nunc vero multo magis, quia quantulũcumq. haberem, tamen plus iam mihi ſupereſſet viatici, quã viæ: præſertim cũ eam viã ſimus ingreſſi, quã peragere non eſt neceſſe. Iter imperfectũ erit, ſi in media parte, aut citra petium locũ ſteteris. Vita non eſt imperfecta, ſi honeſta eſt. Vbicunque deſines, ſi bene deſinis, tota eſt. Sæpe autẽ & fortiter deſinendũ eſt, & non ex maximis cauſis. Nam nec hæ maximæ ſunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noueras, adoleſcens quietus & cito ſenex, morbo, & non inſanabili correptus, ſed longo & moleſto & multa imperante, cœpit deliberare de morte. conuocauit complures amicos. vnuſquiſque, aut quia timidus erat, id illi ſuadebat, quod ſibi ſuaſiſſet, aut quia adulator & blãdus, id conſiliũ dabat quod deliberãti gratius fore ſuſpicabatur. Amicus noſter Stoicus, homo egregius, & vt verbis illũ quibus laudari dignus eſt, laudẽ, vir fortis ac ſtrenuus, videtur mihi optime illũ cohortatus. Sic. n. cœpit: Noli mi Marcelline, torqueri, tanquã de re magna deliberes. Non eſt res magna viuere. omnes ſerui tui viuunt. omnia animalia: Magnũ eſt, honeſtè mori, prudenter, fortiter. Cogita quãdiu iã idem facias. Cibus, ſomnus, libido. Per hunc circulũ curritur. Mori velle non tantũ prudens, & fortis aut miſer, ſed etiam faſtidioſus poteſt. Non opus erat ſuaſore illi, ſed adiutore. Serui parare nolebant. Primũ detraxit illis metũ, & indicauit tunc familiam periculũ adire, cũ incertũ eſſet, an mors domini voluntaria fuiſſet: alioquin tam mali exẽpli eſſe prohibere domi-

num,quã occidere. Deinde ipsum Marcellinũ admonuit, non esse inhumanũ,quemadmodũ cœna peracta reliquię circumstantibus diuiduntur: sic peracta vita aliquid porrigi his,qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi,& liberalis, etiã cum de suo fieret. Minutas itaque sũmulas distribuit flentibus seruis,& illos vltro cõsolatus est. Non fuit illi opus ferro,non sanguine. Triduo abstinuit,& in ipso cubiculo poni tabernaculũ iussit. Solium deinde illatũ est, in quo diu iacuit,& calida subinde suffusa paulatim defecit,vt aiebat,non sine quadã voluptate,quã afferre solet lenis dissolutio animi, non inexperta nobis,quos aliquando liquit animus.In fabellã excessi nõ ingratam tibi: exitum.n. amici tui cognosces, non difficilẽ,nec miserum. Quamuis. n. mortem sibi consciuerit,tamen mollissime excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidẽ hæc fabella fuerit.Sæpe.n.talia exempla necessitas exigit. Sæpe debemus mori: nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tã imperitus est, vt nesciat sibi quandoq.moriendũ: tamen cũ prope accesserit, tergiuersatur, tremit,plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleuerit quod ante annos mille non vixerat? Æque stultus est,qui flet, quod post annos mille non viuet.Hæc paria sunt:Non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienũ est.In hoc punctum coniectus es:quod vt extendas, quousque extendes?Quid fles?quid optas?Perdis operam.

Desine fata Deũ flecti sperare precando.

rata & fixa sunt,atque magna & æterna necessitate ducũtur Eo ibis,quo omnia eunt. Quid tibi nouũ est?ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri,hoc maioribus,hoc omnibus ante te,hoc omnibus post te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus mortuo sequetur, quantus comitabitur? Fortior,vt opinor,esses,si multa millia tibi cõmorerẽtur.Atqui multa millia hominũ & animaliũ hoc ipso momento,quo tu mori dubitas, animã variis generibus emittunt. Tu autẽ non putabas te aliquando peruenturum ad id,ad quod semper ibas? Nullum sine exitu iter est.Exempla nunc magnorũ virorũ me tibi iudicas relaturũ?Puerorũ referam.Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non seruiã, sua illa Dorica lingua:&

verbis fidem imposuit, vt primum iussus est fungi seruili, & contumelioso ministerio: afferre.n.vas obscœnum iubebatur: illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est? & seruit aliquis? Ita non sic petire filium tuum malles, quàm per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, vt dicas, Non seruio? Infelix, seruis hominibus, seruis rebus, seruis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, seruitus est. Et quid habes propter quod expectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla tibi noua est nulla non iam odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam, an mille amphoræ transeant. saccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reseruauit. Atqui hæc sunt, à quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? Tanti enim illam putas, vt tardius cœnes? solem, si posses, extingueres. Quid enim vnquam fecisti luce dignum? confitere non curiæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times. at quomodo illam media oblectatione contemnis? Viuere vis. scis enim mori? times. Quid porro? ista vita non mors est? Cæsar, cum illū transeuntem per Latinam viam, vnus ex custodiarum agmine demissa vsq; in pectus vetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit viuis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times? nunc enim viuis? Sed ego, inquit, viuere volo, qui multa honeste facio. Inuitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid? tu nescis vnum esse ex vitæ officiis & mori? Nullum officium relinquis. Non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non breuis. Nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Statiliæ breuis est, quæ inscribi monumento suo iussit, annis se nonaginta nouem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita: nō quàm diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem

pertinet,

pertinet,quo loco desinas.quocunque voles,desine: tantum bonam clausulam impone.

EPIST. LXXVIII. VEXARI te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas destillationes & in consuetudinem adductas sequuntur,eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia cõtempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre,& se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eo perductus sum,vt ipse destillarem. Ad summã maciem deductus, sæpe impetum cæpi abrumpendæ vitæ. patris me indulgentissimi senectus retinuit.Cogitaui enim non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare me posset. Itaque imperaui mihi vt viuerem.aliquando enim & viuere,fortiter facere est.Quæ mihi tunc fuerint solatio,dicam: si prius hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam,medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quicquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quod surrexi, quod conualui:illi vitam debeo,& nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus,vigiliis, sermonibus alleuabar.Nihil æque,Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adiuuat,quam amicorum affectus:nil æque expectationem mortis ac metum surripit. Non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam,inquam,me victurum, non cum illis,sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar,sed tradere. Hæc mihi dederunt voluntatem adiuuãdi me,& patiendi omne tormentum, alioqui miserrimum est, cum animum moriendi proieceris, non habere viuendi.Ad hæc ergo remedia te confer. medicus tibi quãtum ambules,quantum exercearis,monstrabit. Ne indulgeas otio,ad quod vergit iners valitudo: vt legas clarius, & spiritum,cuius iter & receptaculum laborat, exerceas:vt nauiges, & viscera molli iactatione concutias: quibus cibis vtaris:vinum quando virium causa aduoces, quando intermittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio,quod non tantum huius morbi, sed totius vitæ remedium est. Contemne mortem: Nihil triste est:cum huius metum effugimus. Tria hæc in omni morbo grauia sunt

metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est. hoc vnum dicam, non morbi hunc esse sed naturæ metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris non quia ægrotas, sed quia viuis. Ista te res & sanatum manet. cum conualueris, non mortem, sed valitudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum reuertamur. magnos cruciatus habet morbus sed hos tolerabiles interualla faciũt. Nã summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, vt dolorẽ aut tolerabilem aut breuem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus. Nerui, articulique, & quicquid aliud exile est, acerrime sæuit, cum in arcto vitia concepit. Sed cito hæ partes obstupescunt: & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius vim suã qua viget, admonetq. nos, perdit. siue quia corruptus humor cum desiit habere quo confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarũ dolor, neruorũq. interquiescit, cum illa quæ torquebat hebetauit: omniũ istorũ prima verminatio vexat, impetus mora extinguitur, & finis dolẽdi est obtorpuisse. Dentiũ, oculorũ, auriũ dolor, ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: nõ minus mehercule quã capitis ipsius. Sed quo incitatior est, eo citius in alienationem stuporemque conuertitur: Hoc itaq; solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueuerunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multũ cum meliore & diuina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinẽtia grauia sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorũ fuit auiditas, odium est. desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo quod cupere desieris. Adiice, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur.

tur. Adiice, quod licet & cauere venturum, & obsistere imminenti remediis. Nullus enim non signa præmittit vtique qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi præsentia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerare. leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra si exhortari te cœperis, ac dicere, Nihil est, aut certe exiguum est: duremus: iam desinet. leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantũ ad illã respicit & luxuria, & auaritia. Ad opinionem dolemus. tam miser est quisque, quam credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: Nulli vnquam fuit peius. quos cruciatus, quanta mala pertuli? Nemo me surrecturum putauit. Quotiens deploratus sum à meis, quotiens à medicis relictus? In equuleum impositi non sic distrahuntur. Etiamsi sunt vera ista, transierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis suis adiicit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. Naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & incommodi memoria. hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

—*Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.*

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit, vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plærique faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod vrget, si subducere te cœperis, sequetur & grauius incumbet: si cõtra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed vt pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque euincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma est, nec tubicen, prædicationi nominis nostri silentium faciens, sed virtus, & firmitas animi & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorẽ grauẽ sẽtio. Quid ni sentias, si illum muliebriter tuleris. Quemadmo-

dum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & auerso. Sed graue est. quid? nos ad hoc fortes sumus, vt leuia portemus? Vtrum vis,longum esse morbum,an concitatum & breuem? Si longus est, habet intercapedinem,dat refectioni locum:multum temporis donat,necesse est vt exurgat & desinat. Breuis morbus ac præceps alterutrum faciet, aut extinguetur, aut extinguet. Quid autem interest,non sit, an non sim? In vtroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum,& à dolore discedere. Cogita quid honeste, quid fortiter feceris:bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea,quæ maxime miratus est,sparge:tunc tibi fortissimas quisque & victor doloris occurrat. Ille qui dum varices exsecandas præberet, legere librum perseuerauit: Ille qui non desiit ridere, cum ob hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione,qui victus est risu? Quicquid vis,nunc licet dicas,destillationes, & vim continuæ tussis egerentem viscerum partes,& febrem præcordia ipsa torrentem,& sitim,& artus in diuersum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma,& equuleus,& lamina, & vulneribus ipsis intumescentibus, quod illa renouaret & altius vrgeret impressum. inter hæc tamen aliquis non gemuit: parum est. non rogauit:parum est. non respondit: parum est. risit, & quidem ex animo. vis tu post hoc dolorem deridere? sed nihil,inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet,non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in vsu solet,suadebis, docebis, audies, disces,quæres,recordaberis. Quid porro? nihil agere te credis,si temperans æger sis? Ostendes morbum posse superari,vel certe sustineri. Est,mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus. & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cũ morbo. si nihil te coegerit, si nihil exorauerit, insigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriæ materia, si spectaremur ægri. Ipse te specta,ipse te lauda. Præterea duo sunt genera voluptatum:corporales morbus inhibet, non tamen,

men tollit,immo, si verum æstimes, incitat. magis iuuat bibere sitientem,gratior est esurienti cibus Quicquid ex abstinentia contigit, auidius excipitur. Illas vero animi voluptates, quæ maiores certiorésque sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit.O infelicem ægrum! quare? quia non vino niuem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cœnationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum obsoniis focos transferentium: hoc enim iam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferueat, cœnam culina prosequitur. O infelicem ægrum, edet quantum cōcoquat:non iacebit in conspectu aper,vt vilis caro, à mensa relegatus: nec in repositorio eius pectora auium:totas enim videre fastidium est:congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? Cœnabis tanquam æger:immo aliquādo tanquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus sorbitionem, aquam calidam, & quicquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognouerimus. Ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas,diuina percensentem. in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti nunquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus si mors accedit & vocat, licet immatura sit licet mediam præcidat ætatem, perceptus longissimæ fructus est. Cognita est illi ex magna parte natura,scit tempore honesta non crescere. his necesse est videri omnem vitam breuem, qui illam voluptatibus vanis & ideo infinitis metiuntur. Hic te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando. veniet aliquod tempus quod nos iterum iungat ac misceat quantumlibet sit illud, longum faciet scientia vtendi: Nam,vt Posidonius ait,vnus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longissima ætas. Interim tene hoc mordicus:aduersis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ

intereſt,vtrum ad conſumptam materiam,an ad ſubactam accedas.Creſcit in dies,& inuenturis inuenta non obſtāt. Præterea condicio optima eſt vltimi. Parata verba inuenit; quæ aliter inſtructa nouam faciem habent: nec illis manus iniicit tanquam alienis. Sunt enim publica. Iuriſconſulti negant quicquam publicum vſucapi. At ego te non noui, aut Ætna tibi ſaliuam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus ſcribere. Plus enim ſeparare modeſtia tibi tua nō permittit:quæ tanta in te eſt,vt videaris mihi retracturus ingenij tui vires, ſi vincendi periculum ſit: tanta tibi priorum reuerentia eſt. Inter cetera hoc habet boni ſapientia. Nemo ab altero poteſt vinci, niſi dum aſcenditur. dum ad ſummum perueneris, paria ſunt. Non eſt incremento locus. ſtatur. Nunquid ſol magnitudini ſuæ adiicit? Nunquid luna vltra quam ſolet procedit? Maria non creſcunt: mundus eundem habitum ac modum ſeruat. Extollere ſe, quæ iuſtam magnitudinem implere, non poſſunt. Quicunque fuerint ſapientes,pares erunt & æquales: habebit vnuſquiſque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur, quod beatum facit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua poſſit ſublabi, & in ſe ruere, an hoc excelſum cacumen & conſpicuum per vaſti maris ſpatia deterat aſſidue vis ignium,neſcio:virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Hæc vna majeſtas deprimi neſcit, nec proferri vltra, nec referri poteſt. Sic huius, vt cœleſtium, ſtata magnitudo eſt. Ad hanc nos conemur educere. iam multum operis effectum eſt: immo, ſi verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas eſt, peſſimis eſſe meliorem. Quis oculis glorietur, qui ſuſpicentur diem, quibus ſol per caliginem ſplendent? licet contentus interim ſit effugiſſe tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noſter habebit quod gratuletur ſibi, cum emiſſus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui viſu clara proſpexerit, ſed totum diem admiſerit, & redditus cœlo ſuo fuerit, cum receperit locum quem occupauit ſorte naſcendi. Surſum vocant illum initia ſua. Erit autem illic etiam antequam

hac custodia exsoluatur, cũ vitia disiecerit purusque leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, vmbra virtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodũ aliquãdo vmbra antecedit, aliquando sequitur, ita gloria aliquãdo ante nos est, visendamque se præbet, aliquando in auerso est, maiorque quo serior, vbi inuidia secessit. Quandiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratẽ fama. Quamdiu Catonẽ ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilij innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Nunquid non sorti suæ gratias egit, & exilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum vexat. Quam multorum profectus in notitiam euasere post ipsos? quam multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantoque non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Motrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc nouissime adiecit, nihil & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illas nobis Græcia non ignotos solum habuisset, sed pœne inauditos. Nunquid ergo non postea quam esse desierat, inuentus est? Nunquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epostola confitetur, se & Epicurum non satis emicuisse: sed post se & Epicurũ, magnum paratumque nomẽ habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia. Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est damnum. Veniet qui conditam & sæculi sui malignitate compressam dies publicet. Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum superuenient. Ad illa respice: etiam si omnibus tecum viuentibus silentium liuor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet ac frequentabit. Nulli non virtus & viuo & mortuo retulit gratiam, si modo illam bona secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denuntia-

nuntiato videbatur, siue imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit, paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EPIST. LXXX. HODIERNO die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphęromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meã impedit, quæ hac ipsa fiducia procedit audacius Non crepuit subinde ostium nõ alleuatur velum. licebit vni vadere, quod magis necessarium est per se eunti,& suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio, sed permitto mihi & inuenire aliquid; & mutare & relinquere. Non seruio illis, sed assentior. Magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam & sine interpellatore secretum. Ecce ingens clamor ex stadio profertur,& me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad spectaculum nõ fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humoresque miramur. Illud maxime reuoluo mecum, si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter & calces non vnius hominis ferat, qua solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit vt fortunæ ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt conculcatus exsurgat. Corpus enim multis eget rebus, vt valeat. Animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quicquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est vt sis bonus? velle. Quid autẽ melius potes velle, quã eripere te huic seruituti, quæ omnes premit, quã mãcipia quoq. cõdicionis extremæ & in his sordib. nota, omni modo exuere conãtur? peculiũ suũ quod cõparauerunt vẽtre fraudato, pro capite numerant Tu nõ concupisces quanticunque ad libertatẽ peruenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcã tuãm respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum coniici-

tur nomen libertatis, quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum: à te petas. Libera te primum metu mortis. illa nobis primum iugum imponit. Deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & diuitum vultus. Sæpius pauper & fidelius ridet. nulla sollicitudo in alto est. etiam si qua incidit cura, velut nubes leuis transit: horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidem grauior, quia interdũ non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi vtendum est: nec enim vllo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scena elatus incedit, & hæc resupinus dicit,

Ex impero Argis, regna mihi liquit Pelops,
Quæ Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos.

seruus est, quinque modios accepit, & quinque denarios. Ille qui superbus, atque impotens, & fiduciam virium tumidus ait;

Quod nisi quieris Menelaë, hac dextra occides:

diurnum accipit, in cœnaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit. Omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaueris. Equum empturus, solui iubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem inuolutum æstimas? Mangones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: siue crus alligatum, siue brachium aspiceres, nudari iuberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæve regem insigni capitis decorum? si vis illum æstimare, totumque scire qualis sit, fasciam solue multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

EPIST. LXXXI. QVERERIS incidisse te in hominem ingra-

ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut diligentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris non dabis beneficia. Ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non dentur. Et post malam segetem serendum est. Sæpe quicquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, vnius anni restituit vbertas. Est tanti, vt gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, vt non sæpe fallatur. Aberrent? vt aliquando hæreant. Post naufragium maria tẽtãtur: fœneratorem non fugat à foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quicquid offendit. Te vero benigniorem hæc ipsa res faciat. Nam cuius rei euentus incertus est, id vt aliquando procedat, sæpe tentandum est. Sed de isto satis multa in iis libris locuti sumus, qui De beneficiis inscribuntur. Illud magis quærendum videtur, quod non satis (vt existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito soluerit. Adiice, si vis, & illud: Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quæris, alterum ab altero absoluet, & dicet: Quamuis iniuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria superest. plus nocuit, sed prius profuit. Itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quam vt admoneri debeas: quærendum esse, quam libenter profuerit, quam inuitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & iniuriæ constant. Nolui beneficium dare. Victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum, sed à quali profectum sit voluntate, perpenditur. Nec coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficij prioris excessit, iniuria est. Vir bonus vtrosque calculos sic ponit, vt se ipse circumscribat: & beneficio adiicit, iniuriæ demit. Ille alter remissior iudex quem esse me malo, iniuriæ obliuisci debebit, officij meminisse. Hoc certe, inquam, iustitiæ conuenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriæ talionem aut certe malam gratiam. Verum erit istud, cum alius iniuriam fecerit, alius beneficij

dederit. Nam si idem est, beneficio vis iniuriæ extinguitur. Nam cui etiam si merita non antecessissent, oportebat. Non pono vtrique par pretium: pluris æstimo beneficium quam iniuriam. Non omnes sciunt referre beneficium, potest etiam imprudens, & rudis, & vnus è turba vtique dū prope est ab accepto, reddere beneficiū, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Vbi sapienti notum est, quanti res quæque taxāda sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus, etiamsi bonæ voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: idquod referendum est, effundit atque abiicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui, quædam efficacissimis & officia docentibus notis signat. Sic certe solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre est vltro quod debeas afferre. Nō dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per alium. Non dicimus, Reposuit beneficium, aut soluit: nullum enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando vbi, quemadmodum. Itaque negamus quenquam scire gratiam referre, nisi sapientem, non magis quam beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens hic scilicet qui magis dato gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere: παράδοξα Græci vocant: & ait Nemo ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persoluere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, solum sapientem referre gratiam scire. Deinde idem admiratur, cum dicimus, Solus sapiens scit amare, Solus sapiens amicus est. Atqui & amoris & amicitiæ pars est, referre gratiam. immo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tanquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gra-

tiam,

tiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tãquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque vtcunque scit, & quemadmodum potest referat. scientia illi potius quam voluntas desit. Velle non discitur. Sapiēs intra se omnia comparabit. Maius enim aut minus fit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Sæpe enim hoc non potuere diuitiæ in domum infusæ, quod opportune dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an succurreris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, vtrum aliquis quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, vt daret? Sed ne in eadem quæ satis scrutati sumus, reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniuriæ vir bonus iudicabit quidem quod erit æquissimum, sed beneficio fauebit: in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momenti persona solet afferre in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in patre: seruasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio prosequetur. Et si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salua pietate ac fide poterit, remittet, id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei hæc est: Facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi: inuitus beneficium per compensationem iniuriæ soluat: in hanc partem inclinabit, huc verget, vt cupiat debere gratiā, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit quam reddit. Quanto hilarior est qui soluit, quam qui mutuatur: tanto debet lætior esse, qui se maximo ære alieno accepti beneficij exonerat, quā qui cū maxime obligatur. Nam in hoc quoque fallūtur ingrati, quod creditori quidem præter sortem extra ordinem numerant: beneficiorum autem vsum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine vsura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt vt quam gratissimi simus. Nostrum enim hoc bonum est, non quem-

admodum iustitia, vt vulgo creditur: ad alios pertinens: maxima pars eius in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adiuuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplũ circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec vlla miseratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium. Recte facti, fecisse merces est. Gratus sum: non vt alius mihi libentius præstet, priori irritatus exemplo, sed vt rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum: non quia expedit sed quia iuuat. Hoc vt scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus: si reddere beneficium non aliter quam per speciem iniuriæ potero, æquissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, vt dixi, maiore tuo quam alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est, rem visitatam reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientiam grati: quæ nisi in animum diuinum fortunatumque non peruenit. In contrarium autem huic affectum summa infelicitas vrget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimum ex nequitia leuissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est, & (vt ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem: quemadmodum Attalus noster dicere solebat, Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit. Illud venenum quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quæ accepit, quia redditurus est, & extenuat: iniurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent iniuriæ? At contra sapientia exornat omne beneficium,

ficium ac sibi ipsi commendat, & se assidua eius commemoratione delectat. Malis vna voluptas est & hæc breuis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduum. illa contemnit quibus læsus est: nec obliuiscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in peius: sed nec quærit cui imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quicquid occidit, benigne interpretando leuat: nec offensæ potius quam beneficij meminit: quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet: nec mutat animum aduersus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam conniuenti discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, vt talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiæ remanet. Quemadmodum reus sententiis paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, vbi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam, & in exilium eundum est, & effundendus sanguis, suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque obiicienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius cum accepimus. Quæris, quid sit quod obliuionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorum. Cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentia, & cetera, quæ opinione nostra cara sunt, pretio sua vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur, sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum erro-

rem facit publicus. Sed quemadmodum illa credidimus, sic & in hoc fidem populo demus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc vrbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt. In hoc bonis malisque conueniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo vitæ repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudicorum diuersitate referendam bene merentibus gratiam, omnes vno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, cum interim iniurias pro beneficiis reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, vt periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna cōferre. Nam quia putat turpe, non reddere, non vult esse cui reddat. Tibi habe quod accepisti. Non repeto: non exigo. Profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam beneficij violati pudere.

EPIST. LXXXII. DESII iam de te esse sollicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi I, qua cœpisti: & in isto te vitæ habitu compone, placide, non molliter. Male mihi esse malo, quam molliter. Male nunc sic excipe quemadmodum à populo solet dici dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorundam vitam laudari quibus inuidetur: Molliter viuit hoc dicunt, malus est. Paulatim enim effœminatur animus, atque in similitudinem otij sui & pigritiæ, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditiuum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic iacere, quam istis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, æque in odorib. iacet, qui mortuus est, quā qui rapitur vnco. Otium sine litteris mors est, & hominis viui sepultura. Quid denique prodest secessisse, tanquam

quam non trans maria nos sollicitudinem causæ persequantur? Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? Quæ tam munita, & in altum subducta vitæ quies, quam non dolor terreat? Quocunque te abdideris, mala circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt nos, quæ aut fallant, aut vrgeant. Multa intus, quæ etiam in media sollicitudine exæstuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet vt putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola præstabit: sui naturæque cognitio. Sciat quo iturus sit, vnde ortus: quod illi bonum, quod malum sit, quid petat, quid deuitet: quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat; quia cupiditatum mansuescit insania, timorum sæuitia compescitur. Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt, cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit. Possis illis dicere: Facile prouocabas mala absentia. Ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: Ecce mors, contra quam multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus Ænea, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animum: si contra mortem te præparaueris: aduersus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamuis mirer, excussi. Zeno noster hac collectione vtitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti. liberatus sum metu. Post hæc non dubitabo porrigere ceruicem. Non vis seuerius loqui, nec moritura risum mouere? Non mehercule facile tibi dixerim, vtrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit mortis metum extinguere, an qui hoc, tanquam ad rem pertineret, conatus est solue-

& horum, Lucili, quæ appellamus media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo vtrum capillos pares habeas. Mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis, quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod hæc iam nouimus: Illa ad quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiam si indifferens mors, non tamen inter ea est, quæ facile negligi possint. Magna exercitatione durandus est animus, vt conspectum eius accessumque patiatur. Mors contemni debet, magis quam solet. multa enim de illa credimus. Multorum ingenijs certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exangues territat vmbras.

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quicquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Aeque enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquã. His aduersantibus quæ nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanæ? quæ nunquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit, exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, vt aliquis magno animo accedat ad id quod malum indicat. pigre veniet, & cunctanter. Non est autem gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante fit. Nihil facit virtus quia necesse est. Adijce nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quæ peruenire tanti sit, deuorata vnius mali patiẽtia. Dissidet inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fugiet. Igitur in

diuersa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est: alioqui hæsitabit impetum moratura suspicio. Trudetur in id, quod inuadendum est. Nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificij veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Hæc ipsa quæ voluuntur ab illis, soluere malim & expendere, vt persuadeam, non vt imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum reip. bellum in vnam transferentes domum. Laconas tibi ostendo in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulcrum futurus est, quemadmodum exhortaris, vt totius gentis ruinam obiectis corporibus excipiant? & vita potius quam loco cedant? Dices, quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est: mors ergo non malum. O efficacem concionem! Quis post hác dubitet se infestis ingerere mucrónibus & stans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est? Sic, inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos cœnaturi. Non in ore creuit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus. Alacres illi & ad prandium processerunt, & ad cœnam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: Ire commilitones illo necesse est: redire non est necesse. Vides quam simplex, & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones nostræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animũ, qui nunquã minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quam cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed

omnibus

omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos docebis malum non esse? Quomodo opiniones totius æui, quibus protinus infantia imbuitur, euinces? Quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanæ? Quid dices quo inflammati in media pericula irruãt? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij viribus obnixam contra te persuasionem humani generis auertes? Verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriũtur. Serpentem illum in Africa sæuum, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt. Ne Python quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum & quicquid humanæ torserant manus, reiiceret, molaribus demum fracta saxis est, & aduersus mortem tu tã minuta iacularis? Subula leonem excipis. Acuta sunt ista quę dicis. Nihil est acutius arista. Quędam inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit.

EPIST. LXXXIII. SINGVLOS dies tibi meos, & quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas quod abscondam. Sic certe viuendum est, tanquam in conspectu viuamus? sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis interuenit. Sic interuenit dico, tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. obseruabo me protinus: & quod est vtilissimum, diem mecum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. Atqui consilium futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat. cum me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnasios meos quæris? vnus mihi sufficit. Earinus, puer (vt scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic

quidem ait, nos eandem crisin habere, quia vtrique dentes cadunt sed iam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes, eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum. iam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? Quod raro cursoribus euenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis quam exercitatione in frigidam descendi. Hoc apud me petatur parũ calda Ille tantus Psychrolutes, qui Kalendis Ianuariis in Euripum saltabam, qui anno nouo quemadmodum legere scribere, dicere aliquid, sic auspicabor in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra: deinde ad hoc solium, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide fiunt sol temperat, non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lauãdæ manus Dormio minimum. Consuetudinem meam nosti: breuissimo somno vtor, & quasi interiungo. satis est mihi vigilare desiisse. Aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & vniuersa voce feriuntur aures meæ. Nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. fremitum patientissime fero: multæ voces, & in vnum confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut vento siluam verberante & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui, rerum maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerunt quæ vt sint veræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium; Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro autem bono committit: ergo

tit: ergo vir bonus non dormit. Quo vno modo potest, Posidonius Zenonis nostri causam agi: sed ne sic quidem, vt existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis vino grauis est, & impos sui: altero, si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Hunc à Zenone dici qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ per vinum eloqui possit. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius est tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: præsertim cum ab homine diligentiam professo ponatur, & verba examinante. Adiice nunc, quod si hoc intellexit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quæsiuit locum fraudi: quod faciendum non est, vbi veritas quæritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quam multis militibus, non semper sobriis, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerit. De illa C Cæsaris cæde, illius dico qui superato Pompeio Rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit: Tullius Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. in hanc rem iocatus est ipse: Ego, inquit, quemquam feram, qui vinum ferre non possum? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. Non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, vrbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, vsque in horam sextam fere dormiebat, hoc erat eius matutinum. Officium tamen suum, quo tutela vrbis continebatur, diligentissime administrauit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in vrbe & suspecta

relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit vrbis præfectum, virum grauem, moderatum, sed mersum vino, & madentem: adeo, vt ex senatu aliquando, in quem è conuiuio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit: quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat. nullum Cosso aut priuatum secretum aut publicum elapsum. Itaque declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate ebrietate deuinctus. Quemadmodũ musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vino exæstuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem, quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accedere, ita & illud solet, & cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinij loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quæ etiam tolerabilis homo vitauerit, nedum perfectus ac sapiens: cui satis est sitim extinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, aut sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebriis solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebrij faciant, quibus sobrij erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extẽde in plures dies illũ ebriũ habitũ, nunquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexãdri Macedonis exemplum, qui Clytũ carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori voluit, certe debuit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi

possedit

possedit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed prodit. tunc libidinosus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis, quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat, tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido. omne vitium detegitur & prodit. Adiice illam ignorantiam sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen vtcunque tolerabile est, dum illis vis sua est. Quid cum somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes, bellicosasque, hostibus tradidit, hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit, hæc contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium; hæc inuictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot prœlia, tot hiemes, per quas victa temporum locorumque difficultate, transierat; tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. Quæ gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusauerint, cum superstes toti conuiuio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit, vinceris à dolio. M. Antonium, magnum virum & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac vitia non Romana traiecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatræ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum capita principum ciuitatis cœnanti referrentur, cum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum regnosceret, cum vino grauis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod hæc in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crude-

ritas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum sæpe apud se non sint, consuetudine insaniæ durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ voluptates vocantur, vbi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas nec veneno poto moriturum, nec opio sumpto dormiturum, nec elleboro accepto, quicquid in visceribus hærebit, eiecturum deiecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

Ep. LXXXIV. Itinera ista quæ segnitiam mihi excutiunt, & valetudini meæ prodesse iudico, & studiis. Quare valetudinem adiuuent, vides. cum pigrum me, & negligentem corporis, literarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. A lectionibus recessi. Sunt autem, vt existimo, necessariæ. Primum, ne sim me vno contentus: deinde, vt cum ab aliis quæsita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. Altera res contristabit, & vires exhauriet: de stylo dico: altera soluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: vt quicquid lectione collectum est, stylus redigat in corpus. Apes (vt aiunt) debemus imitari, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quicquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt: & vt Virgilius noster ait,

—liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, vtrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel fit: an quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutent,

tent Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis,sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cœli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam & notabilem poni, quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant,conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint, non sine quodam, vt ita dicam, fermento, quo in vnum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud,quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, & quæcunque ex diuersa lectione congessimus, separare, melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in vnum saporem varia illa libramenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse quam vnde sumptum est, appareat:quod in corpore nostro videmus sine vlla opera nostra facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant: & solida innatant stomacho,onera sunt. At cum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus: vt quæcunque hausimus, non patiantur integra esse, ne aliena sint: sed concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus: vt vnum quiddam fiat ex multis: sicut vnus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noster. Omnia quibus est adiutus, abscondat: ipsum tantum ostendat, quod efficit. Etiam si alicuius in te comparebit similitudo, quam admiratio tibi alius fixerit, similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua est. Quid ergo? non intelligitur cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius sententias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri: nec enim omnibus quæ ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, vt in vnitatem illam competant. Non vides quam multorum vocibus chorus constet? vnus tamen ex omnibus sonus

redditur. aliqua illic acuta est, aliqua grauis, aliqua media. accedunt viris fœminæ: interponuntur tibiæ · singulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres philosophi nouerant. In comessationibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit. cum omneis vias ordo canentium impleuit & cauea æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiano genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo, vt multæ in illo artes, multa præcepta sint, multarum ætatum exempla, sed in vnum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione. si nihil egerimus, nisi ratione suadente, hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista iamdudum, ad quæ discurritur. Relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atque animi voluptates. molliunt & eneruant. Relinque ambitum, tumida res est, vana, ventosa. nullum habet terminum. tam sollicita est, ne quem ante se videat, quam ne se post alium. laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autem quam miser sit is cui inuidetur si & inuidet. Intueris illas potentium domos. illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? multum habent contumeliarum, vt intres: plus, cum intraueris. Præteri istos gradus diuitum, & magno aggestu suspensa vestibula. Non in prærupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res & simul amplissimas pete. Quæcunque videntur eminere in rebus humanis, quamuis pusilla sint, & comparatione humillimorum extent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastidium dignitatis via est. At si conscendere hũc verticẽ libet, cui se fortuna submisit, omnia quidem sub te quæ pro excelsissimis habentur, aspicies: sed tamen venies ad summa per planum.

EPIST. LXXXV. PEPERCERAM tibi, & quicquid nodosi adhuc supererat, præterieram contentus quasi gustum tibi dare, eorum quæ à nostris dicuntur, vt probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me, quicquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitationem, comprehendere? quod

quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. Pudet in aciem descendere pro diis hominibusque susceptam, subula armatum. Qui prudens est, & temperans est. Qui temperans est, & cōstans. Qui constans est, & imperturbatus est. Qui imperturbatus est, sine tristitia est. Qui sine tristitia est, beatus est. Ergo prudens beatus est. & prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, vt imperturbatum & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tamquam imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur & modice, non qui nunquam. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens nimiusve in hoc vitio. Illud enim, humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci mœrore, ceterum tangi: & cetera in hunc modum sectæ suæ respondentia. non his tollunt affectus, sed temperant. Quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mœstissimis lætior, & effrænatissimis moderatior, & humillimis maior? Quid si miretur velocitatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas;
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem. nulla debent esse, non parua. Nam si vlla sint, crescent, & interim impedient. Quomodo oculos maior & perfecta suffusio excæcat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur: præsertim cum illi non vnum, sed vniuersum affectuum cœtum relinquis, cum quo colluctetur. plus potest quamuis mediocrium turba,

quam vnius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam: sed ambitionem: sed non concitata: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam: Melius cum illo ageretur, qui vnum vitium integrum haberet, quam cum eo, qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quam magnus sit affectus, quantuscunque est: parere nescit, consilium non accepit. quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite; natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicunque sint. Tigres leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: & cum minime expectaueris, exasperatur toruitas mitigata. Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus. si inuita ratione cœperint, inuita perseuerabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quam impetum regere. Falsa est vtique ista mediocritas & inutilis, eodemque loco habenda, quo si quis diceret modice insaniendum, modice ægrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum. facilius sustuleris illa, quam rexeris. Nunquid dubium est, quin vitia mentis humanæ inueterata & dura, quæ morbos vocamus, immoderata sint: vt auaritia, vt crudelitas, vt impotentia, vt impietas? ergo immoderati sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiæ, timori, cupiditati, ceterisque motibus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur. maior erat timor, si plus quo exterreatur, aut propius, aspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus, ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum causis suis crescent, tantique erunt, quanti fient. Adiice nunc, quod ista quantumuis exigua sint, in maius excedunt. Nunquam perniciosa seruant modum. Quamuis leuia initia morborum, serpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cuius dementiæ est,

est, credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrij terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? non facilius sit excludere, quam admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, vt dicerent, Temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, euentu non est. nam quantum ad habitum mentis suæ, non perturbatur, nec contristatur, nec timet: sed multæ extrinsecus causæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale est quod volunt dicere, Iracundum quidem non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, vsu frequenti timor transit in vitium. & ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea si non contemnit venientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cum fortiter eundum erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diuersitas mentis. Illud præterea iudico obseruandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, vnum bonum esse quod honestum, per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si vnum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beata viuendum sufficere virtutem: è contrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, vnum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse. non tamen vnum bonum esse, quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, cum virtutem habeat, beatum esse. sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam, quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat vnquam virtutem esse sine voluptate. ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est. habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute: non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri possit, non repetio. Beata enim vita bonum in se perfectum

habet,inexuperabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita diuina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Præterea si beata vita nullius est indigens,omnis beata vita perfecta est, eademque est beata, & beatissima. Nunquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet,summe beata est. Quemadmodum summum, adiectionem non recipit(quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quam alius. sequitur, vt hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. beatus autem nihil suæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile est, aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est,hoc magis se ad id,quod est optimum, extendet,& id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, immo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa & breuis,diffusa & angustior: in multa loca,multasque partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura, & partibus, id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est.finis, vt puta, edendi bibendique,satietas est:hic plus edit,ille minus. quid refert? vterque iam satur est. Hic plus bibit, ille minus. quid refert? vterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus. Nihil interest:si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas,non est beatus.non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est,sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum hæc interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem & controuersam pro confessa inducere; eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit.

fortis

fortis imminentia mala non timebit? Istud dementis alienatique, non fortis est. Ille vero, inquit, moderatissimè timet, sed in totum extra metum non est. Qui hæc dicunt, rursus in idem reuoluuntur, vt illis virtutum loca sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret militia, sed leuiore vexatur. At enim dementem puto, qui mala imminentia non extimescit. Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & vnam tantum turpitudinem malum iudicat, debebit secure pericula aspicere, & aliis timenda contemnere aut si stulti & amentis est; mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur; præbebit se periculis fortis. Minime. Non timebit illa, sed vitabit. cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis. mortem, vincula, ignes, alia tela fortunæ nō timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanæ vitę formidines putat. Describe captiuitatē, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: & quicquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numera. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendum est? Quæris quid sit malum? Cedere his quæ mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus quæ nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid conueniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorū amor nec formidabilium appetitio. Scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit: diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex interuallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per siccata viscera recēs demittitur sanguis; non timere istum tu dices, nō dolere? Iste vero dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet: inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? qui ægrum amicū adhortatibus. Quod malū est, nocet: quod nocet, deteriorē facit. Dolor & paupertas deteriorem nōn faciunt: ergo mala nō

Z z

cetur, cuius ministerium aliis promissum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est: tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiæ negotium agit: quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Præterea ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas. per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad vtrosque casus aptus est: bonorum rector est, malorum victor. Sic inquam, se exercuit, vt virtutem tam in secundis quam in aduersis exhibeat, nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quicquam aliud quod imperitos auertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? vtitur. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra: faciebat ex ære. si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitiis explicabit; si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus, in exilio: si poterit, imperator, si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis. quamcunque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sæuissima animalia & ad occursum exterrentia hominem, docent pati iugum: nec asperitatem excussisse contenti, vsque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur Tigrim suus custos: Elephantem minus Aethiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem: Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, & cetera horrenda: cum ad hunc peruenere, mansueta sunt.

EPIST. LXXXVI. In ipsa Scipionis Africani villa iacens hæc tibi scribo, adoratis manibus eius & ara,

quàm sepulcrum esse tanti viri suspicor: animum quidem eius in cælum,vnde erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hoc enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter vsus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatémque magis in illo admirabilem,cum reliquit patriam,quam cum defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat,aut Romæ libertas. Nihil,inquit,volo derogare legibus,nihil institutis. æquum inter omnes ciues ius sit.vtere sine me beneficio meo patria. causa tua libertatis fui.ero & argumentum. Exeo,si plus quam tibi expedit,creui. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi? in exilium voluntarium secessit, & ciuitatem exonerauit.Eo perducta res erat,vt aut libertas Scipioni,aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrũ fas erat.Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit, tam suum exiliũ Reip imputaturus,quam Hannibalis. Vidi villã structã lapide quadrato, murum circumdatum siluæ,turres quoque in propugnaculum villæ vtrimque subrectas. Cisternam ædificiis ac viridibus subditam, quæ sufficere in vsum vel exercitus posset.Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. Non videbatur maioribus nostris caldum,nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum · exercebat enim opere se, terramque (vt mos fuit priscis)ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit.hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est,qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt,nisi illis vndiq; operosa & in picturę modũ variata circumlitio prætexitur, nisi vitro absconditur camera, nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo,piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus,nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum,quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum impensæ causa? quantum

aqua-

aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum peruenimus, vt nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt rimæ, magis quàm fenestræ, muro lapideo exsectæ, vt sine iniuria munimenti, lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, vt totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi & lauantur simul & colorantur, nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaque quæ concursum & admirationem habuerant cùm dedicarentur, hæc in antiquorum numerum reiiciuntur, cùm aliquod noui luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec vllo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in vsum, non in oblectamenta reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quã perlucida sordes deponerent. Sed, dij boni, quam iuuabat illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu suà temperasse? Nam hoc quoque nobilissimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant, exigendíque munditias, & vtilem ac salubrem temperaturam, non hanc quæ nuper inuenta est, similis incendio, adeò quidem vt conuictum in aliquo scelere seruum, viuum lauari oporteat. Nihil mihi videtur iam interesse, ardeat balneum, an caleat. Quantæ non aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat, quod non in multa luce decoquebatur, & spectabar, vt in balneo concoqueret? O hominem calamitosum! nescit viuere. non pacata aqua lauabatur, sed sæpe turbida, & cùm plueret vehementiùs, penè lutulenta. Nec multum eius intererat, an sic lauaretur: veniebat enim, vt sudorem illic ablueret, non vt vnguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? Non inuideo Scipioni: verè in exilio vixit, qui sic lauabatur. Nam, vt aiũt qui priscos mores orbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: cęterum toti nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? Militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea inuenta sunt,

ſpurciores ſunt. Deſcripturus infamem, & nimiis notabilem deliciis Horatius Flaccus quid ait?

Paſtillos Rufillus olet.

Dares nunc Rufillum: perinde eſſet, ac ſi hircum oleret, & Gorgonij loco eſſet, quem idem Horatius Rufillo oppoſuit. Parum eſt ſumere vnguentum, ni bis die terque reuocetur, ne euaneſcat in corpore. Quid, quod odore tanquam ſuo gloriantur? Hæc ſi tibi nimium triſtia videbuntur, villæ imputabis: in qua didici ab Aegialo diligentiſſimo patrefamiliæ (is enim nunc huius agri poſſeſſor eſt) quoduis vetus arbuſtum poſſe transferri. Hoc nobis ſenibus diſcere neceſſarium eſt, quorum nemo non oliuetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum faſtidiendi fructus autumno deponere, te quoque proteget illa quæ

Tarda venit ſeris factura nepotibus vmbram.

vt ait Virgilius noſter: qui non quid veriſſime, ſed quid decentiſſime diceretur, aſpexit: nec agricolas docere voluit, ſed legentes delectare. Nam (vt omnia alia tranſeam) hoc quod hodie mihi neceſſe fuit reprehendere adſcribam:

Vere fabis ſatio eſt, tunc te quoque medica putres
Accipiunt ſulci & milio venit annua cura.

An vno tempore iſta ponenda ſint: & an vtriuſque verna ſit ſatio hinc æſtimes licet. Iunius menſis eſt quo tibi ſcribo, iam procliuus in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium ſerentes. Ad oliuetum reuertor, quod vidi duobus modis diſpoſitum. Magnarum arborum truncos circumciſis ramis, & ad vnum redactis pedem, cum ſcapo ſuo tranſtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipſo, ex quo illo pependerant. Hoc fimo tinctum in ſcrobem demiſit: deinde, terram non aggeſſit tantum, ſed calcauit & preſſit. Negat quicquam eſſe hac (vt ait) piſatione efficacius. videlicet frigus excludit & ventum. minus præterea mouetur, & ob hoc naſcentes radices prodire patitur, ac ſolum apprehendere; quos neceſſe eſt teneras adhuc, & precario hærentes, leuis quoque reuellat agitatio. parum autem arboris antequam obruat radix. ex

omn

omni enim materia quæ nudata est, vt ait, exeunt radices nouæ. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in oliuetis veteribus arida & retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse nouellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt: sed cum tanquam à planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri: huius capillamenta quoque (si fieri potest) colligenda sunt: deinde liberalius sternenda vitis, vt etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed & iam Martio exacto tenent, & complexæ sunt non suas vlmos. Omnes autem istas arbores, quæ (vt ita dicam) grandis copiæ sunt, ait aqua adiuuandas cisternina: quæ si prodest, habemus pluuiam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: nec quemadmodum Ægialus noster me sibi aduersarium parauit, sic ego parem te mihi.

EPIST. LXXXVII. NAVFRAGIVM, antequam nauim ascenderem, feci: quomodo acciderit, non adiicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, cum volueris, approbabo, immo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus superuacua, & quam facile iudicio possemus contemnere: quæ si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis seruis quos vnum capere vehiculum potuit, sine vllis rebus, nisi quæ corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit. paratum fuit non magis hora, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane: quotidie mihi annum nouum faciunt, quem ego faustum & facilem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior est, quam

vbi aliena sepofuit:& fecit sibi pacem:nihil timendo:fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. Mulæ viuere se ambulando testantur. mulio excalceatus non propter æstatem. Vix à me obtineo, vt hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruersa recti verecundia: quotiens in aliquem comitatum lautiorem incidimus, inuitus erubesco: quod argumentum est ista quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit pretioso gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondum adeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad superuacua, neminem æstimatis suo. Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam hæc quoque iam expensa fertis. Late possidet, sed multum debet: habet domum formosam sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprij quisque habeat. Diuitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus prouinciis arat, quia magnus kalendarij liber euoluitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum inuidiose in desertis Apuliæ possideret: & cum omnia dixeris pauper est. quare? quia debet. quantum, inquis? omnia: nisi forte iudices interesse, vtrum aliquis ab homine an à fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulæ saginatæ, vnius omnes coloris? Quid ista vehicula cælata?

——— Instrati æstro alipedes pictisque tapetis,
Aurea pectoribus demissa monilia pendent,
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam Romano populo hercule profuit nasci quam Scipionem: alter enim cum hostibus

nostris

nostris bellum, alter cum moribus gessit) canterio vehebatur, & hippoperis quidem impositis, vt secum vtilia portaret. O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via diuitibus, cursores & Numidas & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior, comitatiorque quam M. Cato videretur; hic inter illos apparatus delicatos, qui cummaxime dubitat, vtrum se ad gladium locet, an ad cultrum O quantum erat sæculi decus, imperatorem triumphalem Censorium (& quod super omnia hæc est) Catonem, vno caballo esse contentũ, & ne toto quidem. Partem enim sarcinæ ab vtroque latere dependẽtes occupabant. Ita nõ omnibus obesis mãnis & asturconibus & tollutariis præferres vnicum illum equum ab ipso Catone defrictum? Volo non futurum finem in ista materia vllum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista, quæ sine dubio talia diuinauit fortuna, qualia nũc sunt qui primus appellauit Impedimẽta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitæ beatæ contendimus. Quod bonũ est, bonũ facit. Nã & in arte musica quod bonũ est, facit musicum. Fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent, Peripatetici, vt quod primum proponimus, falsum esse dicant: Ab eo, inquiunt, quod est bonum, non vtique fiunt boni. In musica est aliquod bonũ, tanquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad vsus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus: Non intelligitis quomodo posuerimus quod bonum est musico Non enim id dicimus quod instruit musicum, sed quod facit. tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id vtique musicum facit. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuuantur; altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiæ & organa & chordæ: ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis: vti forsitan non potest arte. Hoc non est æquè duplex in homine: idem enim bonum & hominis & vitæ. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum nõn est. Opes autem &

lenoni, & laniſtæ contingunt: ergo non ſunt bona. Falſum eſt, inquiunt, quod proponitur. Nam grammatica & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibuſque contingere. Sed iſtæ artes non ſunt magnitudinem animi profeſſæ, non conſurgunt in altum, nec fortuita faſtidiunt. Virtus extollit hominem, & ſupra cara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala vocantur, aut cupit nimis, aut expaueſcit. Chelidon, vnus ex Cleopatræ mollibus, patrimonium grande poſſedit: nuper Natalis, tam improbæ linguæ quam impuræ, in cuius ore fœminæ purgabantur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? vtrum illum pecunia purum effecit, an ipſe pecuniam conſpurcauit? quæ ſic in quoſdam homines, quomodo denarios in cloacam cadit. Virtus ſupra iſta conſiſtit, ſuo ære cenſetur: nihil ex iſtis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina & gubernatio non interdicit ſibi ac ſuis admirationem talium rerum. Qui non eſt vir bonus, poteſt nihilominus medicus eſſe: poteſt gubernator, poteſt grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quiſque habet, talis eſt. Fiſcus tanti eſt, quantum habet: immo in acceſſione eius venit quod habet. Quis pleno ſacculo vllum pretium ponit, niſi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem euenit magnorum dominis patrimoniorum: acceſſiones illorum & appendices ſunt. Quare ergo ſapiens magnus eſt? quia magnum animum habet. Verum eſt ergo, quod contemptiſſimo cuique contingit bonum non eſſe. Itaque indolentiam nunquam bonum dicam. habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & moleſtia vacare, bonum dicam. Quid eſt otioſius verme? Quæris, quæ res ſapientem faciat? quæ Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid cæleſte, magnificum. Nō in omnibus bonum cadit nec quemlibet poſſeſſorem patitur. Vide

Quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.
Hic ſegetes, illic veniant felicius vuæ:
Arborei fœtus alibi, atque iniuſſa vireſcunt

Grami-

Gramina: nonne vides croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum.

Ista in regiones descripta sunt, vt necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum & ipsum suam habet sedem: non nascitur vbi ebur, nec vbi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? Animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit. diuitiæ fiunt ex auaritia: diuitiæ ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo nō nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit quam bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat sacrilegium, sicut malum sit quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse. quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest, quam sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi? Prorsus persuasimus. Quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? Nam sacrilegia mutata puniuntur, magna triumphis feruntur. Adiice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si vt dicitis, ob hoc vnum sacrilegium malum est, quia multum mali affert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs. statim puniuntur cum facta sunt, immo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondēt bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse vndecun-

que sumptam: non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrna & aurum est, & vipera: Si aurum ex vrna sustuleris, quia illic & vipera est. nō ideo mihi vrna aurum dató, quia viperam habet, sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe & sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet. quemadmodum in illa vrna vipera malum est, nō aurum quod cum vipera iacet, sic in sacrilegio malum est scelus, nō lucrum, quibus opponitur Dissimillima vtriusque rei condicio est. Illic aurum possum sine vipera tollere: hic lucrū sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus, id bonū non est. Dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus. ergo diuitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra. vnam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere. In multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis dum nauigat studij causa, naufragium fecit, aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere, aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantum bonum diuitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum non esse. Præterea, inquit, cōceditis diuitias habere aliquid vsus. Inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eueniunt. His quidam hoc respondent. Erratis qui incommoda diuitiis imputatis. Illæ neminem lædunt. aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia. Sic quemadmodum gladius qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideo diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (vt existimo) melius: qui ait diuitias esse causam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim causa efficiens quæ protinus necesse sit noceat: alia præcedens, hanc præcedentē causam diuitiæ habent. Inflant animos, superbiam pariūt, inuidiam contrahunt, & vsque eo mentem alienant, vt fama

pecuniæ

pecuniæ eos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet. pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem & dilatant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciã. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant: diuitiæ insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quam species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiam malum sunt diuitiæ, non tantum bonum non sunt. Essent malum, si per se nocerent, si (vt dixi) haberent efficientem causam: nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tãtum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem causam ad inuidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam inuidetur: sed nec ex se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obiicitur à virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dat, nec fiduciam, nec securitatem, nõ sunt bona: diuitiæ autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationẽ magis etiamnum hoc modo intendit: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem; contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione, ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum cõditio, alia bonorum. Cõmodum est, quod plus vsus habet quam molestiæ. Bonum sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum. Sed commodum dicitur à maiore sui parte æstimatum: bonum ad vnum sapientem pertinet. Inuiolatum esse oportet. Bonum animum habe. Vnus tibi nodus, sed Herculaneus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt: ergo diuitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & soluunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scho-

las iactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (vt antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν: non quod habeat, dicitur, sed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀπορεῖ significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas, quam parui possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quæ sit diuitiarum, quæ paupertatis substantia. Sed tunc quoque considerabimus, nunquid satius sit paupertatem permulcere, diuitiis demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi tam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis diuitiis fertur. his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, vt populus Romanus paupertatem, fundamentum & causam imperij sui, requirat ac laudet? diuitias autem suas timeat? vt cogitet has se apud victos tcperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in vrbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia. quod vnus populus eripuerit omnibus, facilius vni ab omnibus eripi posse. Hæc satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possimus, fortius loquamur: si minus, apertius.

EPIST. LXXXVIII. De liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad æs exit. Meritoria artificia sunt, hactenus vtilia, si præparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint, vides, quia homine libero digna sunt. cererum vnum studium vere liberale est, quod liberum facit. Hoc sapientiæ studium est, sublime, forte, magnanimum: cetera pussibilia & puerilia sunt. An tu quicquam in istis esse credis boni, quorum

tum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis quærendum iudicauerunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, &, si latius euagari vult, circa histoꝛas: iam vt longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænat? Ad Geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quod vetet timere, vetet cupere: quæ quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum vtrum doceant isti virtutem, an non: si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire quam non ad docendam virtutem consederint? aspice quam dissimilia inter se omnium studia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem; modo Epicureum, laudantem statum quietæ ciuitatis & inter conuiuia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, antequam carmina vlla cognosceret. ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, vtrum maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire, an minor Hecuba fuerit, quam Helena: & quare tam male tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? Quæris, Vlixes vbi errauerit potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, vtrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an

extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellit. non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo vxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus nauigẽ. Quid inquiris, an Penelope impudica fuerit, an verba sęculo suo dederit, an Vlixẽ illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. doces me, quomodo inter se acutæ ac graues cõsonent, quomodo neruorum disparem reddentium sonum, fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles. monstra potius, quomodo in aduersa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & auaritiæ commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lassat, immo quam superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si, quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes diuidere, si nescio cũ fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedem effugit, si tristem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totus hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? Ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, hæredis. Negant iurisconsulti quicquam vsucapi, quod publicum est. Publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem: scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcumque acceperis formam: interualla siderum di-

rum dicis:nihil est quod in mensuram tuam non cadat.Si artifex es, metire hominis animum. dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quæ recta sit linea : quid tibi prodest, si, quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui cœlestium notitia gloriatur,

Frigida Saturni quo sese stella receptet,

Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes:

Hoc scire quid proderit ? vt sollicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidéte Saturno. Potius hoc discam, vbicunque sunt ista, propitia esse,non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum , & ineuitabilis cursus. Per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent,aut notant. Sed siue quicquid euenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet?siue significant,quid refert prouidere, quod effugere non possis ? Scias ista, nescias,fient.

Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes

Ordine respicias,nunquam te crastina fallet

Hora,nec insidiis noctis capiere serenæ.

Satis abundéque prouisum est , vt ab insidiis tutus essem. Nunquid me crastina non fallit hora ? fallit enim , quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit, nescio : quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil despérabo, totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed nec sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse,sic scio & non vtique casura. Vtiq;secunda expecto.malis paratus sum.in illo feras me necesse est non ad præscriptum euntem. Non enim adducor,vt in numerum liberalium artium pictores recipiam , non magis,quam statuarios, aut marmorarios , aut ceteros luxuriæ ministros.Æque luctatores,& totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus : aut & vnguentarios recipiam & cocos & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim oro te,liberale habent isti ieiuni vomitores , quorum corpora in sagina , animi in macie & veterno sunt ? An liberale studium istud esse iuuentuti nostræ credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt , hastilia iacere, sudem torquere , equum agitare , arma tractare?

Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hæ nec illæ docent aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fræno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? quid prodest multos vincere luctatione vel cestu, ab iracundia vinci? Quid ergo nihil liberalia nobis conferunt studia? ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hæ viles ex professo artes quæ manu constant, ad instrumenta vitæ plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa, vt antiqui vocabant, literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quatuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicræ sunt quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato voluptates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his quæ distabant sua sponte coeuntibus, aut his quæ eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non nouere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus similes, hæ artes quas ἐλευθέρας Græci, nostri liberales vocant. Solæ autem liberales sunt, immo (vt dicam verius) liberæ, quibus curæ virtus est. Quemadmodum, inquit, est aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis: sic & hæc quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cum ventum est ad naturales quæstiones, geometriæ testimonio statur. Ergo eius quam adiuuat, pars est? Multa adiuuant nos, nec ideo partes nostræ sunt: immo si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis: nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philo-

ſophiæ neceſſaria eſt, quomodo ipſi faber: ſed nec hic geometriæ pars eſt, nec illa philoſophiæ. Præterea vtraque fines ſuos habet. Sapiens enim cauſas naturalium & quærit & nouit, quorum numeros menſuraſque geometres perſequitur & ſupputat. Qua ratione conſtent cæleſtia, quæ illis ſit vis, quæ natura ſapiens ſcit: curſus & recurſus & obſeruationes, per quas deſcendunt & alleuantur, ac ſpeciem interdum ſtantium præbent, cum cæleſtibus ſtare non liceat, colligit mathematicus. Quæ cauſa in ſpeculo imagines exprimat, ſcit ſapiens. Illud tibi geometer poteſt dicere, quantum abeſſe debeat corpus ab imagine, & qualis forma ſpeculi, quales imagines reddat. Magnum eſſe ſolem philoſophus probabit: quantus ſit, mathematicus, qui vſu quodam & exercitatione procedit, ſed vt procedat, impetranda illi quædam principia ſunt. Non eſt autem ars ſui iuris, cui precarium fundamentum eſt. Philoſophia nil ab alio petit, totum opus à ſolo excitat. Mathematica (vt ita dicam) ſuperficiaria eſt, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad vlteriora perueniat: ſi per ſe iret ad verum, ſi totius mundi naturam poſſet comprehēdere, dicerem multum collaturam mentibus noſtris quæ tractatu cæleſtium creſcunt, trahuntque aliud ex alio. Vna re conſummatur animus, ſcientia bonorum ac malorum immutabili, quæ ſoli philoſophiæ competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit. Singulas lubet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timendorum eſt: terribilia & ſub iugum libertatem noſtram mittentia, deſpicit, prouocat, frangit. Nunquid ergo hanc liberalia ſtudia corroborant? Fides ſanctiſſimum humani pectoris bonum eſt, nulla neceſſitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Vre, inquit, cæde, occide; non prodam: ſed quo magis ſecreta quæret dolor, hoc illa altius condam. Nunquid liberalia ſtudia hos animos facere poſſunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias diſpenſat, & ad ſanum modum redigit, nec vnquam ad illas propter ipſa venit. Scit optimum eſſe modum cupitorum, non quantum velis, ſed quantum debeas, ſumere. Humanitas vetat ſuperbum eſſe aduerſus ſocios, vetat auarum: verbis, re-

bus, affectibus comem se, facilemque omnibus præstat: nullũ alienum malum putat; bonũ autẽ suum id maxime, quod alicui bono futurum est, amat. Nunquid liberalia studia hos mores præcipiunt? non magis quam simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quam clementiam, quam alieno sanguini tanquam suo parcit, & scit homini non esse homine prodigè vtendum. Cum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa conferre virtuti? quia nec sine cibo ad virtutem peruenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quamuis non fiat nauis sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse: quamuis enim virtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum, qui litteras nescit: cum sapientia non sit in litteris? Res tradit, non verba: & nescio an certior memoria sit, quæ nullum extra se subsidium habet. Magna & spatiosa res est sapientia: vacuo illi loco opus est: de diuinis humanisque discendum est, de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore: de quo vno vide quam multa quærantur. Primum, an per se sit aliquid; deinde, an aliquid ante tempus sit, si tempus cum mundo cœpit, an & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles quæstiones sunt de animo: vnde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: an aliunde alio transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliasque coniectus, an non amplius quam semel seruiat, & emissus euagetur in toto: vtrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua vsurus, cum ex hac effugerit cauea: an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcunque partem rerum humanarum diuinarumque comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, vt habere possint liberum hospitium, superuacua ex animo tol-

mo tol-

mo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. Laxum spatium res magna desiderat. Expellantur omnia: totum pectus illi vacet. Atenim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum qui superuacua vsu sibi comparat, & preciosarum rerum pompam in domo explicat, non putas eum, qui occupatus est in superuacua litterarum supellectile? Plus scire velle quam sit satis, intemperantiæ genus est. Quid, quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia superuacua didicerunt. Quatuor millia librorum Dydimus grammaticus scripsit: miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur, in his de Æneæ matre vera: in his, libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, An Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cum perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio hæc constat: O hominum litteratum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane est? annales euoluam omnium gentium, & quis prima carmina scripserit, quæram: quantum temporis inter Orphea intersit & Homerum, cum fastos non habeā, computabo: & Aristarchi notas quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: & ætatem in syllabis conteram? Itane in geometriæ puluere hærebo? Adeo mihi præceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Hæc sciam, vt quid ignorem? Appion grammaticus, qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat: Homerum vtraque materia consummata, & Odyssea, & Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continētes. Talia sciat oportet qui multa vult scire. Nunc cogita quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupa-

tio quotidiana, quantum somnus, metire ætatem tuam. tā multa non capit. de liberalibus studiis loquor. Philosophi quantum habent superuacui, quantum ab vsu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, & coniunctionum ac præpositionum proprietates descenderunt, & inuidere grammaticis, inuidere Geometris. Quicquid in illorum artibus superuacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, vt diligentius sciant loqui, quam viuere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in vtramque partem disputari posse, ex æquo: & de hac ipsa, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quę videntur esse, nihil magis esse quam non esse. Parmenides ait, ex his quæ videntur, nihil esse, in vniuersum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit. ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonij versantur, & Magarici, & Eretrici & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt. Satius est superuacua scire, quam nihil. Illi non præferunt lumen per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est præter vnum. Si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? Quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt, an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

EPIST. LXXXIX. REM vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtique necessariam, diuidi philosophiam, & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectū venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum. Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his, quæ nunc magna, magnorum ignorantia credimus. Sed quia continge-

contingere hoc non poteſt, ſic erit à nobis aſpicienda, quemadmodum mundi ſecreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam cælum acies noſtra. Nobis autem, quibus perrumpenda caligo eſt, & quorum viſus in proximo deficit, ſingula quæque oſtendi facilius poſſunt, vniuerſi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philoſophiam in partes, non in fruſta diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, vtile eſt. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile eſt. Deſcribitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in maius creuit, facilius agnoſcitur, ſi diſceſſit in partes, quas (vt dixi) innumerabiles eſſe & paruas non oportet. Idem enim vitij habet nimia, quod nulla diuiſio. Simile confuſo eſt, quicquid vſque in puluerem ſectum eſt. Primum itaque, ſicut videtur tibi, dicam inter ſapientiam & philoſophiam quid interſit. Sapientia perfectum bonum eſt mentis humanæ. Philoſophia, ſapientiæ amor eſt & affectatio. Hæc oſtendit, quo illa peruenit. Philoſophia vnde dicta ſit apparet: ipſo enim nomine fatetur. Quidam ſapientiam ita finierunt, vt dicerēt eam diuinorum & humanorū ſcientiam. Quidam ita: Sapientia eſt noſſe diuina & humana, & horum cauſas. Superuacua mihi videtur hæc adiectio, quia cauſæ diuinorum humanorumque partes ſunt. Philoſophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter definirent. Alij ſtudium illam virtutis eſſe dixerunt, alij ſtudium corrigendæ mentis. A quibuſdam dicta eſt appetitio rectæ rationis. Illud quaſi conſtet, aliquid inter philoſophiam & ſapientiam intereſſe. Neque enim fieri poteſt, vt idem ſit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter auaritiam & pecuniam intereſt, cum illa cupiat, hæc concupiſcatur: ſic inter philoſophiam & ſapientiam. Hæc enim illius effectus & præmium eſt. Illa venit, ad hanc itur. Sapientia eſt, quam *Græci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani vtebantur, ſicut philoſophia nunc quoque vtuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inſcriptus Doſſenni monumento titulus:

HOSPES RESISTE, ET SOPHIAM DOSSENI LEGE

Quidam ex nostris, quamuis philosophia studium virtutis esset, & hæc peteretur, illa peteret, tamen non putauerunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem. Nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his, qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quæ ad vrbes perducunt, extra ipsas sunt. ad virtutem venitur per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia virtusque. Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inuenti sunt & qui in pauciora philosophiam & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerũt, Ciuilem: quia quandam propriam exercitationem desideret, & circa illam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt his partem, quam Græci οἰκονομικὴν vocant, administrandæ rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus vitæ locum separauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiæ putauerunt esse, Naturalem atque Moralem. Rationalem remouerunt. Deinde cum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem de iudicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eam accessionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus. Sed hi quoque quæ remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: vt vna sit de fugiendis & expetendis, altera de effectibus, tertia de actionibus, quarta de causis, quinta de argumentis. Causæ rerũ ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Aristo Chius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem sed etiam contrarias. Moralẽ quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum

locum

locum qui monitiones continet, sustulit, & pædagogi esse dixit, non philosophi: tanquam quicquam aliud sit sapiens, quàm humani generis pædagogus. Ergo cum tripetita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit: vt prima esset inspectio suum cuique distribuens, & æstimans quando quicque dignum sit; maxime vtilis. Quid enim est tam necessarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu; tertia de actionibus. Primum enim est, vt quanti quidque sit, iudices. Secundum, vt impetum ad illa capias ordinatum temperatumque. Tertium vt inter impetum tuum, actionemque conueniat, vt in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quicquid ex his tribus defuerit turbat & cætera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quãdo quidque & vbi, & queadmodum agi debeat? Aliud est enim dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, vbi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissus acriorve prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur? Corporalia, & Incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, vt ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam in materiam & causam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest vt rationalem partem philosophiæ diuidamus. Omnis ratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diuisa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari Hæc verba curat, & sensus & ordinem. διαλεκτικὴ in duas partes diuiditur: in verba & significationes: id est, in res quæ dicuntur, & vocabula quibus dicuntur Ingens deinde sequitur vtriusque diuisio. Itaque hoc loco finem faciam,

——— *Et summa sequar fastigia rerum.*

Alioqui si voluero facere partium partes, quæstionum liber fiet. Hæc, Lucili virorum optime, quo minus legas

non deterreo: dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque, quantum potes vexa: & istis dicentibus: Quousque eadē? responde, Ego debeo dicere, Quousq; eadē peccabitis? Remedia ante vultis, quam vitia desinere. ego vero eo magis dicam, & quia recusatis, perseuerabo. Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolorē tactus expressit. Dicā etiam inuitis profutura Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verū singuli habere non vultis, publice audite. Quousque fines possessionum propagabitis? Ager vni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, ne prouinciarum quidem latione contenti circumscribere prædiorū modum? Illustrium fluminum per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gētium termini, vsque ad ostium à fonte, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis, nisi trans Hadrianum & Ionium, Ægeūque vester villicus regnet: nisi insulæ, ducum domicilia magnorū, inter vilissima rerū numerentur. Quā vultis, late possidete. Sit fundus, quod aliquādo imperium vocabatur. Facite vestrum quicquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc nobiscum loquor, quorum æquè spatiose luxuria, quā illorum auaritia diffunditur. Vobis dico: quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas ædificia vestra prætexant? Vbicunque scatebunt aquarum calentium venæ, vbi noua diuersoria luxuriæ excitabuntur. Vbicunque in aliquē sinū litus curuabitur, vos protinus fundamenta iacetis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastū terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinē montium educta, cum multa ædificaueritis, cum ingentia, tamen & singula corpora estis. & paruula. Quid prosunt multa cubicula? In vno iacetis. Non est vestrum, vbicunque non estis. Ad vos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cū magno labore persequitur. Nullis animalibus, nisi ex fastidio pax

est.

est. Quantulum enim ex istis epulis, quæ per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? Quantulũ ex ista fera periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? Quantulũ ex tot conchyliis, tam longe aduectis, per istum stomachũ inexplebilẽ labitur? Infelices etiã, quod non intelligitis, vos maiorẽ famẽ habere quam ventrẽ. Hæc aliis dic: vt dum dicis, audias ipse. Scribe: vt dum scripseris, legas: omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude non vt plus aliis scias, sed vt meliu.

Ep. xc. Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod viuimus: philosophię quod bene viuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam Diis, quanto maius beneficiũ est bona vita, quam vita, pro certo deberetur, nisi ipsam Dij philosophiam tribuissent: cuius scientiam nulli dederunt facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur: sapientia quod in se optimum habet, perdidisset, quod inter fortuita non est: Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est quod nõ obuenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio patitur. Quid haberes, quod in philosophia suspiceres si beneficiaria res esset? Huius opus vnum est, de diuinis humanisque verum inuenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohærentiũ. Hæc docuit colere diuina, humana diligere. & penes Deos imperium esse & inter homines consortiũ: quod aliquandiu inuiolatum mansit, antequam societatẽ auaritia distraxit, & paupertatis causa etiam his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebãtur, eandem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidẽ gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehemẽtissima. Nõ præcedit armenta degener taurus sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit. Elephantorũ gregem excelsissimus ducit Inter homines pro summo est optimus. Animo itaq; rector eligebatur. Ideoq. summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantũ.n. quãtũ vult potest, qui se nisi quod

debet,nõ putat posse.Illo ergo sæculo quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicar.Hi continebanr manus, & infirmiores à validioribus, tuebantur.Suadebant,dissuadebánrque.& vtilia arque inutilia monstrabant.Horum prudentia,ne quid deesset suis prouidebat.Fortitudo arcebar pericula, beneficẽtia augebat ornabátque subiectos.officium erat imperare, non regnum.Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut causa;cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius mirari male parentibus posset, quam vt abiret è regno. Sed postquam surrepẽtibus vitiis,in tyrannidem regna versa sunt, opus esse cœpit legibus: quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter septẽ æui sapiẽtia notos.Lycurgũ si eadẽ ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octauus,Zeleuci leges Charõdæque laudantur. Hi non in foro,nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ tacito illo sanctóq; secessu didicerũt iura. quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiã Græciæ ponerent.Hactenus Posidonio assentior:artes quidem à philosophia inuẽtas, quibus in quotidiano vsu vita vtitur, non concesserim, nec illam fabricæ asseram gloriam.Illa inquit, sparsos & casulis tectos,aut aliqua rupe suffossa aut exesæ arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego vero philosophiã iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorũ supra tecta surgentium,& vrbes prementium, quam viuaria piscium in hoc clausa, vt tẽpestatum pericula non adiret gula,& quamuis acerrime pelago sæuiente, haberet luxuria portus suos in quibus distinctos pisciũ greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clauẽ & seram?& quid aliud erat,auaritiæ signũ dare? Philosophia hæc cũ tanto habitantiũ periculo imminentia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis regi, & sine arte & difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum.Mihi crede,felix illud seculum ante architectonas fuit. Ita nata sunt, iam nascente luxuria,in quadratum tigna decidere, & ferro per designata currente,certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta cœnationum epulas receptura parabantur:

tur: nec in hunc vsum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine vicis intrementibus, vt ex illa lacunaria auro grauia penderent. Furcæ vtrinq; suspensæ, fulciebant casam: spissatis ramalibus ac fronde congesta, & in procliue disposita, decursus imbribus quamuis magnis erat. Sub his tectis habitauere securi. Culmus liberos texit. Sub marmore atque auro seruitus habitat. In illo quoque dissentio à Posidonio quod ferramenta fabrilia excogitata à sapientibus viris iudicat. Isto enim modo dicat licet sapientes per quos,

Tunc laqueis captare feras, & fallere visco
Inuentum, & magnos canibus circumdare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, nō sapientia inuenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & æris inuenerūt, cum incēdio siluarū ad ista tellus, in summo venas iacentes liquefacta fudisset. Ista tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidē tam subtilius quęstio mihi videtur, quam Posidonio: Vtrum malleus in vsu esse prius, an forcipes cœperint. Vtraque inuenit aliquis exercitati ingenij, acuti, non magni, nec elati, & quicquid aliud corpore incuruato, & humum spectante quærendum est. Sapiens facilis victo fuit. Quid ni, cum hoc quoque sæculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo oro te conuenit, vt Diogenem mireris, & Talum? Vter ex his sapiens tibi videtur, qui serram commentus est, an ille qui cum vidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum è perula calicem, hac obiurgatione sui: Quam diu homo stultus superuacuas sarcinas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitauit? Hodie vtrum tandem sapientiorem putas, qui inuenit quēadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; versatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies atque alia succedat, & totiens tecta, quotiens fercula mutētur: an eum, qui & aliis & sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere vsibus nostris necessaria, si cōtēti fuerimus his quæ terra posuit in summo? Quæ si audire humanū genus

voluerit, tam superuacuũ sciet sibi coquum esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura cõstãt necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturã: illa noluit esse districtos: ad quæcũque nos cogebat instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarũ & aliorum animaliũ à frigore satis abundeque defendere queunt? Nõ corticibus arborũ plęreque gentes tegunt corpora? Non auium plumæ in vsum vestis conseruntur? Non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac muriũ quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamẽ calorem solis æstiui vmbra crassiore propellere. Quid ergo? Non vetustas multa abdidit loca, quæ vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excauata in specum recesserunt? Quid ergo? Non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, & vili obleuerunt luto, deinde stipula aliisque siluestribus operuere fastigium, & pluuiis per deiexa labentibus hiemẽ transiere securi? Quid ergo? Non in defosso latent Syrticæ gẽtes? quibus propter nimios solis ardores, nullũ tegumentum satis repellendis caloribus solidũ est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tã inimica natura, vt cũ omnibus aliis animalibus facilẽ actũ vitæ daret, homo solus non posset sine tot artibus viuere. Nihil horũ ab illa nobis imperatũ est, nihil ægre quærendũ vt possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta tegumentaque & fomenta corporũ, & cibį & quæ nunc ingens negotiũ facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Modus. n. omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisq; conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quod poscit. A natura luxuria desciuit, quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit. & ingenio adiuuat vitia. Primo superuacua cœpit cõcupiscere, inde cõtraria: nouissime corpori animũ addixit, & illius deseruire libidini iussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotiũ gerunt: cui omnia olim tanquã seruo præstabãtur, nũc tãquã domino parantur. Itaq; hinc textorũ, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odores coquẽtiũ, hinc molles corporis

motus

motus docentium mollesq; cantus & infractos. Recessit.n. ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens. Iam rusticitatis & miseriæ est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiã magnos viros dulcedo orationis abducat à vero. Ecce Posidonius, vt mea fert opinio, vnus ex iis, qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoq; ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus, rectum stamen extendat, quemadmodũ subtemen insertum, quod duritiam vtrinq; comprimentis tramæ remolliat, spatha coire cogantur, & iungi, textricum quoque artem à sapientibus dixit inuentam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo:
Inseritur medium radijs subtemen acutis,
Quod lato feriunt inselici pectine dentes.

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua nõ dico nullũ corpori auxiliũ, sed nullũ pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum, & iteratum, quo solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum noua inueniant per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his tribus, sed in pristinum sapientem submittit. Narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad eosdem dẽtes lingua refertur: tunc vero saliuæ miscetur, vt facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenit in ventrem, aqualiculi feruore concoquitur; tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinẽ dentiũ, quorum pars immobilis motũ alterius expectat. Deinde vtriusque attritu grana frangũtur, & sæpius reterũtur donec ad minutiã freqeũter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, & assidua tractatione perdomuit, finxitq; panẽ quem primo cinis calidus, & feruens testa percoxit. Deinde furni paulatim reperti,

& alia genera, quorum feruor seruiret arbitrio. Non multum abfuit quin sutrinum quoque inuentum à sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis.n. non sapientis inuenta sunt, tam mehercules quam nauigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendū ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc cursum nauigii torqueant: & exemplū à piscibus tractam est, qui cauda regūtur, & leui eius in vtrumque momento velocitatē suam flectunt. Omnia hæc quidē, inquit, sapiēs inuenit: sed minora, quam vt ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit. Immo non ab aliis excogitata ista sunt, quā à quibus hodieque curantur. Quædam nostra demum prodisse memoria scimus: vt specularioru vsum, perlucente testa, clarū transmittentium lumen: vt suspensuras balneorū, & impressos parietibus tubos per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foueret æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus? Quid verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt. Sapientia altius sedet, nec manus edocet, animorum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidve effecerit? Non indecoros corporis motus nec varios per turbam ac tibiā cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu formatur in vocē: non arma, nec muros, nec bella. Vtilia molitur, paci fauet, & genus humanū ad concordiā vocat. Nō est, inquā, instrumentorū ad vsus necessarios opifex. Quid illi tā paruula assignas? Artificē vides vitæ, alias quidem artes sub dominio habet. Nam cui vita, illi vitæ quoq; ornamenta seruiunt. Ceterū ad beatū statū tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quæ sunt mala, quæ videantur, ostendit: vanitatē exuit mentibus, dat magnitudinē solidam: inflatam vero, & ex inani speciosa reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quod intersit & tumida, totius naturæ notitiā, ac suæ tradit. Quid sint dij, qualesque declarat: quid inferi, quid lares & ingenij: quid in secundam numinum sortē animæ perpetuæ, vbi consistant, quid agant, quid possint,
quid

quid velint. Hec eius initiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omniū deorum templum mūdus iste reseratur, cuius vera simulacra, verasq; facies cernendas mentibus protulit: nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, vnde esset, vbi, quamdiu, in quot membra diuisus. Deinde à corporalibus, se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta eius excussit. Post hæc quemadmodum discernerentur vitæ ac necis ambigua. In vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam se, vt Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo vsu iudicaturus. ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum inuenitur figuli rota, maluit videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens. sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapiētem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Hæc inuenta sunt, postquam sapientem inuenire desinimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, vt lapidum curuatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum & pontes & portas fuisse, quarum fere summa curuatur. Excidit porro vobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieque coctura inuenti lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet inuenerit, non qua sapiens erat, inuenit. Multa enim facit quæ ab imprudentissimis aut æque fieri videmus, aut peritius, aut exercitatius. Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primum veram naturam, quam non vt cetera animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Dein-

de vitæ legem quam ad vniuersa direxit: nec nosse tãtum, se sequi docuit Deos, & accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quanti quidque esset, vera æstimatione perpendit: damnauit mixtas pœnitentiæ voluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimũ esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quæ ciuem extra patriam posuit, extra mundum Deos, quæ virtutem donauit voluptati: sed de illa, quæ nullum bonum putat, nisi quod honestum est; quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deliniri potest: cuius hoc pretium est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi sæculo, quo adhuc artificia deerãt, & ipso vsu discebant vtilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturæ promiscuè vtenda, antequam auaritia atque luxuria dissociauere mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere, non erant illi sapientes viri, etiamsi faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quisquam suspexerit magis: nec si cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quam quod apud illos fuisse memoratur, apud quos

—nulli subigebant arua coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficiebat illa vt parens in tutelam omnium: hæc erat publicarum opum secura possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? irrupit in res optimè positas auaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque velit nunc concurrere & reparare quod perdidit; licet agros agris adiiciat, vicinum vel pretio pellat agris, vel iniuria; licet in prouinciarum spatium rura dilatet, & possessionem vocet, per sua longam peregrinationem, nulla nos finium propagatio eo reducet, vnde discessimus. Cum omnia fecerimus,

mus, multum habebimus. vniuersum habeamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in vsus populorum non diripientium larga. Quicquid natura protulerat, id non minus inuenisse, quam inuentum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut vlli superare poterat, aut deesse. inter cōcordes diuidebatur. Nondū valentior imposuerat infirmiori manū, nondū auarus abscondēdo quod sibi iaceret, alium necessariis quoque excluserat. Par erat alterius ac sui cura. Arma cessabant, incruentæq; humano sanguine manus odiū omne in feras verterant. Illi quos aliquod nemus densum à sole protexerat, qui aduersus sæuitiā hiemis aut imbris vili receptaculo tuti sub fronde viuebant, placidas trāsigebāt sine suspitione noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & acerrimis excitat stimulis? mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium mundus in præceps agebatur, silentio tantum opus ducens: tam interdiu illis quam noctu patebat prospectus huius pulcherrimæ domus. Libebat intueri signa, ex media cœli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgētia. Quid ni iuuaret vagari inter tam late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorū pauetis sonū, & inter picturas vestras si quid increpuit fugitis attoniti. Nō habebant domos instar vrbiū, Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis vmbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuique non opere, nec fistula, nec vllo coacto itinere obsolefacti sed sponte currentes, & prata sine arte formosa: inter hæc agreste domicilium, rustica positum manu. Hæc erat secundum naturam domus in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem. Nunc magna pars nostri metus tecta sunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, nō fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non tamen negauerim fuisse alti spiritus viros, &, vt ita dicam, à diis recentes. Neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effœtus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior, ita non erant ingenia omnibus consummata. Nō enim dat natura virtutem. Ars est, bonū fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum fæce quærebant, parcebantq; ad

huc etiam multis animalibus:tantum aberat, vt homo hominem non iratus,non timens,tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum,adhuc non eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erant. Multum autem intereit,vtrum peccare aliquis nolit,an nesciat. Deerat illis iustitia:deerat prudentia,deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quædam rudis vita. Virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

EPIST. XCI. LIBERALIS noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Quæ res efficit, vt firmitatem animi sui quærat, quam videlicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit. Hoc verò tam inopinatum malum, penè inauditum, non miror si sine metu fuit, cùm esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abstulit. Nam etiam vbi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit:& quamuis subinde excitetur: raro tamen sic cuncta depascitur, vt nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix vnquam tam grauis & perniciosus fuit motus, vt tota oppida euerteret. Nunquam denique tam infestum vlli exarsit incendium, vt nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera quæ singula illustrare vrbes singulas possent, vna nox strauit, & in tanta pace, quan tum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? vbique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quæritur. Omnibus fortuna quos publicè afflixit, quod passuri erant timere permisit. Nulla res magna, non aliquod habuit ruinæ suæ spatium. In hac vna nox interfuit inter vrbem maximam & nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectum inclinant aduersus sua firmum & erectum. nec sine causa concussus est. Inexpectata plus aggrauant. Nouitas adiicit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis quod etiam miratus est, doluit. Ideo

eo nihil nobis improuisum esse debet. In omnia præmittendus est animus: cogitandumque, non quicquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cùm voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? Non vna via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus aduocat, modo suis contenta viribus, inuenit pericula sine auctore. nullum tempus exceptum est. in ipsis voluptatibus causæ doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt. ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates hibernisque maiores agitur æstiua tranquillitas: sine hoste patimur hostilia: & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperantissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus per quod vult oblitis vires suas ingerat. Quicquid longa series multis laboribus, multa Dei indulgentia struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam, momentumque temporis, euertendis imperiis sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum, si tanta celeritate repararentur cuncta, quanta finiuntur. Nunc incrementa lentè exeunt, festinatur in damnum: nihil priuatim, nihil publicè stabile est: tam hominum quàm vrbium fata voluuntur. Inter placidissima terror existit, nihilque extra tumultuantibus causis, mala vnde minimè expectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea quæ possunt euenire, firmandus. Exilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. Potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abiicere: potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ conditio ponatur: nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimum potest euenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec vllis inusitatis velut nouis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est. Quotiens Asiæ, quotiens Achaiæ vrbes vno tremo-

re ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quotiés vastauit hæc clades? Quotiens in se Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati sũt totarum vrbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nuntiantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque aduersus fortuita: & quicquid inciderit, sciamus nõ esse tam magnum quàm rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentúmque prouincialium, quibus & inserta erat, & excepta, vni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum vrbium iã fundamenta consumpta sint, nec quicquam extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies. Iuga montium diffluunt, totæ desedere regiones. Operta sunt fluctibus quæ procul à conspectu maris stabãt. Vastauit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondã altissimos vertices; solatia nauigãtium, ac speculas, ad humilem arenam dedu xit. Ipsius naturæ opera vexantur. & ideo æquo animo ferre debemus vrbium excidia. Casura omnia extant: omnibus exitus manet, siue interna vi flatúque præclusi venti pondus, sub quo tenentur, excusserint: siue torrentium in abdito vis obstantia effregerit: siue flãmarum violentia compaginem soli ruperit: siue vetustas, à qua nihil tutum est, expugnauerit minutatim: siue grauitas cœli eiecerit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. Hoc vnũ scio: omnia mortalium opera mortalitate damnata sunt: inter peritura viuimus. Hæc ego atque eiusmodi solatia admoueo Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagranti: quæ fortasse consumpta est, vt in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria. Multa ciciderunt, vt altius surgerent, & in maius. Timagenes felicitati vrbis inimicus, aiebat, Romæ sibi incendia ob hoc vnum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura quam arsissent. In hac quoque vrbe verisimile est certaturos omnes esse, vt maiora certioráque quam amisere restituantur. Sint vtinam diuturna, & melioribus auspiciis in æuum longius condita. Nam huic coloniæ ab

origine sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema. Deducta in hanc frequentiam loci opportunitate conualuit: Quæ tamen grauissimos casus intra spatium humanæ pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Aduersus imperia illam idē habere iuris, quod aduersus imperantes: aduersus vrbes idē posse, quod aduersus homines. Nihil horum indignandum est In eum intrauimus mundum, in quo his legibus viuitur. Placet? pare. non placet? quacunque vis exi. Indignare, si quid in te iniquè propriè cōstitutum est. Sed si hæc imos summósque necessitas alligat, in gratiam cū fato reuertere, à quo omnia resoluuntur. Non est quod nos tumulis metiaris; & his monumentis, quæ viam disparia prætexunt. Æquat omnes cinis. impares nascimur, pares morimur. Idem de vrbibus, quod de vrbium incolis dico. Tam Ardea capta, quā Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi verò ad finem mortaliū ventū est: Discede, inquit, ambitio: omniū quæ terrā premunt siremps lex esto. Ad omnia patienda pares sumus. Nemo altero fragilior est, nemo in crastinū sui certior. Alexander Macedonū rex discere Geometriam infelix cœperat, sciturus quàm pusilla terra esset, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. Quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quæ tradebantur, subtilia & diligenti intentione discenda: non quæ percipere posset væsanus homo, & trans Oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præceptor: Ista, inquit, omnibus eadem sunt, æquè difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere. Ista de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibiipsi illa reddet faciliora. Quomodo? æquanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis qui te circumstrepunt credas. Nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. Sic mortem times, quomodo famam. Quid autem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster

nesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimũ statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius turpiusve quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque inter magnos sectæ huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vide autem quale sit, sole non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adiici velis, quam *hesychiam* vocant Græci aut voluptatem. Horum alterum vtcunque recipi potest. Vacat enim animus molestia liber ad conspectũ vniuersi, nihilque illum auocat à contemplatione naturæ. Alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationale, honesto, inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis? Quid ergo dubitatis dicere bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac Diis secũdo mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi duas habet partes. alteram animosam, ambitiosam impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt. Hanc necessariam beatæ vitæ putauerunt, eneruem & abiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum demissum & ignobile. Præterea mixtum portentosumque & ex diuersis animalium cõgruentibus membris. Nam, vt ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus. Huic committ-

titur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus venerandis atque cœlestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa vtcunque alta quies nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas vltro dissoluit & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimæ rei inertissima astruitur, seuerissimæ parum seria, sanctissimæ intemperans vsque, & indigesta. Quid ergo, inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo & quies, & dolorum vacatio, non petes illa? Quid ni petam? Non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono à me iudicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum bene eligi. Nam cùm vestē qualem decet sumo, cùm ambulo vt oportet, cum cœno quemadmodum debeo: non cœna, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruandi in quaque re rationi côuenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundæ vestis electio appetenda est homini. Natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque nō est bonum per se munda vestis, sed mundæ vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nā hoc quoque natura, vt quandam vestem, animo circumdedit, velamentum eius est. Quis autem vnquam vestimenta æstimauit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ego de corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires. Bonum autem futurum iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus. Summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest: beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, vt valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius videtur, id concedis. aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod leuius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, vt beatissimus sit. Minus enim interualli à beato ad beatissimum

restat,

restat,quam à misero ad beatum.An quæ res tantũ valet,vt ereptum calamitatibus inter beatos locet non potest adiicere,quod superest,vt beatissimum faciat? In summo deficit cliuo? Commoda sunt in vita,& incommoda:vtraque extra nos.Si non est miser vir bonus,quamuis omnib premátur incommodis:quomodo non beatissimus,& si aliquibus commodis deficitur?Nam quemadmodum incommodorum onere vsque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur à beatissimo. Sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incómodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paulo ante dicebam,igniculum nihil conferre lumini solis. Claritate enim eius quicquid sine eo lucet, abscõditur. Sed quædam,inquit,soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est,etiam inter opposita: & quamuis aliquid interiaceat quod non prohibeat eius aspectu,in opere est,cursu suo fertur Quotiens inter nubila luxit,non est sereno minor,nec tardior quidem.quoniam multum interest,vtrum aliquid obstet tantum an impediat.Eodé modo virtuti opposita nihil detrahunt.Non est minor,sed minus fulget: nobis forsitan non æquè apparet ac nitet: sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque aduersus virtutem possunt calamitates, & damna,& iniuriæ,quod aduersus solem potest nebula Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero vsum,nec miserum esse,nec beatum. Hic quoque fallitur: exæquat enim fortuita virtutibus, & tantundé tribuit honestis quàrum honestate carétibus.Quid auté fœdius,quid indignius,quã comparare veneranda contẽptis? Venerãda enim sunt,fides iustitia pietas,fortitudo,prudentia. E contrario vilia sunt, quæ sæpe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum & lacertus,& dentes,& horum sanitas,firmitásque Deinde si sapiens cui corpus molestum est,nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur, vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quàm sapientis vitam appetendam non esse? Aut quid tam extra fidem quam aliquam vitam nec appetendam,nec fugiendam? Deinde si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum,

nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter vtrumque tepidum est: Sic aliquis beatus est, aliquis miser aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miserias adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adricio cæcitatem; non fit miser. Adiicio debilitatem, non fit miser. Adiicio dolores continuos & graues: non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt nec ex beata quidam educunt. Si non potest vt dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. Quare enim qui labi cœpit alicubi subsistat? Quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? Nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit sapiens non est beatior qui diutius vixerit, quem nullus auocauit dolor, quam ille qui cum mala fortuna sæpe luctatus est? Respõde mihi: Nunquid & melior est, & honestior? Si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectius viuat, oportet, vt beatius viuat: si rectius nõ potest, ne beatius quidem. non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, vt istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem æui, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas nõn est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute præcipuum? Futuro non indigere nec dies suos computare. In quantolibet tẽpore bona æterna consummat. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia, Maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, & vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non æquè incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere Beatus sum? Atqui hæc vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum inquit, hunc & vltimũ diem ago: Epicurus: cum illum hinc vrinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cum

cum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? hi quoque degeneres & humillimæ mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. Non video enim quomodo non in infimum agatur, è fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum præstare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus solis, & virtus & beata vita contingit. Nobis vmbra quædam illorum bonorum, & similitudo. Accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio verò diis hominibúsque communis. Hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, vt aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem & non fœdum aspectum corporis, sed habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. Per hanc potest non pœnitenda agitare, vt imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad praua: ille agit carens malitia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animúsque in corpore præsens,

hic deos æquat, illo tendit originis suæ memor. Nemo improbè eo conatur ascendere, vnde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus, & socij eius sumus & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cœlum; ita animus, cui in quantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, vt paria diis velit, & sic vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor ire in cœlum. Redit, cum hoc iter ad quod natus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam

respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris dignissima, non hoc æstimat splendore, quo imperitorum verberant oculos, & auerterunt à cœlo, ex quo illa secreuit cupiditas nostra & effodit. Scit, inquam, alibi positas esse diuitias quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere domino omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturæ inducere, vt suorum Oriens Occidensque terminus fiat, deorúmque ritu cuncta possideat; cum opibus suis diuites supernè despiciat: quorum nemo tam lætus est suo quam tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarij, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subiicit. Nemo liber est, qui corpori seruit. Nam vt alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo æquo animo exit, modo magno prosilit: nec quis deinde reliquiis eius futurus sit exitus quærit. Sed vt ex barba capillos detonsos negligimus, ita ille diuinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an consumatur

—canibus data præda marinis,

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: vllasne timebit post mortem minas eorum, quibus vsque ad mortem timeri parum est? non conterent, inquit, me, nec vncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, fœda visuris. Neminem de supremo officio rogo. Nulli reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem sæuitia proiecerit, dies condet. Disertè Mæcenas ait:

Nec tumulum curo: sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud ipse discinxisset.

EPIST. XCIII. In epistola qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam & potuisset diutius viuere, & debuisset, æquitatem tuam desideraui: quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest, in vna re deest, in

est, in qua omnibus. Multos inueni æquos aduersus homines: aduersus Deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? Quare ille non rapitur? Quare senectutem & sibi & aliis grauem extendit? Vtrum obsecro te, æquius iudicas, te naturæ, an tibi parere naturam? Quid autem interest quam cito exeas, vnde vtique exeundum est? Non vt diu viuamus, curandum est: sed vt satis. Nam vt diu viuas, fato opus est: vt satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? Non vixit iste, sed in vita moratus est; nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit viridis: sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij executus est. In nulla parte cessauit. licet eius ætas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. immo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores viuere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, vt quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptoremque fortunæ, functum omnibus vitæ humanæ stipendiis, atque in summum bonum euectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? Alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcunque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus è multis, & vixit, & viguit. Aliquando sereno vsus est: aliquando, vt solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? Vixit ad posteros vsque; transiluit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusauerim, nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptaui quem vltimum mihi spes auida promiserat: sed nullum non tanquam vltimum aspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? An inter iuniores adhuc censear? Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse per-

fectus, sic & in minore temporis modo potest esse vita perfecta. Aetas inter externa est. Quandiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne velut per tenebras æuum ignobile emetiar; vt agam vitam, non vt præteruehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium? Vsque ad sapientiam viuere. Qui ad illam peruenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille vero glorietur audacter, & diis agat gratias, interque eos sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit quam acceperat. Exemplar boni viri posuit, qualis quantusque esset ostendit. Si quid adiecisset, fuisset simile præterito. Et tamen, quousque viuimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum reuocet, quemadmodum omnia quæ vsquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: præter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat; quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat: aut per iat: quæ causa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, vbi ista propius aspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo. quod patere mihi ad Deos meos iter iudico. Merui quidem admitti & iam inter illos fui: animumque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare. Æque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus, atque vtilis. Annales Tamusij scis quam non decori sint & qui vocentur. Æque est vita quorundam longa, & quod Tamusij sequitur annales. Nunquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? Nunquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in spoliario quam in arena malit? Non maiore spatio alter alterum præcedimus. Mors per omnes it. Qui occidit consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod euitare non possis?

EPIST. XCIIII. EAM partem philosophiæ, quæ dat propria

propria cuique personæ præcepta, nec in vniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus vxorem: patri, quomodo educet liberos: domino quomodo seruos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram vtilitatem vagantes reliquerunt: tanquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitæ complexus est. Sed Aristo Stoicus è contrario hanc partem leuem existimat, & quæ non descendat in pectus vsque. At illam non habentem præcepta plurimum ait proficere, ipsaque decreta philosophiæ, constitutionem esse summi boni quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse præcepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format, ad dirigenda quæ mittit: cum hanc vim, ex disciplina & exercitatione percepit, quocunque vult, illa vtitur. Didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunque voluerit. Sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum, non quomodo cum vxore aut cum filio viueret, sed quomodo bene viueret: in hoc est, & quomodo cum vxore ac liberis viuat. Cleanthes vtilem quidem iudicat & hãc partem, sed imbecillem nisi ab vniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas ergo quæstiones locus iste diuiditur: Vtrũ vtilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, vtrum superuacuus sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hanc partem videri volunt superuacuam, hoc aiunt: Si quid oculis oppositũ moratur aciem, remouendum est, illo quidem non abiecto operam perdidit, qui præcepit, Sic ambulabis illo manum porrigens. Eodem modo vbi aliqua res obcœcat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit qui præcipit, Sic viues cum patre, sic cum vxore. Nihil enim proficient præcepta, quamdiu menti error obfusus est, si ille discutitur apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis: Pauperi, vt agat diuitem, mõstras. Hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tanquam satur faciat. Fixam potius medullis famem detrahe, Idem tibi de omnibus vitiis dicam: ipsa remouenda sunt,

non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec auarus, quomodo vtendum pecunia sit, exaudiet: nec timidus, quomodo pericula cõtemnat. Efficias oportet, vt sciat pecuniam nec bonum, nec malũ esse. Ostendas illi miserrimos diuites. Efficias vt quicquid publice expauimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolorẽ quoq; nec mortẽ. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnũ esse solatiũ quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futurã obstinationẽ animi, qui leuius facit sibi, quicquid cõtumaciter passus est. Optimã doloris esse naturam, quod nõ potest, nec qui extẽditur, magnus esse, nec qui est magn⁹ extẽdi. Omnia fortiter excipiẽda, quæ nobis mũdi necessitas imperat. His decretis cũ illũ in cõspectũ suæ cõdicionis adduxeris, & cognouerit beatã vitã esse, non quæ secundum voluptatẽ est, sed secundum naturã cũ virtutem vnicũ bonũ hominis adamauerit, turpitudinẽ solum malũ fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonã valetudinẽ, vires, imperia, scierit esse mediã partem, nec bonis annumerãdã, nec malis: monitorẽ non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic cœna: hoc viro, hoc fœminæ, hoc marito, hoc cœlibi conuenit. Ista.n. qui diligentissimè monent, ipsi facere non possunt. Hæc pædagogus puero, hæc auia nepoti præcipit: & irascendum nõ esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum litterarium intraueris, scies ista, quæ ingẽti supercilio philosophi iactant, in puerili esse præscripto. Vtrum manifesta demum an dubia præcipies? Non desiderant manifesta monitores: præcipienti dubia nõ creditur. Superuacuum est ergo præcipere. Id adeo sic disce. Si id mones quod obscurum est & ambiguum probationibus adiuuandum erit. Si probaturus es, illa per quæ probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico vtere, sic ciue, sic socio? Quare: quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iustitia tradit. Illic' inuenio æquitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede cõduci. Nõ esse iustum, cui quicquã in hac virtute placet, præter ipsam. Hæc cum persuasi mihi, & perbibi, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare scienti superuacuum est: ne scienti parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quare.

Vtrum,

Vtrum,inquam,veras opiniones habenti de bonis malisque,sunt necessaria,an non habenti: Qui non habet,nihil à te adiuuabitur: aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque,scit quid sibi faciendum sit,etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiæ submoueri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus. Aut inest animo prauis opinionibus malitia contracta: aut etiamsi non est falsis occupatus,ad falsa procliuis est, & cito specie quo non oportet trahente corrumpitur. Itaque debemus aut curare mentē ægrā,& vitiis liberare:aut vacantem quidem,sed ad peiora pronam, præoccupare. Vtrūque decreta philosophiæ faciunt.Ergo tale præcipiēdi genus nihil agit.Præterea si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est.Alia.n. dare debemus fœneranti, alia colenti agrū, alia negotiāti, alia regum amicitias sequenti, alia pares,alia inferiores amaturo.In matrimonio præcipias, quomodo viuat cum vxore aliquis quam virginē duxit: quomodo cum ea quæ alicuius matrimonium experta est: quemadmodum cum locuplete,quēmadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem & fœcundā,inter prouectiorem & puellā, inter matrem & nouercā:Omnes species complecti non possumus.Atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breues sunt & omnia alligant. Adiice nunc,quod sapiētis præcepta finita esse debent,& certa:si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt. Sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars præceptiua submouenda est:quia quod paucis promittit,præstare omnibus non potest. Sapientia autem omnes tenet.Inter insaniā publicā,& hāc quę medicis traditur,nihil interest:nisi quod hæc morbo laborat,illa opinionibus falsis. Altera causas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det,quomodo loqui debeat,quomodo procedere,quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quem monebit insanior. Bilis nigra curanda est,& ipsa furoris causa remouenda.Idem in hoc alio animi furore faciēdum est. ipse discuti debet:alioquin abibunt in vanum monentium verba.Hæc ab Aristone dicuntur.Cui respondebimus ad singula. Primum aduersus illud quod ait, si

quid obstat oculo, & impedit visum, debere remoueri. Fateor huic non esse opus præceptis ad videndum, sed remedio quo purgentur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim videmus: cui vsum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, iis non protinus cum visum recepit, aliis quoque potest reddere. Malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem, vt colorum proprietates oculus intelligat: à nigro albū, etiam nullo monente, distinguet. Multis contra præceptis eget animus, vt videat quid agendū sit in vita. Quanquam oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillā aciem committas improbo lumini: à tenebris primo ad vmbrosa procede, deinde plus aude, & paulatim claram lucem pati assuesce. Non est quo post cibum studeas, non est quod plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrētis euita: alia eiusmodi, quæ nō minus quā medicamenta proficiunt. Adiicit remediis medicina consilium. Error, inquit, est causa peccandi. Hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia præcepta non esse ad auer tendam prauam animi persuasionem: sed non ideo, ne aliis quidem adiecta proficiunt. Primum memoriam renouant. Deinde quæ in vniuerso confusius videbantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet & cōsolationes dicas superuacuas & exhortationes. Atqui non sunt superuacuæ, Ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro, quid facere tanquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habent ægri sanique quædam communia, de quibus admonendi sunt? tanquam ne auide cibos appetant, vt lassitudinem vitent. Habent quædam præcepta communia pauper & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas vtriusque considet. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam: aliud vti pecunia scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari vsum. Tolle, inquit, errores: superuacua præcepta

cepta sunt.Falsum est. Puta enim auaritiam relaxatam: puta astrictam esse luxuriam. temeritati frænos iniectos, ignauiæ subditum calcar. etiam remotis vitiis, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones admotæ grauibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in leuamentum. Ne ipsa quidem vniuersæ philosophiæ vis, licet tota in hac vires suas aduocet, duram iam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum. Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Plæraque ante oculos posita transimus. Admonere, genus adhortandi est Sæpe animus, etiam aperta dissimulat. Ingerēda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calui repetenda sentētia est: Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sanctè colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis vt illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducēdus es ad memoriam. Non.n. reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quæcunq. salutaria sunt, sæpe agitari debēt, sæpe versari: non vt tantū nota sint nobis, sed etiā parata. Adiice nunc, quod aperta quoq. apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adiicere debebis. Ergo illæ, non præcepta proficient. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest: sic quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur? Præterea ipsa quę præcipiuntur per se multum habent ponderis: vtique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiā coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia, Tempori parce. Te nosce. Nunquid rationem exiges, cū tibi aliquis hos dixerit versus?

Iniuriarum remedium est obliuio.
Audentes fortuna iuuat.

Piger sibique obstat.

Aduocatũ ista nõ quęrunt, affectus ipsos tegunt, & natura vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarũ rerũ semina animi gerũt, quæ admonitione excitantur: nõ aliter quã scintilla flatu leui adiuta ignẽ suũ explicat. Erigitur virtus, cum tacta est & impulsa. Præterea quædam sunt quidem in animo, sed parum prompta quæ incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quędã diuersis locis iacent sparsa, quæ contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in vnum conferenda sunt, & iungenda vt plus valeãt, animumque magis alleuent. Aut, si præcepta nihil adiuuant, omnis institutio tollenda est. Ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicũt non vidẽt alium ingenij esse mobilis & erecti, aliũ tardi & hebetis. Vtique alius alio ingeniosior est. Ingenij vis præceptis alitur & crescit, nouasq; persuasiones adiicit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabũt vitiis obligatum? Hoc scilicet, vt illis liberetur. Non. n. extincta in illo indoles naturalis est, sed obscurata & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra praua nititur. Nacta vero præsidiũ, & adiuta præceptis, cõualescit: si tamen illam diutina pestis infecit, non enecuit. Hanc. n. ne disciplina quidẽ philosophiæ toto impetu suo connixa restituet. Quid. n. interest inter decreta philosophiæ & præcepta, nisi quod illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraq; res præcipit, sed altera in totũ, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minime. Nã hic quoq. doctus quidẽ est facere, quę debet, sed hæc nõ satis perspicit. Non. n. tantũ affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inueniendi quid quæq. res exigat. Habemus interdum cõpositũ animũ sed residẽ & inexercitatũ ad inueniẽdã officiorũ viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis: in locum autẽ earũ veras repone: & nihil habebit admonitio, quod agat. ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed nõ ista tantũ. Nã quãuis argumẽtis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint: nihilhominus habent præcepta partes suas: & prudentia & iustitia officiis constant officia præceptis disponuntur. Præterea ipsũ de bonis malisq; iudicium

dicium confirmatur officiorum executione,ad quã pręcepta perducũt. Vtraque.n.inter se consentiunt:nec illa possunt procedere,vt non hæc sequantur,& hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita inquit,præcepta sunt. Falsum est. Nã de maximis ac necessariis rebus non sunt infinita. Tenues autem differentias habẽt,quas exigũt tẽpora,loca,personæ. Sed his quoque dãtur præcepta generalia. Nemo,inquit, præceptis curat insaniã:ergo nec malitiã quidem. Dissimile est. Nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est. Si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarũ: & vt sequatur,tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisq; sententiam. Illud quoque falsum est,nihil apud insanos proficere præcepta Nam quemadmodum sola non prosunt,sic curationem adiuuant. Et denuntiatio, & castigatio insanos coercuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta Leges,inquit,vt faciamus quod oportet non efficiunt. Et quid aliud sunt, quam nimis mixta præcepta ? Primum omnium ob hoc illæ non persuadent,quia minantur. At hæc con cogunt, sed exorant. Deinde leges à scelere deterrent:præcept. in officium adhortantur. His adiice,quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: vtique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legẽ.n breuem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, velut emissa diuinitus vox sit. Iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cũ prologo. Mone,dic quid me velis fecisse. Nõ disco,sed pareo. Proficiunt itaq. malis morib. vti videbis ciuitates vsas malis legibus. At non apud omnes proficiũt Ne philosophia quidẽ:nec ideo inutilis,& formãdis animis inefficax est. Quid autẽ philosophia,nisi vitæ lex est Sed putemus non proficere leges:nõ ideo sequitur,vt ne monitiones quidẽ proficiãt. Aut sic & cõsolationes nega proficere, dissuasionesq. & adhortationes,obiurgationes,& laudationes. Omnia ista monitionũ genera sunt. per ista ad perfectũ animi statum peruenitur. Nulla res magis animos honesta induit, dubiosque & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quam bonorum virorum cõuersatio. Paulatim. n.descen-

dit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat: & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum prosit, sicut illud intelligam, profuisse. Minuta quædam, vt ait Phædon, animalia cum mordent, non sentiuntur: adeo tenuis illis & fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuersatione virorum sapientium eueniet, non deprehendes quemadmodum aut quando tibi prosit: profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Aeque præcepta bona si sæpe tecum sint profutura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum deorúmque simulachra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem negauerit, feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his breuissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis: *Nihil nimis:*

Auarus animus nullo satiatur lucro.

Ab alio expectes, alteri quod feceris.

Hæc cum ictu quodam audimus, nec vlli licet dubitare aut interrogare. Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reuerentia frænat animos, aut vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio; cur admonitio non faciat, etiamsi nudis præceptis vtitur? Illa vero efficacior est, & altius penetrat, quę adiuuat ratione quod præcipit, quæ adiicit, quare quidque faciendum sit, & quis facientem obedientémque præceptis fructus expectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur. Atqui proficitur imperio. ergo & admonitione. In duas partes virtus diuiditur: in contemplationem veri, & actionem. Contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & ostendit recta actio. Acturo autem si prodest qui suadet, & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duæ res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia. Vtramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur. Ergo admoni-

tio

tio non est superuacua. M. Agrippa vir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentésque fecerũt, felix in publicũ fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiæ: Nã concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Hac se aiebat & fratrem, & amicũ optimũ factum. Si eiusmodi sententiæ familiariter in animum receptæ formant eum: cur non hæc pars philosophiæ quæ talibus sententiis constat, idem possit? Pars virtutis disciplina cõstat, pars exercitatione. Et discas oportet: & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, nõ tantum scita sapiẽtiæ prosunt, sed etiã præcepta, quæ affectus nostros velut edicto coercent & obligãt. Philosophia, inquit, diuiditur in hæc, scientiã & habitũ animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percipit, nondũ sapiens est, nisi in ea quæ didicit, animus eius transfiguratus est. Tertia pars ista præcipiẽdi ex vtroque est, & ex decretis & ex habitu. Itaque superuacua est ad implendã virtutẽ cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo & cõsolatio superuacua est, nã hęc quoque ex vtroque est: & exhortatio & suasio, & ipsa argumentatio. Nã & hæc ab habitu animi cõpositi validíque proficiscitur. Sed quãuis ista ex habitu animi veniant, optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, iam perfecti viri est, ac summã consecuti felicitatis humanæ Ad hoc autem tardè peruenitur. Interim etiã imperfecto, sed proficienti demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quæ iam eo perduxit animum, vt moueri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidẽ ingeniis necessarium est aliquẽ præire: Hoc vitabis, hoc facies. Præterea si expectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit: interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse contentus. Regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenẽtur, & aliena manu per literarum simulachra ducũtur. Deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographũ Sic animus noster dum eruditur ad præscriptum iuuatur. Hæc sunt per quæ probatur, hãc philosophiæ partem superuacuã non esse. Quæritur deinde, ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quæstioni suũ diem dabimus. Interim

omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui cõtra populi præcepta præcipiat: Nulla ad aures nostras vox impune perfertur. Nocent qui optant, nocent qui execrantur. Nam & horum imprecatio falsos nobis metus inserit, & illorũ amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errãtia, cũ possimus felicitatem domo premere. Non licet, inquam, ire recta via. Trahunt in prauum parẽtes, trahunt serui. Nemo errat vni sibi, sed dementiam spargit in proximos accipitq; inuicẽ. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. dum facit quisq; peiorem factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: affectaque est ingens illa nequitia congesto in vnum, quod cuique pessimũ scitur. Sit ergo aliquis custos, & aures subinde peruellat, abigatque tumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim si existimas nobiscum vitia nasci, superuenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat. Nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod auaritiam nostram irritaret, posuit in aperto. Pedibus aurum & argentum subiicit, calcandúmque ac premendum dedit, & quidquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in cœlum, & quicquid magnificum mirumque fecerat, videri à suspicientibus voluit: ortus, occasusque, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu cœlestia: tardos siderum incessus, si compares toti; citatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunæ inuicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, siue per ordinem subeunt, siue subditis caussis mota prosiliunt, vt nocturni ignium tractus, & sine illo ictu sonituque fulgores cœli fatiscentis, columnæque ac trabes, & varia simulacra flammarum. Hæc supra nos natura disponit. Aurum quidem & argentum, & propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem propter quæ pugnaremus, extulimus. Nos & caussas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pondere eruimus. Nos fortunæ mala nostra tradidimus: nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant

fuerant ima terrarum. Vis ſcire quàm falſus oculos tuos decipit fulgor? Nihil eſt iſtis, quàm diu merſa & inuoluta cœno ſuo iacent, fœdius, nihil obſcurius. quidni? quando per longiſſimorum cuniculorum tenebras extrahuntur. nihil eſt illis, dum fiunt & à fæce ſua ſeparātur, informius. Denique ipſos opifices intuere, per quorum manus ſterile terræ genus & informe perpurgatur: videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui iſta magis inquinăt animos, quàm corpora: & in poſſeſſore eorum, quam in artifice, plus eſt ſordiũ: Neceſſariũ itaq. eſt admoneri, & habere aliquem aduocatũ bonæ mẽtis, æque tãto fremitu tumultuq. falſorũ verã deniq. audire vocem Quæ erit illa vox: Ea ſc. quæ tibi tãtis clamoribus ambitioſis exſurdato, ſalubria inſuſurret verba: quæ dicat Non eſt quod inuideas iſtis, quos magnos felicéſq. populus vocat. Nõ eſt quod tibi cõpoſitæ mẽtis habitũ & ſanitatẽ plauſus excutiat. Nõ eſt quod tibi tranquillitatis tuæ faſtidiũ faciat ille ſub illis faſcibus, purpura cultus. Nõ eſt quod feliciorẽ eũ iudices cui ſubmouetur, quã quẽ lictor ſemita deiicit. Si vis exercere tibi vtile, nulli autẽ graue imperiũ, ſubmoue vitia Multi inueniuntur, qui ignẽ inferant vrbibus, qui inexpugnabilia ſæculis, & per aliquot ætates tuta proſternant, qui æquũ arcibus aggerem attollant: & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quaſſent: multi ſunt, qui ante ſe agant agmina & tergis hoſtium graues inſtent, & ad mare magnum perfuſi cæde gẽtium veniăt: ſed hi quoque, vt vincerent hoſtem, cupiditate victi ſunt. Nemo illis venientibus reſtitit. ſed nec ipſi ambitioni, crudelitatique reſtiterant. Tunc cum agere viſi ſunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuaſtãdi, & ad ignota mittebat. An tu putas ſanum, qui à Græciæ primũ cladibus in qua eruditus eſt, incepit, qui quod cuique optimum eſt, eripuit? Lacædemona ſeruire iubet, Athenas tacere. Non cõtentus tot ciuitatum ſtrage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert: nec ſubſiſtit vnquam laſſa crudelitas: immanium ferarum modo, quæ plus quam exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna cõiecit. Iam Græci Perſæque eundem timent, iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt, ire tamẽ vult vltra Oceanum ſolémque: indignatur ab Herculis

Liberíque veſtigiis victoriā flectere. Ipſi naturæ vim parat. Non ille ire vult, ſed non poteſt ſtare: nō aliter, quam in præceps deiecta pondera, quibus eundi finis eſt, iacuiſſe. Ne Cn. quidem Pōpeio externa inire bella aut domeſtica, virtus aut ratio ſuadebat: ſed inſanus amore magnitudinis falſæ, modo in Hiſpaniā & Sertoriana arma, modo ad cogendos piratas ad maria pacanda vadebat. Hæ prætexebātur cauſæ ad cōtinuandā potentiā. Quid illū in Africam, quid in Septentrionem, quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Aſiæ angulos traxit? Infinita ſcilicet cupido creſcēdi: cū ſibi vni parū magnus videretur. Quid C. Cæſarem in ſua fata pariter ac publica immiſit? gloria & ambitio, & nullus ſupra cæteros eminendi modus. Vnū ante ſe ferre non potuit, cum reſp. ſupra ſe duos ferret. Quid tu C. Marium ſemel conſulem (vnum enim conſulatum accepit, ceteros rapuit) cum Teutonicos Cimbroſque concideret, cum Iugurtham per Africæ deſerta ſequeretur, tot pericula putas appetiſſe, virtutis inſtinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Iſti cum omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, ſed ipſi ante voluuntur. & ob hęc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis ſui frænum eſt. Ideóque cum multis fuerunt mali, peſtiferam illam vim, qua pleriſque nocuerunt, ipſi quoque ſentiunt. Non eſt quod credas quenquā fieri aliena infelicitate felicem. Omnia iſta exempla, quæ oculis atque auribus noſtris ingeruntur, retexenda ſunt, & plenum malis ſermonibus pectus exhauriendum. Inducenda eſt in occupatum locum virtus, quæ mendacia contra verū placentia extirpet, quæ nos à populo, cui nimis credimus, ſeparet, ac ſinceris opinionibus reddat. Hæc eſt ęnim ſapientia, in naturam conuerti, & eo reſtitui vnde publicus error expulerit. Magna pars ſanitatis eſt, hortatores inſaniæ reliquiſſe, & ex iſto cœtu inuicem noxio procul abiiſſe. Hoc vt eſſe verū ſcias, aſpice, quanto aliter vnuſquiſq. populo viuat, aliter ſibi. Non eſt per ſe magiſtra ſolitudo innocentiæ, nec frugalitatē docēt rura: ſed vbi teſtis ac ſpectator abſceſſit, vitia ſubſidunt, quorum monſtrari & conſpici, fructus eſt. Quis eam quā nulli oſtenderet, induit purpuram? Quis poſuit ſecretā in auro dapem? Quis ſub alicuius ruſticæ arboris proiectus vmbra,

vmbra, luxuriæ suæ pompā solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorū quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectātis expandit. Itaque irritamentum est omnium in quæ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia scænam desiderant. Sanabis ista, si absconderis. Itaq. si in medio vrbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruó diuitem, & vsu opes metientem. Contra illos qui gratiam ac potentiā attollunt, otiū ipse suspiciat traditum litteris, & animum ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nā quæ aliis videntur excelsa, ipsis præerupta sunt. Itaque exanimātur, & trepidant, quotiens despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant.n. varios casus, & in sublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, & quæ & illos graues aliis reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudāt otiū lene & sui iuris. odio est fulgor, & fuga iam à rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demū videas philosophantes metu, & ægræ fortunæ sana cōsilia. Nā quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, & mens bona, ita melius in malis sapimus. secunda rectum auferunt.

EP. XCV. PETIS à me, vt id quod in diem suum dixeram debere referri, repræsentem & scribam tibi, an hæc pars philosophiæ; quam Græci παραινετικὴν vocant, nos præceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior. Postea noli rogare quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixè petimus id quod recusaremus, si quis offerret. Hæc siue leuitas est, siue vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiā ingentem attulit, minutissime scriptam. arctissime plicatā: & magna parte perlecta, Desinā, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita. ab his qui illū obmutescere illico cupiunt. Sæpe aliud volumus, aliud optamus: & verum ne diis quidem dicimus, sed dij aut non

exaudiunt,aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, & tibi ingentem epistolam impingam, quam tu si inuitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi. teque inter illos numera, quos vxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiæ per summum acquisitæ sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera peti discruciant, & ceteros malorum suorum compotes. Sed vt omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas præcepta perducunt: Ergo ad beatam vitam præcepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt: sed cum obsequens ingenium est. Aliquando frustra admouentur, si animum opiniones obsident prauæ. Deinde etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatur, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, vt sciat quando oporteat, & in quantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abunde sunt. Atqui est illud: ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia. Nam & hæc ars vitæ est. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit. Sic moue gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento vtere, sic aduerso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artifices præcepta confirmant. Ergo non hoc idem poterunt artifices viuendi? Omnes istæ artes circa instrumenta vitæ occupatæ sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt spes, cupiditas, timor. At hæc quæ artem vitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. Discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quam dissimilis sit aliarum artium conditio, & huius? In illis excusatius est voluntate peccare quam casu: in hac, maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit solœcismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum non

non intelligit, quantum ad artem, magis peccat quam si se intelligere dissimulat At in hac arte viuendi, turpior volentium culpa est. Adiice nunc, quod artes quoque plæræque, immo ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantum præcepta sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars cõtẽplatiua sine decretis suis est, quę Gręci vocãt δόγματα, nobis vel decreta licet appellare, vel scita, vel placita, quæ in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & cõtemplatiua est, & actiua: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere. altius sperat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis ac dissuadere contenta. Magna me vocant supraque vos posita.

Nam tibi de summa cæli ratione deumque
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resoluat:

vt ait Lucretius. Sequitur ergo, vt cum contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quod faciendo quoq. nemo rite obibit, nisi his cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit: Quos nõ seruabit, qui mera præcepta acceperit. Imbecilla sunt per se, &, vt ita dicam sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ & præcepta, quod inter elemenra & membra. Hæc ex illis dependent: illa & horum causæ sunt, & omniũ. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud quam facienda & vitanda præcepit. Et tunc longe meliores erant viri Postquam docti prodierũt, boni desunt. Simplex. n. illa & aperta virtus in obscura & solertem scientiã versa est, docemurq. disputare, non viuere. Fuit sine dubio, vt dicitis, vetus illa sapientia, cũ maxime nascẽs, rudis, nõ minus quam ceteræ artes quarũ in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidẽ adhuc erat remediis diligentibus Nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat. Poterant vitiis simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tãto operosiora esse munimenta, quãto

valentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotii habuisse, firmis adhuc solidisque corporibus, & facili cibo, neç per artem voluptatemq; corrupto. Qui postquam cœpit, non ad tollendam, sed ad irritandã famem quæri, & inuentæ sunt mille conditurę, quibus auiditas excitaretur: quæ desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus quam ex fame macies. Inde incerti labantium pedes & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat. Inde suffusio luridæ bilis, & decolor vultus tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantiũ. Quid capitis vertigines dicam? Quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu subeũtium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore & multa membrorum cassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nõdũ se deliciis soluerant: qui sibi imperabant, sibi ministrabãt. Corpora opera ac vero labore durabãt, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata, excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis atque pixidibus. Simplex erat ex simplici causa valetudo. multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerũ per vnã gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisq; vastatrix. Necesse est itaque inter se tã diuersa dissideant, & hausta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est. & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulsa redundant. Inde tam nullo ægrotamus genere quam viuimus. Maximus ille medicorum, & huius scientię conditor,

cõditor, fœminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ iam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata fœminarum natura, sed vita est. Nam cum virorum licétiam æquauerint, corporum quoque virilium vitia æquauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo & mero viros prouocant. Æquè inuitis ingesta visceribus per os reddunt & vinum omne vomitu remetiuntur: æque niuem rodunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine vero, nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dij illas deæque male perdát: adeo peruersum commentæ genus impudicitiæ, viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturæ peritissimum, in mendacio prehendi, cum tot fœminæ podagricæ caluæque sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderunt: & quia fœminam exuerũt damnatæ sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius & vino fulcire venas cadentes: nesciebant saniem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusque laxare, nesciebant crurum vinculo brachiorumque, latentem vim, & in medio sedentem ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nunc vero quam longe processerũt mala valetudinis? Has vsuras voluptatum pendimus, vltra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numera. Cessat omne studium: & liberalia professi, sine vlla frequẽtia, desertis angulis præsident. In rhetorum ac philosophorum scholis solitudo est. At quam celebres culinæ sunt, quanta nepotum focos iuuentus premit? Transeo puerorum infelicium greges: quos post transacta conuiuia, aliæ cubiculi contumeliç expectant. Transeo agmina exoletorũ, per nationes coloresque descripta, vt eadem omnibus leuitas sit, eadem primç mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rectior est coma, crispulis misceatur. transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam cœnam discurritur. Dij boni quantum hominum vnus venter exercet! Quid tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam si præsentanei non fuerũt? Quid tu illam æstiuam niuem non putas callum iecinoribus

obducere? Quid illa ostrea, inertissimam carnem, cœno saginatam, nihil existimas limosæ grauitatis inferre? Quid illud Sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis vrere salsa tabe præcordia? Quid illa purulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa, in ipsis visceribus extingui? Quam fœdi atque pestilentes ructus sunt. quantum fastidium sui, exhalantibus crapulam veterem. Scias putrescere sumpta, non concoqui. Memini fuisse quondam Æsopi nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnū suum popina congesserat. Veneriæ spondylique, & ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur interuenientibus distinguebantur echinis, torti, distracti sine vllis ossibus mulli constrauerant. Piget esse singulas. coguntur in vnum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in ventre. Expecto iam vt manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, & dentium opera coquū fungi? Graue est luxuriari per singula. omnia semel & in eundem saporem versa ponuntur. Quare ego ad vnam rem manum porrigam? Plura veniant simul. Multorum ferculorum ornamenta coeant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti & gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiæ dari. Pariter sint, quæ disponi solent, iure vno perfusa. Nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique ponantur. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex illis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diuersi, multiformes: aduersus quos & medicina armare se cœpit multis generibus, multis obseruationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, & leui quoque cura medicabiles. Aduersum tantam morum euersionem, omnia conanda. Et vtinam sic denique lues ista vinceretur: Non priuatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, singulas cædes. Qui bella, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non auaritia non crudelitas modum nouit: & ista etiam diu furtim & à singulis fiunt minus noxia, minusque monstrosa sunt. Ex senatusconsultis plebisque scitis scelera exercentur, & publice iubentur, vetita priuatim.

Quæ

Quæ clam commiſſa capite luerēt, eadem quia palam fecere, laudamus. Non pudet homines, mitiſſimum genus, gaudere ſanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cum inter ſe etiam mutis ac feris pax ſit? Aduerſus tam potentem explicitumque late furorem, operoſior philoſophia facta eſt, & tantum ſibi virium ſumpſit, quantum his, aduerſus quæ parabatur, acceſſerat. Expeditum erat obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum, non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, à quo paululum diſceſſerat.

Nunc manibus rapidis opus eſt, nunc arte magiſtra.

Voluptas ab omni parte quæritur. Nullum intra ſe manet vitium. In auaritiam præceps luxuria eſt. honeſtatis obliuio inuaſit. Nihil turpe eſt, cuius placet pretium. Homo, ſacra res, homo iam per luſum & iocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermiſque producitur: ſatiſque ſpectaculi in homine mors eſt. In hac ergo morum peruerſitate, deſideratur ſolito vehementius aliquid, quod mala inueterata diſcutiat. Decretis agēdum eſt, reuellatur penitus falſorum recepta perſuaſio. His ſi adiunxerimus præcepta, conſolationes, adhortationes, poterunt valere, per ſe inefficaces ſunt. Si volumus ſoluere obligatos, & malis quibus iam tenentur, auellere, diſcant quid malū, quid bonum ſit. Sciant omnia præter virtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiæ vinculum eſt, religio, & ſignorum amor, & deſerendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque ad iuſiurandum adactis: ita in his quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda ſunt, & inſinuanda virtus. Huius quadam ſuperſtitione teneantur: hanc ament: cum hac viuere velint, ſine hac nolint. Quid ergo? Non quidam ſine inſtitutione ſubtili euaſerunt probi, magnoſque profectus aſſecuti ſunt, dum nudis tantum præceptis obſequūtur? Fateor: ſed felix ingenium illis fuit, & ſalutaria in tranſitu rapuit. Nā vt dij immortales nullam didicere virtutem cum omni editi, & pars naturæ eorū eſt, eſſe bonos: ita quidam ex hominibus egregiam ſortiti indolem, in ea quæ tradi ſolent, peruēniūt ſine longo magi-

ſterio,& honeſta complexi ſunt, cum primum audierunt, Vnde iſta tam rapacia virtutis ingenia , vel ex ſe fertilia? At illis aut hebetibus & obtuſis , aut mala conſuetudine obſeſſis diu ,rubigo animorum effricanda eſt.Ceterum vt illos in bonum pronos,citius educit ad ſumma,& hos imbecilliores adiuuabit,maliſque opinionibus extrahet, qui illis philoſophiæ placita tradiderit : quæ quam ſint neceſſaria,licet videas. Quædam incidēt nobis,quæ nos ad alia pigros,ad alia temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi poteſt,nec illa inertia ſuſcitari,niſi cauſæ eorum eximātur, falſa admiratio,falſa formido. Hæc nos quādiu poſſident dicas licet:Hoc patri præſtare debes, hoc liberis,hoc amicis,hoc hoſpitibus: tētātē auaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandū eſſe:diſſuadebit timor. Sciet pro amicis deſudandū eſſe ad extremū vſq;ſudorem:ſed deliciæ vetabunt. Sciet in vxorem grauiſſimum eſſe genus iniuriæ,habere pellicem : ſed illum libido in cōtraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, niſi prius amoueris obſtantia præceptis:non magis quam proderit arma in conſpectu proſuiſſe , propiuſque admouiſſe , niſi vſuræ manus expediūtur.vt ad præcepta quæ damus, poſſit animus ire, ſoluēdus eſt.Putemus aliquē facere quod oportet, non faciet aſſidue , nō faciet æqualiter:neſcit.n. quare faciat. Aliqua vel caſu vel exercitatione exibunt recta : ſed nō erit in manu regula ad quam exigātur : qui credat recta eſſe quæ fecit. Non promittet ſe talem in perpetuum,qui caſu bonus eſt.Deinde præſtabunt tibi fortaſſe præcepta,vt quod oportet facias:non præſtabunt, vt quemadmodū oportet. & ſi hoc non præſtant,ad virtutem non perducunt.Faciet quod oportet monitus.concedo:Sed id parum eſt:quoniā quidem non in facto laus eſt , ſed in eo quemadmodum fiat. Quid eſt cœna ſumptuoſa flagitioſius, & equeſtrem cenſum conſumente? Quid tam dignum cenſoria nota,ſi quis,vt iſti ganeones loquuntur,ſibi hæc & genio ſuo præſtet?& tricies tamen H S adiiciales cœnæ frugaliſſimis viris conſtiterunt. Eadem res ſi gulæ datur turpis eſt:ſi honori , reprehenſionem effugit. Non enim luxuria ſed impenſa ſolemnis eſt. Mullum ingentis formæ(quare autem non pondus adiicio,& aliorum gulam irrito?quatuor pondo & ad ſelibram fuiſſe aiebant) Tiberius Cæſar miſſum ſibi,

sibi cum in macellum deferri & venire iussisset: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius. Vltra spem illi coniectura processit. Licitati sunt. Vicit Octauius: & ingentem consecutus est inter suos gloriam. cũ quinque millibus HS emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octauio fuit turpe, non illi qui emerat, vt Tiberio mitteret. quanquam illum quoque reprehenderim. Admiratus est rem, qua putauit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet probamus. At hoc si hereditatis causa fecit, Vultur est, cadauer expectat. Eadem & turpia sunt, & honesta. Refert quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus, quæque ex eo sunt: cetera in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio ad totam pertinens vitam. Hoc est quod decretum voco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur. Qualia autem hæc fuerint, talis vita erit In particulas suasisse, totum ordinanti parum est M. Brutus in eo libro quem περὶ καθήκοντος, inscripsit, dat multa præcepta & parentibus, & liberis & fratribus, hæc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quẽ omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti nauigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito vaga est. Quod si vtique proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur quæ reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dij colendi, solet præcipi. Accedere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dij egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi & foribus assidere templorum. humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & strigiles Ioui ferre, & speculum tenere Iunoni. Non quærit ministros Deus. Quid ni? ipse humano gener. ministrat, Vbiq; & omnibus præsto est. Audiat licet, quẽ

admodum se gerere in sacrificiis debeat, quam procul resilire à molestis superstitionibus. nunquã satis profectum erit, nisi qualem debet Deum mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ causa est diis benefaciendi? natura. Errat si quis putat illos nocere velle. non possunt. nec accipere iniuriam queunt nec facere. Lædere etenim lædique coniunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere. Deinde reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire, illos esse qui præsident mundo, qui vniuersa vt sua temperant qui humani generis tutelã gerunt, interdũ curiosi singulorũ Hi nec dant malũ, nec habent. Ceterũ castigant quosdam, & coercent, & irrogant pœnas, & aliquando specie mali puniunt. Vis deos propitiare; bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio, quomodo hominibus sit vtendum. Quid agimus? quæ damus præcepta? vt parcatur sanguini humano: Quã tutum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus vt naufragio manum porrigat, erranti vt viam monstret, cum esuriente panem suum diuidat, quando omnia quæ præstanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breuiter, hanc formulam humani officij tradere? Omne hoc quod vides quo diuina atque humana conclusa sunt, vnum est. membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit; cum ex iisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit Illa æquum iustumque composuit. Ex illius constitutione miserius est nocere quam lædi: Ex illius imperio paratæ sunt iuuantis manus. Iste versus & in pectore & in ore sit;

Homo sum: Humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati sumus Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura, nisi inuicē obstarēt, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesq;, dispiciamus quomodo rebus sit vtendum. In superuacuũ præcepta iactauimus, nisi illud præcesserit qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Aestime-

mus

mus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. præcipiet aliquis, vt prudentiam magni æstimemus, vt fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam si fieri potest, propius etiam quam ceteras nobis applicemus. Sed nihil agetur si ignoramus quid sit virtus: vna sit, an plures: separatæ, an annexæ; an qui vnam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod eius initium quis vsus sit, non magis quam pantomimo de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam. Virtus & aliorum scientia est, & sui: discendum de ipsa est, vt ipsa voluntas discatur. Actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas. Ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque iudicandum sit exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas nisi immutabile certumque iudicium adeptis. Ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omissa appetitaque alternis fluctuantur. Causa huius iactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine vtentibus fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur: cōtinent vitā. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia, impia, & virtutes vsusque virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimatorem desiderant: quanti quidque in sensum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quam sunt, putas: adeoque falleris, vt quæ maxima inter vos habentur, diuitiæ, gratia, potētia, sestertio nummo æstimanda sint. Hoc nescis, nisi cōstitutionem ipsam, qua illa inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodū folia virere per se nō possunt, ramū desiderāt, cui inhæreant, ex quo trahant succū: sic ista præcepta si sola sunt, marcent: infigi volunt. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa quo tolluntur. Quid enim dicunt? præceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiæ, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est, tam hercule,

quam si nunc ego dicerem recedendum esse à præceptis, & in hæc sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta præciperem. Quædam admonitionem philosophiæ desiderant, quædam probationem: & quidem multa ita inuoluta sunt, vix summa diligentia ac summa subtilitate aperiũtur. Si probationes necessariæ sunt, & decreta, quæ veritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædam obscura. Aperta quæ sensũ comprehendũtur: obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autem non impletur manifestis Maior eius pars pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt: probatio non sine decretis est. necessaria ergo decreta sunt. Quę res communem sensum facit, eadem perfectum; certarum rerum persuasio, sine qua omnia in animo natant. Necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Denique cum monemus aliquem, vt amicum eodem habeat loco quo se, vt ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium, adiicimus iustum & honestum. Iustum autem honestúmque decretorum nostrorum continet ratio. Ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed vtraque iungamus. Namque & sine radice inutiles rami sunt, & ipsæ radices his quæ genuere adiuuantur. Quantum vtilitatis manus habeant, nescire nulli licet. aperte iuuant. Cor, illud quo manus viuunt, ex quo impetum sumunt, quo mouentur, latet. Idem dicere de præceptis possum; aperta sũt: decreta vero sapiẽtiæ in abdito. Sicut sanctiora sacrorũ tantũ initiati sciunt, ita in philosophia arcana illa admissis receptisq; in sacra ostẽduntur. At præcepta, & alia huiusmodi profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum præceptionem (nihil enim nos hoc verbo vti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam iudicat. His adiicit causarum inquisitionem, quam cur ætiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. Ait vtilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. Hanc Posidonius ætiologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa, cuiusque virtutis & vitij ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminẽtur. Hæc res eandem vim habet, quam præcipere. Nam qui præci-

præcipit, dicit: illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quæris quid intersit? Alter præcepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (vt publicanorum vtar verbo) εἰκονισμοὺς ex vsu esse confiteor. Proponamus laudanda, inuenietur imitator. Putas vtile tibi dari argumẽta per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo. Quanto hoc vtilius est, excellentis animi notas nosse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus.
——— tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noster, describit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim, si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuiliũ impauidus & primus incessens admotos iam exercitus Alpibus, ciuilique se bello ferens obuium, nõ alium illi assignauerim vultum, non alium habitum: altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul contra Cæsarem Pompeiumque se sustulit, & aliis Cæsarianas opes, aliis Pompeianas fouentibus, vtrumque prouocauit, ostenditque aliquas esse reip. partes. Nam parum est in Catone dicere: Nec vanos horret strepitus. Quid ni, cum veros vicinosque non horreat? cum contra decem legiones & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma ciuilibus, vocem liberam mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in seruitutem casura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ est? Scit se vnum esse, de cuius statu non agatur: non quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemptus.

Libet, admirantem inuictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: Luxuriatque toris animosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formāq; eorum & lineamenta deducere, sed quales fuerint, narrare, & exponere Catonis illud vltimū ac fortissimū vulnus, per quod liber emisit animam: Lælij sapientiā, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisq; egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cū in publicū sternerentur, hœdinasq; pro stragulis pelles: & ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuis vasa fictilia. quid aliud est, paupertatem Capitolio consecrare? Vt nullū aliud factū eius habeā, quo illū Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cœna. O quam ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quēadmodū petenda. Illo die populus Romanus multorū supellectilem spectauit, vnius miratus est. omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatū. At omnibus sæculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPIST. XCVI. TAMEN tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali nisi hoc vnum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non ferā me, quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? pars fati est. Familia decubuit? fœnus offendit? domus crepuit? Damna, vulnera labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parū est. debuit fieri, decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cum maxime detego: in omnibus quæ aduersa videntur & dura, sic formatus sum. Non pareo deo, sed assentior: ex animo illū non quia necesse est, sequor. Nihil vnquam mihi incidet, sed tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expauescimus, tributa vitæ sunt. Horū mi Lucili, nec speraueris immunitatem, nec petieris. Vesicæ te dolor inquietauit. Epulæ fuerunt parū dulces, detrimēta cōtinua: propius accedam, de capite timuisti Quid tu nesciebas hæc te optare, cum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt; quomodo in longa via puluis & lutum & pluuia. Sed volebam viuere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effœminata vox virum dedecet. Videris quem-

quemadmodũ hoc votum meum excipias. Ego illud magno animo, non tãtum bono facio. Neque dij, neque dea faciant, vt te fortuna in deliciis habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, vtrum velis viuere in macello, an in castris. Atqui viuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum exeunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum. Isti quos publica quies, aliis laborantibus molliter habet, Turdilli sunt, tuti contumeliæ causa.

EPIST. XCVII. ERRAS, mi Lucili, si existimas nostri sęculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quæ obiicit suis quisque temporibus. Hominũ sunt ista, non temporũ. Nulla ætas vacauit à culpa. Et si æstimare licẽtiam cuiusque sęculi incipias, pudet dicere: Nunquã apertiùs quàm coram Catone peccatũ est. Credat aliquis pecuniam esse versatã in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæsaris vxore in operto cõmiserat, violatis religionibus sacrificij, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, vt picturæ quoque masculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt, & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarum & adolescentulorum nobiliũ salarij loco exacta sunt. Minus crimine, quàm absolutione peccatũ est. Adulterij reus adulteria diuisit: nec antè fuit de salute securus, quã similes sui iudices suos reddidit. Hęc in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimoniũ dixerat. ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidẽ excedit. Accersiuit ad se pro misit, intercessit, dedit. Iã vero, ô dij boni, rem perditam, etiam noctes certarum mulierum atque adolescentulorum nobilium productiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Nõ vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius vxorem? dabo illam. Vis diuitis? huius quoque tibi præstabo cõcubitum. Adulteriũ vbi feceris damna. Illa formosa quam desideras veniet: illius tibi noctẽ promitto, nec differo. Intra cõperẽdinationẽ fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria quã facere. Illud est matribus familię denuntiare, hoc illudere. Hi iudices Clodiani à sęnatu petierãt præsidiũ, quod nõ

erat nisi damnaturus necessarium: & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: Quid vos inquit, præsidium à nobis petebatis? An ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen iocos impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno, qui damnationem peius effugit quam meruit. Quicquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat? quibus in ea ipsa quæstione quæ extra ordinē senatusconsulto exercebatur, plus quam quærebatur admissum est? Quærebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse. apparuit, sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronem Catonémque commissum est: Catonem, inquam, illum quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales iocos nudarum meretricum. Credis spectasse tunc seuerius homines quàm iudicasse? & fient, & facta sunt ista; & licentia vrbium, aliquando disciplina metuque, nunquam sponte considet. Non est itaque quod credas nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Lōgè enim frugalior hæc iuuentus, quam illa, est, cum reus adulterium apud iudices negaret iudices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei iudicandæ causa: cum Clodius iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa causæ dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur vno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum iter est tantum ad vitia sed præceps. Et quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntque: errantem in vita peccata delectāt. Non gaudet nauigio gubernator euerso, nō gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit. At contra omnibus crimen suum voluptati est. Lætatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: lætatur ille circumscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpæ fortuna displicuit. Id praua consuetudine euenit. Alioqui vt scias subesse animis etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi, omnes peccata dissimulant,

mulant, & quamuis feliciter cesserint, fructu illorũ vtuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici. Ipsa nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto; Potest nocenti contingere vt lateat, latendi fides non potest. Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum. Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si facultatem habēt, fiduciam non habent. Ita est: tuta scelera esse possunt: secura non possunt. Hoc ego repugnare sectæ nostræ, si sic expediatur, nõ iudico. Quare? quia prima & maxima peccatum est pœna, peccasse. Nec vllum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus & hæc & illa secundæ pœnę premunt ac sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? Quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, vbi dicit nihil iustum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, male facinorum conscientia flagellari & plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam solicitudo vrget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suæ non potest credere. Hoc enim ipsum argumẽtum Epicuri est, natura nos à scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. Quare? quia infixa nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latenti fit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia, nisi illa naturalia & grauida de pręsentibus soluerunt, & in locum pœnitentiæ timor cederet.

EPIST. XCVIII. NVNQVAM credideris felicem quemquam, ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui aduentitio lætus est. exibit gaudium quod intrauit. At illud ex se ortum, fidele firmumque est, & crescit, & ad extremum vsque prosequitur. Cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non vsui ac voluptati esse possunt? Quis negat? Sed ita, si illa ex nobis pen-

dent, non ex illis nos. Omnia quæ fortuna intuetur ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa,se quoque habet,nec in rerum suarum potestate est. Errant enim mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis aut mali iudicant tribuere fortunam. Materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarũ.Valentior enim omni fortuna animus est: in vtranque partẽ ipse res suas ducit, beatæque ac miseræ vitę sibi causa est. Malus animus omnia in malum vertit. etiã quæ specie optimi venerant Rectus atque integer corrigit praua fortunæ;& dura atque aspera, ferendi scientiã mollit:idemq; & secunda grate excipit modesteque, & aduersa constanter atque fortiter.Qui licet prudens sit,licet exacto faciat cuncta iudicio,licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunę positũ nisi certus aduersus incerta est Siue alios obseruare volueris (liberius enim inter aliena iudicium est) siue te ipsum fauore seposito:& senties hoc& cõfiteberis,nil ex his optabilibus & caris vtile esse, nisi te cõtra leuitatẽ casus, rerũque casum sequẽtiũ instruxeris: nisi illud frequẽter & sine querela inter singula damna dixeris: *Diis aliter visum est*.Immo me hercule, vt carmen fortius ac iustius repetã,quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quotiẽs aliquid aliter quam cogitabas euenerit: *Diis melius*. Sic cõposito nihil accidet. Sic autẽ cõponetur,si quid humanarũ rerum varietas possit, cogitauerit, antequã senserit:Si & liberos & coniugem atque patrimoniũ sic habuerit,tanquã nõ vtique semper habiturus, & tanquã non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser, qui sollicitus est,vt ea quibus delectatur, ad extremũ vsque permaneãt.Nullo enim tẽpore conquiescet, & expectatione futuri præsentia quibus frui poterat amittet In æquo est autẽ dolor amissæ rei,& timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligentiã. Tu vero metuenda declina,& quicquid consilio prospici potest,prospice. Quodcũque læsurum est,multo ante quam accidat speculare & auerte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandũ omnino obfirmata mẽs. Potest fortunã cauere, qui potest ferre. Certe in tranquillo nõ tumultuatur. Nil est nec

mise-

miserius nec stultius, quam semper timere. Quæ ista dementia est, malum suum antecedere? Denique, vt breuiter includam quod sentio, & istos satageos, ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miseriis sunt, quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quã necesse sit. Eadẽ enim infirmitate dolorẽ nõ æstimat, qua non expectat. Eadẽ intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quæcũq; contigerunt, non tantum durare: & oblitus fati quo humana iactantur, sibi vni fortuitorum constantiam spõdet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, qua sororem, amisso optimæ indolis filio, alloquitur: Mortale est omne mortaliũ bonũ. de his loquitur bonis, ad quæ cõcurritur. Nam illud verũ bonũ non moritur: certum est sempiternũque, sapientia & virtus. hoc vnũ cõtingit immortale mortalibus Ceterum tam improbi sunt, tamq; obliti quo eant, quo illos singuli dies trudãt, vt mirentur aliquid se amittere, amissuri vno die omnia. Quicquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est. Nihil firmũ infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est. Tã necesse est perire quã perdere: & hoc ipsum, si intelligimus, solatiũ est, ęquo animo perdere, quod periturũ est. Quid ergo aduersus has amissiones auxilij inueniemus? hoc, vt memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quẽ ex illis percepimus. Habere, eripitur. habuisse, nunquã. Peringratus est, qui cũ amiserit, pro accepto nihil debet. Rẽ nobis eripit casus, vsumfructũque apud nos relinquit, quem nos iniquitate desiderii perdimus. Dic tibi, Ex istis quæ terribilia videntur, nihil est inuictum Singula vicere iam multi. ignem Mucius, crucem Regulus, venenũ Socrates, exiliũ Rutilius, mortẽ ferro adactam Cato. Et nos vincamus aliquid. Rursus ista, quæ vt speciosa, & felicita trahũt vulgum, à multis & sæpe contempta sunt Fabricius diuitias imperator reiecit, censor notauit: Tubero paupertatem & se dignam & Capitolio iudicauit, cum fictilibus in publica cœna vsus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnum vterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus vt remp. deberet capessere, latum clauum diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari

posset,& eripi posse. Nos quoque aliquid ex his faciamus animose. Simus inter exempla. Quare deficimus? Quare desperamus? quicquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, à qua aberranti cupiendum timendumque est, & fortuitis seruiendum. Licet reuerti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, vt possimus dolores, quocunque modo corpus inuaserint, perferre, & fortunæ dicere: Cũ viro tibi negotium est, quære quem vincas. His sermonibus, & his similibus lenitur illa vis vlceris: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum. de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitæ plenus est, cui adiici nihil desiderat sua causa sed eorum quibus vtilis est. Liberaliter facit quod viuit. Alius iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non si suadebit, exibit? Quid ni exeat? si nemo iam eo vti poterit? si nihil aliud quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actũ est, an possit aliquid dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere. Quid opus est verbis? In rem præsentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra vtrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur. hunc fert, illam expectat.

EPIST. XCIX. EPISTOLAM quam scripsi Marullo: cùm filium paruulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putaui leniter illum debere tractari, cum obiurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus malè ferenti paulisper cedendum est. Exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur. & discant quasdam etiã lacrymarum ineptias esse. Solatia expectas? conuicia accipe. Tam molliter tu fers mortem filij, quid faceres, si amicum prodidisses? Decessit filius incertæ spei, paruulus: pusillum

fillum temporis periit. Causas doloris conquirimus, & de fortuna etiam iniquè queri volumus, quasi non sit iustas querendi causas præbitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere etiam aduersus solida mala, nedum ad istas vmbras malorum, quibus ingemiscunt homines mortis causa. Quod damnorũ omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, vt magis gauderes quod habueras, quàm mœreres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non superuacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, perit opera? Tot annis, tanta coniunctione vitæ, tam familiari studiorum societate nihil actum est? Cum amico effers amicitiam. & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod præteriit tempus: nec quicquam est loco tutiore, quàm quod fuit. Ingrati aduersus percepta spe futuri sumus: quasi non quod futurum est, si modò successerit nobis, cito in præterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum præsentibus lætus est. Et futura & præterita delectant: hæc, expectatione; illa, memoria. sed alterum pendet; & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est certissimo excidere? Acquiescamus his, quæ iam hausimus, si modo non perforato animo hauriebamus, & transmittente quicquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuuenes sine lacrymis extulerunt: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immeritò. Nam primum superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. Deinde iniquum est queri de eo, quod vni accidit, & omnibus restat. Deinde desiderij stulta conquestio est, vbi minimum interest inter amissum & desiderantem. Eo itaque æquiore animo esse debemus, quod quos amisimus sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita breuitatem huius spatij, per quod citatissimi currimus. Obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis interuallis distinctum, etiam vbi maxima videntur. Quem putat periisse,

præmissus est. Quid autem dementius, quam cum idem tibi iter emetiendum sit, flere eum, qui antecessit? Flet aliquis factum, quod non ignorauit futurum: aut si mortem in homine non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri. Quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem conditio deuinxit. Cui nasci contigit, mori restat. Interuallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum diem & vltimum iacet, varium & incertum est. Si molestiâ æstimas, etiam puero longum: si velocitate, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo vno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo, qui vita defungitur. Ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propono profundi temporis vastitatem, & vniuersum complectere: deinde hoc quod ætatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quam exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrymæ, quantum sollicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat optata; quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, luctus, pericula: & intelliges, etiam in longissima vita, minimum esse quod viuitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum, cui cito reuerti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit euadere modestius ac prudens: potuit sub cura tua in meliora formari, sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit. aspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent mutuo impudici: quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit. plus timeri quam sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaque causas doloris accersere, nec leuia incommoda indignando cumulare. Non hortor, vt nitaris & vrgeas. Non tam malè

de te

de te iudico, vt tibi aduersus hæc totam putem virtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum nutrici adhuc quam patri notiorem animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minimè. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis, quibus ipsos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me vetare. Quædam sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrymæ, & animum profusæ leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero mœrori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quàm dolor. Quotus quisque sibi tristis est? Clarius, cùm audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est, cùm aliquos viderint, in fletus nouos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt: quod potuerant facere, nullo prohibente liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos vt in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurimũ exempla componi, nec quid oporteat, sed quid soleat, aspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo: impium vocat, & efferatum. Videt aliquem collabentem, & corpori affusum: effœminatum ait, & eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt. Stultius verò nihil est, quàm famam captare tristitiæ, & lacrymas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit. cùm primum nos nuntius acerbi funeris perculit, cùm tenemus corpus è complexu nostro in ignem transiturum, lacrymas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem premit & expellit. Hæ lacrymæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt quibus exitum damus, cum memoria eorum quos amisimus, tractatur: & inest quiddam dulce tristitiæ: cùm occurrunt ser-

mones eorum iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrymas propter circumstantes assidentesque aut contineas aut exprimas. nec cessant, nec fluunt vnquam tam turpiter, quam finguntur. Eant sua sponte. Ire autem possunt placidis atque compositis. Sæpe salua sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, vt illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam naturæ obsequi, grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scæna. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor. hic sapienti seruandus est: & quemadmodum in ceteris rebus, ita & in lacrymis aliquid sat est. Imprudentium vt gaudia, sic dolores exundauere. Æquo animo excipe necessaria Quid incredibile, quid nouum euenit? Quam multis cum maximè funus locatur? quam multis vitalia eruuntur? quam multi post luctum tuum lugent? Quotiens cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non vtique perducit ad senectutem vnde visum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra: quæ ad te sæpius reuertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones eius, si quos quamuis paruuli iocos cum voluptate audieras, sæpius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma Obliuisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aues, sic feræ fœtus suos diligunt, quarum concitatus est amor, & pæne rabidus; sed cum amissis totus extinguitur. Hoc prudentem virum non decet. Meminisse perseueret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem; hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi. De quibus non dubito, quid sis sensurus Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, immo per luctum & inter lacrymas quoque quod iuuet quærere? Hi sunt qui nobis obiiciunt nimium rigorem,

rem, & infamant præcepta nostra duritia, quòd dicamus dolorem in animum aut admittēdum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod præcipimus, honestum est Cum aliquid lacrymarum affectus effuderit & vt ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem. Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare mœrorem. Vtrum honestius dolor animo submouetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico, captatur & quidem ex ipso. Est aliqua inquit voluptas cognata tristitiæ. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet: Vnum bonum nostis voluptatem, vnum malum dolorem. Quæ potest inter bonum & malum esse cognatio? Sed puta esse. Nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutamur, an aliquid habeat iucundum circa se & voluptuarium. Quædam remedia aliis partibus corporis salutaria, velut fœda & indecora, adhiberi a iis nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno verecundiæ, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? Seuerius ista plaga sananda est. Illud potius admone, nullum mali sensum ad eum qui perit, peruenire Nam si peruenit, non periit Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus est. Viuit, si læditur. Vtrum putas illi male esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est. Effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei qui deflet ac desiderat in ætate prima raptum: Omnes quantum ad breuitatem æui, si vniuerso compares, & iuuenes & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate venit, quam quod minimum esse quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqua pars est. Hoc quod viuimus, proximum nihilo est: & tamen ob dementiam nostram latè disponitur. Hæc tibi scripsi, non tanquam expectaturus esses remedium à me tam serum, li-

quet enim mihi te locutum tecum, quicquid lecturus es; sed vt castigarem illam exiguam moram, qua à te recessisti, & in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela, non tanquam possent venire, sed tanquam vtique essent ventura, prospiceres.

EPIST. C. FABIANI Papirij libros, qui inscribuntur Ciuilium, legisse te cupidissimè scribis, sed non respondisse expectationi tuæ. Deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsæ. Multum enim interesse existimo, vtrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere. adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. illud planè fatetur & præfert, non esse se tractatam, nec diu tortam, sed ita, vt eius esse credamus. Mores ille, non verba composuit: & animis scripsit ista, non auribus. Præterea ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset. & ferè quæ impetu placent, minus præstant ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo aspectu oculos occupasse, etiam si contemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quàm qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio sollicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, vbi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Itaque nihil inuenies sordidum. Electa verba sunt, non captata: nec huius sæculi more contra naturam suam posita & inuersa; splendida tamen: quamuis sumantur è medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis polituræ. Cùm circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inaneis. Desit sanè varietas marmorum: & concisura aquarum cubiculis interfluentium, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet.

miſcet. Quod dici ſolet,domus recta eſt. Adiice nunc, quod de compoſitione non conſtat. Quidam illam volunt eſſe ex horrido comptam: quidam vſque eo aſpera gaudent,vt etiam quæ mollius caſus explicuit,ex induſtria diſſipent, & clauſulas abrumpant, ne ad expectatum reſpondeant. Lege Ciceronem. Compoſitio eius vna eſt: pedem ſeruat. curata, lenta, & ſine infamia mollis. At contra, Pollionis Aſinij ſalebroſa & exiliens,& vbi minime expectes,relictura. Denique apud Ciceronem omnia deſinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis pauciſſimis, quæ ad certum modum, & ad vnum exemplar aſtricta ſunt. Humilia præterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum iudico. Non ſunt humilia illa,ſed placida. Sunt enim tenore quieto compoſitoque formata,nec depreſſa, ſed plana. Deeſt illis oratorius vigor, ſtimulique quos quæris, & ſubiti ictus ſententiarum. Sed totum corpus vide. quamuis non ſit comptum,honeſtum eſt.Non habet oratio eius dignitatem. Affer quem Fabiano poſſis præponere. Dic Ciceronem,cuius libri ad philoſophiam pertinentes, pæne totidem ſunt, quot Fabiani. Cedam: ſed non ſtatim puſillum eſt, ſi quid maximo minus eſt. Dic Aſinium Pollionem. Cedam: ſed vt reſpondeam: In re tanta eminere eſt, & poſt duos eſſe. Nomina adhuc Liuium. Scripſit enim & dialogos, quos nõ magis philoſophiæ annumerare poſſis,quam hiſtoriæ: & ex profeſſo philoſophiam cõtinentes libros. Huic quoque dabo locum. Vide tamen, quam multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentiſſimis. Sed non præſtat omnia. Non eſt fortis oratio eius, quamuis elata ſit: non eſt violenta, nec torrens, quamuis effuſa ſit: non eſt perſpicua, ſed pura. Deſideras,inquis,contra vitia,aliquid aſperi dici,contra pericula animoſa,contra fortunam ſuperbe, contra ambitionem contumelioſe. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Sit aliquid oratoriè acre, tragicè grande, comicè exile. Vis illum aſſidere puſillæ rei, verbis? Ille rerum ſe magnitudini addixit; eloquentiam, velut vmbram, non hoc agens,trahit. Non erũt ſine dubio ſingula circumſecta,nec in ſe collecta,nec omne verbũ excitabit ac punget. Fateor exibunt multa, nec ferient, & interdum otioſa præterla-

betur oratio: sed multum erit in omnibus locis, & ingens sine tædio spatium. Denique illud præstabit, vt liqueat tibi illum sensisse, quæ scripsit. Intelliges actum hoc vt tu scires quid illi placeret, non vt ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem. Non quæritur plausus. Talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo: hæretque mihi color eorum, non ex recenti conuersatione familiariter, sed summatim, vt solet, ex vetere notitia. Cum audirem certe illũ, talia mihi videbantur, non solida, sed plena, quæ adolescentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationem sui vocarent: sine desperatione vincendi. Quæ mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularium, in vniuersum magnificus.

Epist. CI. Omnis dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cum æterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quæris. Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noueras, ex tenui principio se ipse promouerat, & iam illi decliuis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas quam incipit. Pecunia, quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio diuitiis imminebat, ad quas illum duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, & custodiendi scientia, quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minus patrimonij quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico grauiter affecto, & sine spe iacenti, vsque in noctem assedisset, cum hilaris cœnasset, genere valetudinis præcipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est.

Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites.

quam stultum est ætatem disponere: ne crastino quidem dominamur. O quanta clementia est spes lōgas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere. Id quoque quod tenetur, per manus exit? & ipsam quam premimus oram, casus incidit. Voluitur tempus rara quidem lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertum est? Nauigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam, & castrensium laborum tarda manu pretia, procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est: quæ quoniam nunquam cogitur, nisi aliena nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, hæsura: Quid autem est stultius, quam mirari id vllo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, vbi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extremum ventum sit. Nihil differamus. Quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitæ vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie vitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, cupiditas futuri exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum euadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? Vno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est præsens. Vbi vero, quicquid mihi debui, redditum est, stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & sæculum; quicquid deinceps dierum rerumque venturum est ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sis aduersus incerta? Ideo, mi Lucili, propera viuere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit,

cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viuentibus, proximum quoque tempus elabitur, subitque auiditas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Mecœnatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissime acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Lubricos quate dentes.
Hanc mihi vel acutam
Tuber adstrue gibberum.
Vita dum superest, bene est.
Si das sustineo crucem.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur, & tanquam vita petitur supplicij mora. Contemptissimum putarem, si viuere vellet vsque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutile maneat: depraues licet, dum mõstroso & distorto, temporis aliquid accedat suffigas licet, & acutam sensuro crucem subdas. est tanti vulnus suum premere, & patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicij finem. est tanti, habere animam, vt agam. Quid huic optes, nisi deos faciles, quid sibi vult ista carminis effœminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic putas vnquam recitasse Virgilium.

Vsque adeòne mori miserum est?

Optat vltimam malorum: & quæ pati grauissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem huius viuere est? Diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & totiens per stillicidia amittere animã, quam semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in fœdum scapularum ad pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi causæ etiam citra crucem fuerant, heri animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quod necesse est mori, Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, vt diutius viuant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, vt contingat lucem videre, tot cõsciam scelerum. Excutienda vitæ cupido est: discendumque nihil

inter-

interesse quando patiaris, quod quandoq; patiendum est: quam bene viuas referre, non quamdiu. sępe autem in hoc esse bene, ne diu.

EPIST. CII. Quomodo molestus est iucundum somniū videnti qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamsi falsum, effectum tamen veri habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam. reuocaui enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, vlterius. Iuuabat de æternitate animarum quærere, immo mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorum virorum rem gratissimam promittentiū magis quam probantium. Dabam me spei tantæ. Iam etiam fastidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis æui transiturus, cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidi, quod repetam, si te demisero, & redimam. Negas me epistola prima totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar id, quod nostris placet, claritatē quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis. Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus. Hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quæstionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoq; eodem pertinentia distuleram. Quædam enim, vt scis, mortalibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractaui. Nunquid stultum sit ac superuacuum, vltra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius qui nullus est. An ex eo quodcunque erit, sensuri simus aliquid fructus, antequam percipi possit. Hæc autē omnia ad mores spectant. Itaque suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid est quod prædicere velim? Quædam continua esse corpora, vt hominem: quædam composita, vt nauem, domum, omnia denique quorum diuersæ partes iunctura in vnum sunt coactæ, quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi

enim per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohærent, natura diducti & singuli sunt: Quid est, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. Vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse vnius boni principale. Hoc si quando desideraueris, per se probatur. Interim ponendum fuit, quo nostra tela mitātur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus est. Claritas autem ista, bonorum virorum opinio est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio: sic nec est claritas, vni bono placuisse. Consentire in hoc plures & præstantes viri debent vt claritas sit. Hæc autem ex iudiciis plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est, à bonis bono reddita: laus, oratio: oratio vox est aliquid significans. Vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quicquid vir bonus facit, bonum est. Nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quàm sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summum, dicite nobis, vtrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur. Atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quæritur, & pars vtraque sententias habet. Deinde claritas non desiderat multa suffragia: potest & vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus vnus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia vnius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo. Consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius. Quare? Quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo si omnes boni idem sentirent. Omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis, idemque iudicium est: æquè verò sentitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiāt: quia illud

sentire

ſentire non poſſunt. Ad gloriam & famam non eſt ſatis vnius opinio. Illic idem poteſt vnius ſententia, quod omnium:quia omnium ſi rogentur,vna erit. Hic diuerſa diſſimilium iudicia ſunt diſſimiles affectus Dubia omnia inuenias,leuia,ſuſpecta. Putas tu poſſe ſententiam vnam omnium eſſe?Non eſt vnius vna Illis placet verum. Veritatis vna vis, vna facies eſt, apud hos falſa ſunt, quibus aſſentiuntur. Nunquam autem falſis conſtantia eſt. Variantur & diſſident. Sed laus, inquit,nihil aliud quàm vox eſt. Vox autem bonum non eſt. Cùm dicant claritatem laudem eſſe bonorum, à bonis redditam, iam non ad vocem referunt ſed ad ſententiam. Licet enim vir bonus taceat, ſed aliquem iudicet dignum laude,laudatus eſt. Præterea aliud eſt laus aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem,ſed laudationem: cuius officium oratione conſtat. Cùm dicimus aliquem laude dignum,non verba illi benigna hominum, ſed iudicia promittimus.Ergo laus etiam taciti eſt bene ſentientis, ac bonum virum apud ſe laudantis. Deinde,vt dixi,ad animum refertur laus,non ad verba, quæ conceptam laudem egerunt,& in notitiam plurium emittunt.Laudat qui laudandum eſſe iudicat.Cum tragicus ille apud nos ait,Magnificum eſſe laudari à laudato viro laude digno, ait. Et cùm æquè antiquus poëta ait:Laus alit artes:non laudationem dicit,quæ corrumpit artes. Nihil enim æquè & eloquentiam, & omne aliud ſtudium auribus deditum vitiauit, quam popularis aſſenſio. Fama vtique vocem deſiderat, claritas non eſt: poteſt enim citra vocem contingere,contenta iudicio:plena eſt non tantum inter tacenteis,ſed etiam inter reclamanteis. Quid interſit inter claritatem & gloriam,dicam. Gloria multorum iudiciis conſtat,claritas bonorum Cuius,inquit bonum eſt claritas,id eſt,laus bono à bonis reddita, vtrum laudati an laudantis? Vtriuſque meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & benefeciſſe gaudeo, & gratos me inueniſſe virtutum interpretes lætor. Hoc plurium bonum eſt, quod grati ſunt, ſed & meum. Ita enim animo compoſitus ſum,vt aliorum bonum meum iudicem:vtique eorum quibus ipſe ſum boni cauſa. Eſt illud laudantium bo-

num. Virtute enim geritur. Omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque vtriusque bonum est merito laudari: tam mehercule, quam bene iudicasse, iudicantis bonum est, & eius secundum quem iudicatum est. Nunquid dubitas, quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debitum soluit? Merentem laudare, iustitia est: igitur vtriusque bonum est. Cauillatoribus istis abundè respondimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, argutias serere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto satius est ire aperta via & recta, quam sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere? Neque enim quicquam aliud istæ disputationes sunt, quam inter se peritè captantium lusus. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primum humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcunque supernè vniuersa circuitu suo cingit. Hoc omne connexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis diuina secernens etiam coniungit, intra quod disposita numina actus suos excubant. Deinde arctam ætatem sibi dari non sinit. Omnes inquit, anni mei sunt. Nullum sæculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humanique secernat, corpus hoc, vbi inueni, relinquam: ipse me Diis reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. Per has mortalis æui moras, illi meliori vitæ longiorique præluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus vterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum cœlum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Quicquid circa te iacet rerum,

rerum,tanquam hospitalis loci sarcinas specta. Transeundum est.Excutit redeuntem natura,sicut intrantem. Non licet plus efferre,quam intuleris. Immo etiam ex eo quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahetur tibi hæc circumiecta, nouissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis, discurresque per totum: detrahentur ossa neruique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, æterni natalis est. Depone onus. Quid cunctaris, tanquam non prius quoque relicto, in quo latebas corpore, exieris? Hæres & reluctaris. tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum viscerum calido mollique fomẽto emissum, afflauit aura liberior.Deinde offendit duræ manus tactus, tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est nouum separari ab eo cuius ante pars fueris: æquo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur,adolebitur. Quid contristaris? Ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, subuola: ab aliis,nisi quæ etiam necessariis cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid sublimiusque meditare. Aliquando naturæ tibi arcana,retegentur, discutietur ista caligo: & lux vndique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum vmbra turbabit: æqualiter splendebit omne cœli latus. Dies & nox, æris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, cum totam lucem totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum vias obscurè intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur diuina lux,cum illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit,nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba,

nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat: si is quoque qui tandiu animum iudicat manere, quandiu retinetur corporis vinculo: solutum, totum spargi, id agit, vt etiam post mortem vtilis esse possit? Quamuis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint, scies magnorum virorum, non minus præsentia, esse vtilem memoriam.

EPIST. CIII. QVID ista circumspicis, quæ tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quę nobis incidunt, non insidiantur. Illa potius vide, illa deuita, quæ nos obseruant, quæ captant. rari sunt casus, etiam si graues, naufragium facere, vehiculo euerti Ab homine homini quotidianum periculum. Aduersus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum.n.malũ frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat. Crepant ædificia, antequam corruant: prænuntiat fumus incendiũ. Subita est ex homine pernicies: & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarũ: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas misit. Aut fame, aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: vt cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne lædaris: alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris mouearis incommodis & memineris quæ præstare debeas, quæ cauere. Sic viuendo quid consequeris? Non, ne noceant: sed, ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede. illa te sinu suo proteget. In huius sacrario eris aut tutus aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Ipsam autem philosophiam non debebis iactare Multis fuit periculi causa, insolenter iactata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alij exprobret, non abhorreat à publicis moribus: nec ita agat, vt quicquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.

EPIST.

EPIST. CIIII. IN Nomentanum meum fugi, quid putas? vrbem? immo febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paulina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseueraui. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia febrem habere cœpisset, protinus nauem ascendit, clamitans non corporis esse sed loci morbum. Hoc ego Paulinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commẽdat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti, incipio vt illi consulam, mihi consulere, & quum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis admitto. Venit mihi in mentem in hoc sene & adolescentem esse, cui patitur. Itaque quoniã ego ab illa non impetro, vt me fortius amet: impetrat illa à me, vt me indulgentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus, & interdum etiam si premunt causæ, spiritus in honorem suorum vel cum tormento reuocandus, & in ipso ore retinendus est, cum bono viro viuendũ sit, non quamdiu iuuat, sed quamdiu oportet. Ille qui non vxorem, non amicum tanti putat, vt diutius in vita commoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus vbi vtilitas suorum exigit, nec tantum sibi velit mori, sed & si cœpit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena causa ad vitam reuerti: quod magni viri sæpe fecerunt. Sed hoc quoque summæ humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & vitę vsus animosior, attentius conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, vtile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium & mercedem. Quid enim iucundius, quam vxori tã carum esse, vt propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quæris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Vt primum grauitatem vrbis excessi, & illum nidorem culinarum fumantium quæ motæ quicquid pestiferi vaporis obruebant, cum puluere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? In pascuum emissus, cibum meum inuasi. Repetiui ergo iam

me.non permansit marcor ille corporis dubij,& male cõgitantis.Incipio toto animo studere.Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum & in occupationibus mediis,si volet, habebit. At ille qui regiones eligit,& otium captat, vbique quo distinguatur,inueniet. Nam Socratem quærenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi euenit:tecum enim peregrinabaris.O quã bene cum quibusdam ageretur,si à se aberraret!Nunc primi seipsos sollicitant,corrumpunt,territant.Quid prodest mare traiicere, & vrbes mutare?Si vis ista,quibus vrgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. puta venisse te Athenas,puta Rhodon.Elige arbitrio tuo ciuitatem.Quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? Tuos affectes.Diuitias iudicabis bonum? Torquebit te paupertas,& (quod est miserrimũ)falsa. Quamuis enim multum possideas,tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis defici,quanto vinceris.Honores iudicas bonum? Male te habebit ille consul factus,ille etiam refectus:ringeris,quotiens aliquem in fastis sæpius legeris. Tantus erit ambitionis furor,vt nemo tibi post te videatur,si aliquis ante te fuerit.Maximum malum iudicabis mortem: cum illa nihil sit mali,nisi quod antę ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula,sed suspiciones.Vanis semper agitaberis. Quid enim proderit, euasisse tot vrbes Argolicas, mediosq;fugam tenuisse per hostes?Ipsa pax timores subministrabit.Ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quæ vbi consuetudinem pauoris improuidi fecit,etiam ad tutelam salutis tuæ inhabilis es. Non enim vitat,sed fugit:magis autem periculis patemus auersi. Grauissimum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit quam flere, quod arboribus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia.Quicquid te delectat,æquè viret. Aliud alio die casus excutiet. Sed quemadmodum frondium iactura facilis est,quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitæ putas esse,damnũ;quia reparatur etiam si non renascantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat. sed in aliis rapina facilius apparet:hic latet,quia non ex a-

perto-

perto fit. Alij auferuntur: At ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, sed ipse tibi feres sollicitudinum causas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri misceas nec speraueris sine desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit. Non voluptates illa temperauit, nō cupiditates refrænauit, nō iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem, sed vt puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Cæterum inconstantiam mentis, quæ cum maxime ægra est, lacessit, mobiliorem leuioremque reddit ipsa iactatio. Itaque quæ petierāt cupidissime loca, cupidius deserunt, & auium modo transuolant, citiusq; quā venerāt, abeunt. Peregrinatio notitiā dabit gentium, nouas tibi montium formas ostendet, inusitata camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam, siue, vt Nilus, æstiuo incremento tumet, siue vt Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu, integræ magnitudini redditur; siue, vt Mæander, poëtarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpe in vicinum alueo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur: ceterum neque meliorem faciet, neque saniorem. Inter studia versandum est, & inter auctores sapientiæ, vt quæsita discamus, nondum inuenta quæramus. Sic eximendus animus ex miserrima seruitute in libertatem. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit, non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus. Peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te sequuntur. Vtinam quidem sequerentur, longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque vbique te premunt & paribus incommodis vrunt. Medicina ægro, non regio, quærenda est. Fregit aliquis crus aut extorsit articulum? non vehiculum nauemque conscendit, sed aduocat medicum, vt fracta pars iungatur, vt luxata in locum reponatur. Quid ergo animum tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione posse sanari? Maius est istud malum, quam vt gestatione cu-

retur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem. Nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat. aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista vrgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris causas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe: & desideria saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si vis peregrinationes habere iucundas, tum comitem sana. Hęrebit tibi auaritia, quamdiu auaro sordidoque conuixeris. Hærebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis. Nūquam sæuitiam in tortoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe à vitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, sæuus, fraudulentus, multum nocituri si prope te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. cum Catonibus viue, cum Lælio, cum Tuberone: quod si conuiuere etiam Gręcis iuuat, cum Socrate, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam. Hi iubebunt in opere esse; nec tantum scite loqui, & in oblectationem audientium verba iactare, sed animum indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est enim huius vitæ fluctuantis & turbidæ portus, euenta contemnere, stare fidenter, apertè tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergiuersantem. Magnanimos nos natura produxit: & vt quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem vbi honestissime, non vbi tutissime viuat, simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se: laudari & aspici gestit. Dominus omnium est, supra omnia est. Itaque nulli se rei submittit. nihil illi videtur graue, nihil quod virum incuruet.

Terribiles visu formæ, letumque labosque.

Minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, & tene-

tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terroti, die, vertit ad risum.

Terribiles visu formæ, letumque laboſque:

egregie Virgilius noſter. Non re dixit terribiles eſſe, ſed viſu: id eſt, videri, non eſſe. Quid inquam, in iſtis eſt tam formidabile, quam fama vulgauit? Quid eſt, obſecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt iſti, qui non putant fieri poſſe quicquid facere non poſſunt, & aiunt nos loqui maiora, quam quæ natura humana ſuſtineat. At quanto ego de illis melius exiſtimo? ipſi quoque hæc poſſunt facere, ſed nolunt. Denique quem vnquam iſta deſtituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia ſunt, non audemus: ſed quia non audemus difficilia ſunt. Si tamen exemplum deſideratis, accipite Socratem perpeſſiciū ſenem, per omnia aſpera iactatū, inuictum fame & paupertate, quam grauiorem illi domeſtica onera faciebāt, & laboribus quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus, ſiue vxorem eius ſpectes moribus feram, lingua petulantem; ſiue liberos indociles, & matri quam patri ſimiliores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis ſæuiore. Viginti & ſeptem annis pugnatum eſt: poſt finita arma triginta tyrannis noxæ dedita eſt ciuitas, ex quibus plærique inimici erant. Nouiſſima damnatio eſt ſub grauiſſimis criminibus impleta obiecta eſt & religionum violatio & iuuentutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus eſt. Poſt hæc carcer, & venenum. Hæc vſque eo animum Socratis non mouerunt, vt ne vultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & ſingularem, vſque ad extremum ſeruauit: non hilariorem quiſquam, nō triſtiorē Socratē vidit: æqualis fuit in tanta inęqualitate fortunę. Vis alterum exēplum? Accipe hūc M. Catonem recentiorem cum quo & infeſtius fortuna egit, & pertinacius: cui cū omnibus locis obſtitiſſet, nouiſſime & in morte, oſtendit tamen virum fortem poſſe inuita fortuna viuere, inuita mori Tota illi ætas aut in armis eſt exacta ciuilibus, aut in ætate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus quam Socratem in ſeruitute vixiſſe; niſi

forte Cn. Pompeium & Cæsarem & Crassum putas libertatis socios fuisse: Nemo mutatum Catonem, totiens mutata Rep vidit eundem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in prouincia, in concione, in exercitu in morte, denique in illa Reip. trepidatione, cum illinc Cæsar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, hinc tot externarum gentium præsidiis Cnæus Pompeius, satis vnus aduersus omnia. Cum alij ad Cæsaré inclinarent, alij ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem & omnem erectum ad res nouas vulgum: hinc optimates & equestrem ordinem, quicquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, remp. & Catonem. Miraberis, inquam, cum animaduerteris,

Atriden, Priamumque, & sæuum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, vtrumque exarmat. Hanc fert de vtroque sententiam. Ait se, si Cæsar vicerit, moriturum: si Pompeius exulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine vllis impedimétis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quotiens aquæ fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? Eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pompeium & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi vt alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tã mortem posse contemni quam exilium? & exilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaque aduersus ista tantũ habere animi: libeat modo subducere iugo collum. In primis autem respuendæ sunt voluptates: eneruant, & effœminant, & multum petunt. multum autem à fortuna petendum est. Deinde spernendæ opes. auctoramenta sunt seruitutum. Aurum & argentum, & quicquid aliud felices domos onerat, relinquatur. Non potest gratis con-

tis constare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda sunt.

EPIST. CV. QVAE obseruanda tibi sint, vt tutior viuas, dicã. Tu tamen si audeas censeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, qua ratione bonam valetudinẽ in Ardeatiuo tuereris. Considera quæ sint quæ hominẽ in perniciem hominis instigẽt. Inuenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo leuissimum est contemptus, vt multi in illo remedij causa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens præteritur: cum stante pugnatur. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam & improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic vero inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito, à quo te sensus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenij lenitas: cum te esse homines scient quem offendere sine periculo possunt. Reconciliatio tua & facilis sit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quam foris: tam à seruis, quam à liberis. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adiice nunc, quod qui timetur, timet. Nemo potuit terribilis esse secure. Cõtemptus superest: cuius modũ in sua potestate habuit, qui illum sibi adiunxit: qui cõtemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonæ discutiunt, & amicitiæ eorum qui apud aliquem potentem potentes sunt: quibus explicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam periculum constet. Nihil tamen æque proderit, quam quiescere, minimum cum aliis loqui, plurimũ secum. Est quædam dulcedo sermonis quæ irrepit & blanditur, & non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorẽ. Habet vnusquisq; aliquem cui tãtum credit, quantũ

ipsi creditum est. Vt garrulitatem suam custodiat, & contentus sit vnius auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec vllo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt: hærent. Conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Das pœnas, quisquis expectat: quisquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res mala conscientia præstat, nulla securum. Putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quotiens alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi obliteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam.

EPIST. CVI. TARDIVS rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias. Vaco: & omnes qui volunt, vacant. Nemině res sequuntur: ipsi illas amplexãtur, & argumentum esse felicitatis occupationem putãt. Quid ergo fuit quare non protinus rescriberem tibi de quo quærebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaque dubitaui vtrum differrem te, an donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem. Humanius visum est, tam longe venientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohærentium excerpam, & si qua erunt huiusmodi, non quærenti tibi vltro mittam. Quæ sint hæc, interrogas? Quæ scire magis iuuat, quam prodest: sicut hoc de quo quæris, an corpus bonum sit. Corpus est, facit enim. Quod facit, corpus est. Bonum, agitat animum, & quodammodo format & continet: quæ ergo propria sunt corporis. Et corporis bona sunt corpora: corpora ergo sunt & quæ animi sunt. Nam & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit cum ipsa corporalis. Mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ valetudinem eius vel custodiunt vel restituunt; corpora sunt. Ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, vt aliquid quoq; de quo non quæris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia, si dubi-

ſi dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem aſtringant, an faciem diſtundant, an ruborem euocent, an fugēt ſanguinem. Quid ergo? tam manifeſtas corpori notas credis imprimi,niſi à corpore?Si affectus corpora ſunt, & morbi animorum,& auaritia,crudelitas,indurata vitia, & in ſtatum inemendabilem adducta: ergo & militia, & ſpecies eius omnes, malignitas, inuidia, ſuperbia. Ergo & bona primum quia contraria iſtis ſunt: deinde,quia eadē tibi indicia præſtabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo?Quantam intentionem prudentia? Quantam modeſtiam & quierem reuerentia? Quantam ſerenitatem lætitia? Quantum rigorem ſeueritas? Quantam remiſſionem hilaritas? Cprpora ergo ſunt, quæ colorem habitumque corporum mutant, quæ in illis regnum ſuum exerent. Omnes autem quas retuli virtutes; bona ſunt, & quicquid ex illis eſt. Nunquid eſt dubium, an id quo quid tangi poteſt,corpus ſit?

Tangere enim & tangi,niſi corpus,nulla poteſt res,

vt ait Lucretius. Omnia autem iſta quæ dixi, non mutarent corpus,niſi rangerent:ergo corpora ſunt. Etiamnum, cui tanta vis eſt, vt impellat & cogat & retineat & iubeat; corpus eſt. Quid ergo? Non timor retinet? Non auducia impellit? non fortitudo immittit, & impetum dat? Non moderatio refrænat ac reuocat? Non gaudium extollit? Non triſtitia abducit?Denique quicquid facimus,aut malitiæ, aut virtutis gerimus imperio Quod imperat corpori,corpus eſt Quod vim corpori affert,corpus.bonum corporis corporale eſt bonum hominis, & corporis bonum eſt. itaque corporale eſt Quoniam,vt voluiſti,morem geſſi tibi,nunc ipſe dicam mihi,quod dicturum eſſe te video, Laterunculis ludimus, in ſuperuacuis ſubtilitas teritur. Non faciunt bonos iſta,ſed doctos. Apertior res eſt, ſaperemimmo ſimplicior. Paucis opus eſt ad mentem bonam litteris. Sed nos vt cætera in ſuperuacuum diffundimus, ita philoſophiam ipſam. Quemadmodum omnium rerum, ſic litterarum quoque intemperantia laboramus. Non vitæ ſed ſcholæ diſcimus.

EPIST. CVII. VBI illa prudentia tua? Vbi in diſpiciendis rebus ſubtilitas? Vbi magnitudo? Tam puſilla te

agunt? serui occupationes tuas, occasionem fugæ putauerunt. Si amici deciperêt: habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, & ita vocentur: quota pars abesset rebus tuis? Desunt illi qui & operam tuam conterebant; & te aliis molestum reddebant. Nihil horum insolitum, nihil inexpectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico aut inquineris luto. Eadem vitæ condicio est, quæ balnei, turbæ, itineris, quædam intermittentur, quædam incident. Non est delicata res viuere. Longam viam ingressus es: & labaris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames. O mors, id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Præparetur animus contra omnia. Sciat se venisse vbi

Luctus & vltrices posuere cubilia curæ,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista nō potes, contemnere potes. Contemnes autem, si sæpe cogitaueris, & futura præsumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu cōposuerat, & accessit, & duris quoque, si præmeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit. Et quia omnia nouitate grauiora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, vt nulli sis malo tiro. Serui te reliquerunt. Alium compilauerunt, alium accusauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit, deincepsque accidet: Multa & varia sunt quæ in nos diriguntur. Quædam in nos fixa sunt, quædam vibrant, & cum maxime veniunt; quædam ad alios peruentura, nos constringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati sumus: quæ ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis pati potuit. Æquum autem ius est, non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algēdum est. æstas calores refert: æstuandum est. intemperies cœli valetudinem ten-

tatæ:

fat ægrotandum eſt. Et fera nobis loco occurreret, & homo perniciosior feris omnibus. Alium aqua, alium ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non poſſumus. Id poſſumus magnum ſumere animum, & viro bono dignum? quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ conſentiamus. Natura autem hoc quod vides regnum mutationibus temperat. Nubilo ſerena ſuccedũt Turbantur maria, cum quieuerunt. Flant inuicem venti. Noctem dies ſequitur. Pars cœli conſurgit, pars mergitur. Contrariis rerum æternitas conſtat. Ad hanc legem animus noſter aptandus eſt: hanc ſequatur, huic pareat: & quæcunque fiunt, debuiſſe fieri putet: nec velit objurgare naturam. Optimum eſt pati, quod emendare non poſſis & Deum quo auctore cuncta preueniũt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt: qui imperatorem gemens ſequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia. nec deſeramus hunc operis pulcherrimi curſum, cui, quicquid patimur, intextum eſt, & ſic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles iſta dirigitur, quomodo Cleanthes noſter verſibus diſertiſſimis alloquitur: quos mihi in noſtrum ſermonem mutare permittitur, Ciceronis viri diſertiſſimi exemplo. Si placuerint, boni conſules: ſi diſplicuerint, ſcies me in hoc ſecutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, celſique dominator poli,
Quocunque placuit. nulla parendi mora eſt.
Aſſum impiger. fac nolle. comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt,
Maluſque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, ſic loquamur, paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic eſt magnus animus, qui ſe Deo tradidit. At contra ille puſillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi male exiſtimat, & emendare mauult deos, quam ſe.

EPIST. CVIII. ID de quo quæris, ex his eſt, quæ ſcire, tantum eo vt ſcias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter propera, nec vis expectare libros quos cum maxime ordine continentes totam moralem

philosophiæ partem, statim expeditam. Illud tamen prius scribam; quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, regenda sit, ne ipsa se impediat: Nec passim carpenda sunt nec auide inuadenda vniuersa. per partes peruenitur ad totum. aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere Attalum memini, cum scholam eius obsideremus, & primi veniremus, & nouissimi exiremus: ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes euocaremus non tantum paratum discentibus, sed obuium. Idem inquit & docenti & discenti debet esse propositum: vt ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. redibit autem. Ea enim philosophiæ vis est, vt non solum studentes, sed etiam conuersantes iuuet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur. Qui in vnguentaria taberna resederunt, & paulo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt. Et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam, negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? Non nouimus quosdam, qui multis apud philosophiam annis persederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni nouerim? Pertinacissimos quidem, & assiduos quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt vt audiant non vt discant: sicut in theatrum voluptatis causa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diuersorium otij sit. Non id agunt vt aliqua illic vitia deponant, vt aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant, sed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non vt res excipiant, sed verba: quæ tam sine profectu alieno dicant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quam solent Phry-

Phrygij tibicinis sono semiuiri & ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumacier, iuuat protinus quæ audies facere: Afficiuntur illi, & sunt quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipit. Pauci illam quam cõceperant mẽtem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus. Cum irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quotiens aliqua dicta sunt, quæ publice agnoscimus: & consensu vera esse testamur?

Desunt inopiæ multa, auaritiæ omnia.
In nullum auarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri conuicium gaudet. Quando magis hoc iudicas euenire, cũ à philosopho ista dicũtur, cum salutaribus præceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum. Nam (vt dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore nouissime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur. vbi accessere numeri, & egregium sensum astrinxere certi pedes, eadem illa sentẽtia velut lacerto excusa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc præcipitur, vt homines in animo, nõ in patrimonio putent esse diuitias. Eum esse locupletem qui paupertati suæ aptus est, & paruo se diuitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cum carmine eiusmodi dicta sunt.

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cum hæc atque eiusmodi audimus, ad confessionem veri-

tatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est,admirantur,acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc illorum affectum vbi videris, vrge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in auaritiam; dic in luxuriam. Cum profecisse te videris, & animos audientium affeceris,insta vehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera concitantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis iniicit manum veritas, si aduocatum idoneum nacta est. Ego certe cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat:sed plus quam regnare mihi videbatur,cui liceret censuram agere regnantium. Cum vero commẽdare paupertatem cœperat, & ostendere, quicquid vsum excederet, põdus esse superuacuũ & graue ferenti; sæpe exire è schola pauperi libuit. Cum cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam superuacuis: libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere,Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex bene cœptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renunciatum est. Hæc enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se vltra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam vnguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde vino caret stomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt. Ita tamen, vt quorum abstinentiam interrupi, modum seruem,& quidem abstinentiæ proximiorem, nescio an difficiliorem: quoniam quædam abscinduntur facilius animo,quam temperantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philosophiam iuuenis accesserim,

ſerim,quam ſenex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorẽ Pythagoræ inieceerit Sotion. Docebat quare ille animalibus abſtinuiſſet, quare poſtea Sextius. Diſſimilis vtrique cauſa erat, ſed vtrique magnifica. Hic homini ſatis alimentorum citra ſanguinem eſſe credebat, & crudelitatis conſuetudinem fieri, vbi in voluptatem eſſet adducta laceratio Adiiciebat,contrahendam materiam eſſe luxuriæ. Colligebat, bene valetudini contraria eſſe alimenta varia, & noſtris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem eſſe dicebat, & aliorum cõmercium in alias atque alias formas tranſeuntium. Nulla(ſi illi credas)anima interit, nec ceſſat quidem, niſi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem reuertatur. Interim ſceleris hominibus ac parricidij metum fecit, cum poſſint in parentis animam inſcij incurrere, & ferro morſuve violare in quo cognatus aliquis ſpiritus hoſpitaretur. Hæc cum expoſuiſſet Sotion, & impleſſet argumentis uis. Non credis, inquit animas in alia corpora atque alia deſcribi? & migrationem eſſe,quam dicimus eſſe mortẽ?Non credis in his pecudibus feriſve aut aqua merſis illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, ſed mutare regionem? Nec tantum cœleſtia per certos circuitus verti, ſed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni iſta,crediderunt viri. Itaque iudicium quidem tuum ſuſtine. Ceterum omnia tibi in integro ſerua. Si vera ſunt iſta,abſtinuiſſe animalibus innocentia eſt: ſi falſa,frugalitas eſt. Quod iſtic crudelitati tuæ damnum eſt? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His inſtinctus, abſtinere animalibus cœpi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi conſuetudo, ſed dulcis. Agiliorem mihi animum eſſe credebã:nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quæris quomodo deſierim? In Tiberij Cæſaris principatum iuuentæ tempus inciderat, alienigenarum gentium ſacra mouebantur. Sed inter argumenta ſuperſtitionis ponebatur quorundam animalium abſtinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, ſed philoſophiam oderat, ad priſtinam conſuetudinem o-

dij:nec difficulter mihi, vt inciperem melius cœnare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quæ resisteret corpori. Tali vtor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Hæc retuli, vt probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non viuere: aliquid discentium, qui propositum adferunt ad præceptores suos non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quæ philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

Fugit irreparabile tempus.

Vigilandum est. nisi properamus, relinquimur. Agit nos, agiturque velox dies. Inscij rapimur. Omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed vt obseruet, quotiens Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc vti verbo illum, Fugit.

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quo debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere; quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, vt velocitatem rapidissimæ rei possimus æquare? Meliora præteruolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra, quod est optimum, primum est. Id exhauriri in aliis potius patimur, vt nobis fæcem reseruemus. Inhæreat istud animo, & tanquam missum oraculo placeat:

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit.—

Quare optima? quia restat quod incertū est. Quare optima? Quia

ma? Quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est, & propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ deuertimus, in rem vnam laboremus: ne hanc temporis perniciosissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tanquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum. Quod fugit, occupandum est. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit: Ideo optimũ quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper vna ponere morbos & senectutem, non mehercule immerito. Senectus enim insanabilis morbus est. Præterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat.

Subeunt morbi, tristisque senectus.

Non est quod mireris. ex eadem materia suis quemquem studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur: Anci pater nullus. Numæ nepos dicitur. Præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos, magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris, & testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Æque notat, Romulum perisse solis defectione: Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id esse in pontificalibus libris putat & Fenestella. Eosdem libros cum grammaticus explicuit, primum, Reapse, dici ab Cicerone, id est, reipsa in commentarium refert: nec minus Sepse, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo sæculi mutauit: tanquam

Quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ista calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circo metam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos:

Cui nemo ciuis neque hostis
Quiuit pro factis reddere operæpretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos auxilium significasse Operam. ait enim, neminem potuisse Scipioni neque ciuem, neque hostem reddere operæ pretium. Felicem deinde se putat, quod inuenerit, vnde visum sit Virgilio dicere:

—Quem super ingens
Porta tonat cæli—

Ennium hoc ait Homero surripuisse: Ennio Virgilium. Est Ennio apud Ciceronem in his ipsis de rep. hoc epigramma.

Si fas endo plagas cœlestum ascendere cuiquam:
Mi soli cæli maxima porta patet.

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionē philosophorum lectionemque ad propositum beatę vitæ trahendam: non vt verba prisca aut ficta captemus, & translationes improboas figurasque dicendi, sed vt profutura præcepta, & magnificas voces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, vt quæ fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt, quam viuendum esse præcipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinæ circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela. Quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & vomitans? Quanto maiore putes vitam tempestate iactari, quam vllam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente iactant, aliena sunt. dixit illa

Plato,

Plato,dixit Zeno,dixit Chrysippus, & Posidonus, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse monstrabo. Faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, iam dixi,nunc desiderio tuo satisfaciam.& in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam:ne ad spinosam,& auribus erectis curiosisque audiendam,lassos accedas.

EP.CIX.AN sapiēs sapiēti prosit,scire desideras.Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum. Quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti quæritur.Prosunt inter se boni.exercent enim virtutes.& sapientiam in suo statu continent, desiderat vterque aliquem,cum quo conferat, cum quo quærat. Peritos luctandi, vsus exercet. Musicum, qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet,sic mouetur ab illo sapiente.Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit,occasiones actionum honestarum commonstrabit. Præter hæc aliquas suas cogitationes exprimet, docebit, quæ inuenerit. Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiæ assentiendo voluptates laudando.Et nunc maxime laborant mali, vbi plurimum vitia miscuere, & in vnum collata nequitia est.Ergo ex contrario bonus bono proderit. Quomodo inquis? Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuæ tranquillitatis crescet vtriusque lætitia. Præterea quarumdam illi rerum notitiam tradet. Non enim omnia sapiens scit: etiam si sciret, breuiores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare,per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. Vtetur propria velocitate: sed nihilominus adiuuat etiam,qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibiipsi. Obiicies: Detrahe illi vim propriā,& ille nihil agit. Isto modo dicas licet,nō esse in melle dulcedinē. Nam ipse ille qui est.esse debet ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum,vt ille tali ore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam

quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet vtrunque talem esse, vt & ille prodesse possit, & huic profecturo idonea materia sit. Iu summum, inquit, producto calorem calefieri superuacuum est: & in summum producto bonum superuacuum est quod prosit. Nũquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quærit? Nunquid armatus miles quãtum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim vitæ instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, vt summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Ad hæc respondeo. Primum, multum interest inter ista quæ comparas. Calor enim vnus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuuatur adiectione caloris vt caleat. Sapiens non potest in habitu suæ mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet. Adiice nunc, quod omnibus inter se virtutib. amicitia est. Itaq; prodest, qui virtutes alicuius pares sui amat, amãdasque inuicẽ prestat. Similia delectãt: vtique vbi honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiam[illegible] Sapientis animum perire mouere nemo alius pote[illegible] sapiens: sicut hominem mouere rationaliter nõ pot[illegible] homo. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus est: sic vt moueatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in vsus vitæ cara aut necessaria. In his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est animum secundum naturam mouere virtute sua, aut eius qui monebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit bono fiet. Necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat & suam. Sed vt remoueas ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omni carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quæstione, argumenti causa in alterã transeam. Quæritur enim, an deliberaturus sapiens, in consilium aliquem sit aduocaturus: quod facere illi necessarium est, cũ ad hæc ciuilia & domestica venitur, & (vt ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno cõsilio, quomodo medico, quo-

co, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquãdo sapienti. Suadebit enim. Sed in illis quoque magnis ac diuinis, vt diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, vtilis erit. Præterea secundum naturam est & amicos complecti & amicorum actu, vt suo proprióque lætari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo se, visu valet. Virtus autem suadet præsentia collocari, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum. Facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assumpserit. Quærit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinúmque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quam in suo. Hoc illis euenit, quos amor sui excœcat, quibúsque despectum vtilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus, quædam sunt, quæ etiam sapientes in alio, quam in se diligentius vident. Præterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle, atque idem nolle, sapiens sapienti præstabit. Egregium opus pari iugo ducet. Persolui quod exegeras, quãquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiæ voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo, frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercere. Totiens enim illo reuertor: Quid ista me res iuuat? Fortiorem faciet, iustiorem, temperantiorem? Nondum exerceri vacat. Adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? Magna promisisti: exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiam si circa me gladij micarent, etiam si mucro tangeret iugulum. Dicebas securum fore, etiam si circa me flagrarent incendia, etiam si subitus turbo toto nauem meam mari raperet. Hæc mihi præsta tu, vt voluptatem, vt gloriam contemnam: postea docebis implicita soluere, ambigua distinguere, obscura perspicere. Nunc doce, quod necesse est.

EP. CX. Ex Nomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propi-

tiauit. Sæpone in præsentia, quæ quibusdam placent: Vnicuique nostrum pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero quos Ouidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse. Singulis enim & genium & Iunonem dederunt. Postea videbimus, an tantum diis vacet, vt priuatorum negotia procurent? Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quicquam grauius, quam si imprecatus fueris, vt se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum pœna putaueris optes, vt infestos deos habeat. Habet, inquam, etiam si videtur eorũ fauore produci. Adhibe diligentiam tuam: & intuere, quid sint res nostræ, non quid vocentur; & scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis causa & initium fuit quod calamitas vocabatur? Quotiens magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps, & aliquem iam eminentem allcuauit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, vnde tuto caderet? sed ipsum illud cadere nõ habet in se mali quicquam, si exitum spectes, vltra quem natura neminem deiicit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud vnde felix eiicitur, & illud vnde infelix emittitur. Nos vtraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum astringo? Non est quod quicquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit & metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsæ & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere. iam apparebit quam breuia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid

Quid ergo? non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti. non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras. nihil videmus, nec quid noceat, nec qui expediat. tota vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, vt longius reuocandi sumus: & cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseueramus. sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem quamuis sciat, retractauerit, & ad se sæpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala, quibus hoc sit falso nomen adscriptum: si quæsierit de honestis, de turpibus, de prouidentia. Nec intra hæc humani ingenij sagacitas sistitur. Prospicere & vltra mundum libet, quo feratur, vnde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, vt auaritiæ seruiret, vt relicto mundo terminisque eius & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quicquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram: vltro dedit: nocitura altissime pressit. Nulli nisi de nobis queri possumus. Ea quibus perimus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, cæteris æque vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor vt facias? Nihil noui: nec enim nouis malis remedia quæruntur: sed hoc primum vt tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vbique occurrent: superuacua & semper, & toto animo quærenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem. Quæ est enim virtus, superuacua contemnere? Tunc te admirare, cum contempseris necessaria,

Non magnam rem facis, quod viuere fine regio apparatu potes: quod non defideras miliarios apros, nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex fingulis eligentis. Tunc te admirabor, fi non contempferis etiam fordidum panem: fi tibi perfuaferis herbas, vbi neceffe eft, non pecori tantum, fed homini nafci: fi fcieris cacumina arborum explementum effe ventris, in quem fic pretiofa congerimus, tanquam recepta feruantem, fine faftidio implendus eft. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quicquid acceperit? Delectant te difpofita, quæ terra marique capiuntur. Alia eo gratiora, fi recentia perferuntur ad mẽfam: alia, fi diu pafta & coacta pinguefcere, fluunt, ac vix faginam continent fuam. Delectat te nidor horum, arte quæfitus. At mehercule ifta follicite fcrutata, varieque condita, cum fubierint ventrem, vna atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? Exitum fpecta. Attalum memini cum magna admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi, inquit, impofuere diuitiæ. Stupebam, vbi aliquid ex illis alio atque alio loco fulferat. Exiftimabam fimilia effe quæ laterent, his quæ oftenderentur: fed in quodam apparatu vidi totas opes vrbis cælatas ex auro & argento, & his quæ pretium auri argentique vicerunt, exquifitos colores, & veftes vltra non tãtum noftrum, fed vltra finem hoftiũ aduectas. Hinc puerorum perfpicuos cultu atque forma greges, hinc feminarium, & alia quæ res fuas recognofcens fummi imperij fortuna protulerat. Quid hoc eft, inquam aliud quam irritare cupiditates hominum per fe incitatas? Quid fibi vult ifta pecuniæ pompa? Ad difcendam auaritiam conuenimus. At mehercules minus cupiditatis iftinc effero, quam attuleram. Contempfi diuitias, non quia fuperuacuæ, fed quia pufillæ funt. Vidiftine, quam intra paucas horas ille ordo quamuis lentus difpofitufque, tranfierit? Hoc totam vitam noftram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Acceffit illud quoque. Tam fuperuacuæ mihi vifæ funt habentibus quam fuerant fpectantibus. Hoc itaque ipfi mihi dico, quotiens tale aliquid præftrinxerit ocu-

los meos, quotiens occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad veras potius te conuerte diuitias: disce patuo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi felicitate controuersiam faciamus. Faciamus oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argento reponere: æque turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris, quid sit remedium inopiæ? Famem fames finit. Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quæ seruire te cogunt? Quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Hæc ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit. Liber est autem non in quem parum licet fortunæ, sed in quem nihil. Ita est: nihil desideres oportet, si vis Iouem prouocare, nihil desiderantem. Hæc nobis Attalus dixit natura omnibus. Quæ si voles frequenter cogitare, id ages, vt sis felix, non vt videaris: & vt tibi videaris, non aliis.

EPIT. CXI. QVID vocentur Latine sophismata, quæsisti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum hæsit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in vsu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen videtur, mihi quo Cicero vsus est. Cauillationes vocat: quibus quisquis se tradidit, quæstiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit: neque temperantior, neque elatior. At ille philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexsuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; cum accesseris, tunc manifestum fit quam in arduo summa sint. Talis est, mi Lucili verus, & rebus, non artificiis philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis veræ. Non exurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendaciis staturam adiuuant, longioresque quam sunt, videri volunt. Contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eo vsque cre-

uisse, quod manum fortuna non porrigit: Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu vita procedit, siue fluctuatur per aduersa ac difficilia. Hanc constantiam cauillationes istæ, de quibus paulo ante loquebar, præstare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum: dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles vacet, cum vix tota vita sufficiat vt hoc vnum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. Secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

Ep. cxii. Cupio mehercule animum tuum formari, vt se desideras, & institui: sed valde durus capitur, immo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non qualibet insitionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram præcidere: vt, si non responderit, tentare possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. Indulsit vitiis, simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. Non dico illum mentiri tibi. putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria, cito tamen redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines vitam suam & amant simul & oderunt. Tunc itaque de illo feramus sententiam, cum fidem vobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. Nunc illis male conuenit.

Epist. cxiii. Desideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteræque virtutes animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, vt exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil pro-

profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Quæ sint ergo quæ antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse, cum ipse efficiat vt simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus, quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid. Agi autem nihil sine impetu potest. Si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quæ cogitamus, quæque mente complectimur. Sequitur, vt multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris quid aduersus ista respondeatur; Vnaquæque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? Dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias. Ista omnia vnum animum habent Itaque singula esse possunt. multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, vt duo sint. Quicquid vnum multiplex est, sub vnam cadit naturam: itaque vnum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum; duo tamen non sumus Quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit. Vbi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? Dicam: quia aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum Non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed suppósita quoque illis vitia & affectus, tanquam ira timor, luctus, suspicio. Vltra res ista procedet, omnes sententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quicquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquis, Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & iustitia. Minime. Hæc.n. habitus

animi est, & quædam vis. Idem animus in varias figuras conuertitur: & non totiens animal aliud est, quotiens aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si iustitia animal est, si fortitudo, si ceteræ virtutes: vtrum desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere virtutes non possunt, ergo multa animalia. immo innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex vno religata sunt: & partes vnius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ, multa habentis capita, quorum vnumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput. Ceterum ipsa vnum animal est. Nemo in Chimæra leonem esse animal dixit, aut draconem. Hæ partes erant eius, partes non sunt animalia. Quid est quo colligas iustitiam animal esse? Agit, inquit, aliquid, & prodest, quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet: animal est. Verum est, si suum impetum habet, suum autem non habet, sed animi. Omne animal, donec moriatur, id est quod cœpit: homo donec moriatur, homo est: equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodam modo se habens animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodam modo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat: tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse cœpit, perseuerandum est. Præterea vnus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia sunt? quomodo vnum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest vnum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiæ quod est corpus? Animus. Fortitudinis quod est corpus? Idem animus. Atqui vnum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si, quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset? quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset; Nunc vero omnes virtutes simul sunt. Ista quomodo erunt

erunt singula animalia, cum vnus animus sit, qui plus quam vnum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis. Iustitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnino corpora, nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quæ mirabile diuini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit. etiam quæ similia videntur, cum contuleris, diuersa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum: tot animalia: nulli similitudo cum altero conuenit. Vtique aliquid interest. Exegit à se, vt quæ alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, vt dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, vt homines, vt dij: aut irrationalia, vt pecora. Virtutes vtique rationales sunt. atqui nec homines sunt, nec dij. ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicuius rei irritatum est: deinde impetum cepit, deinde assensio confirmauit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionem meam. oportet me sedere. tunc demum sedeo. hæc assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal esse, quomodo assentietur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet. Quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est: ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & iuste decernere, bonum est. Ergo & patrem seruare, animal est: & prudenter dicere, animal. Eousque res excedet, vt risum tenere non possis. Pru-

denter tacere, & cœnare bene, bonum est: ita & tacere & cœnare, animal est. Ego mehercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certè terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit. Ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si rotundam illis qualem Deo, dederint formam: quæram, an & auaritia, & luxuria, & dementia æquè rotundæ sint: sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoque rotundauerint, etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne: confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex scripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem & discipulum eius Chrysippum non conuenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait spiritum esse à principali vsque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale quod est. Ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poeta est & orator, & tamem vnus: sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens & fortis, ad singulas virtutes quodam modo se habens. Sublata est quæstio. conuenit nobis. Nam & ego interim fateor animum animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiã ferã. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est, quod cum maxime agitur, dissilio risu: cum mihi propono solœcismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Hæc disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa.

Non

Non possum hoc loco dicere illud Cæcilianum:O tristes ineptias: ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid vtile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita conualuit, & omnes casus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid est fortitudo? Munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile. Quod qui circundedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre volo: Non est quod vnquam fortunæ armis putes esse te tutum. Tuis pugna contra ipsam, fortuita non armant. Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexāder quidē Persas & Hyrcanos, & Indos, & quicquid gentium vsque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque. Sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum mœrens: victor tot regum atque populorum, iræ tristitiæque succubuit. Id enim egerat. vt omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouas veteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens paratumque regnum. Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat. Me iustum esse gratis oportet Parum est. adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iubeor, vt tota cogitatio à priuatis commodis quam longissime auersa sit. Non est quod spectes, quod sit iustæ rei præmium maius quam iustum esse. Illud adhuc tibi affige: quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet quam multi æquitatem tuam nouerint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ. Non vis esse iustus sine gloria. At mehercules sæpe iustus esse

debebis cum infamia. Et tunc si sapis, mala opinio bene parta delectat.

EPIST. CXIIII. QVARE quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces & fidem egressi placuerint, alias abruptæ sententiæ, & suspiciosæ, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum. Quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis iure vteretur inuerecunde. Hoc quod audire vulgo soles, quod apud Græcos in prouerbium cessit, Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicenti aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & in se delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ, orationis lasciuia, si modo non in vno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est. Illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus languet, trahi membra, & pigrè moueri pedes? si ille effœminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, concitari gradum? Si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? Ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mœcenas vixerit, notius est, quam vt narrari nunc debeat. Quomodo ambulauerit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. Quid ergò? Non oratio eius æque soluta est, quam ipse discinctus? Non tam insignita illius verba sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam vxor? Magni ingenij vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mœcenas in cultu suo. Quid turpius amne, siluisque ripa comantibus? Vide vt alueum lintribus arent, versoque vado

remit-

remittant hortos. Quid si quis fœmina cirro crispat, & labris columbatur? Incipitque suspirans, vt ceruice laxa feratur. nemo tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagœnaque tentant domos, & sæpe mortem exigunt. Genium festo vix suo testem, tenuis cerei filia & crepacē mola focum mater aut vxor inuestiunt. Non statim hæc cum legeris, hoc tibi occurret hunc esse qui solutis tunicis in vrbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Cęsaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput exclusis vtrinque auribus, non aliter quam in Mimo diuites fugitiui solent? Hūc esse cui cum maxime ciuilibus bellis strepentibus, & sollicita vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse, qui vxorem millies duxit, cùm vnam habuerit? Hæc verba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoque nō minus nouos & prauos & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec vlla alia re, quid posset, quàm licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit, istis orationis portentosissimæ deliciis. Apparet enim mollem fuisse: non mitem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc verba transuersa, hoc sensus magni quidem sæpe, sed eneruati dum exeunt, cuiuis manifestum facient, motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit. Deinde supellectili laboratur, deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus pauimentorum respondeat nitor? deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate & soliti ordinis commutatione captatur: vt ea quæ cludere cœnam solent, prima ponantur: vt quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assueuit animus fastidire, quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione quod nouū est, quærit: & modo antiqua verba atque exoleta reuocat & pro-

fert:modo fingit, & ignota deflectit:modo id quod nuper increbruit, pro cultu habetur: audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcidant,& hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit. Sunt qui illos detineant & porrigant. Sunt qui non vsque ad vitium accedant: necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti, sed qui ipsum vitium ament. Itaque vbicunque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto desciuisse, non erit dubium. Quomodo conuiuiorum luxuria, quomodo vestium, ægræ ciuitatis indicia sunt: sic orationis licentia(si modo frequens est) ostendit animos quoque, à quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudiciis distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est. Nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcunque vis magni nominis virum. dicam, quid illi ætas sua ignouerit, quid in illo sciens dissimulauerit. Multos dabo quibus vitia non nocuerint: quosdam quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, vt illas secum tractura sint. Adiice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam ciuitatis, quæ nunquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno sæculo petunt verba. Duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis & Crassus & Curio nimis culti & recentes sunt. Ad Appium vsque & ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum & vsitatum volunt, in sordes incidunt. Vtrunque diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis vti, ac sonantibus, & poeticis, necessaria & in vsu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compositionem transeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam præfractam & asperam probant, disturbant de industria, si quid placidius effluxit: nolunt sine salebra esse iuncturam, virilem putant & fortem,

quæ

quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu expectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, aut improbæ, & plus ausæ quàm pudore saluo licet; sed si floridæ sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectu, nihil amplius quàm sonant. Hæc vitia vnus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est. Ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatæ sententiæ, & verba ante expectatum cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illum genus nitens. Est apud Sallustium; exercitum argento fecit. id est, pecunia parauit. Hoc Arruntius amare cœpit. Posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostri fecere. Alio loco Hiero rex Syracusanorum bellum facit. Et alio loco: Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare volui. Totus hic contexitur liber. Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & pænè continua, nec sine causa: ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, vbi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius, Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait, Repentè hiemauit tempestas. Et alio loco, cùm dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemauit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias leues, præter militem & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma ciuilia, æqui boni famas petit. Arruntius non temperauit quominus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. Hæc ergo & huiusmodi vitia, quæ alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa,

Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt: qui labra pressius tondent & abradunt, seruata & submissa cetera parte: qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quicquã quod hominum oculis transire liceat irritant illos, & in se aduertunt. volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Mœcenatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes, volentesque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, & inclinata vel prodita est: ita ista oratio, (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est. Si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam.

Rege incolumi, mens omnibus vna est:
Amisso, rupere fidem,

Rex noster est animus. Hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant. Cum ille paulum vacillauit, simul nutant. Cum vero cessit voluptati, artes quoque eius, actusque marcent, & omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine vsus sum, perseuerabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. Rex cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum. Vbi vero impotens. cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque qui initio quidem gaudent, vt solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cum vero magis ac magis vires morbus exedit. & in medullas neruosque descendêre deliciæ, conspectu eorum, quibus se nimia auiditate inutilem reddidit, lætus, pro suis voluptatibus habet spectaculum alienatum, subministrator libidinum, testisque, quarum sibi visum ingerendo abstulit: nec illi tam gratum est abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremque transmittit, non cum omni exoletarum fœminarumque turba conuolutatur: mœretque, quod magna pars suæ felicitatis exclu-

exclusa corporis angustiis, cessat. Nunquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrum mortalem se cogitat? quod nemo imbecillum? immo quod nemo nostrum vnum esse se cogitat? Aspice culinas nostras & concursantes inter tot ignes coquos nostros. Vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Aspice veteraria nostra, & plena multorum sæculorum vindemiis horrea. Vnum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vina conduntur? Aspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant. Vnum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si vnusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciátque nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen æquè tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quàm frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quicquid facies, respice ad mortem.

EPIST. XCV. NIMIS anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo. Habeo maiora quæ cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non vt scribas, sed vt sentias: vt illa quæ senseris, magis applices tibi, & veluti signes. Cuiuscunque orationem videris sollicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille, remissius loquitur & securius. Quæcunque dicit, plus habent fiduciæ, quàm curæ. Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, ô quàm pulchram faciem, quàm sanctam, quàm ex magnifico placidóque fulgentem videremus! hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiáque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitásque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dij boni, decoris illi, quantum ponderis grauitatisque adderent? quanta esset [illegible]

gratia auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consueuit, nónne velut numinis occursu obstupefactus resistat, & vt fas sit vidisse, tacitus precetur? Tum aduocante ipsum vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatus multum extantem, supraque mensuram solitorum inter nos aspici, elatam, oculis mitti quidem, sed nihilominus viuido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilij nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo! namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat.
Sis felix, nostrumque leues quemcumque laborem.

Aderit, leuabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nece auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta voluntate. Nemo non inquam, amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obstrigilant, & aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscuro retinent. Sed quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis sordido obtectam. Rursus æquè malitiam, & ærumnosi animi veternum perspiciemus: quamuis multus circa diuitiarum radiantium splendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, vt Aristo ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leues & aliquid habentes varietatis delectant: nos ingentium maculæ columnarum: siue ex Ægyptiis arenis, siue ex Africæ solitudinibus advectæ, porticum aliquam vel capacem populi cœnatio-

nem

nem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum sciamus quale sit quod absconditur. oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quã mendacio gaudemus? Scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur. omnium istorum quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, & discas sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hęc ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quæ magistratus & iudices facit, pecunia, quæ ex quo in honore esse cœpit, vetus rerum honor cecidit. Mercatoresque & venales inuicem facti, quærimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pij sumus, ad mercedem impij. Honesta quandiu aliqua illi spes inest, sequimur: in contrarium transituri si plus scelerata promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, creuitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors. in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Diis velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt vt paupertas maledicto probroque sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedũt deinde carmina poetarum quę affectibus nostris facem subdant, quibus diuitiæ velut vnicum vitæ decus ornamẽtumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dij immortales posse, nec habere.

Regia Solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

Eiusdem currum aspice:

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ
Curuatura rotæ: radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt sæculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me, vocari pessimum, vt diues vocer,
An diues, omnes quærimus: nemo, an bonus.
Non quare, & vnde: quid habeas tantum rogant.

Vbique tanti quisque, quantum habuit, fuit,
Quid habere nobis turpe sit, quæris? nihil.
Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non voluptas matris, aut blandæ potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens,
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores cælitum atque hominum mouet.

Cùm hi nouissimi versus in tragœdia Euripidis pronuntiati essent, totus populus ad eiiciendū & actorem & carmen consurrexit vno impetu, donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, vt expectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes quas in sua quisque dat. Nulla enim auaritia sine pœna est, quamuis satis sit ipsa pœnarū O quantum lacrymarum, ô quantum laborum exigit: quam misera desideratis, quam misera partis est! Adiice quotidianas solicitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quam quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & maiora videntur. Denique vt nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum est. At felicē illum homines & diuitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor, Quid ergo? Tu vllos esse cōditionis peioris existimas, quam qui habent & miseriam & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cum diuitibus deliberarent. Vtinam honores petituri, cùm ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum. profecto vota mutassent: cùm interim illi noua suscipiūt, qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiam si cursu venit, satisfaciat. Queruntur & de consiliis, & de processibus suis; maluntque semper, quæ reliquerunt. itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil maius existimo. Nunquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem quam tempestas nulla concutiat, non perducent te aptè verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant vt volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ aliis displicent,

displicent, sibi placens, qui profectum suum vita æstimet, & tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

Epist. cxvi. Vtrvm satius sit, modicos habere affectus, an nullos, sæpe quæsitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut vtilis possit vlla mediocritas morbi. Noli timere: nihil eorum quæ tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitæ necessarias, aut vtiles, aut iucundas putes. Detraham vitium. Nam cùm tibi cupere interdixero, velle permittam: vt eadem illa intrepidus facias, vt certiore consilio, vt voluptates illas magis sentias. Quid ni? Ad te magis peruenturæ sunt, si illis imperabis, quam si seruies. Sed naturale est, inquis, vt desiderio amici torquear. da tempus lacrymis tam iustè cadentibus, naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari. Quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis vt desinat, si incipere permiseris Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur facilius quàm expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? Curam nobis nostri natura mandauit. Sed huic vbi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non vt illam peteremus, sed vt ea sine quibus non possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio. Si suo veniat iure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, vt dixi, non recipiuntur, quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longè producitur, nec vbi vis accipit finem. Sapienti non sollicitè custodire se tutum est. & lacrymas suas & voluptates vbi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panætius respondisse adolescentulo cuidam quærenti: An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longè absumus, non est committendum vt incidamus in rem commotam, impoten-

tem, alteri emancipatam, vilem sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius irritamur: siue contempsit, superbia accendimur. Æque facilitas amoris, quam difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscij nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi nec vllis rebus blande trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos à lubrico recedamus. In sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis nimis dura præcipitis. Nos humunciones sumus. omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum. Concupiscemus, sed temperate. Irascemur sed placabimur. Scis quare non possumus ista? Quia nos posse non credimus. Immo mehercules, aliud est in te. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos cõcitemus. Nolle in causa est: non posse prætenditur.

Epist. CXVII. Multum mihi tibique negotium concinnabis, &, dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quæstiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris, salua gratia, nec cõsentire salua conscientia possum. Quæris, an verum sit, quod Stoicis placet. Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse. Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est, facit. Quicquid facit corpus est. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, vt prosit. si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt. Sequitur, vt necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putat eiusdem conditionis esse Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiæ: itaque nec facit quicquam, nec prodest. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum est sapere? dicimus, referentes ad id, ex quo pendet id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hoc quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, & in alia parte considere. Isto modo, inquiunt, nec beate

viuere

viuere bonum eſt. Velint nolint, reſpondendũ eſt, beatam vitam bonam eſſe, & beatè viuere bonum non eſſe. Etiamnum quoque noſtris illud opponitur. Vultis ſapere? Ergo expetenda res eſt ſapere. ſi expetenda res eſt, bonum eſt. Coguntur noſtri verba torquere, & vnam ſyllabam expetendo interponere, quã ſermo noſter inſeri non ſinit. Ego illam, ſi pateris, adiungam. Expetendũ eſt, inquiunt, quod bonũ eſt: ad expetendum, quod bono cõtingit: quod, cum bonũ conſecuti ſumus, non petitur tanquam bonum, ſed petito bono accedit. Ego non idem ſentio, & noſtros iudico in hoc deſcendere, quia iam primo vinculo tenẽtur, & mutare illis formulam nõ licet. Multum dare ſolemus præſumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum eſt, aliquod omnibus videri: tanquam deos eſſe, inter alia ſic colligimus, quod omnibus de diis opinio inſita eſt: nec vlla gens vſquam eſt adeò extra leges moreſque proiecta, vt non aliquos deos credat. Cum de animarum æternitate diſſerimus, non leue momentum apud nos habet conſenſus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac publica perſuaſione. Neminem inuenies, qui non putet & ſapientiam bonum, & ſapere. Non faciam quod victi ſolent, vt prouocem ad populum. Noſtris incipiemus armis cõfligere. Quod accipit alicui, vtrum extra id cui accidit eſt, an in eo cui accidit? Si in eo eſt cui accidit, tam corpus eſt, quàm illud cui accidit. Nihil enim accidere ſine tactu poteſt. Quod tangit, corpus eſt, poſtquam acciderat, receſſit. Quod receſſit, motum habet, quod motum habet, corpus eſt. Speres me dicturum, non eſſe aliud curſum, aliud currere: nec aliud calorem: aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo iſta alia eſſe, ſed non ſortis alterius. Si valetudo indifferens eſt: & valere indifferens eſt. Si forma indifferens eſt: & formoſum eſſe indifferẽs eſt. Si iuſtitia bonum eſt: & iuſtum eſſe bonum eſt. Si turpitudo malum eſt: & turpem eſſe malũ eſt. Tam mehercules quàm ſi lippitudo malum eſt, & lippire malum eſt. Hoc vt ſcias, neutrum eſſe ſine altero poteſt. Quod ſapit, ſapiens eſt, quod ſapiens eſt, ſapit. Adeò non poteſt dubitari, an quale illud ſit, tale hoc ſit, vt quibuſdã vtrumque vnum videatur atque idem. Sed illud libenter quæſierim: Cùm omnia aut bona ſint, aut mala, aut in-

differentia, sapere in quo numero sit? Bonum negant esse, malum vtique non est. sequitur, vt medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quàm bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc vt sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiæ. Hoc ergo quod vocas sapere, vtrum facit sapientiam, an patitur? siue facit illud, siue patitur, vtroque modo corpus est. Nam & quod fit & quod facit, corpus est. si corpus est bonum est. Vnum enim deerat illi, quominus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cùm in vtrolibet eorum & alterum sit. Nunquid enim quemquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Nunquid quemquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis diuisio vsque ad Stoicos venit. Qualis sit hæc, dicā. Aliud est ager: aliud, agrum habere. Quid ni? Cùm habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia: aliud, sapere. Puto concedes duo esse hæc, id quod habetur, & eum qui habet. Habetur sapientia, habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summū optimumque perducta: ars enim vitæ est. Sapere quid est? Non possum dicere mens perfecta sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterū, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum tāquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enuntiatiui corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos & animū intendi. Dico deinde, Cato ambulat, non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiatiuum quiddam de corpore: quod alij effatum vocant, alij enuntiatum, alij edictum. Sic cùm dicimus sapientiam, incorporale quiddam intelligimus. Cùm dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, vtrum illud dicas, an de illo. Putemus in præsentia ista duo esse: nondum enim qui[illegible]

mil

mihi videatur, pronũcio:quid prohibet, quo minus aliud quidem ſit, ſed nihilominus bonum? Dicebas paulo antè, aliud eſſe agrum, aliud habere agrũ. Quid ni? in alia enim natura eſt qui habet, in alia quod habetur. Illa terra eſt; hic homo eſt. At in hoc de quo agitur, eiuſdem naturæ ſunt vtraque, & qui habet ſapientiam, & ipſa quæ habetur. Præterea illic aliud eſt quod habetur, alius qui habet: hic in eodem eſt & quod habetur, & qui habet. Ager iure poſſidetur: ſapientia natura. ille abalienari poteſt, & alteri tradi, hæc non diſcedit à domino. Non eſt itaq; quod compares inter ſe diſſimilia. Cœperam dicere, poſſe iſta duo eſſe, & tamen vtraque bona. Et ſapientiam, & ſapientem duo eſſe: & vtrumque bonum eſſe concedis. Quomodo nihil obſtat, quo minus & ſapientia bonum ſit, & habẽs ſapientiam: ſic nihil obſtat, quo minus & ſapientia bonum ſit, & habere ſapientiam, id eſt, ſapere. Ego in hoc volo ſapiens eſſe, vt ſapiam. Quid ergo? Non eſt id bonum, ſine quo nec illud bonũ eſt. Vos certè dicitis, ſapientiã, ſi ſine vſu detur, accipiendã non eſſe. Quis eſt vſus ſapientiæ? Sapere hoc eſt in illa pretioſiſſimũ, quo detracto, ſuperuacua ſit. Si torméta mala ſunt, torqueri malũ eſt: adeò quidem vt illa non ſint mala, ſi, quod ſequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis eſt: ſapere, vſus perfectæ mentis. Quomodo poteſt vſus eius bonũ non eſſe, quæ ſine vſu bonũ non eſt? Interrogo te, an ſapientia ſit expetẽda. Fateris. Interrogo, an vſus ſapientiæ ſit expetendus. Fateris. Negas enim te illam recepturum ſi vti ea prohibearis. Quod expetendum eſt, bonum eſt. Sapere, ſapientiæ vſus eſt: quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum, videre. Ergo ſapere, ſapientiæ vſus eſt. Vſus autem ſapientiæ expetendus eſt. Sapere ergo expetendum eſt. Si expetendum eſt, bonum eſt. Olim ipſe me damno, qui illos imitor dum accuſo, & verba apertæ rei impendo. Cui enim dubiũ poteſt eſſe, quin ſi æſtus malũ eſt, & æſtuare malum ſit? Si algor malũ eſt, malũ ſit algere? Si vita bonũ eſt, & viuere bonũ eſt. Omnia iſta circa ſapientiã, nõ in ipſa ſunt. At nobis in ipſa commorandum eſt; etiam ſi quid euagari libet, amplos habet illa ſpatioſóſque receſſus. De deorum natura quæramus, de ſiderum alimento, de his tam variis ſtellarum diſcurſibus: an ad illarum motus noſtra moueã-

tur corpora, an corporibus omnium, animisque illinc impetus veniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege constricta sint nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Ista iam à formatione morum recesserunt: sed leuant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Hæc vero de quibus paulo ante dicebam, minuunt & deprimunt, nec vt putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certè inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temerè me geram, subibo huius voti aleam. Tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, vt mihi viam monstres, qua ad ista perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studiis firmem: quemadmodum quę me ex transuerso ferunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates remoueam, quæ ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram ærumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo vltimum & necessarium vitæ terminum non expectem, sed ipsemet, cum visum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam si vis viuere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nam vt quandoque moriaris, etiam inuito positum est: vt cum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium diserti mehercules viri legi: Ita inquit, quamprimum moriar. Homo demens optas rem tuā. Ita quamprimum moriar. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet, euade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum iubeas. Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa viuendi sunt, quam viæ mortis. Ita quamprimum moriar. Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? Citius fieri quam optas, potest. Imbecillæ mentis ista sunt verba, & hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam

tam

tam roga, & salutem. Si mori placuit, hic mortis est fructus optare desinere. Hæc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna apposuit. nondum illas soluisti. Iam cauillaris. Quam stultum est, cum signum pugnæ acceperis, ventilare. Remoue ista lusoria arma. decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit. Negemus, sapere bonum esse: vt hoc totum studium derideatur, tanquam operatum superuacuis. Quid si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubij est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea. nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut vllo robore intelligat? Ægro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis quam currentem luctantemque, post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum, id quod futurum est, quia futurum est? Nam quod bonum est, vtique prodest. Nisi præsentia, prodesse non possunt Si non prodest, bonum non est vtique: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixero, Futurum est? Nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est: scio nunc hyemem esse. Æstas secutura est: scio æstatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum præsentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, vt sapiam. ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coeunt, nec apud eundem sunt vna bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad illa quæ nobis aliquam opem sunt latura, properemus Nemo qui obstetricem parturienti filiæ sollicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suæ cur-

rit,tabulam lateruncularìam perſpicit, vt ſciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi vndique nuntiantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obſidium patriæ, & bonorum direptio. Adiice iſtis naufragium, motuſque terrarum, & quicquid aliud timeri poteſt. Inter iſta diſtrictus, rebus nihil aliud quam animum oblectantibus vacas? Quid inter ſapientiam & ſapere interſit, inquiris? Nodos nectis ac ſoluis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis detur, vt aliquid ex illo vacet perdere: & vide quam multa etiam diligentiſſimis pereant. Aliud valetudo ſua cuique abſtulit, aliud ſuorum: aliud neceſſaria negotia, aliud publica occupauerunt. Vitam nobiſcum diuidit ſomnus. Et hoc tempore tam anguſto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adiice nunc, quod aſſueſcit animus delectare ſe potius quam ſanare: & philoſophiam oblectamentum facere, cum remedium ſit. Inter ſapientiam & ſapere quid interſit, neſcio. Scio mea non intereſſe, ſciam iſta, an neſciam. Dic mihi, cum quòd inter ſapientiam & ſapere interſit, didicero, ſapiam? Cur ergo potius inter vocabula me ſapientiæ detinet, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me ſecuriorem, fac fortunæ parem, fac ſuperiorem. Poſſum autē ſuperior eſſe, ſi fecero omne quod diſco.

EPIST. CXIIX. Exigis à me frequentiores epiſtolas. Rationes conferamus. ſoluendo non eris. Conuenerat quidem, vt tua priora eſſent: tu ſcriberes, ego reſcriberem. Sed non ero difficilis. bene credi tibi ſcio. Itaque in anteceſſum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir diſertiſſimus facere Atticum iubet vt etiam ſi rem nullam habebit, quod in buccam venerit, ſcribat. Nunquam poteſt deeſſe quod ſcribam, vt omnia illa quæ Ciceronis implēt epiſtolas, tranſeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis ſuis viribus pugnet: quis conſulatum fiducia Cæſaris, quis Pompeij, quis aperte petat: quam durus ſit fœnerator Cæcilius, à quo minoris centeſimus propinqui nummum mouere non poſſunt. Sua ſatius eſt mala quam aliena tractare: ſe excutere, & videre, quam multarū rerum candidatus ſit, & non ſuffragari. Hoc eſt, mi Lucili, egregiū, hoc ſecurum

curum, ac liberum, nihil petere, & tota fortunæ comitia transire. Quam putas esse iucundum, tribubus vocatis, cum candidati imenti suis pendeant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem præconis expectant, stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec ementem quicquam, nec vendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alii honores anniuersarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum euentus prosperos triumphosque: alij diuitias, alij matrimonia ac liberos, alij salutem suam suorumque. Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri. Nihil rogo. Hoc est priuatam facere fortunam. Libet ergo hæc inuicem scribere, & hanc integram semper egerere materiam, circumspicientibus tot milia hominum inquieta: qui vt aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim assecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, vt existimant homines, auida felicitas, sed pusilla. Itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longè ab illis iaces. Ei vero qui ad illa peruenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quærit ascendere. Istud quod tu summum putas gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri. tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam sperauerint, adepti ac multa passi vident: maiorque pars miratur ex interuallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, quæramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo. Alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod inuitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si inuitat quidem, sed in perniciem? Scis quam multa mala blanda sint. Verum, & verisimile, inter se differunt ita. Quod bonum est vero iungitur: non est enim bonum nisi verum est. At quod inuitat ad se, & allicit facie, verisimile est, subrepit, sollicitat, attrahit,

Quidam ita finierunt: Bonum est:quod appetitionem sui mouet, vel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et huic quidem opponitur. Multa enim impetum animi mouent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est,quod ad se impetum animi secũdum naturam mouet: & ita demum petendum est, cum cœpit esse expetendum. Iam & honestum est: hoc enim perfecte est petendum. Locus ipse me admonet, vt quid intersit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum & inseparabile: nec potest bonum esse,nisi cui aliquid honesti inest: & honestum vtique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, eius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quædam neque bona neque mala: tanquam militia, legatio, iurisdictio. Hæc cum honeste administrata sunt,bona esse incipiunt,& ex dubio in bonum transeunt Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit,honestum ex se est. Quod bonum est,malum esse potuit. Quod honestum est,nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est,& secundum naturam est:non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturæ consentiunt:sed tam pusilla sunt,vt non conueniat illis boni nomen. Leuia enim sunt & contemnenda.Nullum nec nimium contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum est,bonum non est. Cum bonum esse cœpit, non exiguum est. Vnde aliquid cognoscitur bonum? Si perfecte secundum naturam est. Fateris, inquis, quod bonum est,secundum naturam esse. Hæc eius proprietas est. Fateris & alia secundum naturam quidem esse,sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cum hæc non sint? quomodo ad aliam proprietatem peruenit,cum vtrique præcipuum illud commune sit, secundum naturam esse?ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc nouum est,quædam crescendo mutari. Infans fuit, factus est pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis est, hic rationalis. Quædam incremento non tantum in maius exeunt,sed in aliud. Non fit,inquit, aliud quo maius fit.

Vtrum

Vtrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in vtroque proprietas vini est. Exiguum mellis pondus & magnum, sapore non differt. Diuersa ponis exempla. In istis enim eadem qualitas est: quamuis augeantur, manent. Quędam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quædam post multa incrementa, vltima demum vertit adiectio, & nouam illis, aliamque quam in qua fuerant, condicionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem. Ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? Quia non auget, sed implet. Quædam processu priorem exuunt formam, & in nouam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum cœpit vocari, quod longè aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissime crescente difficultate, insecabile inuentum est. Sic ab eo quod vix & ægrè mouebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

EPIST. CXIX. QVOTIENS aliquid inuêni, non expecto donec dicas, In commune: ipse mihi dico. Quid sit quod inuenerim, quæris? Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te diuitias compendaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore. Vt negotiari possis, æs alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetæ nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo. Catonianum illud: A te mutuum sumes. Quantulumcunque est, satis erit, si quicquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, vtrum non desideres, an habeas. Summa rei in vtroque est eadem: Non torqueberis. Nec illud præcipio, vt aliquid naturæ neges. Contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed vt quicquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio; edendum est. Vtrum hic panis sit plebeius, an filigineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio. Vtrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta,

an ea quam multa niue clusero, vt rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet sitim extingui. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concaua, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit quodcunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quæris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens diuitiarum naturalium est quæsitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid est illud inane? Iam ego parauerам fiscos. Circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem. quod publicũ agitarem, quas accerserem merces. Decipere est istud, docere pauperem, cum diuitias promiseris. Ita tu pauperẽ iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideo ergo illum non iudicas diuitem, quia diuitiæ eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? Qui multum habet plus cupit: quod est argumentum, nõdum illũ satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diuiti contingit, finem. An has ideo non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? Quia propter illas nulli venenum filius, nulli vxor impegit? quia in bello tutæ sunt? Quia in pace otiosæ? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? Plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quod satis est. Nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium, & Indos, pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, &, vt ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cœcitas mentium, & tanta initiorum suorum vnicuique, cum processit, obliuio. Ille modo ignobilis anguli non sine controuersia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit huius rei causa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his, quorum nomi-

na

na cum Craſſo Licinioque numerantur, in medium licet protrahas: afferat cenſum, & quicquid habet, & quicquid ſperat, ſimul computet. Iſte, ſi mihi credis, pauper eſt: ſi tibi, poteſt eſſe. At hic qui ſe ad id quod natura exigit, compoſuit, non tantum extra ſenſum eſt paupertatis, ſed extra metum. Sed vt ſcias quam difficile ſit res ſuas ad naturalẽ modum coarctare, hic ipſe quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & ſuperuacui. At excœcant populum, & in ſe conuertunt opes, ſi numerati multum ex aliqua domo effertur, ſi multũ auri tecto quoque eius illinitur, ſi familia aut corporibus lecta, aut ſpectabilis cultu eſt. Omnium iſtorum felicitas, in publicum ſpectat: ille quem nos & populo & fortunæ ſubduximus, beatus introrſum eſt. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falſo diuitiarum nomen inuaſit occupata paupertas, ſic diuitias habẽt quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. Econtrario dicere debemus, Febris illum tenet. Eodem modo dicendum eſt, Diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuiſſe te malim, quã hoc quod nemo monetur ſatis: vt omnia naturalibus deſideriis metiaris, quibus aut gratis ſatisfiat, aut paruo. Tantum miſcere vitia deſideriis noli. Quæris quali menſa, quali argento, quam paribus miniſteriis & leuibus afferat cibus. Nihil præter cibum natura deſiderat.

Num tibi, cum fauces vrit ſitis, aurea quæris
Pocula? Num eſuriens faſtidis omnia, præter
Pauonem rhombumque?

Ambitioſa non eſt fames: contenta deſinere eſt. Quo deſinat, non nimis curat. Infelicis luxuriæ iſta tormenta ſunt. Quærit quemadmodum poſt ſaturitatem quoque eſuriat: Quemadmodum non impleat ventrem, ſed farciat. Quemadmodum ſitim prima potione ſedatam reuocet: Egregie itaque Horatius negat ad ſitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu miniſtretur. Nam ſi pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, & quam perlucidum tibi poculum porrigat, non ſitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præſtitit præcipuum, quod neceſſitati faſtidium excuſſit. Recipiunt ſuperuacua delectum,

Hoc parum decens, illud parum lautum, oculos hôc meos lædit Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu: delicijs omnia miserè ac sollicitè comparantur. Vtamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

Epist. cxx. Epistola tua per plures quæstiunculas vagata est, sed in vna constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia peruenerit. Hæc duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantum diuisa. Quid sit hoc dicam. Bonum putant esse aliqui, quod vtile est. Itaque hoc & diuitiis, & equo, & vino, & calceo nomen imponunt. Tanta est apud illos boni vilitas, & adeo vsque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officij constat: tanquam piè curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex vno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, vtique bonum. Superuacuum iudico adiicere, quid inter ista discriminis sit, cum sæpe dixerim. Hoc vnum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis & malè vti potest. Vides autem, diuitiis, nobilitate, viribus quam multi malè vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit: Semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur obseruatio collegisse, & rerum sæpe factarum inter se collatio per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum iudicante. Hoc verbum cum Latini grammatici ciuitate donauerint, ego damnandum non puto, nec in ciuitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tantum tanquam recepto, sed tãquam vsitato. Quę sit hæc analogia, dicam. Noueramus corporis sanitatem: ex hac collegimus esse aliquam & animi. Noueramus corporis vires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta

facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: hæc cœpimus tanquā perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quæ species alicuius conspicui facti fulgorque celabat. Hæc dissimulauimus. Natura iubet augere laudanda. Nemo non gloriam vltra verum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiusque regno iudicauit, regias opes posse contemnere. Idem medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caueret insidias, eiusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regē promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hostes nefas: qui in summa paupertate qua sibi decus fecerat, non aliter refugit diuitias quàm venenum. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus impleuit pontis angustias, adimique à tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, iussit: & tamdiu restitit prementibus, donec reuulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquā respexit, & extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat si quis vult, inquit, sic euntem sequi: dedítque se in præceps, & non minus sollicitus in illo rapido alueo fluminis vt armatus, quam vt saluus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam si ponte venisset Hæc & huiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adiiciā quod mirum fortasse videatur. Mala interdū speciem honesti obtulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, vt scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum intersit, vtrum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt Lucili, qui non donant, sed proiiciunt. Non voco ego liberalem, pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia felicitatem, temeritas fortitudinem. Hæc nos similitudo coegit attendere, & distinguere specie quidē vicina, re autem plurimum inter se dissidentia. Dum obseruamus eos quos insignes egregium opus fecerat, cœpimus annotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset, & magno impetu, sed semel. hunc vidimus in bello fortem, in foro

timidum; animosè paupertatem ferentem, humiliter infamiam. factum laudauimus, contempsimus virum. Alium vidimus aduersus amicos benignum; aduersus inimicos temperatum, & publica & priuata sanctè ac religiosè administrantem: non deesse ei & in his quæ toleranda erant, patientiam, & in his, quæ agenda, prudentiam. Vidimus vbi tribuendum esset, plena manu dantem: vbi laborandum, pertinacem & obnoxium & lassitudinem corporis animo subleuantem. Præterea idem erat semper & in omni actu par sibi, iam non consilio bonus, sed more eo perductus, vt non tantum rectè facere posset, sed nisi rectè, facere non posset. Intelleximus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus comprimi; facienda prouideri, reddenda distribui. Comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita secundo defluens cursu, arbitrij sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunæ maledixit. Nunquam accidentia tristis excepit; ciuem esse se vniuersi & militem credens, labores velut imperatos subiit. Quicquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecunque est, inquit, meum est. asperum est. durum est. in ipso nauemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui nunquã malis ingemuit, nunquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, & non aliter quàm in tenebris lumen euulsit, aduertitque in se omnium animos, cùm esset placidus & lenis, & humanis diuinisque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis diuinum est, quam vbi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, vt vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breue hospitium: quod relinquendum est, vbi te grauem

esse

esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur, humilia iudicat & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus quam multa nos incommoda exagitent, quam malè nobis conueniat hoc corpus. Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur. Alias nerui nos, alias pedes vexant: Nunc deiectio, nunc destillatio. Aliquando superest sanguis, aliquando deest. Hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantum potest ætas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, immo morientibus. Quotidie enim propius ab vltimo stamus & illo vnde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cœcitate mens nostra sit. Hoc quod futurum dico, cùm maximè fit, & pars eius magna iam facta est. Nam quod viximus tempus, eo loco est quo erat antequam viximus. Erramus autem qui vltimum timemus diē: cùm tantundem in mortem singuli conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam, vt in hac statione, qua positus est, honestè se atque industriè gerat. ceterum nihil horum quæ circa ipsum sunt, suum iudicat, sed vt commodatis vtitur, peregrinus & properans. Cùm aliquem huius videremus constantiæ, quid ni subiret nos species non vsitatæ indolis? Vtique si hanc, vt dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis veræ tenor permanet, falsa non durant. Quidam alternis Vatinij, alternis Catones sunt. Et modo parum illis seuerus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero. Modo Lucium diuitiis, Apicium cœnis, Mœcenatem deliciis prouocant. Maximum indicium est malæ mentis fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua iactatio.

habebat sæpe ducentos,

Sæpe decem seruos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus,
Quamuis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: nunquam eundem nec similem quidem sibi. Adeo in diuersum aberrat. Multos dixi: prope est vt omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum: modo vxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult: modo id agit ne quis sit officiosior seruus modo dilatat se vsque ad inuidiam: modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem verè iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maximè coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta vnum hominem agere. Præter sapientem autem nemo vnum agit. Ceteri multiformes sumus: modo frugi tibi videbimur & graues, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam & contrariam ei sumimus quam exuimus. Hoc ergo à te exige, vt qualem institueris præstare te, talem vsque ad exitum serues. Effice vt possis laudari: si minus, vt agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? Tanta mutatio est.

EPIST. CXXI. LITIGABIS, video: cùm tibi hodiernam quæstiunculam, in qua satis diu hæsimus, exposuero. Iterum clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclamanti tibi primùm alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium & Archidemum. Hi iudicium accipient, deinde dicam. Non quicquid morale est bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quædam illos corrigunt, & ordinant; quædam naturam eorum & originem scrutantur. cùm quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulerit animalibus ceteris, longè me iudicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid

quid homini sit optimum, inueneris? nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cùm didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leue esse vanumque hoc quod felicitas dicitur: vnam illi syllabam facillimè accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quid ni? Cum maxima malorum optauerimus, & gratulatione natum sit quicquid obloquimur. Interim permitte mihi ea, quæ paulo remotiora videntur excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suæ sensus. Sensum autem esse ex eo maximè apparet, quod membra aptè & expeditè mouent, non aliter quàm in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili. Rector nauis scit gubernaculum flectere. Pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrimè denotat, & inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem vsum sui mobile. Mirari solemus scænæ peritos, quod in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægro molitur artus suos, nemo in vsu sui hæsit. Ad hoc edita protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia aptè mouebunt: quia si aliter mouerint, dolorem sensura sunt. Ita, vt vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas spontaneus motus est. Adeo autem non adegit illa ad hoc doloris timor, vt in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, cadit, & cum fletu totiens resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuersa tam diu se torquent,

ac pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quatere se, quam in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionis suæ sensus est, & inde membrorum tam impedita tractatio: nec vllum maius indicium habemus, cum hac illa ad viuendum venire notitia, quam quod nullum animal ad vsum sui rude est. Constitutio est, inquit, vt vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, vt istam finitionem magnæ parti togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non nouit: constitutionem suam nouit: & quid sit animal nescit animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summatim & obscurè. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, vbi sit, quale sit, & vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt. Necesse est sensum eius habeant, cui parent, à quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat. Et conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus principalis partis suæ sensus ei, non satis dilucidus, non expressus. Dicitis inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquam rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cùm rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est. Alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. Enati sunt dentes: huic

consti-

constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: alium cum conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferret onus suum, constitit: aliam cum flauescit, & ad aream spectat, & spica eius induruit: in quamcunque constitutionem venit eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis. Ego tamen idem sum qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius in quod transeat restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibiipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? Mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? Pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit fœtus suos natura, non abiicit. Et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque vt in prioribus dixi, tenera quoque animalia è materno vtero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: vmbram quoque transuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto viuentibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris, aut mortiferæ rei potest? Primum quæritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est? quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat, quum tanto minorem, & ne notum quidem sibi accipitrem fugiat? Quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. Nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec vnquam obliuiscuntur. Huius tute-

læ & diligentiæ æqualis est illis à pernicioso fuga. Præterea non fiunt timidiora viuendo. Ex quo quidem apparet, non vsu illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardum est & varium, quod vsus docet. Quicquid natura tradit, & æquale est omnibus & statim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare. Itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo vri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suæ quicque: & quæ iuuant, illa petit, læsura formidat. Naturales à contrariis aspernationes sunt. Sine vlla cogitatione, sine consilio fit, quicquid natura præcipit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? quanta diuidui laboris obeundi concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneæ textura? Quanti operis sit, fila disponere? Alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par in fauis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quicquid ars tradit, ex æquo venit quod natura distribuit. Hæc nihil magis quam tutelam sui, & eius peritiam tradidit. Ideoque etiam simul incipiunt, & discere & viuere. Nec est mirum cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in cōciliatione & caritate sui. Non poterant salua esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vtilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis, quamuis in cetera torpeant, ad viuendum solertia est. Videbis quæ aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

EPIST. CXXII. Detrimentum iam dies sensit: resiluit aliquantulum: ita tamen, vt liberale adhuc spatiū sit, si quis cum ipso, vt ita dicam, die surgat, officiosior meliorque quam si quis illum expectat, vt luce prima exeat. Turpis qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die

incipit.

incipit. & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt: nec ante deducunt oculos hesterna graues crapula, quam appetere nox cœpit. Qualis eorum condicio dicitur, quos natura (vt ait Virgilius) pedibus nostris subditos econtrario posuit,

Nosque vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper.

Talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem vrbe antipodes, qui vt M. Cato ait, nec orientem vnquam solem viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum videndum sit, qui nesciunt quando? Et hi mortem timent, in quam se viui condiderunt, tam infausti ominis, quam nocturnæ aues sunt. Licet in vino vnguentoque tenebras suas exigant, licet epulis; & in multa quidem fercula distinctis, totum peruersæ vigiliæ tempus diducant, non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam. Huius & officium & argumentum actus est. Circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues quæ conuiuiis comparantur, vt immotæ facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vlla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit, & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora qui se tenebris dicauerunt, fœda visuntur. Quippe non speciosior illis, quam morbo pallentibus color est: languidi & euanidi albent, & in viuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: tanto plus tenebrarum in animo est. Ille in se stupet, ille caligat, inuidet cæcis. Quis vnquam oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo hæc animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriæ propositum, gaudere peruersis: Nec tantum discedere à recto, sed quam longissime abire. Deinde etiam econtrario isti non videntur tibi contra naturam viuere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, & ad cibum ebrij transeunt? Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vires

excolunt. in ipso pænè balnei limine, inter nudos bibunt, immo potant, vt sudorem quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde distinguant. Post prandium aut cœnam bibere, vulgare est. Hoc patresfamiliæ rustici faciunt, & veræ voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod liberè penetrat ad neruos. Illa ebrietas iuuat, quæ in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam viuere, qui commutant cum fœminis vestem? Non viuunt contra naturam, qui expectant vt pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miserius potest? Nunquam vir erit, vt diu virum pati possit: & cum illum contumeliæ sexus eripuisse debuerat, ne ætas quidem eripiet? Non viuunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, & calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum exprimunt? Non viuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum siluæ in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbè cacumina egissent? Non viuunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, nec delicatè natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturæ consuetudinem velle, nouissimè in totum ab illa desciscunt. Lucet. somni tempus est. Quies est. nunc exerceamur, nunc gestemur; nunc prandeamus. Iam lux propius accedit. tempus est cœnæ. Non oportet id facere, quod populus. Res sordida est, trita ac vulgari via viuere. Dies publicus relinquatur, proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti verò mihi defunctorum loco sunt. Quantulum enim à funere absunt, & quidem acerbo qui ad faces & cereos viuunt? Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus Inter quos & Attilium Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti: Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poeta, & amicitia Tiberij notus & frigore. Ortus & occasus libentissimè inserebat. Itaque cum indignaretur quidam illum toto die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Nunquid liberalius

possum

possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cum hos versus recitasset:

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinicij comes cœnarum bonarum assectator; quas improbitate linguæ merebatur, exclamauit: Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde recitasset.

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt.
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris Incipit:

idem Varus inquit: Quid dicit? Iam nox est: ibo, & Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta, quam, vt dixi, multi eodem tempore egerunt. Causa autem est ita viuendi quibusdam, non qui aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obuium, & grauis malæ conscientiæ lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut paruo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum viuunt, volunt: Nam si tacetur, perdere se putant operã. itaque male habent quotiens non faciunt, quod excitet famã. Multi bona comedunt, multi amicas habent. Vt inter istos nomen inuenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas vulgaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanũ narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Anij. Is erat hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonos. quæro quid faciat. Dicitur rationes accipere. Audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum: quæro quid sit. Dicitur vocem exercere. Quæro circa octauam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum. velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur. Pueri vocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quæro quid sit. Dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit, cœna eius diem? minime. Valde enim frugaliter viuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum. Vos

inquit,illum & lychnobium dicetis: non debes admirari si tantas inuenis vitiorum proprietates varia sunt, & innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est,multiplex praui. quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam sequentium. Faciles sunt,soluti sunt exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident, Causa tamen præcipua mihi videtur huius morbi, vitæ communis fastidium. Quomodo cultu se à cæteris distinguunt ,quomodo elegantia cœnarum, mundiciis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione. nolunt solita peccare, quibus peccandi præmium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, vt ita dicam,retro viuunt. Ideo Lucili, tenenda nobis vita est, quam natura præscripsit. nec ab illa declinandum. Illam sequentibus omnia facilia & expedita sunt contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPIST. CXXIII. ITINERE confectus incommodo magis quam longo,in Albanum meum nocte multa perueni Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui. hanc pistoris moram boni cōsulo M cum enim de hoc ipso loquor. quam nihil sit graue quod leuiter excipias quam indignandum nihil, nisi ipse indignando astruas. Non habet panem meus pistor: sed habet atriensis sed habet colonus. Malum panem,inquis. Expecta , bonus fiet: etiam illum tenerum tibi, siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet Expectabo ergo nec ante edam, quam aut bonum panem habere cœpero, aut malum fastidire desiero. necessarium est paruo assuescere. Multæ difficultates locorum multæ temporum etiam locupletibus & instructis ac regibus octauim prohibent & occurrunt Quicquid vult, habere nemo potest: Illud potest, nolle quod nō habet: rebus oblatis hilaris vti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter, & contumeliæ patiens. Æstimari non potest quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsa acquiescit. Non vnctiones, non balneum, non vllum aliud remedium quam temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit.

hoc

hæc qualiſcunque cœna adiiciali iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi ſumpſi ſubitum : hoc eſt, ſimplicius & verius. Nam vbi ſe præparauit, & indixit ſibi patientiam, non æque apparet, quantū habeat veræ firmitatis. Illa ſunt certiſſima argumenta, quæ ex tempore dedit, ſi non tantum æquus moleſta, ſed placidus aſpexit, ſi non excanduit, non litigauit, ſi, quod dari deberet, ipſe ſibi non deſiderando ſuppleuit, & cogitauit, aliquid conſuetudini ſuæ, ſibi nihil deeſſe. Multa quam ſuperuacua eſſent, non intelleximus niſi cum deeſſe cœperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, ſed quia habebamus. Quam multa autem paramus, quia alij parauerunt? quia apud pleroſque ſunt? Inter cauſas malorum noſtrorum eſt, quod viuimus ad exempla: nec ratione componimur, ſed conſuetudine abducimur. Quod ſi pauci facerēt, nollemus imitari: cum plures facere cœperunt, quaſi honeſtius ſit, quia frequentius, ſequimur: & recti apud nos locum tenet error, vbi publicus factus eſt. Omnes iam ſic peregrinantur, vt illos Numidarum præcurrat equitatus, vt agmen curſorum antecedat. Turpe eſt, nullos eſſe qui occurrentes via deiiciant, qui honeſtum hominem venire magno puluere oſtendant. Omnes iam multos habent, qui cryſtallina & murrina & cælata magnorū artificū manu portent. Turpe eſt videri, eas te habere ſarcinas, quæ tuto concuti poſſint. Omnium pedagia oblita facie vehuntur, ne ſol, ne frigus teneram cutem lædat. Turpe eſt neminem eſſe in comitatu puerorum cuius ſana facies medicamentum deſideret. Horum omnium ſermo vitandus eſt. Hi ſunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt. Peſſimum genus hominum videbatur, qui verba geſtarent. Sunt quidam qui vitia geſtant. Horum ſermo multum nocet. Nam etiam ſi non ſtatim officit, ſemina in animo relinquit, ſequiturque nos etiam cum ab illis diſceſſerimus, reſurrecturum poſtea malum. Quemadmodum qui audierunt ſymphoniam, ferunt ſecum in auribus modulationem ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad ſeria patitur intendi: ſic adulatorum & parua laudantium ſermo diutius hæret quam auditur, nec facile eſt, animo dulcem ſonum excutere. proſequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideo claudendæ

sunt aures malis vocibus, & quidem primis. nam cum initium fecerunt, admissæque sunt, plus audent. Inde ad hæc perueniuntur verba. Virtus & philosophia, & iustitia verborũ inanium crepitus est. Vna felicitas est bona vita: facere omnia libere frui patrimonio: hoc est viuere, hoc est se mortalem esse meminisse: Fluunt dies & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod iuuat facere, & ætati non semper voluptates decerpturæ, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid iuuat frugalitate vltro mortem præcurrere, & quidquid illa ablatura est iam sibi interdicere? Non amicam habes nõ puerum, qui amicæ moueat inuidiam. Quotidie sobrius prodis: sic cœnas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud viuere sed alienæ vitæ interesse. Quanta dementia est heredi suo procurare, & sibi negare omnia, vt tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & superciliosos alienæ vitæ censores, suæ hostes, publicos pædagogos, assis ne feceris. Nec dubitaueris, bonam vitam, quam opinionem bonam malle. Hæ voces non aliter fugiendæ sunt, quam illæ quas Vlyxes nisi alligatus, præteruehi noluit. Idem possunt: abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtutibus, & in turpem vitã miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, & eo se perducere, vt ea demum sint tibi iucunda, quæ honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerum, quæ nos aut inuitent, aut fugent. Inuitent, vt diuitiæ, voluptates forma, ambitio cetera blanda & arridentia. Fugent, labor, mors, dolor, ignominia, victus adstrictior. Debemus itaque exerceri, ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrariũ pugnemus & ab inuitantibus recedamus, aduersus petentia concitemur. Non vides quam diuersus sit ascendentiũ habitus & descendentiũ? Qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incuruant. Nam si descendas, pŏdus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res asperas & duras subeundũ est. Hic impellamus corpora, illic refrænemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formi-

formidabilis rei, incutiunt Illis quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicæ sectæ hortantur ad vitia. Hoc enim iactant, solum sapientem & doctum esse amatorem. solus apte ad hanc artem æque combibendi & cõuiuandi sapiens est peritissimus. Quæramus, ad quam vsque ætatem iuuenes amandi sint. Hæc Græcæ cõsuetudini data sint. Nos ad illa potius aures dirigamus. Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in nullo habenda pretio, communis cum mutis animalibus ad quam minima & contemptissima aduolat. Gloria vanum & volatile quiddam est, auraque mobilius. Paupertas nulli malum est nisi repugnãti. Mors malum non est. Quid quereris? Sola ius æquum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet, quos colit violat. Quid enim interest, vtrum deos neges, an infames? Hæc discenda immo edíscenda sunt, non debet excusationes vitio Philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

Ep. CXXIIII. Possvm *multa tibi veterum præcepta referre, Ni refugis tenuisque piget cognoscere curas* Non refugis autem nec vlla te subtilitas abigit. Non est elegantiæ tuæ, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectũ redigis, & tunc tantum offenderis, vbi summa subtilitate nihil agitur quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, vtrũ sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicunq; voluptatem in summo ponunt sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus. Nulla enim nõ inuitat, nulla non delectat. Et ecõtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Præterea nõ essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusq; summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini deditos, & contemnĩmus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus id est, iudicibus boni ac mali, parent? His enim tradidistis appetitionis & fugæ arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei præposita est, quem-

admodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque cõstitui. Nam apud istos vilissimæ parti datur de meliore sententia, vt de bono pronunciet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quam in aliis animalibus tardior. Quid si quis velit nõ oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies quam oculorum & intentior daretur, bonum malumque dignoscere. vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quam humi sublimia ac diuina projecerit, apud quem de summo bono malóque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe vos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quæ secundum naturam sunt. Quid autem secũdum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secũdum naturam? Quod cõtingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiæ donas, vt inde incipiat nascens, quo consummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno vtero iacentem vixque inceptum, tenerum & imperfectum & informem, iã in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cũ maxime vitam accipit, & illum qui maternorum viscerum latens onus est? Vterque quantum ad intellectum boni ac mali, æque maturus est: quia non magis infãs adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animaliq; muto nõ est? quia nec ratio. Ob hoc in infante quoque non est. nã & huic deest. Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationem peruenerit. Est aliquod irrationale animal. Est aliquod nõdum rationale. Est rationale, sed imperfectum. In nullo horũ bonũ. Ratio illud secũ affert. Quid ergo inter ista quæ retuli distat? Nũquã erit bonũ in eo quod rationale est. In eo quod nõdũ rationale est, tunc esse bonum nõ potest: in imperfecto iam potest esse bonũ, sed nõ est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur. & tãtũ abest ab infantia, quãtũ à primo vltimum,

quan-

quantum ab initio perfectum: ergo nec in vtero, modo coalescente corpusculo, est. Quid ni nō sit? non magis quā in semine. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati bonum: hoc non est in prima frō le, quæ emissa cummaxime prorumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed cum frumentum æstas debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in il'o ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonū dicā. Liber animus est ac rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo nō recipit infan ia, vt pueritia non speret, adolescētia improbe speret. Bene agitur cum senectute si illuc longo studio intentoque peruenit, vbi & hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti: inquit, aliquod bonum esse arboris aliquod herbæ. Potest ergo esse aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. hoc quod secundum naturam cuiusque est. Bonū quidē cadere in mutum animal nullo modo potest. Felicioris meliorisque naturę est. Nisi vbi rationi locus est, bonū non est. Quatuor hæ naturæ sunt. arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo quæ irrationalia sunt, eandem naturā habent. Illa diuersa sunt, quod alterū immortale, alterum mortale est. Ex his ergo vnius bonum natura perficit. Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt; non vere perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demū perfectum est, quod secūdum vniuersam naturam perfectum est. Vniuersa autem na ura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest bea a vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur. Beata autem vita bonis efficitur. In muto animali non est quo beata vita efficitur. Ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia: præteritorum reminiscitur, cum id incidit quo sensus admonetur, tanquam equus reminiscitur viæ, cum ad initium eius admotus est. In stabulo quidem nulla viæ, quamuis sæpe calcatæ, memoria est. Tertium vero tempus, id est futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum

videri perfecta natura, quibus vsus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: præterito, præsente, & futuro. Animalibus tantum quod breuissimum est, in transcursu datum, præsens: præteriti rara memoria est, nec vnquam reuocatur, nisi præsentium occursu. Non potest ergo perfectæ naturæ bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet quod habent & sata. Nec illud nego, ad ea quæ videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate & indispositè mouentur? Dicerem illa perturbate & indispositè moueri, si natura illorum ordinem caperet. Nunc mouentur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum est. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, ni cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura mot⁹ est. Sed ne te diu teneã, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectũ: sed quale? Nec bonũ absolute, nec virtus, nec perfectũ. Hæc. n. rationalibus solis contingũt, quibus datũ est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio, quæris, & quid animo tuo profutura sit dico: Et exercet illum, & acuit, & vtique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? Pecudibus istas maiores ferisque natura cõcessit. Quid excolis formam? Cum omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? Cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum modo vinxeris, vel vt Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. Cum te ad velocitatem paraueris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? Quid hoc est? animus scilicet emendatus ac purus æmulator

lator Dei,super humana se extollens,nihil extra se sui ponens Quod ergo in te bonum est? Perfecta ratio. Hanc tu ad summũ finem euoca,in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te iudica,cum tibi ex te gaudium omne nascetur. Cum in his quæ homines eripiunt, optãt, custodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis sed quod velis. Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias. Bonum tunc habebis tuum cum intelliges infelicissimos esse felices.

EXCERPTA QVÆDAM E LIBRIS Senecæ.

Honesta, inquit Epicurus, res est paupertas læta. Illa vero iam paupertas non est, si læta est. Cui cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut fœnoret, si alieno imminet, si nõ acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit diuitiarum modus quæris? primo habere quod necesse est: secũdo, quod satis est Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non sitire, non esurire, non algere. Vt famẽ sitímque depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi: parabile est quod natura desideras, & cito apponitur. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogunt, quæ in aliena litora impingunt. Ad manum est quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit,

miser eſt. Miſer eſt, qui ſe beatiſſimum non iudicat, licet toti mundo imperet. Non eſt beatus, qui ſe id non putat eſſe. Nihil habeamus, quod cum magno emolumento inſidiantis, eripi poſſit. Quam minimum in corpore tuo ſit ſpoliorum. Nemo ad humanum ſanguinem venit propter ipſum, vel admodum pauci. Nudum latrò tranſmittit: etiam in obeſſa via pauperi pax eſt. Is maxime diuitiis fruitur, qui minime indiget. Si ad naturam viues, nunquã eris pauper: ſi ad opinionem, nunquam diues. Exiguũ natura deſiderat, immenſum opinio. Si cõgeratur in te quicquid multi locupletes poſſederunt, ſi vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura veſtiat, eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abſcondas, non tantum liceat habere, ſed calcare diuitias: accedant ſtatuæ & picturæ, & quicquid ars vlla luxuriæ auro & argẽto elaborauit, maiora cupere ab his diſces. Deſideria naturalia, finita sũt: ex falſa opinione naſcentia, vbi deſinant non habent. Nullus enim terminus falſo eſt. Veritati aliquid extremum eſt: error immenſus eſt. Retrahe te ergo à vanis: & cum voles ſcire, an naturalem, an vanam habeas cupiditatem, cõſidera num alicubi conſiſtat. Si longe progreſſo ſemper aliquid longius reſtat, ſcito id naturale non eſſe. Paupertas expedita, ſecura eſt. Cum claſſicum cecinit, ſcit non ſe peti; cum aliquo conclamatum eſt quomodo exeat, non quid efferat, quærit. At cum nauigandum eſt, non ſtrepitu portus, non vnius comitatu inquieta ſunt litora. Non circunſtat illum turba hominum, ad quos paſcendos tranſmarinarum regionum optanda eſt fertilitas. Facile eſt paſcere paucos ventres, & bene inſtitutos, & nihil aliud deſiderantes quam impleri. Paruo fames conſtat: magno faſtidium. Paupertas contenta eſt deſiderijs inſtantibus ſatisfacere. Sanus diues eſt, qui licet habeat diuitias, eas tamen vt fugientes habet. Quid ergo eſt, quare recuſes eam contubernalem, cuius mores ſanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper ſis oportet, aut pauperi ſimilis. Non poteſt faſtidiũ ſalutare fieri ſine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria eſt. Perpeſſi ſunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum. Vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. Et hæc omnia perpeſſi ſunt

ſunt pro regno, quo magis mireris, alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum à furoribus liberet? Multis diuitias paraſſe; non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, ſed in animo ipſo eſt. Illud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues faciet. Quemadmodum nihil refert, vtrum ægrum in lecto ligneo, an in aureo colloces; quocumque illum tranſtuleris, morbum ſuum ſecum transferet: ſic nihil refert, vtrum æger animus in diuitijs an in paupertate ſit: malum ſuum illum ſequitur. Ad ſecuritatem non eſt opus fortuna. Quod enim neceſſitati ſat eſt, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, ſi ſciemus quam non ſit graue pauperes eſſe. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hoſpes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo.

Non alius dignus Deo eſt, niſi qui opes contempſit. Quare poſſeſſiones tibi non interdico, ſed efficere volo, vt illas intrepide poſſideas. Quod vno conſequeris modo, ſi te etiam ſine illis bene victurum ſperaueris: & ſi illas tanquam exituras aſpexeris. Diſcedat quiſquis non te ſed aliud in te ſequebatur ob hoc vnum eſt amanda paupertas, quod à quibus ameris, oſtendit, multum eſt, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille eſt, qui in diuitiis pauper eſt. Nemo naſcitur diues. Quiſquis exit in lucem iuſſus eſt pane & lacte eſſe contentus. Ab his initiis regna nos non capiunt. Panem & aquam natura deſiderat. Nemo ad hæc pauper eſt. Intra quæ ſi quis deſiderium ſuum clauſit, cum ipſo Ioue de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas eſt, ipſa ſe exagitat, mouet cerebrum, non in vno genere. Alios in cultum irritat, alios in potentiam; alios inflat, alios mollit. Si vis ſcire quam nihil mali ſit in paupertate, compara inter ſe vultum pauperis & diuitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla ſollicitudine concutitur, in alto eſt. Cura velut nubes leuis tranſit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta eſt: huic grauis & ſuprema ſuperbia, licet non palam, triſtitia eſt: eo quidem grauior, quod in-

terdum non licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentiæ, & cetera, quæ opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res de quibus non cum fama sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat præter hoc quod mirari illa consueuimus Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc præcedentem causam habent diuitiæ. Mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam trahunt, eo vsque mentem alienant vt fama pecuniæ nos etiā nocitura delectet Bona omnia culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine rumore. Quæ bona sunt: fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant, diuitiæ insolentiam.

EXCERPTA ALIA.

LICET cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent aliquando deliberans hoc tibi opusculum pro accidētibus casibus dirigere curaui, quod non præcedentes, sed posteri narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab vltimo, inquis immo à maximo. Ad hoc præcipue gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia non torquent: mors omnia deuorat Omnium quæ horremus ad hanc exitus spectat aliorum quæ per circuitum. Etiam qui alloqui se nihil timere iudicant, hoc timent Quicquid aliud extimescimus, habet aut remedium aut solatium Sic ergo te forma, vt si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas

Morieris. Ista hominis natura est, non pœna Morieris. Hac conditione intraui, vt exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est

vita.

vita. Multum cum deambulaueris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hũc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In hæc verba iuraui. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus. Multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego transibo. Ad hanc condicionem cuncta gignuntur. Quod cœpit, & desinit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Aes alienum meum noui. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, vtrum cæsim moriar, an punctim? Sed sæpe ferieris. & multi in te gladij concurrẽt. Quid refert, quam multa sint vulnera? Non potest amplius quam vnum esse mortiferum.

Peregre morieris. Vndecunque ad infernos vna via est. Peregre morieris. Ego quod debeo soluere paratus sum. Videat fœnerator, vbi me appellat. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est grauior foris quam domi somnus. Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, quod æque ad iuuenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuuat viuere. Iuuenis morieris. Quicunque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, vel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus viuere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quam illud Maronis:

Facilis iactura sepulchri.

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

Cælo tegitur, qui non habet vrnam.

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omniũ sepultura? Istud non sentienti superuacuum est. sentienti onus. Insepultus iacebis. Aut tu cõbustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed proiicimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Vltra pœnarum omnium terminum iste locus est. Vitæ multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa, sed viuorum, inuenta est sepultura, vt corpora & visu, & odore fœda amouerentur. alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Aegroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum aut in prœlio vir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo virtus. Aegroto. Non potest istud toto sæculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper vnà esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Mouerer, si de me Marcus Cato, si Lælius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest vllam auctoritatem habere sententia: vbi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur Mouerer, si iudicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. No[n] de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui faciunt, non quod mereor, sed quod so[l]ent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, vt non pr[o] feritate sed pro consuetudine latrent.

Exulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam m[e]am transire non possum. Omnium vna est. Extra hanc nemo proficisci potest. Exulabis. Non patria mihi int[er]dicitur, sed locus. In quamcunque terram venio, in m[e]am venio. Nulla terra exilium est, altera patria est. Nor[...]eris in patria. Patria est, vbicunque bene est. Illud autem per quod bene est in homine: non in loco est. In ipsius [p]o-

te ate

testate est, quæ sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exulat. Exulabis. Hoc dicis; alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: leuis est patientia: Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: immo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est. immo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. Pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest auibus. Pecora in diem viuunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude: impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniæ existimas, loculus est. Multum habet. Vtrum auarus, an prodigus est? Si auarus, non habet: si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ. Prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cum illa auaritiam perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen vtcunque felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam, & illa quidem quam multos. Eris nunc in via expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Defles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus excussus es. Tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tanquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. nempe quam vt tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quã multis cupiditatibus via incisa est? quã multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiæ esse cœcitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum quam concupiscat: huic vrbem, & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum ducésque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortaliũ. Quid istud aut nouum, aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus? Quid si infelicem voces arborẽ, quod stante ipsa cadunt poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamẽ est quod indigneris? Quid contra expectationem tuam euenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quam tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat, recipit illos, non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, sed quod euaseris. Nudus exij. Sed existi. Omnia perdidi. Sed perire potuisti vna cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidijs via. Noli conqueri quod incideris gaude quod euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimenta conquiris, quomodo aduersus serpentes: sic aduersus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut, quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quod amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuisse certum est? Amicum perdidi. Alium quęre: & ibi eum quæras, vbi inuenire possis. Quære inter liberales artes, inter honesta & recta officia: quære in laboribus. Ad mensam ista res nõ quæritur. quære aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, si vnum: erubesce, si vnicum. quid tu in tanta tempestate ad vnam ancoram stabas?

Vxorem bonam amisi. Verum inueneras bonam, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas li-

gas licet, quod habuisti: Si feceras, bene spera. Res periit: saluus est artifex. Amisi vxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multæ diu custoditam perdidere? Decus? Quam multæ inter probatas matronalis ordinis, esse cœperunt postea inter exempla mutatarũ? Delectabat te fides eius? Quam multas ex optimis coniugibus pessimas videmus ex diligentissimis solutissimas? Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam vxorem habuisti, non potest affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam fœminarum voluntas, nihil tam vagum. Nouimus veterum matrimoniorum repudia, & fœdiores diuortio, male cohærentium rixas. Quam multæ quos in adolescentia amauerunt, in communi reliquere senectute: quoties anile diuortium risimus? quam multarum notus amor odio notiore mutatus est? Sed hæc & fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit vt affirmare id sine periculo possis. Bonam vxorem amisi. Inuenies, si nihil quæris, nisi bonam. Tu modo ne imagines proauosque respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ita diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum, nulla vanitate tumentem. Non multum abest à contemptu viti, quæ se nimis suspicit. Duc benè institutam, nec maternis inquinatam vitiis. Non cuius auriculis vtrinque bina patrimonia dependeant. Non quam margaritæ suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente sella circumlatam per vrbem populus ab omni parte æque vt maritus aspexerit: cuius sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges quam nondum corruperunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc vnum deest, vtrum illam lugeas an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amisi vxorem bonam Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduenticium bonum est: non est inter illa quæ semel vnicuique contingunt. Amisi vxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam vxorem lugentibus successit melior.

LII

Mors, exilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa viuendi. Neminem illæsum fata transmittunt. Felix est, non qui aliis videtur, sed qui sibi.

AD EXCERPTA.

Hæc libenter omisissem. Senecæ enim non esse, vel cæco perspicuum est. Sed veritus sum, nequis ea, cuicuimodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.

M. ANTONII MVRETI DISPVTATIO HABITA, CVM SENECAE DE PROVIDENTIA librum interpretaturus esset Romæ III. Non. Iunij: CIƆ IƆ. LXXV.

DE Seneca nihil hoc loco constitui dicere. nã si vituperatores illius confutare vellẽ, necessario mihi ducenda essent præcipua argumenta è scriptis ipsius, vt ostenderem eum & doctrinæ copia, & scribendi elegantia longè multumque omnibus obtrectatoribus suis præstitisse. Nunc cum apud eos disseram, quibus Senecæ scripta nota non sunt: (quotus enim quisque vestrum ante hunc diem ea, non dicam, euoluit, aut legit, sed inspexit aut attigit?) puto me commodius esse facturum, si prius hunc libellum mole quidem, vt videtis, exiguum, sed & orationis ornamentis, & argumenti grauitate

tate, vt sentietis, eximium, vobis proposuero, ac deinde permisero, vt ex eo Senecam, tanquam ex vngui, vt dicitur leonem æstimantes, de ipsius sapientia & eloquentia arbitratu vestro iudicetis. Vrbane Vlixes apud Euripidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus esset, ita cum alloquitur:

Vin' tu prius gustare quid vini feram?

Cui Silenus:

Ita conuenit. nam gustus emptorem vocat.

Ego quoque cum vobis hunc scriptorem, non quidem vendere, sed certè commendare, atque vt apud vos in pretio sit efficere cupiam, debere videor eum vobis prius quasi gustandum dare. Hoc tantum à vobis peto, ne quid huc præiudicatæ opinionis adferatis, neve permoueamini stultis ac temerè iactis vocibus quorundam, qui quæ non intelligunt vituperant. Tribuite hoc mihi, vt me non quidem valde intelligentem & idoneum, sed tamen non multo deteriorem, quam isti sunt, harum rerum iudicem existimetis. Qui cum, & ex quo huic muneri præpositus sum, nihil antiquiùs habuerim, quam vt vos, quantum in me est, omni liberali doctrina excolam atque augeam: & multorum annorum laboribus ac vigiliis hoc consequutus sim, vt non in vulgus modo, sed apud ipsos principes ciuitatis non omnino malus eloquentiæ existimator habear: non debeo videri aut tam iniquus, vt obstarē profectui vestro; aut tam stultus, vt existimationi meæ nocere de industria velim. Sed hæc quidem hactenus. Iam enim quod huius libri argumentum sit, explicare decreui. Vos, quæso, excitate atque expergefacite animos vestros: quæque de rebus omnium maximis ac grauissimis dicere ingredior, ea vt penitus percipiatis, operam date.

Veteres illi quorum animi densissimis errorum tenebris inuoluti ea quæ nobis diuinitus affulsit æternæ veritatis luce caruerunt, cum verum Deum ignorarent, in varias sententias distrahebantur, &, vt nullo firmo ac stabili fundamento subnixi, & commenta opinionum sequentes, huc illuc, tanquam incertis acti tempestatibus, fluctuabant. Interdum itaque cùm in cœlum oculos sustulerant, & illam admirabilem innumerabi-

lium stellarum sine vlla erratione decurrentium varietatem notauerant, facile intelligebant, præpotens aliquod numen esse oportere, immensum, infinitum, æternum, quod illi tantæ moli præsideret: à quo hæc rerum vniuersitas, & à principio constituta esset, & eius consilio ac voluntate regeretur. Rursus autem cum eorum quæ infra lunæ orbem sunt inconstantiam ac mutabilitatem viderent: nihil in eis inesse certum, nihil perpetuum, nihil constans: eo prolabebantur impietatis, vt partim ex omnibus rebus diuinam prouidentiam tollerent, partim supera quidem & cœlestia mente ac consilio regi, hæc autē inferiora sine vllo rectore incertis fortunæ casibus agitari existimarent. Sed cum & dierum ac noctium vicissitudinem, & quadripertitam anni temporum varietatem & certa tum dierum tum noctium, & incrementa & decessiones, & omnia humanis vsibus seruientia viderent, hærebant attoniti, vt qui perspicerent, tantum & tam sapienter institutum ordinem nisi à Deo esse non posse. Conturbabantur tamen cum aliis argumentis, tum hoc præcipue, quod in rebus humanis multa viderent secus euenire, quam ipsi diuinæ sapientiæ ac bonitati conuenire existimarent. Etenim ita statuebant, si humanarum rerum procurationem haberet Deus, fore vt bonis ac piis & iustitiæ cultoribus bene esset: malis, impiis & iniustis male. Nunc autem contra videbant, optimos quosque plerunque premi paupertate, cum multi improbi diuitiis abundarent: ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium quodammodo bonorum virorum patrimonium esse: cum interea multi omnibus flagitiis cooperti, in summis deliciis viuerent, & in omnibus negotiis suis secundissima fortuna vterentur. Ergo alij fortunam accusabant vt iniquam & iniustam, quæ, quasi dedita opera, improbis mater, bonis nouerca esset: alij vt cœcam & temerariam, quæ nunc bonos nunc malos, nullo discrimine aut extolleret, aut deprimeret: idemque dicebant de Pluto, quem diuitiarum Deum esse fingebant: &, vt fit in erroribus, desultoria quadam leuitate in contrarias sententias ferebantur. Nam vbi quid bonis bene euenerat, aut vbi improbus aliquis, & diu diuina

uina patientia abusus pœnas dederat, tum Deum & esse & humana curare clamabant. *Estis iô superi*, ait Statius, cum conualuisset à periculoso morbo vir eximiæ probitatis Rutilius Gallicus. At contra vbi quid contigerat contra quam æquum esse censerent, deos aut nullos esse, aut crudeles & iniustos esse dicebant.

Marmoreo Licinus tumulo iacet: at Cato paruo:
Pompeius nullo. credimus esse deos?

Mortuus erat alicuius amicus, quem ipse diutius viuere cupiisset? Negabat deos esse: id enim ab eorum iustitia alienum videri. Itaque in morte Tibulli Ouidius:

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
Sollicitor nullos esse putare deos.

Apud Senecam Iason, cum Medeam occisis filiis euolantem videret,

Testare, inquit, *nullos esse, qua veheris, deos.*

Neque vlla tam leuis aut ridicula causa erat, quæ non ad suscipiendam impietatem satis idonea videretur. Reliquerat amicam amator? Nulli dij erant. Propertius;

Et queritur nullos esse relicta deos.

Cupidum & libidinosum adolescentem impudica muliercula fefellerat? Nutabat malè de diis fundata opinio. Ouidius;

Esse deos credamne? fidem iurata fefellit:
Et manet in solito qui fuit ore decor.

Valde scilicet id diis curandum fuit. Apud Virgilium amisso immatura morte filio,

Atque deos atque astra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter, quia serpentes vna cum pelle senium exuere dicuntur, deos crudeles vocat, quod non idem beneficium formosis tribuerint.

Crudeles diui, serpens nouus exuit annos:
Formæ non vllam fata dedere moram.

At illa quidem leuia, & à poetis fortasse per iocum dicta: etsi tales ioci nullo modo ferendi videntur. Serio quidem loqui videtur apud Aristophanem Chremilus, qui se, cum pius ac iustus esset, & malè tamen rem gereret, grauique paupertate premeretur, ac videret interea alios sacrilegos, calumniatores, improbos diuitiis abundare profectum esse dicit ad Apollinem vt ex eo sci-

ſcitaretur, quæ eius rei cauſa eſſet. multoque magis ille in vetere tragœdia:

Τολμῶ κατειπεῖν μή ποτ' οὐκ εἰσὶ θεοί:
Κακοὶ γὰρ εὐτυχοῦντες ἐκπλήττουσί με.

& eodem argumento deluſi, vt ait Iuuenalis,

Sunt qui in fortunæ iam caſibus omnia ponant,
Et mundum nullo credant rectore moueri,
Natura voluente vices, & lucis & anni.

Grauiſſimè autem dubitationem ea de re ſuam expreſſit optimus æui ſui poëta Claudianus:

Sæpe mihi dubiam traxit ſententia mentem,
Curarent ſuperi terras, an nullus ineſſet
Rector, & incerto fluerent mortalia caſu.
Nam cùm diſpoſiti quæſiſſem fœdera mundi,
Præſcriptoſque mari fines, annique meatus,
Et lucis noctiſque vices, tunc omnia rebar
Conſilio formata dei qui lege moueri
Sidera, qui fruges diuerſo tempore naſci,
Qui variam Phœben alieno iuſſerit igne
Compleri, ſolemque ſuo: porrexerit vndis
Littora, tellurem medio librauerit axe.
Sed cùm res hominum tanta caligine volui
Aſpicerem, lætoſque diu florere nocentes,
Vexarique pios, rurſus labefacta cadebat
Relligio: cauſæque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quæ currere ſemina motu
Affirmat: magnumque nouas per inane figuras
Fortuna non arte regi: quæ numina ſenſu
Ambiguo vel nulla putat, vel neſcia veri.
Abſtulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,

Abſoluitque deos. Multo autem neruoſius ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura deorum: Telamon, inquit, vno verſu totum locum conficit, vtrum dij homines negligant:

Nam ſi curent, bene bonis ſit, malè malis: quod nunc abeſt.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi quidem hominum generi conſulebant: Sin id minus, bonis certè conſulere debebant. Cur igitur duos Scipiones fortiſſimos & optimos viros in Hiſpania Pœnus oppreſſit? Cur Maximus extulit filium conſularem? cur Marcellum Hannibal

nibal interemit? Cur Paullum Cannæ sustulerunt? Cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? Cur Africanum domestici & parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta propiora videamus. Cur auunculus meus, vir innocentissimus, in exilio est? Cur sodalis meus interfectus domi suæ, Drusus? Cur temperantiæ prudentiæque specimen ante simulachrum Vestæ pontifex maximus est Q. Scæuola trucidatus? Cur etiam ante tot ciuitatis principes à Cinna interempti? Cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum, præstantissima dignitate virum, mori potuit iubere? Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male euenerit: nec minus si commemoré quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter septimum cõsul domi suæ senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnauit? At dedit pœnas. prohiberi melius fuit, impedirique ne tot summos viros interficeret, quam ipsum aliquando pœnas dare. Et paulo infra; Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleaten in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari soleo Platonem legens. Videsne igitur, Deorum iudicio, si viderent res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo fœlix habebatur, contra deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tamdiu viueret. Piget plura recitare. est enim ipse Ciceronis liber in manibus. Seneca igitur cum & ab ea disciplina esset, quæ omnia maxima minima diuino consilio gubernari statuit, & ei quem vnice diligebat Lucilio idem persuasisset: quia tamen scrupulus in Lucilij animo aliquis residebat ex eo quod perspicere non poterat, cur deus optimos quosque tot acerbitatibus vexari sineret, eius rei causas ad eum misso hoc commentariolo tractandas explicandasque suscepit. Vnde constat, veram illius inscriptionem non esse eam, quæ vulgo recepta est, *De prouidentia*: sed, *Quare bonis viris multa mala accidant cum sit prouidentia*, vt constat ex Lactantio in libro de ira dei, cuius verba huc pertinentia in eis notis, quas vestra causa ad huius libri finem addidi, reperietis. Quod sit huius libri argumentum videtis: quod mihi quidem ita pul-

chrum & cognitu dignum videtur, vt iniuriam quodammodo vobis facturus videar, si tam malè de vobis existimem, vt vos pluribus verbis ad eius tractationem & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qui me attentè audient proficiam, cum eo volente & grauissimam ac pulcherrimam quæstionem tractatam diuinitus à Seneca & à me ipsum Senecam non negligenter tractatum esse fateantur.

Operæ pretium autem facturus videor, si antequam ad expendenda Senecæ dicta veniam, exponam vobis quid super ea ipsa quæstione, quæ hoc libello continetur, homines eruditissimi, iidemque sanctissimi senserint. Nam si, vt vasa eum odorem quo primum imbuta sunt, ita animi quas primas opiniones combiberunt, constantissimè seruant; diligenter nobis videndum est, vt in grauibus & seriis rebus, statim à principio videamus quid verissimum sit, idque animo conceptum ac comprehensum perpetuo retineamus. Iohannes igitur Chrysostomus qui singularem vitæ sanctitatem admirabili quadam & doctrinæ abundantia & dicendi facultate cumularat, cùm dixisset, multis absurdum quodammodo videri, quod Deus pios viros, quosque ipse apertissimis signis sibi carissimos esse declarat, plerumque tamen omni genere acerbitatum agitari vexarique patiatur, vndecim causas adfert, cur ita fieri expediat: quas singulas non modò exponere, sed etiam breuiter illustrare ac confirmare decreui. Prima igitur est, ne, qui res magnas ac præclaras gerunt, propterea inflentur ac superbiant, sed summittant animos, memores imbecillitatis suæ. Confirmatur hoc testimonio Dauidis & Pauli: quorum ille bono sibi fuisse ait, quod à Deo depressus castigatusque sit, séque ex eo magis illius iustitiam perspicere: hic autem, cùm vsque ad tertium cœlum raptus esset, eáque vidisset, quæ vix homini in hac vita videre fas est, ne propterea sibi placeret, neve insolesceret, additum sibi esse ait angelum Satanæ, à quo quasi colaphis cæderetur. Hæc igitur prima causa est. Altera, ne cæteri mortales in errorem trahantur, & de præstantibus viris, non vt de hominibus, sed vt de diis

de diis quibusdam existiment: cuius erroris periculo liberantur, cùm illos magnos & egregios viros multa perpeti vident quæ illos non deos, sed homines esse declarant. Nam si qui multa bella gesserant, multas vrbes expugnauerant, multa hominum millia occiderant, antiquitus in deorum numerum stulta vulgi opinione referebantur: quid putatis euenturum fuisse iis, qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui vmbra sua fugabant morbos, claudis incessum, surdis auditum, cœcis vsum oculorum restituebant, mortuos in vitam reuocabant, nisi vulgus hominum eos ipsos per quos tam multa admirabilia opera edebantur, esurire, algere, ægrotare, cædi, mutilari, eiusdemque generis alia innumerabilia quotidie subire ac perferre vidisset? Sic quoque, quamuis vociferarentur, nihil eorum sua virtute fieri, Christum esse qui per doctrinæ suæ præcones ea perficeret; vix tamen impedire poterant, ne sibi diuini honores haberentur. Ad Paulum quidem, & ad Barnabam Lystrenses aliquando etiam tauros coronatos adduxerant, quos ei tanquam diis immolare cupiebant nisi id ipsi summa vi prohibuissent. Tertia causa est, vt potestas Dei tanto magis elucescat, qui per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergastulis clausos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onustos ea faciat, quorum magnitudinem ceteri omnes obstupescant. Itaque Paulus ipse cum fessus malis quodam tempore petiisset à Deo vt à se tantas illas & tam multas acerbitates amoueret, responsum hoc tulit: Satis tibi sit, quod mihi carus acceptusque es. Quo enim tu infirmior es, & pluribus difficultatibus conflictaris, eo magis perspicitur potestas mea. Quarta est, quod si bonis viris omnia prosperè succederent, si diuitiis abundarent, si colerentur ac suspicerentur à ceteris, si nunquam ægrotarent, nunquam dolerent, nullum incommodum sentirent, fortassis existimaret vulgus eos pietatem colere, non suapte sponte, sed illa quasi mercede allectos & inuitatos. Nunc cùm eos non egestas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum sæuitia,

non mortis metus à dei cultu & à vera pietate possit abducere, manifesto constat honestatem ac virtutem, & Deum in primis ipsum ab eis propter se, non propter vllam mercedem amari. Non gratis te colit Iob, dicebat deo perpetuus ille humani generis hostis, tu enim eum cumulasti opibus, auxisti liberis, perpetua denique vitæ prosperitate prosecutus es. At Deus, Tu vero inquit, domos eius inflamma, messes combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipsius corpus arbitratu tuo lacera ac lania: nullus restet nouis vlceribus locus: iaceat in sterquilinio, cui prius somnum capere licebat in purpura: ne sit quidem quo se abstergeat, sed testa manantem ex vlceribus saniem abradat: vt liquido constet, eum mei gratuitum, non mercenarium esse cultorem. Eadem æquitate animi homo sanctissimus tulit aduersa, qua & prospera exceperat. Quinta, vt homines, tanto certius atque exploratius habeant, non omnia morte terminari, sed superesse aliam vitam, in qua & præmium tribuatur iustis, & ab improbis ac consceleratis pœna exigatur. Nam si ne homines quidem vsque eo iniusti reperiuntur, vt eos quos causa sua multa perpessos vident, sine præmio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut suspicari possumus? Cum igitur multos plerunq; videamus homines optimos & innocentissimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita nunquam interquiescere ac respirare à molestiis, sed perpetua quadam calamitatum serie vsque ad extremum spiritum premi: cogitemus necesse est, aut, quod natura ipsa abhorret ac refugit, Deum iniustum esse, aut post hanc vitam sua esse hominum generi præmia, pro suis cuique actionibus, diuinitus constituta. Si spes nostra, ait Paulus, iisdem quibus hæc vita terminis ac finibus circumscripta teneretur, nihil nobis infelicius foret. Sexta, vt nos quoque, si quando tale aliquid nobis eueniat, patienter feramus, neque despondeamus animum, aut statim propterea à Deo inuisos esse nos arbitremur: cum iis quoque, qui Deo carissimi & acceptissimi erant, aut eadem, aut grauiora contigisse videamus. Septima, ne vllus tergiuersa-

uersationi locus sit: si quis nos ad illorum præstantium virorum imitationem cohortetur, quasi eos non eiusdem, cuius & nos sumus, sed diuinioris cuiusdam naturæ fuisse causemur. Octaua, vt sciamus quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quosque ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miseros ducere debeamus. Non enim qui multa possidet, beatus est: sed multo ille beatior, qui non tantum diuitias non concupiscit, sed iis quas habet, vltro se spoliat, vt copiis suis aliorum inopiam subleuet. Non qui innocens exulat, miser est: sed tanto felicior, si id æquo animo ferens, operam det, ne ab illa æterna ac cœlesti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac valenti corpore est, felix: sed ille qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam retinet animi firmitatem. Non cui multa dura & perpessuro aspera eueniunt, miser: sed is potius qui prosperis successibus ebrius, neque altius oculos mentis attollens, in caducis ac fallacibus huius vitæ bonis acquiescit. Nona, vt magis illustretur eorum patientia ac fortitudo qui se à calamitatibus vinci non sinunt: neque enim à nobis cognoscerentur, nisi à Deo in huiusmodi certaminibus exercerentur. Aurum, vt dicturus est Seneca, probat ignis, miseria fortes viros. Decima, quoniam humanæ naturæ imbecillitas, ne optimos quidem viros omnis peccati expertes esse patitur: neque quisquam aut est, aut fuit præter paucissimos, quibus id singulari Dei beneficio tributum est, quin aliquando offenderet ac prolaberetur: vt hic potius quam alibi peccata expientur, vt si qua macula ex illis prolapsionibus suscepta est, temporariis illis acerbitatibus quasi nitro quodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam cum iustitiæ diuinæ consentaneum sit, neminem in cœlum peruenire, qui vlla ex parte pollutus contaminatusque sit: expedit iis ipsis qui Deo cari sunt, ita in hac vita purgari, vt cum è corporis vinculis excesserint, nulla alia purgatione egentes, sine vlla mora in cœlum euolare expediti ac liberi possint. Vndecima, vt quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates superant, quo dimicant acrius, eo maioribus præmiis ornentur, eo plures coronas accipiant, eo maiorem in

omni æternitate gloriam consequantur. Hæc igitur vir ille sanctissimus non, vt ego nunc, arido & inculto dicendi genere, sed ornato, splendido, efficaci: aureo denique illo eloquentiæ flumine, quod ei Chrysostomi nomen meritissimo comparauit. Ac vereor, ne quis interdum me, quod è talium scriptorum fontibus hauriam, quo disputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Vnde igitur, per Deum immortalem, potius repetam, quod honestius, aut maiori cum fructu vel à me dicatur, vel à vobis audiatur? An totos dies nunc in poëticis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum stultissimis opinionibus perscrutandis ac peruestigandis conteremus; idque cùm faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoscenda quæ ignorare sine pernicie non possumus, nullam partem temporis conferemus? At hæc, inquiet aliquis, in theologorum scholis, aut concionibus tradi solent: à te alia quædam requiruntur. Fateor equidem ab eis hæc omnia non tempestiuius modo ac conuenientius, sed etiam melius copiosiusque tractari. Sed tamen vtinam talibus præceptis, & templa & scholæ, & porticus & ambulationes, & fora & compita omnia personarent. Mandatum est mihi, vt vobis iter ad eloquentiam commonstrare conarer. Nunquid igitur vos eloquentiores effecturus sum, si hoc quantulumcunque est, quod in dicendi facultate consecutum esse me nonnulli putant, in nugis & fabulis exercuero, quam si vos ad graues & serias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meæ ferent, exemplo meo & incitare, & assuefacere studuero? Mihi verò certum ac constitutum est, ea vobis perpetuo tradere, quibus vos non disertiores modo & in loquendo argutiores, sed etiam meliores ac sapientiores redditum iri arbitrabor. Eloquentiam esse ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, sapientiam copiosè loquentem. Quod si est, qui nihil præter verborum flosculos & pigmenta tradunt, ne in imam partem eloquentiæ tradunt. Si quis est, qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque sordido orationis genere efferat, is demum bonus & vtilis dicendi magister

gister habendus est. Vera autem sapientia aut illo ex quo hodierna mea disputatio deprompta est, aut nullo prorsus genere scriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Qua igitur de re Chrysostomi disputationem audiistis, de eadem perendie, si Deus volet, disputantem Senecam audietis.

INDEX SECVNDI TOMI: RES MEMORABILES continens.

A

Ætio-

in Ani-

an Be-

Bonum

Con-

D

Dies

Fames

Gra-

I

Ingra-

Liber-

Mentis

N.

P

Sa-

Seri-

T

Tela

V

FINIS.